

L23 Lattik, V.
Kus sa oled, Larissa?: Sa
Raamat, 1988. — 240 lk., ill., 16
ISBN 5—450—00090—1

Sahhalini saare ja seal elavate
võtab kirjanik lugeja kaasa ka
võimaluse kättenäidatud radu pi
mõeldud ka lisatud fotovalimik.

L 1905020000—396 77—89
901(15)—88

MÕNDA

end elamas sel
bhalinil oleks
n küll...

Vello Lattik **KUS SA OLED, LARISSA?**

MAAILM

JA MÕNDA

Серия „Мир и что в нём ес
Велло Латтик
ГДЕ ТЫ, ЛАРИСА? САХАЛИНСКИЙ ДИ
На эстонском языке. Художник-оформитель Ю. Каарма. Та
раамат“. Toimetaja S. Laud. Kunstiline toimetaja K. Haarde. Tel
M. Suvi. Korrektorid E. Kõrge ja I. Torm.
ИБ № 6290.

Laduda antud 18. 01. 88. Trükkida äntud 29. 08. 88. MP
Ofsetpaber nr. 2. Kiri: literaturnaja. Ofsettrükk. Tr
Tingtrükipoognaid 17,0. Tingvärviõmmiseid 38,0
60 000. Tellimus nr. 16. H
Kirjastus „Eesti Raamat“ 200090, Tallinn,
trükikoda, 200108, Tallinn

Vello Lattik
**KUS SA OLED,
LARISSA?
SAHALINI
PÄEVIK**

Tallinn
„Eesti Raamat“
1988

Sarja kujundus: Jüri Kaarma
Fotod: Vello Lattik

L 1905020000—396 77—89
901(15)—88

ISBN 5—450—00090—1

© Kirjastus „Eesti Raamat“, 1988

Mida vanemaks ma saan, seda sagedamini igatsen Larissa järele. Kodune Viiratsi läheb siis lausa vastikuks. Ilus Viljandi muutub nii umbseks ja väikeseks, et enam ei jõua elada.

Ära siit! Ära! Larissa juurde!

Ilus oleks meenutada Larissat videvikutundidel Volga deltas, kus elasime kaks telgis ja keetsime lõkkel süüa, ilus oleks meenutada teda Buhhaara kuumal õöl turu kõrval mošetrepil või Arhangeliski kargel hommikul väikeses meremeeste kodus. Ilus küll, aga võlts, sest sedasi Larissa mulle ei meenu. Kärstus vaid kasvab päev-päevalt ja küsimused Larissale kogunevad. Igatsen tüütut rongilõginat, igatsen kirbet vagunilõhna. Ära! Ära! Larissa juurde!

Sedasi?

Võib ka sedasi. Ja seegi poleks vale.

Sahhalinile startisin ma juba juunis, kui vihad tegemata jätsin. Ehk oli see viga? Ehk tulnuks nad ära teha?

Vihategemisel pole midagi ühist kaseokste proosalise lõikamisega, et need pärast kokku siduda ja seda punkti laval enese peksmiseks kasutada.

Vihategemine on rituaal.

Kõigepealt tuleb asutada. Nädal enne jaani või pärast jaani. Tuleb valida koht, kus sobivaid kaski on. Tuleb varuda nõör ja nuga, passida peale sobiv ilm, tuleb leida mõnus kaaslane: mina lõigun, sina seod. Või vastupidi. Viht peab saama mitte liiga suur, aga ka mitte väike. Vihategemist peab oskama, sest see on niisama pidulik töö kui hauale küünla viimine või kevadine kasemahla laskmine.

Sellest jäin ma tänavu ilma. Mitte vihtadest, vaid rituaalist. Saan ma selle veel tagasi?

Sõit Sahhalinile algas juba juulis, kui perenaised sätivad moosi keetma. Mina sõidan aastaks ära, Ville kutsutakse oktoobris armeesse — milleks naistele see moosilaar? Nii jäidki pohlakorjamata, jäid esimest korda üle mitmekümne aasta, nii jäi tikrimoos tegemata ja sõstraid sai napilt-napilt.

Kes annab mulle selle suve pohlametsa veel kord tagasi?

Sõit Sahhalinile algas augustis, kui seened jäid korjamata.

Seenemetsal pole midagi ühist seente varumisega soolamiseks või marineerimiseks. Seenemets on meeolu, on pidu. Kuhu minna,

kes saavad kaasa tulla, kas jalanõud on olemas, kas korvipõhjad terved? Kuhu on ometi pistetud see hea seenelkäigunuga? Ja siis minnakse.

Seenesööja sõidab Sahhalinile, naised seentest ei hooli. Kes annab mulle selle seenemetsa veel tagasi? Miks ma arvan, et Larissa just Sahhalinilt leian? Miks ma loodan, et ta ära tunnen?

Nii see suveke möödus. Oli suvi ja ei olnud ka. Ja tagasi ei saa ma tedagi enam.

„Miks sa ikkagi sinna sõidad?“ küsis Ingo Normet mult Schnelli tiigi ääres, kui ärasõiduni oli jäänud umbes tund.

„Üks ring on täis saanud. Mul pole siin asu. Mul pole sin midagi teha. Hing tahab korrastamist. Tarvis on järele mõelda.“

Nii see oli. Aga õigem oluks vastata nii:

„Ma olen umbe kasvanud. Tuuled ei puhu must enam läbi. Ilusad sõnad, kaunid sõnad — mehisus, võidurõõm, hardus, armastus — ei jõua enam minuni. Nad on kaotanud tähenduse, nad on latvadeta ja juurteta, sest kitsed sõid ära ladvad ja vesirotid panid kinni juured. Aga nii ei saa kirjutada. Ma pean nad üles leidma.“

Kõik see oleks tõsi. Aga ausam oluks vastata nii:

„Kõige eest tuleb maksta. Seda teavad mitte ainult akadeemikud, seda teab iga koolipoiss, iga perenaine.“

Teekond toob rõõmu, aga ta kulutab ka. Rändaja mitte ainult ei leia, vaid ka kaotab.

Mida? Mis jääb teele mehel, kes kommunismile astub? Või astub tema vaid võidult võidule?

Kes on „homo soveticus“?

Anna andeks, Ingo, et ma sinuga juttu ajades olen mõttes juba seal ja muretsen peavarju pärast. Mind ju ei oota oblasti piiril rahvariides neiud, tikitud linikuga liual vene leib-sool. Ei oota üldse keegi. Kohapealsele juhtkonnale ja sealsetele kirjanikele ei tarvitse üldse korda minna, et külla sõidab Eestimaa mees ja hakkab Larissat otsima. Palju läheks meilegi korda mõni Sahhalini kirjanik, kes sõidab aastaks Eestisse, et siit Larissat leida?

Sahhalinile sõidan rongiga. Miks mitte, kui aega on? Millal veel on, kui mitte praegu?

„Nägemiseni, Ingo! Ole meheks!“

I sõidupäev. 25. september 1984

Moskva—Habarovski reisirong number 184 on teel umbes nädala ja läbib Jaroslavli, Kostroma, Kirovi, Omski, Novosibirski, Krasnojarski, Irkutski, Ulan-Ude, Tšita.

Akende taga ei meenuta küll miski, et sõidame itta. Põllud on sadudest märjad, põhk koristamata.

Kupees oleme esialgu kolmekesi. Nikolai ja Irina abiellusid kuu aega tagasi. Euroopas käidi pulmareisil ja ühtlasi Irina sugulastele Nikolaid näitamas. Irina meenutabki näolt-kogult ukrainlannat, Kolja seevastu on pisike, tõmmu, sitke ja vurrukestega. Ju neil tulevad ilusad lapsed, kui pojad emasse ja tütreid isasse lähevad. Siis on Irinake suur ja priske kui vene ahi, aga Kolja sellele veel ei mõtle ja õigesti teeb.

9. märtsil 1890. aastal kirjutas Tšehhov Suvorinile:

„Ma pole veel sõitnud, kuid tänu neile raamatutele, mis ma nüüd vajaduse pärast läbi lugesin, sain teada palju niisugust, mida igaks neljakümne nuudi ähvardusel peaks teadma ja mida ma harimatuse pärast varem ei teadnud.“

Tšehhov sõitis Sahhalinile posthobustega. Saarel oli ta 3 kuud ja 3 päeva.

Mis temal kodus pooleli jäi? Kes jäid teda ootama? Millele ta reisi alustades mõtles? Päris alguses, esimesel päeval?

Mina võin ära olla terve aasta ja mitte midagi ei juhtu: Toini käib koolis edasi, Ville teenib sõjaväes ja koduaiaga saab Riinagi hakkama.

Hea, et see nii on. Halb, et see nii on.

II sõidupäev. 26. september

Küsin vagunisaatjalt, millal me Aasiasse jõuame.

„Varsti. Ära maha maga. Novouralski peatusest 4—5 kilomeetrit edasi on teivasjaam Veršina ja kohe selle taga kivitulp.“

„Miks rongi raadio sellest sõnagi ei räägi ja ainult muusikat laseb?“

„Mis sa veel ei taha! Viimati peaksid nad sulle ajalehti ka ette lugema?“

Minu meelest peaksid küll. Päevauudiseid ja sporti vähemalt. Stopp! Päevauudised algavadki.

Kuni mainitud piiritulbani tegelen tottra eestlasliku tühitargutusega, kuidas peaks töötama rongi raadiosõlm: tere hommikust, ilmateade; kus me oleme, palju on maad Moskvani; päevauudised; hommikusöögi korraldus restoranvagunis: mida pakutakse, kas on ruumi; päeva jooksul lühiülevaated linnadest ja maakohtadest, kust mööda sõidame. Aga ju see kõik veel tuleb, küllap pole lihtsalt veel vedama saadud, sõit alles algas.

Euroopa-Aasia piiritulp on valge ja madal. Kui temast mööda sõidame, õhkab priske ja pruun (Suhhumist naasev) mees kõrvalkupeest:

„Põrgusse, see Euroopa! Nüüd on mul tunne, et olen jälle kodus!“

Külal vaguniakna taga piiritulpadest ei hooli ja meenutavad Petserimaad või Pihkva-tagust. Küllap nägi kõik siin üsna samuti välja ka sajandi algul — kui silikaatkatused ja televiisoriantennid välja arvata.

Päeva peale muutub võpsik metsaks. Valitsevad mänd ja kask. Arglikult ilmub lehis. Raudtee ääres kükitavad varesed kui mustad mungad ja jälgivad valvsalt möödatormavaid vaguneid.

Priske ja pruun naaber igavleb. Tal pole kellegagi rääkida, aga hing igatseb suhtlust. Nii ta teebki juttu:

„Need varesed koristavad raudtee ääri ja hoiavad selle puhta. Nad pistavad kõik nahka, mille reisijad või vagunisaatjad akendest välja pilluvad.“

Kasahstanis on selle töö peal koerad, ma olen näinud. Sealsed koerad teavad rongide sõiduplaane peast ja kogunevad stepist mitme kilomeetri kauguselt rongi ajaks raudtee äärde toitu saama.“

Kupees käib ehtne tubateater. Irina-Nikolai pole veel välja selgitanud perekonna liidrit ehk seda, kumb ikkagi peale jääb. Võitlus on varjatud, ent äge: mossitamised, üksik pisar; siis ootus, kumb sirutab esimesena käe. Leppimise hetkeks lähen ma vaguni koridori aknast välja vahtima. Koridoris aga pajatab Jenissei ääres elav vanamees pruunile naabrile, kuidas ta kodus kala püüab:

„Lähen mööda harujõge üles. Seal on püük keelatud, aga mul pole kaasas ei õnge ega võrku, pole ahingut ega üldse midagi, otsi läbi või röntgeniga. Kalapüük on keelatud, aga kivi jõkke visata ei keela mind ükski seadus. Kalu on seal nii paksult, et kui kiviga virutan, siis paarile kalale ikka pihta saan.“

Korjan kalad välja ja hakkam uhhaad keetma. Aga sellel paigal on ka üks viga: ümberringi haiseb koledasti. Jõe ääres elab palju karusid, kes käivad kalu püüdmas: ronivad vette ja kühveldavad kalad kaldale. Pärast korjavad nad kalad hunnikusse ja peidavad okste alla ära. Selliseid hunnikuid on kaldal iga 150 meetri takka ja lõpnud kalad haisevad seal mis hirmus.“

III sõidupäev. 27. september

Õösiti kahutab, päeval paistab päike. Sõidueelne ärevus vajub kuhugi alla. Tunnen, et sõidan, ja tean, et miskit ei saa muuta. Ja järsku märkan, et akna taga on sügis. Kased on kollased-punased kui tuleleek ja kollast lehist näen üldse esimest korda elus. Külal paistavad nüüd justkui jõukamad ja majad suti ke suuremad, aga ikka on tarede ümbert lage. Terves külas pole ainsalgi

perel ei puud ega põõsast: ainult hooned ja lage kapsamaa. Miks nad ometi sedasi elavad?

Nii oli ka Astrahani lähedal Volga ääres. Aga seal oli kolmel tarel kõrge plankaed ümber ja selle taga puud-põõsad. Külapoes müüdi polüetüleenitorusid ja pumpasid, Volga voolas sealsamas ilma tasuta mööda, aga naised kandsid vett jõest kaelkookudega. Kandsid saja-kaheksa meetri taha. Miks sedasi?

„Kandsid nende vanaemad ja emad, kannavad nemad ka!“ seletati poetrepil. Milleks kolmel perel need ropult kõrged plangud?

„Poisikesed tassiks ju puud muidu sedamaid lagedaks.“ Tassiks küll, kindlasti tassiks. Eks seal ole samuti: aed saab olla kas kõigil korraga või mitte kellelgi, sest kolm peret küla kohta jääks oma õunadest-marjadest kindlasti ilma. Ei usu ma, et plank poisse peab, olgu ta kui kõrge tahes. Aga tervet küla aeda harima ei pane, tervet küla juba ühe mütsi alla ei korja, et hakkame midagi tege ma. Vastupidi on lihtsam — koos midagi tegemata jätta. Selleks saab küla kergesti ühe mütsi alla ja nii aedu polegi.“

Aga võib-olla ka mitte sellepärast. Ehk on siin mingi muu põhjus, mida ma lihtsalt ei tea?

Päikesepaiste akende taga on ilus küll, aga see pole ikka see õige sügis. Õige sügis on pime ja porine ja tuule lõõtsuda. Sügisel peab maa porine olemagi, kas või tasuks suve ja kevade eest, ja poris on päris pehme astuda, kui kummikud vett peavad. Vihm ladiseb ja pori lirtsab ja siis hõikab sellest hämust midagi üle, midagi kutsub ja lehvitab: punane telliskivikorsten, valge aknaruut või hele pearätt.

Päike on mõnus muidugi. Ja sinine, pilvitu taevast samuti. Aga igaks asjaks oma aeg.

Ajan juttu vagunisaatjaga.

„Tänu jumalale, et nii Moskvasse sõites kui nüüd, tagasiteel, juhtus vagunisse hea rahvas.“

„Milline on hea rahvas? Või teistpidi küsides: milline on halb rahvas?“

„Kõige hullem aeg on varsti tulemas. Kõige hullemad on armeesse kutsutud poisid. Ühest-kahest joodikust vaguni peale saan veel jagu, aga mida ma vaene hing siis teen, kui korraga terve vagun joob, oksendab ja kakleb? Ka seda on ette tulnud.“

„Aga laagritest vabaks saanud rahvas?“

„Neist on enamik rohest madalamad, vaiksed ja viisakad kui kullatükid, et mitte hakata sedamaid tagasi sõitma. Kohtab siiski ka üksikuid uljaspäid, kes jõuavad esimesse suuremasse linna, kukuvad seal jooma ja kaugemale ei pääsegi.“

Avan oma kupees ühiskondlikel alustel rahvaülikooli, kuulajaiks Irina-Nikolai ja pruun naaber. Keegi neist pole Moskvast lääne

poole saanud. Eelmistelt sõitudelt on mul selge, kui halvasti meid tuntakse, sellepärast alustan rahvuslikust liikumisest ja baltisakslastest, et põhjendada väljarändamist. Liikuma ei läinud ju pere ega kaks, vaid 15% rahvastikust. Rännati välja ja saadeti välja küll Türgi piiri äärde, küll Vaikse ookeani kaldale. „Mahtromad“ aga, kui uskuda Kalju Saaberit, on Siberis tänini au sees. Mis on Mahtromade sõda Irina ja Kolja jaoks? Kadalipuga karistati 41 talupoega. Nii vähe?!

Väljasaadetud meestele tulid takka järele, siiasamasse Omski kanti, ka nende naised. Tavalised maanaised, umbkeelsed ja kirjaoskamatud. Tertsiose tütar Liisi sündis teel... Mis olid need talu- eided dekabristide naiste kõrval, mõtleb Irina. Mis olid dekabristide prolad meie naiste kõrval, mõtlen mina.

Baltikum ja Moskvat mu tudengid ei tunne. Aga nad ei tunne ka Siberit.

Omsk. Väljas, akende taga.

„Kas sa Švejki oled lugenud?“ küsin Nikolailt.

„Kes siis Švejki poleks lugenud!“ pahandab tema.

„Omskis on vana võõrastemaja, kus Jaroslav Hašek kord elas. All keldris on kooperatiivkauplus, kus müüakse loomaliha, suitsuvorsti, mett ja kuivatatud taigamarju.“

Jaroslav Hašek seisis kui 5. armee juhtiv poliitööline Koltšaki kirstu juures. Jaroslav Hašek toimetas siin üheaegselt saksa-, ungari- ja burjaadi-mongolikeelset ajalehte. Jaroslav Hašek sõitis tagasi kodumaale läbi Eesti Vabariigi, kus tema kinnivõtmise eest oli välja kuulutatud viisakas vaevatasu.“

„Te olete siis Omskis käinud?“ küsib Irina.

„Ei, ma pole Omskis käinud.“

„Kust te siis seda kõike teate?“

„Mind huvitab ajalugu.“

„Ajaloos ei kirjutata, et Omskis müüakse poes loomaliha ja suitsuvorsti. Pealegi ei saa see tõsi olla.“

„Sellest ma lugesin ajalehest.“

„Jälle vale! Ajalehed sellistest asjadest ei kirjuta!“

„Tõsi küll, enamasti ei kirjuta. See oli üks vana leht.“

„Nii oleks tulnud öeldagi.“

Tal on õigus: nii oleks tulnud öeldagi.

IV päev. 28. september

Tund enne Krasnojarskit püüan Nikolai juhatamise peale tee äärest pilguga kinni punase metallobeliski kirjaga: veelahke Obi ja Jenissei vahel.

Imetlen siberi kaski. Nõukogude Liidus kasvab kaski üle 40 liigi,

Eestis 4. Need siin vaguniakna taga on küll imelised, ise sorti kased, sest valged pole mitte ainult tüved ja jämedamad oksad nagu meie omadel, vaid valged on ka peenimad vitsad. Kui neist siin vihtu teha, jätkub tüve valget ka vihaokstele. Selle tõttu näevad siberi kased välja puhtamad ja pidulikumad. Valget iludust vaadates ei taha mõeldagi sellele, mida kõik tast teha saab — vineeri, suuski ja mööblit.

Kus on meie kaasikud, ah? Kuusk sööb kase välja.

Õöpäev tagasi sugenes meile ka neljas reisija, autojuht Aleksandr Krasnojarskist. Ja kupees läks midagi kaotsi. Enam ei kühmita Irina alt oma kätt üles, kus Nikolai raamatut loeb. Enam ei võta Nikolai seda kätt pihku ega tee talle ulatatud täidlaste sõrmedega tsirkust, endal silmad raamatus kinni. Et neid siiski kaks jätta ja väikseid hellitusi lubada, meelitan autojuhi vaguni koridori aknast välja vaatama.

Mitte ainult Euroopas, vaid ka Süda-Siberis kisub linlast labidaga maale. Kõigi suuremate ja väiksemate linnade ümber laiub aialanduskooperatiivide võõnd, aga Krasnojarski ümber on see eriti lai, paar tundi rongisõitu kindlasti. Ja putka putkas kinni. Putkad nad on, kui võrrelda neid ehitusi meie lossikestega. Küll kisub linlast maale! Ja kuidas nad siia pääsevad, mingit teed, autoteed, ei paista.

Raadio ilmateadetest on meelde jäänud Krasnojarsk kui meie külmema paiku. Kapriisne kliima siin ongi, kui Saša juttu kuulata.

„Mul oli enne suvila siinsamas lääne pool linna, aga ma müüsin ta maha. Uue ehtasin ida poole linna, vanast ehk 80 kilomeetrit eemale, aga vahe kliimas on kaks nädalat. Uues aias panen ma kevadel sel ajal juba kartuleid maha, kui siin on alles paks lumi.“

Putkakesed on ehitatud, nagu mõte pähe tuli ja milline materjal just käe alla juhtus. Kolja seletabki, kuidas nemad isaga endale aiamaja ehtasid:

„Aiatööd tehes tahad vahepeal puhata ja veidi istuda.“

Isa ehtas aeda pingi.

Aga süüa tahad ka. Kuidas sa võileiba või teeklaasi ikka põlvede vahel hoiad, ebamugav ju.

Isa ehtas pingi ette laua ja teisele poole lauda teise pingi ema jaoks.

Vahel tuleb taevast sagar vihma. Kükivad puu alla või mitte, märjaks saad ikka.

Isa ehtas lauale-pinkidele katuse peale. Nüüd jäi veel neli posti püsti panna, neile lauad ümber lüüa ja putka oli valmis. Tähendab — aiamaja.“

Rongisõit hakkab laabuma. Harjud ära restoranvaguni noorikutega, kes oma vankrikestega vagunist vagunisse sõidavad ja

pakuvad kas kaheroalist eset või keefirit, piima, šokolaadi, keedetud mune ja tont teab mida veel. Mul lõpeb otsa omasuitsutatud seasink, mis kodust kaasas ja mille üle minu noorpaar küllalt imestada ei jõua: „kui seda on nii lihtne teha ja välja tuleb nii maitsév produkt, miks see siis meil kombeks pole? Ei tea, Nikolai, ei tea. Aga ahju joonised ja suitsutamise tehnoloogia sa said, tee proovi.“

Rongi raadio on ooper omaette. Kümnes kord kahetsen neid miljoneid reisijaid aastas, kes ei kuule sõnagi Siberi linnade või looduse kohta, kust rong möödub, ning peavad selle asemel juba Moskvast alates kolm korda päevas kuulama sümpaatset mehehäält avaldamas armastust tütarlapsele korterist number 45. Küllap on see kenä plika, see korterist number 45, ja küllap sa saad ta lõpuks kätte, enamik poisse saab oma plika lõpuks kätte, aga mis sa sellest ometi nii tihti kõõrutad!

Kupee elab oma elu. Harjume. Vennastume. Jagame veendumusi ja mälestusi. Kolja mälestused on enamasti pärit hiljutisest sõdurpoisielust:

„Ma tahtsin küll piirivalvesse, sest on ikkagi auasi kaitsta oma kodumaa piire, ja alguses lubati ka, pärast sattusin siiski langevarjuriks. Aga polnud viga, ka see oli kuulus ja vanade traditsioonidega väeosa.“

Ma ei kahtle, et Kolja oli suurepärane sõdur.

Moskvast alates on sõidetud 4513 kilomeetrit. Jälle tuleb kell tund aega ette lükata.

V sõidupäev. 29. september

Kui tõele näkku vaadata, on pikal rongisõidul ka halbu külgi. Ka neid, mil pole tegemist olmega.

Mul pole midagi moskvalaste vastu ega jahimeeste vastu ega koerte vastu. Hagijad on eriti sümpaatsed penid. Aga juba Moskva äärelinnas tõsteti kaks kena kutsut pärast lühikest energilist skandaali kupeest välja ja järgmised neli päeva reisisid nad rongi koridoris. Ega nad hammustanud ega haukunud ja kaks moskvalasest jahimeest käisid hoolega neid pissitamas, aga ikkagi tundus, et koridor pole koerte koht.

Eile, kui nad neljakesi väljusid, sain ära oma ülekohtusest hoiakust nende sõbralike lontkõrvade suhtes. Sest meie kolmas peni, polkovnikuproua valge mops, hakkas haukuma. Ma muidugi teadsin, et vagunis on kolmaski peni, sest teda viidi pissile süles, aga seni oli ta vait püsinud. Kui suured koerad läinud, kuulutas ta julgelt ja uhkelt: mina olen peremees majas. Noorele emale,

kes polkovnikule märkuse tegi, vastas proua polkovnik tõsioludele vastavalt, et selle lapsed ei lärma sugugi vähem.

Sülelapsi on vagunis kaks, umbes kahe ja pooleseid kaks ja veidi vanemaid nii pool tosinat. Laps on laps, laps tahab joosta ja mürada. Kus mujal sa rongis ikka joosta saad kui vaguni koridoris? Ja sülelaps on sülelaps, tuleb mähkmeid pesta, see võtab vaeva ja aega. Muidugi võiks mammad mähkmeid pesta ka muul ajal kui hommikuksel tiptunnil, muidugi võiks vagunisaatja avada ka teise WC, mida ta kasutab isikliku külmkapina, aga noorel emal on lapsega nii palju hoolt, ta on oma jõnglase üle nii uhke, et võõrast muret talle kuidagi hinge ei mahu. Sellest sigineb sõnelusi, mis kostavad meie kupees ka läbi kinnise ukse. Aga mitte see ei ole määrav pikal teekonnal, vaid sügisene Siber ja tänane maiuspala — Baikali järv.

Onneks sõidab rong mööda Baikali äärt päeval. Esimene mulje: kaljud, tunnel, leekivkollased lehised. Ja veepiiril asula eterniitkatused, televiisoriantennid, lagunenud tarad, porised teed. Muidugi pole see Rocca al Mare, pole vabaõhumuuseum, aga vastuolu looduse ülevuse ja inimkättega loodu vahel on siiski masendav.

„Siin on päikesepaistelisi päevi rohkem kui Jaltas või prantslaste kuulsas kuurordis Nizzas. Kolmsada päikeselist päeva aastas,“ selgitab Irinale.

„Kas selle järvega mõni legend ka on seotud?“ Irina armastab legende. Neid, mida giidid turistidele räägivad.

„Evengi legend pajatab vägilasest Baikalist ja tema kaunitarist tütre Angarast.“

Vägilase Baikali tüdart kaitsesid nii head haldjad kui kohutavad vetevaimud. Kord kohtas Angara mehist noormeest Jenisseid ja noored armusid. Vana Baikal seisis kui raud nende liidule vastu. Tütar, nagu tütreid ikka, pidas armastust isa hoolest kallimaks ja pani ühel pimedal ööl isakodust plehku. Ägedaloomuline Baikal raevutses metsikult, kui tütre põgenemist märkas, ja saatis vetevaimud sõnakuulmatut tagasi tooma. Aga Angara pääses kollide käest, neil tuli tühjade kätega tagasi pöörduda. Võimukas Baikal rebis kaldaahelikust kalju ja paiskas selle põgenejale järele. Angara kiirustas kärsitult ikka põhja poole, kus teda ootas mehine Jenissei. Nüüd voolavad nad juba aastatuhandeid koos, Jenissei ja tema lisajõgi Angara. Kivi lebab tänapäevani seal, kuhu ta vägilase käest kukkus.“

Enne mingit asulat rong korraks peatub. Kolja kargab asemelt maha, haarab lauvalt tühja pudeli ja lippab välja. Järv on tõepoolest siinsamas, vaguniaknast käega katsuda. Irina jõuab vaid karjatada „Ära mine! Ei lasel!“, kui mees on kadunud. Ei ole ta ainus, veehankijaid kargab välja igast vagunist. Aga Irinat see ei lohuta. Irina tõnnib ja tõnnib seni, kuni rong liikuma nõksatab. Nüüd

kargab noorik püsti ja tormab kui tuulispask koridori: rong sõidab ja Koljat pole! Irina tuiskab vagunisaatja juurde ja kriiskab, kuidas tohtis rong ära sõita ilma tema meheta. Skandaali hari-punktil ilmub sündmuskohale peasüüdlane — naabervagunist. Tal on rõõmus nägu ees ja käes pudel Baikali selget vett. Järgnev kuuludub läbi kinnise kupeeukse selgesti ka vaguni koridori. Siis saabub vaikus, mossitamine ja lõpuks ilus leppimine.

Selgub, et päevitunud naaber kõrvalkupeest on endine veduri-juht, praegune masinist-instruktor. Usaldan talle, et tahaksin minna vedurile ja rääkida meestega, kes meid seda pikka maad sõidutavad. Ja selgub, et asjad pole hoopiski nii. Raudtee on üle võtnud postijaamade põlise traditsiooni: järjekordne uus meeskond (masinist + abi) sõidab näiteks Irkutskist 250—300 kilomeetrit itta, ronib seal vedurilt maha ja läheb puhkeruumi uut rongi ootama, et see Irkutskisse tagasi toimetada. Ja nii edasi-tagasi pendeldades kogu nende tööelu möödubki.

„Miks üks meeskond, näiteks neli vahetust, rongi Moskvast Habarovskini välja ei vii?“ küsin vist rumalalt.

„Aga sellepärast, et nad ei juhi mitte kruusakoormaga isekallutajat, vaid rongi. Siin peab masinist oma teelõigul teadma mitte ainult iga tõusu ja langust, iga pöörakut ja tunnelit, vaid ka iga kivi ja kändu mõlemal pool teed.“

„Kas teil endal avariisid on ette tulnud?“

„Avariid ei ole, aga inimese ajasin alla küll. See oli keskealine purjus mees, kes pööraku tagant välja ilmus ja rongile vastu astus. Kiirus oli küllalt suur ja mees lähedal, jõudsin ainult istmelt püsti karata ja märgata, kuidas ta viimasel hetkel kää näo ette tõstis. Järgmisel hetkel olid aknad mehe ajusid täis.“

Pärast pikka Viiratsis passimist igatsesin vagunilõhnu ja paiku, mida ma veel ei tunne, võõraid linna, huvitavaid inimesi. Mulle veel avastamata Venemaad.

Täna, viiendal reisipäeval kujutlen, kuidas lõhnavad tasapisi küpsev sink koduses suitsuahjus, lõkketuli või jasmiinipõõsas õueväravas.

Lõhnade asemel imetlen noore mehe naist.

„Teie leppimise puhul ootab meid Ulan-Udes puhkpilliorkester ja vaksaliülem ise soovib teile õnne.“

Kolja mõtleb veidi ja vastab ilma naljata:

„Ei oota meid Ulan-Udes keegi. Ei oota Moskvast ega Musta mere ääres. Ainuke koht, kus meid maailmas oodatakse, on meie kodu Habarovsk.“

VI sõidupäev. 30. september

Lund maas veel pole, aga hommikuti katab loikusid kirmetis. Kased on paljad kui nõia luuad, nende asemel punetavad-kolletavad lehised. Valgete-valgete kaskede taustal lõõmavad lehised kui revolutsiooni leegid.

Harjutakse kõigega. Läbi akna külasid vaadates ma enam ei küsi endalt, miks nii paljud tared on lääbakil või miks pererahvas põõsaid ei istuta. Üha enam tundub see kibekiirelt kuhugi tormav ja akende taha kaduv Siberi küla nii ajutine, nii kokkuklopsitud, justkui ei tasukski siin ehitada midagi ka peremehe moodi, ilusti, püsivalt, lastele. Mina olen juba harjunud ja küllap on ammu harjunud nemad seal akende taga: nii on ikka elatud. Elatud hakiilt ja ajutiselt nende lõõmavate revolutsioonilaulude tules, mis jõuavad tarre teleantenni kaudu või lihtsalt läbi akna — sügiseste lehistena.

Eks ta ole. Elage, nagu oskate ja tahate. Mina mõtlen parem Larissale. Meie bussisõidule läbi sügisese hommikuhämaruse Tartust Tallinna, tema käed minu pihkudes ja pea minu õlal. Mõtlen kolamisele Toompeal ja vanalinnas, Kadriorus ja Pirital. Kunstinäitusel käimisele. Larissa arvamusel Tallinnast:

„Tallinn tundus mulle mängulinnana mingist näidendist või filmist. Tundus sedavõrd dekoratiivne, et iga nurga tagant oletasin leidvat kulisside peidust ka ehtsat, tõelist linna. Hiljem, palju hiljem jõudis minuni, et see hall kivi ongi tõeline kivi, et päikeseloojang Pirital ei olegi trikk külaliste jaoks. Kloostri varemed, merre loojuv päike ja dekoratiivsed tornid — see ongi päris Tallinn.“

„Aga kunstinäitus?“

„Kunstinäitus? Meeles on ainult Valerian Loigi „Vana kunstnik“. Ainult see tervelt näituselt. Kõik muu on meelest kadunud. Selles maalis oli meesalge sedavõrd materialiseerunud, et ma ei mõistnudki, mis mulle, naisele, sedavõrd mõjub — kas kujutatu või kunstnik.“

See on minevik. See on tulevik.

Kombeks on üles lugeda, millised raamatud reisile kaasa võetakse. Miks peaksin minagi selle kauni kombe peale käega lööma? Niisiis:

- 1) Gustav Ernesaks „Kutse“, „Laine tõuseb“;
- 2) Aili Aarelaid, Ea Jansen „Rahva kultuurielust minevikus ja tänapäeval“;
- 3) Arnošt Lustig „Hingepalve Katarzyna Horowitzi eest“;
- 4) Toivo Makk „Sahhalin — kild idaservast“;
- 5) Erich Loit „Muusikainstrumentid ja orkestrid“;
- 6) Peter Weiss „Juurdlus“;

- 7) G. Gor ja V. Leškevitš „Sahhalin“;
- 8) Saint-Exupéry „Õine lend“;
- 9) R. Joost „Viljandi“ (vene keeles, kinkimiseks).

Jah, usun neid kõiki vaja minevat.

Sahhalini-raamatu jaoks materjali kogumise kõrvalt üritan ma ka romaani kirjutada. Seda kõike umbes aasta jooksul. Või täpselt — selle aja jooksul, mis ma Sahhalinil vastu pean.

Noorpaar ärkab. Nagu ikka läheme Koljaga koridori, kuni Irina säeb ja soputab. Säeb ennast ja soputab aset, et seal päeval istuda sünniks.

Sõidetud on 6382 kilomeetrit. Kolja loendab kilomeetreid annusega, nagu ootaks õnn Habarovskis. Tegelikult on õnn siin ja praegu, aga ülehommene Habarovskis võib juba otsas olla. Pisike poiss ei saa sellest aru. Eks ta vara olekski.

Kolja ei saa asjast aru ja on mõtetega juba tööl, raudteel. Nagu ma mõistan, koostab ta ronge ja alguses oli poisil tegu, et ennast maksma panna. Kolja pikkadest juttudest teadsin, et ta meistér armastab napsitada. Peale selle tahab meister, et tast lugu peetaks.

„Meister ütles mulle, et kutsugu ma teda mitte lihtsalt Aleksandriks, vaid Aleksandr Nikolajevitšiks. Aru sai, et ma isanime ei ütelnud kiusu pärast. Mina vaatasin talle silma ja vastasin:

„Ärge lootkegi, ei kutsu, kuigi olete minust vanem ja ametikoha järgi minu ülemus. Te pole seda ära teeninud. Mina pole kordagi joobnult tööle ilmunud, aga teil on praegugi lõhnad juures. Tööd te ei tunne ja alluvate tööd organiseerida ei oska — mille eest teid austada, mille eest teid isanimega kutsuda?“

Aga mina kutsun teda ka vaid Nikolaiks või Koljaks. Küllap ta ütles Moskvast ka isanime, aga selle unustasin ma kaunilt kohe ära.

On, millest õppida. Sahhalini jaoks. Isanimed peavad jääma meelde.

VII sõidupäev. 1. oktoober

Kohaliku aja järgi kella kümneks on sõidetud 7420 kilomeetrit. Mis mina neist loen, mul pole ju kuhugi kiiret?

Kas telegramm, mille ma Moskvast saatsin, jõudis ikka Sahhalini kirjanike organisatsiooni juhile Ivan Beloussovile ilusti kätte? Kas ta ikka pani mulle hotellis koiku kinni, nagu ma palusin? Sest pidu hakkab lõppema, homme jõuame Habarovskisse ja sealt lennukiga Sahhalinile on kirbuhüpe, poolteist tundi.

Raudtee ääres pole palgimetsa ollagi. Juba ma tean, et jämedamad puud raiuti siit välja ja kasvama jäi midagi võsa meenutavat.

Päris raudtee äärest on see võsagi käsu kohaselt maha raiutud. Raudtee äär peab olema puhas. Vaja seda puitu kellelegi pole ja siinsamas ta mädaneb, nagu jalalt kukkus. Ja raiuti kindlasti talvel paksu lumega, sest tüükad on mehe kannikate kõrgusel. Nii vähemalt paistab aknast.

Võta näpust! Siin need raiujad ongi! Vatikuued seljas ja vildid jalas, käes lühikese varrega kiinid, toksivad nad ahelikus edasi liikudes võsa maha täpselt nii kõrgelt, et mugav oleks lüüa, et kummarduda ei tuleks. Nüüd uudistavad nad rongi, sigaretid hambus ja näod naerul. Miks mitte naerda ja rõõmus olla, kui töö ei riku konti ega sega suitsu tegemast. Küllap ka teenib rohkem.

Sellisele parajale tüükale kasvavad madalad kõrvalharud. Ideaalsemat võtet tõelise padriku kujundamiseks välja ei mõtle, sest raiutud võsa jääb siiasamasse risti-rästi vedelema. Aga neisse rõõmsatesse meestesse see nähtavasti ei puutu. Moonakas homsele päevale ei mõtle.

Sõit närbutab ja vinnutab. Eestit ja Moskvat enam ei mäletagi, nagu poleks neid kunagi olnudki. Mõtted ja fantaasia kiduvad, jääb käesolev hetk ja tont teab mille tuim ootus.

Jälle röögib koridoris imik. Miks nad ometi peavad neid põnne vedama tuhandete kilomeetrite taha? See peab olema küll lausa karjuv vajadus.

Astun koridori ja saan sümpaatse noore naisega jutule. Küsin, mis sellise maimukesega reisima sunnib?

„Laps koju jätta ja üksi sõita? Kelle hoolde? Mis te nüüd! See ei tule kõne allagi! Laps peab olema ema kädel, ema hoole all. Kui ma usaldan lapse ükskõik kellele ja lapsega midagi juhtub, ei annaks mees seda mulle surmatunnini andeks. Raske on rongis nii väikesega tõepoolest, aga pole midagi parata — laps peab olema ema juures!“

„Ja kui see saladus pole, mis põhjusel te üldse reisite? Kas kolite Kaug-Itta elama?“

„Mis te nüüd, me oleme põlised siberlased ja sõidame tagasi koju. Käisime Kasahstanis minu tädi õnnitlemas pensionile mineku puhul.“

Eks ta ole.

„Mis on vabadus?“ küsis Larissa ja vastas ise: „Minu jaoks on see rong. Ma istun ja vaatan aknast välja. Kui mul on taskus raamat, siis olen ma vaba, siis tekib mul valikuvõimalus — kas lugeda või aknast välja vaadata. Olen vaba ka siis, kui ma raamatut ei avagi, sest mul on võimalus seda teha. Ilma raamatuta jääb mul üle ainult aknast välja vaadata, ainult kaasa sõita ja sellisel juhul pole vabadusest juttugi.“

Minu silmis on see noor ema pesuehtne kretiin. Minu meelest

oli tal vabadus sõita või mitte sõita, laps kaasa võtta või kellegi hoolde jätta. Tema enda meelest polnud tal valida midagi. Sõita tuli, laps kaasa võtta tuli. Aga või ma ise targem olen! Mina ise teadsin küll, et tuleb sõita, et sellest pääsu ei ole; kõigi teiste arvates oli mul võimalusi ja vabadust otsata.

Homme jõuame Habarovskisse!

VIII sõidupäev. 2. oktoober

Kohaliku aja järgi (vahe Moskva ajaga 7 tundi) on kell 8.45. Sõidetud on 8503 kilomeetrit. Kohvrid on minul ja naabritel pakitud, sõita jääb viimane tund.

Ma ei taha päralt jõuda!

Kuhu ma ronin seal võõras linnas oma kahe päratu kohvriga? Kaua tuleb mul oodata lennukit ja kõigepealt lennukipiletit?

Irinal-Koljal on kõik lihtne. Karske ja range Nikolai saab varsti mingiks ülemaks ja muutub veelgi nõudlikumaks. Irina sünnitab lapse või kaks, võtab tosina kilosid juurde ja kakukesest saab naine kui puhas nauding oma sitke Kolja kõrvale. Küllap nad elavad rõõmsalt ja jõukalt.

Kolja teeb juttu:

„Kuidas teile Siber meeldis?“

Kuidas teile meeldis meie imekaunis Tallinn? Kui ausalt öelda, siis meenus mulle mõnigi kord kellegi Ostap Benderi klassikaline hinnang Kaukaasia mägede kohta, aga viisakas inimene sedasi ei vasta.

„Väga ilus reis oli. Eriti nüüd, sügisel.“

Ega seegi vale ole. Siber oli ilus tõesti, kui loodust silmas pidada.

„Ja palju tänu seltskonna eest! Palju ilusaid, terveid lapsi ja kõike muud head, mida Siber pakub!“

Nii pikal reisel oleneb naabritest väga palju. Paremaid teekaaslasti kui see pulmareisil paarike poleks osanud välja ka mõelda.

„Aitäh ka teile. Kui Habarovskisse juhtute, astuge tingimata sisse!“

„Aitäh, aitäh! Nägemiseni, nägemiseni!“

4. oktoober. Šahhalin

Mul on katus pea kohal, on vesi kraanis, on oma voodi. Kogu see jõukus on veel kella neljani, kella kuuteistkümnene, tõesti minu päralt. Siis öeldakse mulle, tohin ma siia partei oblastikomitee ühikasse jääda ka eelolevaks ööks või mitte.

Nii elangi.

„Kui te mu välja tõstate, kuhu ma lähen? Hotellid on täis,“ küsin administraatorilt.

„See, et teid siia ööbima võeti, on ime. Seda tegi tookord valvekorrapidaja oma heast südamest. Mina näiteks poleks teid võtnud. Sellised võõrad pole meile ette nähtud.“

Arvatavasti ei ole küll. Ja ega ma Tallinnaski pääseks ööbima mingi ametkonna ühikasse.

„Kus ma siis ööbima pean, kui te mu välja tõstate?“

„See on teie mure, mitte minu oma. Minge raudteejaama.“

Sel heal inimesel on õigus: see on minu mure, mitte tema oma. Ta võiks mu ka igaks juhuks välja tõsta, aga ei tõsta. Ta jätab mu elama sellesse seitsme koikuga tuppa just nii kauaks, kuni see on võimalik. Objektiivselt võttes pean ma talle tänulik olema.

„Ma mõistan teid. Ja palju tänu.“

Ta arvab, et ma olen irooniline. Tegelikult ma pole.

„Ei ole millegi eest tänada!“

5. oktoober, reede

Mind ei visatud tänavale.

Ehk ei visata ka täna õhtul. Tegelikult anti mulle lootust, et enne esmaspäeva ei juhtu midagi; nädalalõpuks neile uusi inimesi ei tule. Kui, siis esmaspäeval. Hea seegi.

Kuhu minna võõras linnas, et rahvast tundma õppida? Klassikaline vastus kõlaks: turule, sauna või surnuaeda. Kindlasti käin läbi needki kohad, aga täna sean sammud oblasti koduloomuuseumi.

Hoone on imposantne, üks poolest tosinast, mis jäi maha jaapanlastelt.

Muidu on muuseum nagu teisedki samalaadsed. Rikkalikult kajastatud ja huvitav on saare avastamise ning uurimise lugu, rohket pildimaterjali leidub Tšehhovi külaskäigu kohta. Lõbus on lugeda kirjaniku ankeedivastust küsimusele: „kirjaoskaja, kirjaoskamatu, haritud?“ Õige vastus alla kriipsutada, nagu nõutav tänapäevalgi kõikvõimalikes testides. Testin minagi: mida Tšehhov vastas? Sulgege hetkeks televiisorid, kohe teatan õige vastuse — kirjanik kriipsutas alla „kirjaoskamatu“.

Tänapäeva ekspositsioon on igas koduloomuuseumis millegi pärast igav ja tuim. Töötatakse, ületatakse plaane, võetakse vastu medaleid, peetakse paraade. Pole probleeme, pole muresid, kõik on kaunis ja sile. Nii ka siin. Kirjutan maha paar arvu viimaselt rahvaloenduselt.

Elanikke on oblastis 654 000, neist

81,7% venelased,

6,1% ukrainlased,
5,7% korealased,
0,3% nivhid (2100 hinge).

Veel uurin andmeid Sahhalini saare enda kohta. Pikkus põhjast lõunasse 948 kilomeetrit. Kõige laiem koht 160 kilomeetrit, kõige kitsam — 27 kilomeetrit. Saare lõunatipp asub ühel laiuskraadil Odessaga. Sealt tipust jääb Jaapanile kuuluva Hokkaido saareni 40 kilomeetrit.

Õhtul longin kinno. Linastub „Julm romanss“. Film raputab mu läbi, aga enne ma temast ei kirjuta, kui lähen homme ja vaatan uuesti. Täna aga juhtus kinos minu jaoks ebatavaline lugu.

Saalis kustub elekter. On lausa kottpime, ei põle ka uste kohal olevad avariilambid.

Hetk vaikust. Siis algab vilekontsert, äge, üksmeelne ja lühike. Seejärel jälle vaikus. Siis kostavad siit-sealt üksikud repliigid ja naeruturtsatused. Esimestes ridades süttivad tikud, süüdatakse sigarette. Hüüd saali keskelt „Aga kinos on suitsetamine keelatud!“ kutsub esile üldise naeru. Saal mobiliseerub.

Ette, ekraani ja esimese rea vahele, ilmub miilits ja valgustab taskulambiga ühte suitsetajatest. Vahetatakse paar lauset, noormees tõuseb ja läheb miilitsaga kaasa. Teised sigaretid kustuvad. Vaikus. Nüüd hüüab minu naaber, kes ringvaate maha tukkus:

„Tahate, ma räägin anekdoodi?“

„Eks sa räägi!“ vastatakse lõbusalt. Miilits on läinud ja pimedus jälle absoluutne, justkui enne maailma loomist.

„Mööda Niilust ujub krokodill. Ei, kaks krokodilli. Korraga nad näevad enda ees puuksal ahvi.“

„Peaks järele küsima, on ta isane või emane,“ arwab üks krokodill. Kas te olete seda kuulnud?“

„Oleme, oleme,“ vastab paar mehehäält. Saal vaikib, naaber aga jätkab:

„Siis ma räägin teise!“ Ta keel on märgatavalt pehme, hääli aga kandev ja tugev. Noore mehe bariton.

„Aabram sai uue korteri, toppis selle mööblit täis ja kutsus teised juudid soolaleivale. Ega siin meie hulgas juute pole? Siis ma edasi ei räägi!“

„Ei ole! Lase edasi!“

„Aabram näitab külalistele: see on saal, see söögituba, see on minu tuba ja siin magab Saara.“

„Miks sinu ja Saara toa vahel on terve korter,“ pärivad külalised. „Kas sa Saarat vahel oma kõrvale ei tahagi?“

„Kui tahan, siis ma vilistan.“

„Ja Saara kuuleb vile nii kaugele ära?“

„Ärge sellepärast muretsege,“ vastab Aabram. „Saara käib õhtuti iga veerand tunni takka kontrollimas, kas ma vilistanud ei ole.““

Naer saalis. Hõre aplaus. Naaber satub hoogu.

„Kas ma räägin veel?“

Nüüd aga süttib elekter ja naaber jääb vait kui lõigatud. Ja ega teda enam tarvis polekski, sest saal pimeneb taas ja film jätkub.

Oleks selline stseen võimalik ka meil? Et keegi võtab kätte ja hakkab ootajate aega viitma? Või — neid segama? Leiduks meil see mees? Lastaks tal rääkida?

Kes oskab, vastaku.

6. oktoober, laupäev

Ma pole Ostrovski „Kaasavaratut“ lugenud, mina vaatan ja usun Nikita Mihhalkovi, vaatan ja usun „Julma romanssi“.

Kas filmi-Larissal on midagi ühist tänapäeva provintsineiuaga? Ühega neist, kes igal suvel tunglevad teatrikoolidesse, 25 kandidaati ühele kohale, kes on valmis maksma mis tahes hinda, et „rabada endale tükike elu pidupoolt“?

Ei, ei ole. Tänapäeva Larissad on teistsugused.

Nikita Mihhalkovi filmi Larissa ei soovi end hästi sisse seada, ei soovi end soodsalt maha ärida. Film-Larissa on maksimalist, ta ei igatse midagi rohkemat ega vähemat kui tõeline armastus. Nii vähe. Ja nii palju, et midagi enamat igatseda ei olegi. Ta ei kahetse, kui see tal elu maksab. On see tavalise provintsiipiiga arusaam?

Filmi-Larissa on see Larissa, keda ma leidma tulin. On Venemaa, keda ma aina otsin ja keda ma ilalgi kätte ei saa, kes mulle alati võõraks jääb. Larissa ei ole Viia Viljandist või Toini Tartust. Larissa on hull, metsik ja uhke nagu mustlasedki, on taltsutamatu nii oma kõrguses kui madaluses. Larissa on vaba kass, kes perenaise jalgade ümber keerutab, kõhu täis sööb ja tänu asemel õue tagasi tükib, et minna ajama oma õiseid kassiasju. Larissa ei tunne ära, see Nikita Mihhalkovi Larissa, oma sõpru ega vaenlasi. Ta ei otsi omakasu ega kauple endaga.

Miks venelased leidsid kauge hingesuguluse prantslastega? Miks nad nii mustlasi armastasid? Miks mustlaste tantsud ja laulud neile nii südamesse läksid?

Larissa tuleb üles otsida! Et ta loeks mulle inglise keeles ette Shakespeare'i sonette. Ainult mulle. Minu toas. Minu voodiservil.

Kõike seda kainemalt sõnastades ütleksin, et mind huvitab (ärritab, intrigeerib) nimetus *homo soveticus*, mida olen juba kohanud ka kirjanduses. Kes ta on, see ajalooliselt uus nähtus, uus kvaliteet — nõukogude inimene? Kuidas ta kujunes? Milliste

raskustega võideldes? Mida õppides, leides? Mida teele maha jättes? Kes on ta?

Kirjanduses on sellele juba vastatud.

HOMO SOVETICUS on:

tööinimene,
kollektiivile aldis inimene,
kodumaale piiritult andunud inimene,
inimene, kes on valmis vastutama,
kõrgete ideaalidega inimene,
inimene, valmis kangelasteoks,
harmooniliselt arenenud inimene,
inimene, kes on veendunud riigi hoolitsuses terra eest,
sotsiaalselt optimistlik inimene.

See loetelu tekitab küsimusi.

Kas HS (*homo soveticus*) areneb Nõukogude Liidu kõigis piirkondades välja üheaegselt ja ühesugusena? Näiteks Moskvas ja Sahhalinil? Või on metropolil ja provintsil selles osas mingid erinevused? Millised?

Kas HS-i kujunemisel on oluline rahvus? Kas HS-i mudel Armeenias, kus iga küla selle riigi iidse ajaloo vältel on olnud riigi pealinnaks, kus igal künal on maha peetud otsustav lahing, erineb HS-i mudelist Sahhalinil?

1932. aasta aprillis sõitis igalt poolt üle NSV Liidu Habarovskisse kokku ligi 7000 kommunistlikku noort, et hakata ehitama uut linna Amuuri äärde. Kui jõgi vabanes jääst, saadeti nad teele. Esimesed linnaehitajad astusid laevadelt „Kolumbus“ ja „Komin-tern“ kaldale 10. mail...

Täna on Komsomolskis televisioonistuudio, kõrgkoolid, draamateater, kultuuripaleed ja koguni kaks satelliitlinna Amursk ning Solnetšnõi, on enam kui veerand miljonit elanikku.

Millised te olete, nende 7000 järeltulijad? Mis on nende oma-aegsest tulevikuvaimustusest veel alles, veel tänagi märgatav?

Tänapäeva noorus ehitab Siberis Neftejuganski linna. Juba on valmis spordikompleks, koolid, restoranid, olmehooned. Ligikaudu saja tuhande elanikuga linna keskmise elaniku vanus on kakskümmend seitse aastat. Suvel jääb Neftejugansk peaaegu tühjaks, sest noored sõidavad tagasi kodukohtadesse, sõidavad laiali üle kogu NSV Liidu.

Kakskümmend seitse aastat keskmist vanust — see on suurepärane! See on noorte linn, on tuleviku linn, on mõttekaaslaste linn.

Kakskümmend seitse aastat keskmist vanust — see on ohtlik, on terve ujuvate jäämägede ahelik. Põlvkondade järjepidevus kaob ilma vanaemadeta-vanaisadeta, ajaloolisse mällu tekib lünk. Eetiline kaotus on oluline ja vältimatu. Kas hakkavad Olja ja

Kolja neiuks ja noormeheks sirgunuina austama vanaema-vanaisa, kui nad kasvasid neid nägemata? Kas on ikka ükskõik, kumb laulis Oljale-Koljale hällilaule, lasteaiatädi või vanaema? Jne. Jne.

Sahhalinile sõideti Moskvast ja Leningradist, sõideti Kesk-Venemaalt, Leedust ja Astrahanist. Mida töid moskvalased kaasa, mida töid leedukad, milline oli nende „panus“ sellesse ühisesse „taignasse“, millest pidi vormuma „sahhalini iseloom“? Miski, mis sündis tulijate energiast, ent tulenes ka selle saare kaugusest ja eraldatusest, ookeanist tema ümber? Või täpsemalt: kas tänapäeva sahhalinlase juured teda kord toitnud Leningradi, Leedu või Astrahaniga on veel leitavad, märgatavad?

Muidu võinuks ma ka BAM-ile sõita. Aga seal on kõik veel liialt uus, liialt värske, liialt tellinguis. Huumuse teke võtab aastakümneid, uute suhete kujunemine tahab aega. Sahhalinil on seda jätkunud parasjagu. Segavad mõjud naabrite näol on puudunud. See on ääremaa ja praeb „omas rasvas“.

Aega seetmiseks ja selginemiseks on olnud. Mis on tulemus? Mis on leitud? Mis on teele maha jäetud?

7. oktoober, pühapäev

Istun voodiserval ja lehitsen kohalikku reklaamilehte. Õnne-soove.

Niina Nilovnale soovitakse sünnipäevaks õnne koos hea tervise, pika eluea ja eduga töös. Miks ka mitte. Soovitakse veel õnne isiklikus elus, soovijaiks abikaasa Nikolai ja poeg Igor. Eks ta ole.

Kõike sedasama lausa sõna-sõnalt soovivad naine ja tütar Nikolaile. Uus on mõte, et sünnipäevalast „alati soojendaks meie armastus“. Mis siis ikka.

Galina Romanenkovat õnnitlevad juubeli puhul armastav mees, lapsed ja lapselapsed. Ajalehe lugejaile tehakse teatavaks töötus teha juubilari elu õnnelikuks ja muretuks. Mis muud, kui võtan teatavaks. Või peaksin reageerima kuidagi entusiastlikumalt? Näiteks uhkust tundma.

Voodinaaber, toakaaslane, tuleb ka linnast tagasi. Saame jutule, sulame lahti. Nikolai Ignatjevits on tootmisjuht Kuriilidelt, hariduselt insener, venelane. Küsin naabrilt, kas tema tuttavate või alluvate hulgas omab rahvus mingit tähtsust.

„Mul on umbes nelikümmend perekonda, kellega ma läbi käin, ja perede rahvus ei ole isegi jutuks tulnud, see oleks nagu osatamine, isegi solvav. Minu kõige parem sõber, kellega ma koos kalal käin, on valgevenelane, aga et ta venelane pole, seda ei märka mitte millestki.“

„Kelle käes on perekonnas rahakott?“

„Ma tean ainult ühte juhtu, ühte perekonda oma tutvuskonnast, kus naine tuleb ja küsib mehelt:

„Kuule, anna viis rubla!“

„Milleks?“

„Toidu ostmiseks.“

„Aga sa juba said söögiraha.“

„Ma kulutasin ära, poes on seda ja teist, naised ostavad.“

„Ei anna, ära küsi.“

Mehed kuulavad seda juttu ja imestavad, sest muidu on alati nemad see pool, kes naiselt viiekat lunima peab.“

„Aga segarahvusest perekonnad?“

„Seal tuleb vahel küll ette, et mees ja naine teineteisest aru ei saa. Meil töötab torulukksepana üks tatarlane, tööd tunneb hästi, on kõrge kvalifikatsiooniga ja väliseltki esinduslik pikk lõbus poiss. Tal on mingi keeruline tatari nimi, mille me muidugi Alikuks ümber panime. Sel Alikul oli vene naine. Mees aga on kasvanud tatari kombe kohaselt, kus naine peab kuulama mehe sõna. Ükski vene naine seda enam välja ei kannata, et mees pörutab rusikaga lauale ja nõuab sõnakuulmist. Tüli oli iga päev majas ja sellepärast nad lahku läksidki. Küsisime pärast poistega Alikult, et kuidas siis nii — oli sul ilus naine ja enam ei ole. Kas sa ei võinud elada inimese moodi, nagu kõik elavad? Alik vastas: „Mina just mehe moodi elangi, ainult teie olete kui oinakari, oma naiste tuhvli all.“

Oli veel teine juhtum — tüli rahvuslikul pinnal. Mul on naine rahvakohtu kaasistuja, tema rääkis ühest paarist, kes kohtusse lahutama tuli. Mees oli Baltikumist — ma ei tea täpselt, kes nimelt, meil on ju üks „pribaltika“ kõik —, naine aga venelanna. Mees töötas autojuhina, teenis head palka ja viina ei joonud — meil üsna haruldane nähtus. Abielus olid nad olnud viis aastat, suurem laps neljane, väiksem alla aasta.

Mees tahtnud autot osta. Laenasid mehe vanematelt viis tuhat ja naise vanematelt viis tuhat. Ostsid „Niva“. Autost aga tülid algasidki. Mees räägib, et ta teenib ju hästi, tarvis on raha korjata ja vanematele võlg tagasi maksta. Naine vastu: kõik vanemad aitavad oma lapsi, see ongi nende kohus ja tagasimaksmiseks ei jää raha lihtsalt majapidamisest üle. Hiljem selgus, et naine oli pillaja, kes tõepoolest elas palgast palka. Mees hakkas ise raha korjama, et võlad ära maksta ja andis naisele raha vähem. Naine muidugi tegi skandaali ja viimaks leidis autost üles 700 rubla, mis mees oli kõrvale pannud. Leidis üles, kõndis poodi ja jättis need 700 rubla sinna. Nüüd lõi mees rusika lauale, et sellise ebamoraalse naise ja pillajaga tema ei ela, et võlg on võõra oma ja kui naine seda ei mõista, siis neil ühist elu pole. Oli mees

nüüd eestlane, lätlane või leedulane, seda ma küll ei tea, aga lahku nad läksid.“

Neli tundi hiljem, hilisõhtul

Päeval kirjutasin oblasti raamatukogus maha, palju leidub siin (vene keeles) eesti autorite kirjandust.

Eesti kirjandus asub kataloogis evenkide ja jukagiiride vahel. Kena koht mu meelest.

Kes seal on?

Bornhöhe, palju-palju Vildet, Kitzberg, Kreutzwaldi „Valitud kirjad“, Koidula, Liiv, Peterson-Särgava, palju Tammsaaret, Alver, Angervaks, Barbarus, Baturin, kahte Beekmanit kokku 22 raamatut, Vaarandi, Vaidlo, Vallak, Valton, Vaher, Vetemaa, Vint, Väli, Gross, Ilus, Kaalep, Kaal, Kallas, Kaugver, Kiik, üheksa nimetust Krossi, kaheksa nimetust Krustenit, üksteist nimetust Kuusbergi, Kärner, Laht, Leberecht, Lehtmet, Liives, Viivi Luik, Maasik, Meri, Merilaas, Metsanurk, kaks nimetust Romuald Minnat, Männik, Niit, Nurme, Panso, Parve, Parijõgi, Peegel, üheksa nimetust Prometit, Pukk, Rannamaa, Rannap, kaheksa nimetust Rannetit ja Mart Rauda, Eno Raud, Paul-Erik Rummo, Paul Rummo, Runnel, Rängel, Ants Saar, Veera Saar, Saat, Semper, Sergo, Siig, Sikemäe, üksteist nimetust Sirget, kakskümmend nimetust Smuuli, Sütiste, Talvest, Tomberg, Toom, Tooming, Traat, mõlemad Tuulikud, kaks nimetust Unti, neliteist nimetust Hinti ja August Jakobsoni. Pluss kogumikud.

Minu meelest on seda Sahhalini jaoks hämmastavalt palju. Uskumatult palju. Oleme tublid poisid!

Loomulikult küsisin laenutajalt:

„Kuidas teil eesti kirjandus läheb?“

Aktsent jääb aktsendiks, seda kotti ei peida — ja kena naine varjab tõtt. Kõige lihtsamalt, olakehitusega.

„Noh, aga ikkagi? Kas nõudmine on elav?“

„Elav küll ei ole.“

„Aga täpsemalt?“

„Vahel keegi ikka midagi võtab ka!“ Laenutajal läks kohe nagu rõõmsamaks, kui sai öelda midagi meeldivat.

Ole tänatud, hea inimesel! Rohkem ma sind ei piina.

Südaööl

Peamine on enesehaletsust mitte kallale lasta. Et oh mind vaest ja õnnetut, kellele muudkui liiga tehakse.

Sellele, miks Eestist kirju pole, näen ainult kahte põhjust: nad on kas kirjutamata või mõne uudishimuliku laual. Ja sellel saksal pole kiiret.

Ole tänatud, kolleeg Luts, oma Jorh Aadnieli Moskva-sõidu eest. Ma pole üldse põgeneja tüüp, sest põgeneda pole mitte kellelgi mitte kuhugi. Aga Jorh Aadniel on siiski toeks.

Enne voodisse ronimist keeran vend inseneri külili. Ta ise lubas: siis ta ehk nii jubedalt ei norska.

8. oktoober, esmaspäev

Põhimõtteliselt saan ma linna, paika või organisatsiooni suhtuda just nii, kuidas tema minusse suhtub. Nagu küla mulle, nii mina külale, silm silma, vorst vorsti vastu. Sest me kõik oleme inimesed ja ilma emotsioonideta ei saa meist läbi keegi. Kõige enne anna mulle süüa, sest enne tuleb lobi, siis moraal.

Targad laused? Kahjuks laenatud. Leninilt ja Bertolt Brechtilt.

Tegelikkus tundub täna karm. Ära väsitab. Muidugi ka see, et ma jälle ei tea, magan ma järgmise öö siin või raudteejaamas. Aga see pole peamine. Väsitab see, et ma kellelegi korda ei lähe. Määratlematus. Pole tarvis rahvariides neide ega soola-leiba, pole tarvis parimaid hotelle, tarvis on lihtsaid, inimlikke kontakte. Ja siin ei saa mind mitte keegi aidata peale minu enda.

Miks, kurat, sa alailma mingi abi peale mõtled? Mis sa vingud? Mis sul häda on?

Ega olegi.

Hommikupoolikul kolasin mööda äärelinna. Ühes põiktänavas lammutati igivana jaapanlaste-aegset eramut. Täpsemalt — sõrestikule kleebitud kartongmaja. Kuidas nad küll sellistes elasisid? Kuidas neil külm ei olnud? Kuidas need põlema ei süttinud? Küsin seda korealasest vanamehelt, kes vaatab maja mahakiskumist kui mulk Pugatšova kontserti: noh, oled Pugatšova jah, aga näita nüüd mulle ka, kas sa ikka laulda oskad...

„Kas tulekahjusid oli palju?“

„Vähe oli, mäletan ise. Harva põles. Aga kui põlema läks, põles maha terve kvartal.“

„Miks siis harva põles? Sellised karbid põlevad ju nagu küünal.“

„Kui maja põlema läks, pidi peremees majja jääma, selline oli seadus või komme. Kui ta ei jäänud, kui ta hakkas kuuma kartma ja tänavale tuli, võtsid naabrid ta kinni ja viskasid tulle tagasi.“

„Julm komme.“

„Hea komme. Ühest majast põles maha terve kvartal. Tuletõrjet ei olnud. Vett ei olnud. See oli ainus viis hoida, et ei põleks.“

Veidi eemal on jäätmaa täis kõikvõimalikke romantilisi hütte, hurtsikuid. Kes tahaks filmida Rio de Janeiro aguleid, nii nagu neid näitab „Vremja“, leiaks siin suurepärase võttepaiga. Iga mees on ehitanud, kuhu ta on tahtnud, kuidas on tahtnud ja millest on tahtnud, sellepärast puuduvad tänavad ja jalgrajad, puudub igasugune loogika. Kuuride (putkade, osmikute) vahel ja kõrval kerkib siin-seal mingitelt mullahunnikutelt korstnaid. On need keldrid? Puskarivabrikud? Varjendid?

Keldrid. Ühte sellist parajasti ehitatakse. Soovin jõudu, jään kiibitsema. Mees teeb suitsu. Aruka näoga keskeas mees. Saame jutule.

„Ega ma edasi teha saagi, pean ootama, kuni naine tuleb.“ Mehel on vundamendist pool valatud, pool laotud ja osa hoopis tegemata.

„Viis minutit tagasi olin all augus saalongit tegemas, kui kuulsin hääli. Ronisin kohe august välja ja nägin, et kolm prussi, millest pidid laetalad saama, on jõutud pihta panna. Vaatasin ümbruskonnas vähe ringi, aga kedagi ei näinud. Kui augu juurde tagasi jõudsin, oli kadunud kolm tahvli vineeri. Enne ma enam alla ei roni, kui naine tuleb, muidu tassitakse laemuld ka minema.“

Keldri mõõtmed on silma järgi 2×2,5.

„Kas väikeseks ei jää?“

„Aitab minu kaheksale kotile kartulile ja kapsastele-porganditele küll. Hädaga tuleb kelder ehitada, suures majas pole ju kusagil kohta, kus köögivilja hoida.“

„Kas talvel keldrit tühjaks ei tehta?“

„Naabrimees räägib, et temal tehti. Ma olen elektrik, toon siia tugevad akud ja panen nende peale üles sireeni. Luugi teen ka nii tugeva, et kangiga lahti ei kanguta. Kui keegi ikka murdma hakkab, pistab sireen mõirgama, see ehk peletab minema.“

„Ehitamiseks luba on?“

„Ei tea milleks? See on vaba maa, meie maa, mitte mõisniku oma. Ise näete, et igaüks, kes viitsib, ehitab, mida tahab ja kuhu tahab.“

Eks ta ole.

Õhtupoolikul käisin peatänavas gastronoomis kohvi joomas.

Poes on kümme lauale. Seisjatele. Kohvitass maksab 10 kopikat, vorstivõileib 11 kopikat. Rüüpan oma tulipalavat jooki kõrvuti noorepoolse abielupaariga. Laua juurde ilmub pätiohtu onkel ja küsib naabritelt, sellelt noorpaarilt:

„Andke 20 kopikat!“

„Milleks sulle 20 kopikat?“ küsib mees asjalikult.

„Et kohvi juua.“

„Miks sa oma palga eest kohvi ei joo?“ küsib naaber niisama vaikselt ja asjalikult kui ennegi.

„Ma ei käi praegu töö!“

„Kui jälle tööle lähed, hakkad ka jälle kohvi jooma!“ teeb naaber jutule lõpu.

Mis sai edasi?

Vanamees kõndis poest välja, silmad häbi täis? Vale!

Vanamees küsis oma 20 kopikat naaberlauast, sai kätte ja kõndis peeti ostma? Vale!

Vanamees sai järgmises lauas töepoolest kopikad kätte, astus kassa juurde, sai seejärel müüjalt kaks tassi kohvi ja tuli meie lauda neid jooma.

Mis siis nüüd?

Vanamees poetas noorpaarile mingi kahjurõõmsa repliigi? Vale.

Vanamees näitas oma olekuga vaikselt, et saite, ma joon ikkagi kohvi? Vale.

Noorpaar või selle tugevam pool poetas vanamehele mingi repliigi? Vale.

Noorpaar tõmbus vaikides vanamehest eemale, demonstree- rimaks oma üleolekut? Vale.

Vanamees jõi kohvi, noorpaar tegeles oma probleemidega ja teineteist „ei märgatud“, nagu olnuks tegelasteks inglise kõrgaadel.

Aga mida mina siis ootas?

Kell 22.40, enne uinumist

Kõrvalvoodis on uus mees, sõjaväelane, laevakomandör. Mees pole purjus, aga mitte ka esimeses värskusastmes. Nagu Bulgakovi romaanis lõhe.

Võtnud mees on jutukas.

„Mu naine oli kümme aastat õpetaja, sel aastal võtsin ta koolist ära. Ta andis matemaatikat ja füüsikat. Enam ei saanud elu sedasi edasi kesta, juba hakkasid tekkima tülid. Mina tulen õhtul töölt koju, närviline ja murelik, et tao või pead vastu seinale, ja tema tuleb õhtu õhtu kõrval koju, silmad pisarais. Mida head sest tulla saigi? Perekonnas peab ikka üks normaalne inimene olema.“

Ei, vodkat ma ei taha. Tema trimbaku rahumeeli.

„Õpetajaamet on see viimane, räägitagu-kirjutatagu mida tahes.“

Ei, ma pole karsklane ega taha teda solvata, aga ma tulin just ravilt. Seda võib, jah, venelastele julgelt öelda, siis sind ei peeta uhkeks ja enam ei pakuta ka.

„Igaüks, kes vähegi viitsib, võib õpetajat sõimata karistust kartmata, inspektorist alates ja õpilasega lõpetades. Naine pani poisile veerandiks kahe välja, direktor parandas selle kolmeks.“

Kumb on halb ja kumb on hea? Üldine keskharidus on ilus printsiip, aga mitte nii, nagu seda meil rakendatakse, et keskkoolis käib seegi kontingent, kelle koht oleks kutsekoolis. Nädal tagasi kirjutas üks madrus mulle seletuskirja. Ma ei räägi stiilist või muust selletaolisest, aga jämedate kirjavigade tõttu oli see vaevu loetav. Ja ometi oli poiss paberite järgi keskkooli lõpetanud, teisi mulle ei saadetagi. Ma ju tean, et poissi istuma jätta ei tohtinud, tööle saata ei tohtinud ja õpetaja tüdines ära, loobus tunnis temaga jändamast. Säästis aega neile, kes veel õppida tahavad. Poisile pandi kolmed välja teda kordagi küsimata. Vahel tegi minu naine ka nii.

Nüüd on naine kodus ja võib edasi elada. Enam meil tülisid pole.“

Ehk lõpevad homme minugi hülpimised? Ei taha enam. Lähem öelaks. Hakkan ainult halba nägema, muutun väikeseks ja kiuslikuks.

Saaks homme ükskord selgust!

9. oktoober 84

Loen „Nõukogude Sahhalini“. Lugu räägib Korsakovi linna konservitehasest, sealsest suhtumisest brigaadilisse töövormi.

Ühingu „Teadus“ töötajad koos tehase lektoritega korraldasid kohapeal sotsioloogilise uurimise, kuidas ITT ja töölised brigaaditöösse suhtuvad. Tulemused: 43,5% küsitletud töolistest ja 15% insener-tehnilistest töötajatest ei mõistnud päris täpselt, mida brigaaditöövõtt endast kujutab või mida konkreetset see neile annab. Samal ajal kiitsid 81% insener-tehnilistest töötajatest ja peaaegu 67% töolistest meetodi heaks ja olid valmis seda rakendada.

Toredad poisid küll! Ise aru ei saa, millest jutt käib, aga poolt olen sellegipoolest!

Kas ma nüüd jäängi ajalehti lugema ja toanaabrite jutte noppima?

Tuleb tööle minna. Sinna, kus inimestel on aega minuga rääkida. Näiteks — haiglasse sanitariks. Või kalapoodi laadijaks. Või ükskõik kuhu, kus ma saan olla inimeste hulgas. Aga tööleminekuks on tarvis sissekirjutust, kas või ajutist.

Teiselt poolt — siia, oblastikomitee intrisse, trehvab kokku selliseid mehi ja siin kuuleb sääraseid jutte, mida kalapoest ei maksa loota. Kas või tänane, alles „soe“ jutt Vladimiriga Šikotani saarelt.

„Kalakombinaadis teenivad noored mehed 700 rubla kuus. Kui on tööd. Muidu veidi vähem. Kuidas nad elavad? Elanikke on saarel 7000 ringis, kõik omavahel nägupidi tuttavad. Raudteed pole, trolli pole, bussiliinegi pole. Mida nad rahaga teevad? Mitte

midagi: panevad intressi peale või löövad läbi. Neile on suur-sündmus juba Sahhalinilegi sõit, et siit midagi moodsamat kaasa osta. Ja palk ainult paistab suur, sest raha kulub palju: kartul maksab meil 8 rubla kilo, tomat 8. Suvel muidugi, värskelt. Ja juuakse palju. Poiss läheb oma tüdrukut vaatama ja võtab kaasa šampanja või kaks niisama enesestmõistetavalt, nagu meie oma nooruses kostitasime plikaid limonaadiga.

„Hoiukassasse korjatakse raha muidugi selleks, et kord koju mandrile tagasi sõita?“

„Vaevalt küll. Paljusid ei oota mandril enam keegi. Vanemad surevad ära, sõpradel kujuneb välja oma elu ja nendega kokku saades pole õieti millestki rääkida.“

„Aga linn ise? Sünnilinn? Tema tänavad ja majad?“

„Minu sünnilinn on Lipetsk, tormiliselt arenev tööstuslinn. Revolutsioonieelsega võrreldes on Lipetsk kasvanud 20 korda. Ka see kvartal, kus mina sündisin, on maha lõhutud ja uued majad asemele ehitatud. Kino „Majak“, kus ma tüdrukutega käisin, põles maha. Tõsi küll, tema asemele ehitati uus kino, aga see pole enam see: puhvet on vales kohas ja pole enam neid nurgataguseid, kus poistega sai ventilatsioonivade juures näppe soendatud ja suitsu tehtud.“

„Kas ei muutunud selline inimene, kellel pole vanu sõpru ega sünnilinna, selle taime sarnaseks, keda venelased väga kauniti nimetavad „perekati pole“?“

„Mulle tundub, et tänapäeval elavad inimesed kõigis meie maa linnades täpselt ühe mustri järgi: tegid tööl oma tunnid täis, kõnni koju, söö kõht täis ja istu teleka ette. Seda nii sünnilinnas, kus elasid su vanaisa-vanaema, kui ka siin, Sahhalinil. Kas sellisel juhul ongi nii tähtis, millises linnas nimelt inimene elab?“

„Kui pole mälestusi, pole ajalugu. Kui pole ajalugu, pole juuri ega kultuuri.“

„Miks sedasi? Ajalugu on ainult osa kultuurist. Vene talupoeg, kes elas viiendat põlve oma esiisade hütis, ei osanud lugeda ega arvutada. Oli see siis kultuur? Aga meie saarele tuli tööle 20-aastane neiu, kes nüüd on Vene NFSV teeneline kunstitegelane. Meile Pugatšova külla ei sõida, kõik tuleb teha endal ja nende inimestega, kes on käepärast. Uskuge, kõige muu kõrval töötab meil keskkooli baasil isegi rahvateater. Kas see pole kultuur?“

„Kultuuri üks tahke on ka töökultuur.“

„Sellega pole lood kiita. Minu käest küsis mees preemiat ainuüksi selle eest, et ta kainelt tööle tuli. Oleks minul võimu, ma korjaksin kõik need joodikud ja loodrid kusagile kasvatus-laagrisse, et nad töötavat inimest vähemalt ei segaks. Aeg selleks on ammu küps.“

11. oktoober, neljapäev

A. Aarelaiu ja E. Janseni raamat „Rahva kultuurielust minevikus ja tänapäeval“ kipub juba kummitama. Ma ei tohi seda nii tihti lugeda.

See on hea raamat. Aga ta hakkab segama, sest sellest, mis on kultuur, saan ma aru teisiti kui autorid.

Mida NEMAD SEAL, veel kaugemal kui Viljandi või Tallinn, mida nemad seal raja taga mõtlevad, mida näevad silmade ees, kui nad kirjutavad KODU-EESTI?

Kas kodus kured kogunevad juba parvedesse? Või juba lendavad lõuna poole, „kus Egiptimaa“?

Saeveskis pidi juhtuma midagi väga olulist, kui raam seisma vajutati. Kõrge ülemuse ja veel kõrgema ülemuse puhul raami seisma ei pandud. Kui aga tagumine mees nägi kureparve, vajutati raam kohe vait ja kõik see mees kogunes kuuriuksele lahkujaid-tulijaid pilguga saatma. Käsi silmi varjamas vaatasime taevasse, vaatasime kurgede kolmnurka, kuulasime kurgede hääli ja elasime nende elu, olime üsna vait.

Sellest olen siin ilma. Sellest on kõik ilma, kes võõrsile elama kipuvad. Ma ei taha öelda, et igaüks meist peab oma nurgakesse, oma pessa jäämaga, aga mineja teadku, millega ta maksab.

Ma teadsin, et olen ilma vihtadest ja pohladeist ja seentest. Siin ma õppisin teadma, et olen ilma ka Eestimaalt lahkuvatest kurgedest. Siin Sahhalinil sain ma teada, kui tähtsad need kured mulle on.

12. oktoober, reede

Harjus arvatud, et oktoobrikuus sündinud lapsed on hästi krapsid ja suure töövõimega. Kolletamispäeval, 14. oktoobril peetud jahipidusid. Küttidele jagatud teenetemärke, kõrvetatud karukaskalt ennustati tulevikku ja taoti lokulauda.

Keda tapan ja taon mina? Ja mille eest?

13. oktoober

Raskused.

On see ainult käre külm või ka naabervoodis magava hea inimese ropult haisevad jalad?

Raskused.

On see ainult nälg ja vitamiinipuudus või ka toanaabri jube norskamine õhtust hommikuni, nii et hetkekski uinuda ei saa?

Olen ikka üks mölakas, et ma teda üles ei aja oma jalgu puhtaks pesema, soe vesi on meil ju olemas!

16. oktoober 84

Ärkasin nagu eilegi akna tagant kostva kolina peale. Tean küll, et see on vana naine, kes otsib prügikastist pudeleid, kuid tõusen ikka ja lähen akna juurde. On jah sama naine, otsib jah prügikastist pudeleid.

Eile püüdsin enda omad tagasi poodi anda. Ei läinud korda. Korja, mutike, korja! Ka minu omi.

Täna veendun tuhande esimest korda: ei tohi inimestest halvasti arvata, ei tohi neid kahtlustada vastutöötamises, umbusaldada. Kõik on lihtsam.

Kirjanike Liidu kohalik funktsionäär Ivan Beloussov tuli tööpoolest mandrilt tagasi alles eile.

Pedagoogilise Instituudi rektor, kellest oleneb, saan ma omaette toa või mitte, on tööpoolest alles mandril ja tema asetäitja ei otsusta senjoorita väiksematki küsimust.

Mingit pahatahtlikkust pole. Ka supervalvsust mitte. Ära tee ennast nii tähtsaks!

17. oktoober 84

Täna on „Mayfloweri“ päev. Hurraa!

Täna ma leidsin oma kolonisti.

Muidugi otsisin ma TEDA, kunagiste sunnitöölise järeltulijat, esimesest päevast peale. Kui piltlikult öelda, siis meest „Mayflowerilt“. Kuidas kirjutada Sahhalinist ilma temata?

Siin ta on. On see vähene, on see piisake ookeanist, mida see mees endas kannab. Tema rikkusest. Läbielatust.

Ivan Ivanovitš Samoilov on nii põline sahhalinlane, kui üldse olla annab, on sunnitööle saadetu poeg.

Läks üheksa-aastaselt jaapanlaste kivimurdu tööle, olnud järjepannu madrus, puurmeister, motorist, geodeet ja veel kümnes ametis, nende hulgas oblasti geograafiaühingu teaduslik sekretär ja oblasti põllumajandusvalitsuse pearaamatupidaja.

„Kus kästi, seal töötasingi.“

Praegu, pensionipõlves, on ta kinos, „Komsomolets“ katlakütja. Katlaruumis me juttu ajasimegi.

„Isast? Isa töötas Tuulas relvatehases ja süütas seal lao. Aastat ma täpselt ei tea, kusagil läinud sajandi seitsmekümendatel aastatel. Taat saadeti Sahhalinile sunnitööle, aga Odessas enne

laevalesaatmist kargas ta ära. Kõike juhtub siin ilmas, kui ise mees oled. Taat jõudis Kaukaasiasse, abiellus seal armeenlannaga, perekonda sündis kolm last.

Siis isa reedeti. Ta ei teadnudki, miks või kes. Kui taati areteerima tuldi, lõi ta ühe pristavitest sepahaamriga surnuks, aga kinni püüti ta ikka ja sepast sai sunnitööline, eluaegne pealegi. Varsti jõudis ema talle siia Sahhalinile oma kolme lapsega järele. Sel ajal olid naised veel niisugused.“

Mahtra sõjas vastuhakanutele sõitsid ka naised Siberisse järele. Või on sellised kanged naised ainult kangetel meestel?

„Mina sündisin juba siin. Üldse olnud emal vist 17 last, päris täpselt ma küll ei teagi, sest paljud surid noorelt. Mina mäletan, et meid oli 8.“

1905. aastal muudeti isa sunnitöö asumiseks. 1908. aastal tuli ka vanaisa Tuulast siia, poja perekonda elama, sest vanaema oli ära surnud.

Saate aru, milles on asi? Teile võin ma seda kõike rääkida ja loodetavasti te usute ka, aga dokumentide põhjal oli isa mitte poliitiline, vaid kriminaalkurjategija. Pristavi tapmine oli kriminaalkuritegu, kuigi istus ta ju ikkagi relvalao süütamise eest. Nüüd on aga keerukas ja tülikas hakata kõike seda üles soojendama, pealegi on palju ununenud. 1932. aastal isa suri, olin kahekümneaastane ega olnud märganud temalt kõike nagu vaja järele uurida.

Vanaisa surma ma mäletan hästi. Istusime laua taga ja sõime arbuusi. Äkki ema küsib: vanaisa, miks teil käed värisevad? Me kõik rääkisime vanaisaga muidugi mõista „teie“. Vanaisa vastas:

„Sul, lollil, taguots väriseb!“ Tõusis püsti, suur ja tugev vana-meis, silitas vuntse ja prantsatas pikali. Sedasi minu silme all ta surigi.“

„Kas olete oma eluga rahul?“

„Kuidas mitte rahul olla, kui ma olen elanud nii huvitavat elu? Leidke siit mees, kes oleks maailmas minust rohkem näinud! Sõdisin Moskva alt Berliini välja, olen näinud kodusõda ja lahinguid jaapanlastega. Ja mul on ju terve poeg!“

„Mis mõttes — terve?“

„Siin arste ei olnud ja palju lapsi läks vara hauda. Sellest on Sahhalinil vanasõna: üks poeg pole poeg, kaks poega on pool poega, aga kolm poega on terve poeg. Kolm poega mul ongi, kõik tublid, töökad mehed. Sellepärast võin ma südamest öelda, et elan hästi ja rikkalt, paremini kui Rockefeller. Mul on 10 lapselast ja hulk lapselapselapsi (neid tuleb aina juurde). Naisega olen koos elanud üksmeelselt ja õnnelikult üle viiekümne aasta... annaks jumal igale mehele sellise naise, nagu ma endale sain!“

Pealtnäha on mees nii kuuekümnene. Heas toitumuses, aga mitte priske. Prillidega. Enesekindel. Ennast hindav. Ja kaval. Mina tean, et Ivan on ka raamatu kirjutanud, loo Sahhalini revolutsioonisündmustest pealkirjaga „Kolm venda“. Raamat ilmus 100 000-lises tiraažis ja on ammuilma läbi müüdud. Tean ma ühtteist muudki.

Nii me seal keldris kavaldasime, kuni ma ausalt üles tunnistasin, mida ma tean ja mida mitte. Seega — kirjandus?

„Kirjutama hakkasin küpses eas. Asi sai alguse sellest, et kirjutasin Moskvasse stsenaariumide võistlusele filmistsenaariumi siinsetest revolutsioonisündmustest — minust täpsemini ei tea ju neid asju keegi. Oli ju minu isa üks aktiivsemaid revolutsionääre. Stsenaarium soovitati ümber teha jutustuseks ja välja anda raamatuna. Nii ma tegingi. Praegu aga olen ennast kirjutamisse nii sisse mässinud, et võin olla söömata-joomata (viina võtnud pole ma kunagi), aga kirjutamata mitte päevagi.“

„Kuidas on olnud arvustused?“

„Retsensioone olen saanud palju, enamik kiitvad, aga kõige kallim on mulle ühe koolitüdruku kiri Arhangelski oblastist. Ta tänas raamatu eest ja palus kirjas: „Saatke mulle, palun, kas või peotäis liiva sellelt kohalt ookeanikaldal, kus lasti maha meie võitlejad.“

Kas saab kirjanikule olla tema töö eest veel suuremat tasu? Minu arvates küll mitte.“

Meenutasin muuseumi seinalt loetut:

„Sunnitöö Sahhalinil oli kõige õudsem mitte ainult Venemaal, vaid kogu maailmas.“

Põgenemiselt tabatud vang aheldati igaveseks ajaks käru külge, millega ta vedas sütt või liiva. Koos käruga õiendas ta oma vajadusi, koos käruga heitis teiste kõrvale nariservale magama nii, nagu ahel lubas. Kärust vabastas ainult surm.

„Teie isa pani Odessas plékku. Oli see midagi tavalist seal Odessa sadamas?“

„Sunnitööliste vedu Sahhalinile käis tol ajal tapiga läbi Siberi või Odessast laevaga ümber India. Siberis veel mõni põgenes, laevalt ei keegi. Isa põgeneski mitte laevalt, kus nad kõik olid raudadesse needitud, vaid Odessa türmist, ja see oli esimene juhtum maailma loomisest saadik, et sealsest türmist keegi põgenes.“

„Vanaisa surmast oli juttu. Kuidas isa suri?“

„Kodusõja päevil valiti isa revolutsioonikomiteesse. Ta oli ehtne, tõeline kommunist, temasuguseid on tänapäeval üksikuid. Ta elas mitte iseenda, vaid teiste inimeste jaoks. Sedasi ta hukkuski, püüdes teist meest uppumissurmast päästa. Minul, tookord kahekümneaastasel noormehel, paluti isa haua midagi öelda. Ma

muidugi nõustusin. Astusin haa päitsisse ja püüdsin midagi öelda, aga nutt tuli peale ja sellega olid mu jutud räägitud.

Ja on ikkagi piinavalt kahju, et ma oma isalt enne tema surma nii vähe märkasin järele pärida.“

„Kas filmistsenaarium oli tõepoolest teie esimene kirjatöö? Kas te nooruses värssse ei kirjutanud?“

„Loomulikult kirjutasin! Kes siis kurameerimise ajal värssse ei kirjuta? Aga siis tuli sõda vahele. Sõdisin Valgevenemaal ja Leedus, võtsin osa Kaunase ja Riia vabastamisest. Riias olime oma väeosaga tervelt kaks tundi. Lahingujärgses vaiksuses Riias. See oli lausa puhkus.“

„Riia on ilus linn. Aga mis värssidest sai?“

„Värssidega oli lõpp. Pärast sõda lugesin ühe kohaliku autori raamatut Sahhalini ajaloost, mis oli kirjutatud fakte vassides. Mõtlesin reageerida avaliku kirjaga, aga naine soovitas: pane need sündmused ise paberile, sinust täpsemini ei tea neid keegi. Nii ma tegingi. Järgnevast ma juba rääkisin.“

„Ivan Ivanovitš, andke andeks selline rumal küsimus: mida te teeksite, mida te Sahhalinil muudaksite, kui see oleks teie teha?“

„Ma võtaksin kõik Sahhalini korealased kinni, asutaksin rahvatribunali ja selle kaudu alles näitaksin neile! Jaapanlaste ajal olid ju kõik korealased ülevaatajad ja kupjad, kes vene inimesi kurnasid ja peksid. Ja pole neile jäänud tänase päevani muud jumalat kui raha. Rubla eest müüsid nad maha jumala ja tsaari, rubla eest müüksid nad maha ka meid.“

18. oktoober, neljapäev

Kes oskab, olgu ilma, aga mina ilma koduste kirjadeta ei saa. Kirjadeta kodu-Eestist, perekonnalt ja mujalt.

„Elan kriisis ja nii halvasti kui ei kunagi varem. Olen pettunud kõigis ja kõiges. Ma ei saa seda kirjas selgitada, aga asi puutub minu suhteid A-ga. Loodan sult kas või väikest lohutust ja kaastunnet.“

Mõnigi kord tundub mulle, et minust võinuks pastor saada. Nii palju on pihtijaid, nii vähe on kuulajaid. Neid, kes vähemalt suu kinni peavad. See, et ma ei lobise, et mind võib usaldada ja vahel ehk nõugi saada, on kuidagi äratuntav. Heldeke, milliseid asju oma ligimeste eraelust ma olen pidanud kuulma! Ja siis mõtled vahel — ehk polekski paha, kui ise ka saaks kord kõik südamest ära rääkida. Teen lahti uue kirja.

„Vahel harva tunned end ka inimesena. Siis, kui keegi suvatseb sind endaga kaasa võtta, et sa ühe õhtugi võiksid olla täieõiguslik nupp elu malelaua. Selle eest andestame teile kõik, oh

meid lõhe ja tobedaid. Kui kerge on meiesugustele rõõmu teha ja kui harva seda viitsitakse."

Otse ja lihtsalt välja öeldes: kui palju on neid neljakümnendates aastates mehi, kes viitsivad (julgevad, riskivad) autosse telgi visata ja võõra daamiga mere äärde sõita? Selliseid mehi on katastroofiliselt vähe ja iga uue eluaasta lisandumisega jääb veelgi vähemaks. Ei riskita. Ei viitsita.

"Üksik küps naine on mängus ülearune malend. Tema ei löö ja teda ei lööda. Abielunaised hoiduvad sinust kõrvale ja nende mehekesed vaatavad kodurahu huvides ka siis sinust mööda, kui sa neile tegelikult meeldid.

Minul on küll vastik tunne, et ma ei sobi enam kellegi kõrvale, et mulle paslikud mehed on maailmast otsa saanud. Kuni oled noor, kuulud sa mängu juurde. Aga kõik see kaob, niipea kui teatud vanusepiir on ületatud."

Nii on ta tõepoolest. Ja "mängust väljas" närtsinud naise tunneb lausa lõhnast ära. Midagi ei saa tagasi — ei sõitmata jäänud sõite, ei suudlemata jäänud suudlusi, ei seksimata jäänud seksi. Kutsed ei kordu. Mis õigel ajal tehtud ei saa, jääbki tegemata.

Ja lõpetuseks mõni helge lause:

"Kuidas seal Pariisist lõuna pool ka kliima käitub?"

Odessaga on Južno-Sahhalinsk kuuldavasti ühel laiuskraadil. Aga et Pariisist lõuna pool?... Äkki ongi?

"Loodetavasti oled suutnud ennast seal juba sisse seada, eks siis kirjuta, mis ja kuidas."

"Suutnud" on täpne sõna. Ei, ma ei ole veel suutnud. Aga küll ma suudan, kuhu ma pääsen!

19. oktoober, reede

Käisin saunas. Jälle on sees inimese tunne. Sabatada tuli umbes tund aega, viht maksis viiskümmend kopikat, saunapilet kolmkümmend.

Minu ajutine peavari, oblastikomitee ühikas, on mõeldud kõikvõimalikele kursustele partei, nõukogude ja ametiühingu liinis. Ja satub siia muudki rahvast.

Täna saan köögis jutule Moskvast pärit noore mehega. Või täpsemalt — tema saab jutule minuga. Pealinlane teenib julgeolekus, loodab varsti majoriks saada! Mind aga torgib ta vestlema poliitikast. Poetab repliigi, poetab teise ja küsib avala naeratusega:

"Aga mida selle kohta seltsimehed kirjanikud mõtlevad? Huvitav oleks teada."

Kust võin mina aimata, mida mõtleb selle kohta Kirjanike

Liidu 8000 liiget? Või see pool (kolmandik?) neist, kes tõepoolest kirjanikud on. Tragi mündimees ise arvab küll üht-teist ega tee sellest saladust.

"Kui meil oleks korraga kaks Andropovit — saate aru küll, mida ma mõtlen —, saaks ehk korra majja tagasi."

Küllap on see sarvik ise, mis mind vastama sunnib:

"Kui meil oleks korraga kolm Andropovit — saate aru küll, mida ma mõtlen —, oleks see juba väike Stalin."

Sellega on vestlusel poliitikast kaas peal.

Korrus allpool on üks korter valvuriruumiks. Seal saab elektripliidil vett keeta, oma köögis meil selline lõbu puudub. Suuremas toas on seal ka televiisor, kus õhtuti hoolega „Vremjat“ ja vanu filme vaadatakse.

Satun lobisema kena noorikuga, kelle kohta venelased ütlesid „pod sorok“. Ilus naine, vist ukrainlanna. Selgub, et ta mees on jälle merel.

"Kas selline elu ära ei väsita, kui mees aina merel ja merel ja peremured naise vedada?"

"Harjumine võttis aega küll, aga nüüd olen esimest aastat vanaema ja kired hakkavad jahtuma."

"Kas mees maal tööd ei saaks?"

"Ega ma teda siia palju tahagi! Juhtus kord selline lugu, et mees sai kätte kaks puhkust korraga ja jäi pooleks aastaks koju. Kaks kuud läksid kui lennates, pidu aina peo otsa. Aga viiendal kuul hakkasin salaja päevi lugema, millal ta jälle laevale läheb ja elu harjunud rütmi tagasi saab. Talle endale ei tahtnud ma seda muidugi mõista anda. Aga hiljem tuli kogemata välja, et umbes samal ajal kui mina hakanud ka tema salaja päevi lugema — millal laevale tagasi saab."

Linnas käisin raamatupoes otsimas kohalike kirjanike raamatuid. Valik oli napimast napim. Küsin fotoalbumeid, brošüüre, postkaarte kas Sahhalini oblasti või Južno-Sahhalinski kohta. Pole. Miks pole? Uurime!

Hilisõhtul joome vaikselt ja viisakalt minu uue toanaabriga ära pudeli viina. Tutvume. Ajame juttu. Mees on insener, töötab saare põhjaosas. Nimi Nikolai Ignatjevits Burov.

"Elasin ja töötasin insenerina Volgogradis. Elul polnud vigagi, kuni saime uue, kolmetoalise korteri. Pidasime naisega aru, et igapäevase elu ja kahe tütre kõrvalt ei jõua me korterisse mööblit kuni surmalaupäevani sisse osta. Nii ma ennast siia kolmeks aastaks värvata lasingi, naine ja tütrede kaasal."

Kui siia tulime, läks vanem tütar seitsmendasse klassi. Lepingul lõpul oli ta jõudnud kümnendasse ja palus, et me veel üheks aastaks jääksime, ta olla klassikaaslastega sõbrunenud ja ei taha kooli mujat lõpetada. Noh, jäimegi veel aastaks siia. Tütar aga

sai Vladivostokis instituuti sisse, tehniliste süsteemide juhtimise erialale. Ühiselamus kohti ei jätkunud, tal tuli minna erakorterisse, see aga maksab miinimum 30 rubla kuus ja raha ette. Vladivostok on kalurite ja meremeeste linn. Neil aga, kui raha on, siis on, ja ette maksavad nad heameelega, sest taskust võib raha ka otsa saada. Meil kujunes teisiti: tütrele tuba ei meeldinud, sest kõrvaltoas peeti pidusid, ja tuli otsida uus koht, ettemaksu aga keegi sulle tagasi ei anna. Ka toidu poolest on Vladivostok kallis linn ja riides tuleb seal hästi käia: riiete pealt rahvas seal raha kokku ei hoia. Ühesõnaga — tütre koolitamine Vladivostokis läks mulle nii kalliks, et Volgogradi tagasisõidust ei saanud juttugi olla. Meie perele on kallid ka puhkused, kuigi käime mandril nii kolme aasta takka. Viimane kord käisime neljakesi, olime Musta mere ääres ja Moskvast... Lendu läks kaheksa tuhat, võib öelda, et „Ziguli“. Ja mida me õieti saime selle raha eest? Noh, riidetust-jalanõusid varusime küll kaasa ka, paremaid hilpe toovad kõik sealt, aga põhiliselt kulus raha piletitele ja turul. Siin oled aastast aastasse puuviljast ilma, seal siis ostadki arbuusi ka juhul, kui ta veel kaks rubla kilo maksab. Ostad sellepärast, et kui ta hakkab kakskümmend kopikat kilo maksma, oled sa ammuilma Sahhalinil tagasi.

Nüüd lõpetab tütar, vanem tütar, kevadel instituudi, noorem aga keskkooli ja tahab arstiks õppida. Seda saab teha ka meil Volgogradis. Põhimõtteliselt võiksime nüüd koju tagasi sõita, aga noorema tütre koolitamine, kuigi korter on olemas, ei tule samuti odav ja Volgogradi palkadega me teda kuigivõrd toetada ei suudaks. On veel teinegi „aga“: kes on 15 aastat Põhjas ära töötanud, saab 5 aastat varem pensionile. Mul on 10 aastat oldud. Vägisi tuleb välja, et ei ole kaval praegu tagasi sõita, vaid tuleb aastat 5 veel siin vastu pidada.

„Kuidas on lood selle Volgogradi korteri mööbliga?“

„Mööbel on vahepeal niipalju kallimaks läinud, et kõrvalepandud rahast, mille me mõtlesime terve korteri sisustamiseks, jätkub praegu ainult ühele toale. Tähendab — ka mööbliraha tuleb kõrvale panna ja ega siin rohkem üle ei jäägi. Tulebki välja, et 15-aastase siinse töö eest suutsime tütre ära koolitada ja mööblit osta. Tagasi aga sõidame niisama tühjade taskutega, nagu nad olid siia tulles.“

20. oktoober ja laupäev

Virisemine pole mulle minu meelest omane, aga täna on süda täis ja lausa sõiman. Keda? Argpükse ja saamatuid. Aga ehk oleks õigem rõõmustada? Jänes pole ju loomult arg,

tal lihtsalt puuduvad võimalused vastu hakata. Hädaga jooksebki eest ära. Võimetus kakelda teeb araks.

Oblastikomitee osakonnajuhataja helistab minu ja Ivan Belousovi kuuldes Pedagoogilise Instituudi rektori asetäitjale. Rektor on mandril ja tuleb pärast pühi.

Vastab asemik, prorektor rektori kohustes.

Oblastikomitee seltsimehe jutt on asjalik. Luureandmete põhjal olevat instituudi internaadis momendil paar vaba tuba ja üks Eestimaa mees lausa hädas. Loomulikult on lõplik otsustaja rektor, aga ehk saaks selle asja kas või ajutiselt lahendada? Vastu tuleb energiline ja katkematu kiirkõne, mis kostab ka kolme meetri kaugusele. Aupaklik ja vabandav. Osakonnajuhataja sulle telefoni peoga ja ütleb meile piinlikult naeratades:

„Ma tean teda, ega ta ei anna! Küll on aral mehel raske elada — paha on meile ära öelda ja hirm rektorilt sõimata saada.“

Katkematu jutt torust ei lõpe. Helistaja ei vaevu vabandusi ja õigustusi kuulama, vaid varjab jälle toru peoga ja naeratab meie poole justkui mõistmist otsides. Mina aga mõtlen õelalt — kui varblane kord kulliks pandi, siis ei maksa veel oodata, et ta hakkaks kanu röövima. Ju on selline lammis millekski kasulik, muidu teda seal ei peetaks.

Oblastimehe kannatus katkeb. Järsult raiub ta vada läbi ja viskab toru hargile. Sel hetkel soovin südamest, et see põldhiirest prorektor täna öösel hommikuni sõba silmale ei saaks.

Otsus?

„Aga niipalju võin ma oma autoriteediga küll lubada, et teid ühiselamust välja ei tõsteta. Kui seal pole ruumi, leiame teile toa hotellis.“

Kah midagi. Jumalaga, raudteejaam! Jumalaga, väljavalitud toolid. Muidugi olin ma nii loll ka, et käisin seal kohta valmis vaatamas. Nüüd jäävad need naljad ära. Suur tänu sellegi eest!

Olen ma seni ainult aega raisanud ja peavarju otsinud? No ei ole küll.

Oskan vist paremini küsida kui siia tulles. Aga õigesti küsimine on juba pool vastust.

Miks te siin elate? Mis teid siia tõi? Mis teid siin kinni hoiab? Kas kavatsete siin surra ja siia maetud saada? Kas teie lapsed jäävad saarele?

Mida te elult ootate? Millised kaasatoodud elu- ja tööharjumused alles jäid, mis kadusid? Mida õppisite juurde saare traditsioonidest?

On midagi niisugust üldse olemas nagu Sahhalini traditsioonid, Sahhalini iseloom? Kui jah, siis millised nad on? Mille poolest erinevad näiteks Moskva omadest?

Jälle pöördun tõde otsima Aili Aarelaiu ja Ea Janseni brošüü-

rist „Rahva kultuurielust minevikus ja tänapäeval“. Nende arvates on kultuur rahva ideekapital, on inimeste teadmised ja oskused, käitumisnormid ja -traditsioonid, ilu- ja headusideaalid, uskumused ja veendumused. Mitte meie loomingulised liidud, koorid ja orkestrid, mitte meie kõrgetasemeline tärbekunst või tosin rahvakunstnikku. Mitte ka meie teadus. Mitte lausa kattuvalt, aga peaaegu niisama saan täna sõnast „kultuur“ aru minagi.

Teen põhimõttelise otsuse: siinset teaduselu ma uurima ei hakka. Kui näiteks Eesti teaduse saab tööpoolest kahte lehte lüüa — rahvuslik teadus ja osa ülemaailmsest —, siis peaks see olema võimalik ka siin. Küllap ma ei oska seda meest üles leida, kes kohalikest teadlastest annab panuse ka ülemaailmsesse teadusesse, küllap ei tunne tihti kolleegidki teda ära. Nii sügavale mul ujuda ei maksa, pealegi täiesti tundmatus vees. Rahvuslikust teadusest on siin samuti raske rääkida. Seega, teadus kui kultuurinähtus jääb kõrvale. Ei oska, ei suuda ja pole vist mõtet ka.

21. oktoober, pühapäev

Hommikul lugesin kohalikust lehest, kuidas siia tehti looduskaitseala. Kuriilidele. Tahaks need mehed üles leida ja nende endiga rääkida.

Visiit kohaliku kunstniku Anatoli Ni juurde on alles märkmikus. Kirjutan ta nüüd lahti.

Kunstnike Liidu liikmeid on oblastis neli. Neist kaks, grusiin Givi Mantgava ja Anatoli Ni, Vene NFSV teenelised kunstnikud. Anatoli on minuealine pisike korealane. Juttu ajame oblasti kunsti- töökoja ruumis. Meie sovhoosikunstnikel on tööruumid igatahes paremad.

„Õigupoolest armastan ma materjalina kivi, aga oma ateljeed mul pole, ateljeed pole meist neljast mitte kellelgi, ja sellepärast puudub lihtsalt koht, kus kiviskulptuuri teha. Skulptuuridega on ka siis igavene jama, kui nad sul valmis on, kivi on ju kole raske. Siit oma töid mandrile näitusele saata saab ju ainult lennukiga, aga kes viitsib seal nendega õiendada? Graniidist kaevurikuju sain siin lennukile sokutada ja Vladivostokini saata, aga seal jäi ta ikka näitusesaali ukse taha — ei saadavat saali viia, olevat liiga raske. Hädaga tuli tehnikat vahetada ja hakata tegema taotud vaske, seda on lihtsam transportida.“

Näitustele saatmisel pole eksponaadi kaal muidugi ainus mure, raske on ka töid tagasi saada. Kuue aasta eest korraldati näitus „Sinised teed“. Saatsin sinna sotsialistliku töö kangelase, tuntud kaluri, nivhi Poitan Tšaika portree vases ega ole seda siamaani

tagasi saanud. Teine, kohaliku teenelise arsti portree on kadunud 1981. aastast.

Praegu suudan ma teha 1—2 tööd aastas, peamiselt portreid. Rohkemaks ei jää leivatöö kõrvalt aega. Ja pole ju tingimusi ka, näete ise, kuidas me siin elame.“

Miks ma ei näe. Näen küll.

„Mida „leivatöö“ tähendab?“

„Kõikvõimalike tellimuste täitmist, alustades seinalehealustega ja lõpetades graniidist hauaplaatidega. Oled kord kunstnik — pead kõike oskama.“

Kätt ja silma mehel on. Ei teenelise nimetust anta uisapäisa. Aga realiseerimata siin need võimed jäävadki.

„Minu juures on ka enne eestlasi külas käinud, mäletan nimegi — kunstnik Aili Vint oma sõbrannaga. Nad ostsid suure keta, aga värske, ilma soolamata. Kala ähvardas raisku minna ja nad tulid abi saama. Ma lõikasin keta lahti, soolasin ära ja küllap jõudis kala ilusti Eestisse. Tervitage neid, kui koju jõuate.“

Siin need tervitused siis on. Hiljavõitu, aga ikkagi.

22. oktoober, esmaspäev

Ülehomme saab kuu kodust ära oldud.

Hommikul sain postkontorist 4 kirja.

Kirjasaladus on püha. Aga on see ka saladus?

„Kandle Otil on 10. novembril sünnipäev ja ta tahab, et me teda ajalehes õnnitleksime. Me vist ei tee seda, kuigi võiks.“

Saadan siit Otile terviseid. Otile, kes ilmselt veidi ka kõrvalabi (nõu?) vajab. Ja kes minult seda lubamatult vähe on saanud. Miks ma loodan ei tea kellele, miks ma ise õlga alla ei pannud, et Ott kartulikeldrist välja pääseks? Ja pääseks elektrivalgust kasutama. Seal kartulikeldris tal elektrit ju ei ole. Seal, kus ta senimaani elab.

9. november 84

Täna kolisin! Hommikul. Aitas kohalik poeet Denissov, südamlük Siberi poiss. Aga temast hiljem. Nüüd pihin. Või venelase kombel öeldes: hing on tarvis vanast kõntsast pühtaks kraapida.

Ehk ongi tarvis?

Ma pole mingi pirtsutav printsess, kes ei lepi vähema kui „Viru“ hotelliga. Minu soovid on talupoja omad: oma tuba, oma luba, kahe kasuka vahel magada ja kord päevas kõht täis süüa. Vastutasuks tahan ma maalida uinuvat kaunitari kogu tema aus ja ilus. Kiita

ta luigekaela ja põskede puna, kõrvanibude kütkestavust ja kumerat puusa. Aga märgata muudki, mis tal seal on — paksu tagumikku ja karvaseid jalgu. Kui nad karvased on. Lühidalt: näha seda, mis on lähedalolijale nii omane, nii igapäevane, et seda enam ei märka.

Oma tuba, lauda ja koikut oodates nägin ma ainult karvaseid jalgu, nagu tige inimene ikka. Ilus, suursugune linn Južnõi (nagu teda siin kutsutakse) meenutab täna mulle Simferopolit: tas on niisama laia joont, on suursugusust ja niisama palju päikest. Veel eile ma seda hinnangut küll paberile poleks saanud.

Saagu suu puhtaks veel ühest patust. Nüüd, kui katus pea kohal, võin ja pean ma kirjutama ka vaprast eesti naisest siin Sahhalinil, Heljo Tuisust, keda nii hästi ja ilusti kiitis Toivo Makk.

Heljo Tuisu kodus teed juues veetsin mitugi hubast õhtut. Kui tuli peale lausa ülesaamatu tahtmine jälle kord eesti keelt kuulda, jälle kord eesti keeles kõnelda, viisid jalad mu iseenesest Heljo ukse taha.

Aga vahetevahel ma põrnitsesin teda. Oma südames, nagu eestlasele kohane. Põrnitsesin siis, kui ööbimine raudteejaamas lausa õhus rippus ja kui kallid kaasmaalanna seda teades mitte ei pakkunud, et öö-kaks võib ta mulle ulualust anda. Ei olnud temast pakkujat, ei olnud minust palujat.

Nüüd on seegi välja öeldud. Maha igasugune põrnitsemine, hoiame kokku, meid on vähe!

Vahepeal, kümme päeva, kirjutasin romaani. Olin Võhmas, tapsin sigu. Haises surma, vere ja sita järele. Tapsin ja nülginis ja tegin vorsti umbes viiskümmend lehekülge. Kuni ära väsisin.

Nüüd tunnen tänaval jälle tuult ja jälle näen värve. Vastutulijad on armsad. Järgnev oleneb ainult minust endast. Mis on siin maailmas veel ilusam teada kui see?

Minu kodu on nüüd pedagoogilise instituudi III ühikas, maamatikute-füüsikute oma. Täpsemalt: V korrus, X sektsioon, tuba 49. Sektsioon tähendab omaette viietoalist korterit, ukseid koridori, koridori lõpus uks. Veel kuuluvad komplekti köök koos pliidiga, pesuruum WC-ga ja duširuum, mis on umbes. Olgu!

Toas on laud ja ase ja selline väike voodikapp, nagu neid näeb haiglates, ja tool ja seinakapp. Peegel on ka seinal. Teise tooli kauplesin komandandilt kohe juurde.

Aken on vastu hommikut. Aknast paistab pedagoogilise instituudi üks ots ja kaugemal-kõrgemal sopsad.

Oluline detail: voodi põhi pole välja-veninud. Voodi reformpõhi on tipp-topp.

Jälle tuleb ostma hakata. Nüüd on mul Moskva-kogemused. Osta tuleb ainult seda, milleta tõesti läbi ei saa, sest kõik jääb siia maha, jääb kingiks headele inimestele.

Milleta mees läbi ei saa?

Teekann. Klaasid ja lusikad. Mitmuses. Mulle tulevad külalised. Pann. Pott. Moskvast ostsin poti liiga pisikese. Panni samuti. Tarvis on taldrikuid. Kui mitu? Milliseid?

Lihalauda.

Pitse. Suuremaid. Ju tuleb tarvis.

Toiduainetest tuleb varuda kartuleid ja kuivaineid — makarone, riisi, püülijahu.

Pudel toiduõli. Pakk margariini. Kilo-paar sibulaid. Porgandeid. Porgandiriiv.

Maitseaineid. Kust neid saab? Pipart, loorberilehti — kõike, mis ette trehvab.

Nõusid saagu pigem üks enam kui üks vähem. Klaase samuti.

Veel on tarvis pappkasti paberikorviks. Noh, selle leiab mõne nurga tagant.

Kuradile! Elame veel!

10. november 84

Južno-Sahhalinski linna, oblasti suurima linna ja keskuse (170 000 elanikku) süda on loomulikult Lenin. Skulptuuri autor on sama mees, kes pisut varavõitu hakkas mõõku atradeks taguma. Asjatundjate arvates olevat siinne Lenin Vutšetitši üks paremaid töid.

Lenin vaatab esindushoonele. Küllap on see oblasti täitevkomitee, peab minema ja sildilt kontrollima. Vaatab üle majade paistvatele sopskadele. Sopskad on kuldsed ja punased, sest lehised nende nõlvadel alles langetavad okkaid.

Lenini selja taha jäävad nooruke park ja raudteejaam. Kui seista jaamaesisel ja vaadata Lenini poole, jääb vasemale raudteelaste kultuurimaja (kino), oblastikomitee hotell (mida partei kõik enda vedada ei võta!) ja kesksidekontor, paremale aga bussijaam. Oblastikeskuse bussijaam meenutab suuruselt ja kujult Viljandi oma. Vahe on selles, et siin peavad reisijad pileteid ostma tuule käes — hoonel puudub neljas sein. Ja piletit ostes esitama passi — ikkagi piiritsoon. Paremat kätt edasi, Lenini tänav nurgal, on üks segane ja mõnus pood: all toidukaubad ja alkohol, teisel korrusel ka potid-pannid ja lauanõud.

Poti ostmine on peen töö. Kõigun ja kahtlen kui kingi valides, enne kui otsustan malmpoti kasuks. Pott on ilus, selline roheline ja rõõmus. Ostan! Kodus meil malmpotte pole, siin on hea harjutada. Ostan.

Komandant ütles, et laualamp on ette nähtud, aga seda anda pole. Kas plikamait luiskas? Kui luiskas, siis luiskas, lampi on tarvis, lamp tuleb ka osta. Ostan.

Nii seda kraamikest koguneb. Viin esimese kotitäie koju ja laotan woodile laiali. Mida veel on kindlasti tarvis? Soodat taldrikute pesemiseks. Konservherneid. Teed muidugi. Seda gruusia oma, number 36. Viskan koti õlale tagasi ja marsin kaubandusdzunglisse. Natuke riisi peab kodus ikka olema. Makaronid muidugi. Teed võtan 5 pakki, seda kulub mul palju.

Ostmine on mõnus tegevus. Just see kõhklemise ja valimise ja otsustamise protsess. Ostmine kui selline, mitte võidurõõm, et näe, mida ma sain, küll vedas!

Aknast paistavad turismibaas „Mägiõhk“ ja suusahüppemägi. Talvel võin ma, teoreetiliselt muidugi, koduaknast vaadata, kuidas nad seal kargavad. Tugeva pikksilmaga näeks ehk tõepoolest. Kõõgi aken on teisele poole maja. Siia paistavad sopkad eemalt kätte. Kohe akna all on raudtee ja sorteeritakse ümarpuitu. Tüvesid. Metsa.

Need seal all sirutasid alles mõne päeva või nädala eest omi latvu päikese poole. Nüüd, ilma latvadeta ja oksteta, on nad samavõrd ühte nagu kui alasti ja ilma peadeta mehed. Hilbud jäid metsa, pead jäid metsa, küllap mädanema, kes neid siin põletab, tööjõud ju kallis. Mahl ei nõrgu enam lõikehaavast ja nad on teel. Metsas seisid nad kõrvuti, vend toetas venda, siin kaitseb neid kriminaalkoodeks, mis ei luba raudteelt varastada. Varsti kistakse vend vennast lahti ja ees ootavad haljad saed. Pärast surma pidavat inimese hing rändama, mõne looma või taime sisse. Ehk on hing ka nendel lehistel? Õigupoolest tuleks alati, kui tänaval sõidab auto pikatüveliste koormaga, samuti hetkeks peatuda, samuti korraks pea paljastada, nagu matuserongi kohates. Ehk sõidavad seal mööda meie isad ja emad, ladvaotsad asfalti toksimas?

Tahaks naabritega tutvust teha, aga kedagi pole. Minu naaber olevat erivägede ohvitser, sümpaatne noormees. Ka alles sisse kolinud. Seda teadis komandant.

Miks ma kirju ei saa? Kas pühad löid posti segi?

11. november, pühapäev

Ikka ja jälle piinab mind mõte, et tehtud on vähe, et ma raiskan end tühjale-tähjale, et peaks ja saaks rohkem.

Ka tulemus on teada. Annan oma kronule piitsa, sunnin teda galopeerima, aga midagi ei mõika. Ta ei võta galoppi üleski, vaid laseb oma laiska traavi, nagu kronud muiste ja mullu.

Vägisi ei saa.

Tean seda vägagi hästi, aga see ei aita. Rahutus piitsutab takka. Ometi — kuhu ja milleks? Aega on, võta tempo maha,

jõuab kõike, kõik on ees!

Esimesed intrimuljed?

Nimelt — esimesed, sest Moskva ei loe. Seal jäid tudengid alumisele korrusele, neist sõitsime liftiga mööda ja ainus kokku-puutepunkt oligi all lifti uksele. Siin on tudengid ümberringi, all, kõrval, seina taga. Või mis — tudengid! Tüdrukud.

Kõigepealt foonist. Foon on Eestist. On kokku loetud aja-lehtedest, sest ise pole ma intris elanud, pole kohe ööpäevagi.

Küllap on Eesti intrielul mitmeid häid külgi, kindlasti on. Mind hirmutasid halvad küljed, nagu nad kajastusid leheveergudel. Kõik ajalehte ei jõua, seda tean ka ammuilma, ja nii oletasin muidugi, et tegelikkus on kirjapandust veelgi hullem.

Seega — Eesti intrid. Kaasasolevale perioodile on kleebitud laused EPA intrite kohta. Laused ajaleheartiklist.

„Kui ülespoole jõuame, siis ei tea enam, mille üle kõigepealt kaevata. Pikad usteread: mõni kaetud mustade jälgedega, mõni auke täis täksitud, paljudel piit ripakil.“

„Sellist pilti on ikka, et tuleb inimene, peksab jalaga tükk aega ust, siis enam ei jõua ja vajub sinnasamasse külili,“ ütles ühiselamu vanem.

„Liberaalitsemine tuleb lõpetada: eelmisel aastal visati viis inimest ühiselamust välja, peaks viskama viiskümmend.“

Ilus sõna see — inimene! Aga ehk saaks täpsemalt? Tudengit. Tulevast tootmisjuhti. Kommunistlikku noort. Sest intrist välja-viskamine ei tähenda ometi ka komsomolist väljaheitmist, kus sa sellega! Või tähendab ometi?

Aga ehk saaks veel täpsemalt? Inimese asemel? Välja visati, viis viimast. Viis joodikut. Huligaani. Mürgeldajat.

Minu ütleksin aguli kombel — pätti.

Sahhalin pole õnneks Eesti, sinne pedagoogiline intituut pole õnneks EPA ja majanaabrid on valdavalt naissoost.

Peale naabri kõrvaltoast. Peale Igori. Aga see on teema omaette.

Niisiis — esimesed muljed?

Suurepärased!

All valvelauas küsitakse tõepoolest igalt sisenejalt, kelle nagu võõras, kuhu, kelle juurde ja milleks. Ükski võõras, hoolimata pagunitest, soost või vanusest, ei pääse valvelauast enne mööda, kui tuleb noorik, kelle juurde tahetakse, ja annab valvuri kätte oma dokumendi. Selle vahele pistab valvur sedeli selle kohta, kes üles läks (noormees, ema) ja kui kauaks. Kord on lihtne: see, kellele külla mindi, vastutab oma külalise käitumise eest.

Komblusvalve puudub. Pole kellegi asi, mida toas tehakse või palju juuakse, kuni see ei häiri naabreid. See ongi kogu reeglistik. Millegipärast suudetakse sellest siin ka kinni pidada.

Miks meil ei suudeta?

Kell 23.30

Siin on lihtne eestlane olla ja ei ole ka.

Kõik teavad või arvavad teadvat, milline on õige eestlane ja milline on Eesti. See on mingi jubedus! Palju on meil mehi, kes vastaksid kujutluspildile eestlasest, paljude on meil sellist Eestit, milline ta teatakse olevat siin?

Eestlane on viisakas ja rahulik ja tark. Eesti mees on pikk heledapäine džentelmen. Eestis valitsevad kõikjal kord ja organisatsioon. Ega teil küll nii palju viina ei jooda... Teil ju sellist jama ei näe... Midagi seesugust on võimalik ainult Venemaal... Ja vaene väike eesti mees peab jõhvipealt neile nõudmistele vastama või muidu...

Oh, kallid, head inimesed, kui te ometi teaksite, kui te ometi aimaksite, kui palju on meil niisugust totrust ja jama, kus kuidagi Moskva laia selja taha varju pugeda ei saa!

Emad, noored edumeelsed eestlannad, panevad oma lastele nimeks Michael-Matteus, Carl, Dag, Cenno, Clyde, Deyvid. Või Gili-Elisabeth, Gerlye, Kirstesmet, Chris-Evelin... Issand, sa näed ja ei mürista!

Oskar Lutsu majamuuseum Palamusel lasti nii ära laguneda, et sinna ei saanud enam külastajaid sisse lasta. Jõgeva kutselised ehitajad lehvitasid tiibu, hoone tehti korda ühiskondliku aktiiviga.

Tartus Ropka-Tamme kalmistul selgus enne matusetalituse algust, et haud alles kaevamata. Hauakaevaja oli raskelt purjus ja kõndis juurest minema. Õnneks juhtus olema käepärast autoga sugulane, õnneks leiti mehed hauda kaevama matuseliste seast, õnneks nuputati välja labidad ja lahkunu pääses puhkama. Kas Sahhalinilgi selliseid lugusid juhtub? Ei tea, ei tea. Aga meie oleme mingist nädisvabariigist veel õige kaugel, kuigi me kodus, tööl ja puhkehetkel oleme valmis kõiki õpetama.

12. november

Pedagoogiline instituut on oblasti ainuke kõrgkool. Tõsi küll, võimlemisõpetajaid ja treenereid siin välja ei õpetata. Tulevasi joonistamisõpetajaid samuti mitte. Need õpetajad tuleb importida mandrilt nagu ka arstid, agronoomid, zootehnikud, ehitajad ja tuhat muud ametimeest. Instituudi peahoone meenutab tüüpprojekti järgi ehitatud tehnikumihoonet ja ruumipuudus on suur. Ära on kasutatud (ajutiste vaheseintega kamorkadeks muudetud) koridoride otsad, ära on kasutatud viimne kui nurgake. Ajan juttu instituudi rektoriga:

„Olete oblasti ainus kõrgkool, kas saate oblastist kogu kooli-õpetajate paremiku endale?“

„Kaugel sellest. Vladivostok ja Novosibirsk korraldavad meil traditsiooniliselt 9-ndate ja 10-ndate klasside õpilaste aineolümpiaade. Neist võetakse elavalt osa, paremik selekteerub ja meelitatakse seepeale minema. Mitte ainult matemaatikat-füüsikat-keemiat, vaid ka näiteks bioloogiat õppima. Moskva ja Leningradi kõrgkoolide prestiiž on teadagi kõrge ja kõige targemad püüavad sinna pääseda. See käib tütarlaste kohta, sest poistest oleme niikuinii ilma. Milline poiss ihkaks õpetaja kutset?“

„Manner võtab, manner annab?“

„Õpilasi kippus ta meile pakkuma küll. Need, kes enam kusagile mujale sisse ei saanud, tükkisid meile õnne proovima. Ega nad ju halvasti õppinudki, aga sellistest pole kasu: saavad meil kutse kätte, töötavad heal juhul aastakese ära ja leiavad viisaka põhjuse jalga lasta. Nüüd me lõpetasime mandrirahva koolitamise ära.“

„Mil moel?“

„Väga lihtsalt: meil on siiski piiritsoon. Kui me keeldume mandrirahvast vastu võtmast, siis neile piiritsooni luba lihtsalt ei anta ja nad ei pääse konkureerima, ei pääse kohalikke välja tõrjuma.“

„Mulgimaal, seal on hea elada!“

Kõikjal ilus loodus, viljakandev maa...“

Igal pühapäeva õhtul sõidab Viljandi bussijaamast kuus spetsiaalbussi, ekspressi, Tartusse. Sõidab veel minugi Toini õppima Tartu pisipedasse.

Igal esmaspäeva varahommikul on esimene „Mulgi ekspress“, Viljandi—Tallinna rong, juba Viljandis üsna tulvil. Noored sõidavad Tallinna õppima.

Ekspressid viivad ja viivad. Palju toovad nad mulke tagasi? Vaene Mulgimaa, vaene Sahhalin!

„Suurem osa tudengeid on tüdrukud... Kuidas nad mehele saavad, kui otse küsida? Kas peigmehi ikka jätkub?“

„Erilist muret pole olnud. Enamik meil õppivaid neidusid lahendab selle probleemi ära juba instituudis ja kipub tahtma omaette tuba. Peigmeeste reserv on sõjaväelased ja meremehed.“

Instituut annab õpetajatele kutse enamasti kahel paralleelsel erialal, sest maakoolid on väikesed: bioloogia-keemia, matemaatika-füüsika, ajalugu — inglise keel.

„Kas Sahhalin ei vajaks ülikooli?“

„Minugi meelest oleks ülikool vähemalt esialgu ainuõige lahendus. Lisanduksid majandusteadlased, juristid, kehakultuurilased, ajapikku kindlasti ka põllumajanduserialad. Ikka ja jälle tõstame selle probleemi üles oblasti juhtkonna ees. Meile vastatakse, et pole ruume ja ka õppejõude.“

Oblastikomitee näeb muidugi kaugemale. Oblastikomiteega ei vaielda. Oblastikomitee näeb seni kaugemale, kuni juhiks saab uus

mees, kes veel kaugemale näeb ja ülikoolile aluse paneb nagu kunagi Karl XII, hoolimata hoonetest või millestki muust.

„Kõrghariduse feminiseerumisest oli juba juttu...”

„Neli viiendikku tudengitest on neid. Või noored naised, kuidas soovite. Alklassides on naisõpetaja ehk omal kohalgi, aga kesk-koolis üksinda küll mitte: meesteta keskkool on minu jaoks sama mis isata perekond. Häda on veel selles, et paljud meil lõpetanud noormehed ei jää ametisse pidama või ei jõuagi üldse kooli, sest meie lõpetanud värbavad administratiiv- ja nõukogude organid, firmadest kõnelemata.”

„Kuidas on Sahhalinil lood õpetaja elukutse prestiižiga?”

„Küllap samuti kui kõikjal mujalgi. Õpetaja elukutse prestiiž on madal, see on fakt. Ei kuule ju õpetajad ega arstid kuude kaupa head sõna, noomitusi sajab neile kaela aga päevast päeva. Läheb õpetaja koolist ära, läheb millisele muule tööle tahes, hakkab kohe kiita saama, sest ta on harjunud töötama kohusetundlikult, südametunnistusega.”

„Miks amet maha jäetakse?”

„Õpetajalt tahetakse mitut nahka, tahetakse hoopis midagi muud ja enam kui insenerilt või geoloogilt. Metsamees või arst naeraks selle inimese lihtsalt välja, kes nõuaks talt justkui kohustuslikus korras tohutut hulka ühiskonnatööd, pioneerilaagritega alustades ja rahvamalevaga lõpetades. Õpetajalt aga nõutakse. Enamasti just neist ülemäärastest nõudmistest ära väsitaksegi. Mitte koolist, mitte õpilastest.”

Selle jutu peale ei mõista midagi kosta. Jah, kõik on nii. Halvasti. Miks te siis midagi ei muuda, ei leevenda, midagi ette ei võta? Teie siin — käskijad. Korjan märkmed kokku. Kõrvaltoast kostab jälle kiljumist ja vaikselt tiniseb kitarr. Raudne mees! Väsimatu mees! Kuidas ta nad alt valvelauast läbi toob?

Kõht on tühi. Kui selle intervjuu paberile saan, peab midagi hamba alla vaatama, kuigi nii hilja õhtul polevat tervislik süüa.

Olgu. Edasi. Viimane leht.

„Üliõpilased ja teater. Üliõpilane ja isetegevus?”

„Teatriga on instituudil suhted jahedad. Ma ise ka ei tea, miks. Ka isetegevusega pole lood kiita, kuigi laulame ja tantsime. Lühidalt — tase esialgu veel puudub.”

Kõrvaltoas käib uks. Teen õige asja kööki ja vaatan: on Igoril tööpoolest jälle uus noorik või mõni pruugituist?

Rektoriga on jutt aetud, aitab! Nüüd peavad tunded ka oma osa saama.

13. november, teisipäev

Tulin jälle Heljo Tuisu poolt.

Kes eestlastest on siin käinud? Toivo Makk, Tartu füüsikud, Mina. Eesti ajalehti saab ta juhuslikult. „Loomingut” kaks viimast aastat tellida ei saa, enne luges küll.

Tütar õpib Pärnus, elab vanaema juures, hakkab kooli lõpetama.

„Minu ees seisis valik, kelleks oma laps kasvatada — eestlannaks või venelannaks. Muidugi on siin üksi vaene elada, muidugi igatsen ma tütre järele, muidugi jääb sellest väheks, et ma igal aastal puhkuse Pärnus veedan ja seega kusagile mujale polegi saanud. Aga siinses ümbruses, vene koolis ja vene lastega sõbrunedes fast õiget eestlannat ikka poleks tulnud, kellel eesti keel ja meel üle kõige. Et ta isa on rahvuselt venelane, pole seejuures tähtiski. Et rahvas ja tema vaim püsima jääksid, peab tema esindajaid olema koos mingi minimaalne arv, vähemalt koolitais lapsi.”

Meenutan Peeter Ernitsa sulest loetut. Mida on vaja, et hundid teatud paikkonnas püsima jääksid. „Omal saarel”, nagu kirjutab Ernits.

Hunte peab olema vähemalt 600. Iga täiskasvanud hundi kohta peab tulema vähemalt 20 km² jahimaad. Ja siis elab hundisugu edasi, muidu nad surevad selles paikkonnas välja.

Inimene kui oma rahva esindaja on hapram. Ilus muidugi, kui kolhoosi nimi kauges Krimmis kõlab „Rahvaste Sõprus”, ilus seegi, et seal on veel Novoostonka asula, aga Adolf on abielus ukrainlanna Valentinaga aiandusbrigadist, traktorist Albert Sepa naine on venelanna, venelasel Šalõginil on eestlannast naine ja üldse sõlmatakse rohkesti segaabielusid. Las käia, kui see on armastus! Aga anname endale seejuures siiski kainelt aru, mida toob selline rahvaste sõprus kaasa suurrahvale ja mida võõrsile paisatud rahvakillule. Heljo Tuisk vaatas tõele silma ja tegi oma valiku. Sai valik õige või vale, see jääb ema otsustada.

„Milline oleks kohalik omapära? Mida tasuks meil siit otsida, mida kusagil mujal ei leia?”

„Halb spetsialist siia ei sõida, ta ei looda siin leida pehmet maandumiskohta, kui kodumail tekkis konflikt. Need, kes töötavad inimestega, ideoloogiatöötajad, on küll mõnigi kord kergevõitu rahvas. Sõidavad siia kõvad „pealinna poisid”, löövad meil vee sogaseks ja kaovad jälle, aga meil tuleb selles sogas naftat edasi otsida.”

„Üks näide.”

„Näide on kurb. Või naljakas — kuidas võtta.

Meil on tööliste koosolek. Arutame, kuidas asi läheb. Osa

võtab inimene ülevalt. Tema ülesanne on linnuke, tema peab portfelli saama meie kollektiivi kõrgendatud kohustused. Lolle ja lollust ei näe ma esimest korda ja harilikult aitab jumal suu kinni hoida, aga tol korral olin ma ärritatud ja jumal jättis mu maha. Tõstsin käe ja küsisin:

„Millega võrreldes me need kohustused kõrgemad võtame? Me ei tea ju veel plaanigi.“

„Kui ei tea, saate teada. Võtke kõrgemad võrreldes möödunud aasta täitmisega. Näiteks 10%.“

„Aga kui plaan tuleb 20% kõrgem? Siis me kohustuse täidame, aga plaani ei täida? Mis kõrgendatud kohustus see on?“

„Võtke siis kõrgem võrreldes plaaniga!“

Nüüd ärkasid ka töölised, koosolek läks käest ära ja kõrgendatud kohustused jäid võtmata.“

„Ja järgmisel päeval kutsuti seltsimees Tuisk „sinna kuhu vaja“ peapesule kõrgendatud kohustuste võtmise üldrahvaliku ürituse läbikukutamise eest?“

„Muidugi kutsuti. Noh, siis sellised asjad ei olegi Sahhalini omapära...! Seal sadas mulle pähe igasugu sõnu, mida rikas vene keel ainult võimaldab, rumalaid, jõhkraid ja ebaõiglasid. Tina-rasketest siltidest, mis mulle kaela riputati, ei tasu rääkidagi.“

„Kas selline kohustuste võtmine on kordunud?“

„Ei, ei ole. Aga selle kõrval, nende lolluste kõrval, millega ma päev-päevalt kokku puutun, oli see kõik kõõmes...“

Meie firma otsib naftat. Ümardatult rääkides puurime aastas 5 aukku ja kulutame 13 miljonit rubla. Loomulikult on meil ka plaan. Plaan väljendub ühes arvus. Millises?“

„Leitud naftas muidugi.“

„Vale puha, ütles õpetaja Laur! Nurka ma teid täna ei pane. Meie plaan on puuritud meetrid. Meetrite ja plaanitäitmise, seega ka preemiate eest vastutab peainsener. Peageoloog — see olen mina — on tema alluv, kes ainult koperdab jalus ja segab tootmist. Sest minu töö tähendab puurimise seiskamist ja proovide võtmist.“

„Ja kui naftat leitakse?“

„Nafta leidmise eest on ette nähtud preemia 100 rubla, aga enamasti satub plaanitäitmine, kvartaliplaan, sel juhul ohtu. Plaanitäitmise korral saame preemiat 40%, mina kusagil 600 rubla, nafta leidmise eest 500 rubla vähem. Nii me otsimegi.“

„Aga kas niisugust nippi pole võimalik välja nuputada, et plaan saab puuritud ja nafta leitud? Siis ei tuleks nafta leidmist omast taskust kinni maksta.“

„On olemas selline nipp. Kui me viiest august kaks puurime plaanitäitmise huvides nimme seal, kus 95-protsendilise tõenäosusega naftat ei ole, aga puurida on kergem ja plaan tuleb, siis

selle raisatud viie miljoni arvel lubatakse mul ülejäänud kolmeist august, kus meetreid ei tule, siiski ka naftat otsida.“

„Ilusa „nipi“ leidsid, kas pole?“

14. november, kolmapäev

Kodus tõusis päike täna kell 9.13 ja loojus 16.57. Ei tea, kuidas on lugu päikesega siin, aga mina tõusen-langen küll hoolega. Mõtlen emotsioone.

Muidugi pole See peamine. Kindlasti on See madal ja alatu, aga juba mõnda nädalat sigineb sellele päikesest õnnistatud saarele ilusaid naisi lausa kapaga juurde. Juba on ilus iga kolmas või neljas, tee mis tahad.

Kalender kalendriks, peamine süüdlane on Igor.

Igor elab kõrvaltoas. Igor on moskvalane, on aasta-kaks alla kolmekümne, on meeldiva käitumisega, nägus ja lahutatud. Aitaks kuhjaga juba sellestki, aga Igor tinistab kitarri, tal on alati raha ja võimalus saadaprodukte kusagilt mujalt kui poest. Näiteks sellist vorsti, mida ma isegi Moskvas nägin vaid võileibadel Kirjanike Keskmajas ja Suures Teatris. Kerge purjusolek Igorile sobib. Kuidas näeb välja või käitub täiesti kaine Igor, seda ma veel ei tea.

Nädalaga on kõrvaltoast läbi käinud selline arv naisi ja noori-kuid, et jätkuks jalgpallimeeskonnaks. Igal õhtul jäi keegi hommikuni. Millegipärast on Igoril sadistlik komme õhtuti minu toa uksele delikaatselt koputada ja paluda mind tassile kohvile. Ljuba, Tatjana jne. soovivat minuga tutvuda. Loomulikult ta vabandab tulitamise pärast, kuid jutt olevat tõepoolest vaid viiest minutist ja, teades baltlaste viisakust, lootvat ta...

Noh, lähen! Muidugi on see enesepiinamine, muidugi tean juba minnes, et pärast, kui läbi õhukese seina olulisem läbi kostab, lähen ma just sellepärast nii närvi, et ma seda naist nägin, et ma oskan teda ette kujutada, aga ma lähen ikka, lähen õhtu õhtu kõrval.

Tänane Ljubake peab erandina vastu teist õhtut järjest; kas sellepärast, et Igor on rohkem purjus kui muidu ja ei märka teda välja vahetada?

Mulle veel? Täna, aitab. Miks ei kärise taevast, miks ei lõhene maa, miks ei löö välg seda Igorit maha, et imekaunis Ljuba mulle jääks?!

„Igor, oled sa mu sõber või ei?“

„Kas sa tahad mind solvata? Muidugi olen. Milles on küsimus?“

„Sina naudid siin armastust õhtu läbi ja mina kõrvaltoas

laksutagu üksi hambaid kui hunt. Õige sõber sedasi ei käitu.“
„Õigus! Ljuba! Sul ju sõbratar on?“

Ljuba on suur ja loid blondiin ilusa ja ahne näoga. Ja ka parajalt purjus.

„On. Ta nimi on Nadežda.“

„Väga hea. Kutsu ta siia.“

„Igorikene, täna ma ei saa!“

„Ljuba, selline käitumine mulle ei meeldi! Mis see tähendab — ei saa?“

„Igorikene, ma kutsun ta homme. Ei, homme ma ka ei saa. Lepime kokku, et ülehomme, reedel, te tulete meie poole.“

„Olgu, pealegi siis reedel. Milline see Nadja on?“

„Lõbus. Ta muudkui naerab.“

Hea seegi. Jätan hüvasti.

Kas hakkame tunde lugema?

15. november, neljapäev

Lõppude lõpuks on kunstidest tähtsaim meile siiski filmikunst. Kui nii, siis nii. Mida sahhalinlane hindab ja vaatab? Leian kätte oblasti kinoasjanduse tippjuhi A. Gontšarovi. Saame kenasti jutule, aga küsimusele, millised filmid kogusid möödunud aastal kõige enam vaatajaid, sm. Gontšarov vastata ei oska.

„Meilt sellist arvepidamist ei nõuta.“

Kui ei, siis ei, pole minu asi hinnata, on see hea või halb.

„Aga kvartaliantmed on olemas, kui tahate, lööge ise kokku.“

Tahan küll.

Ja ei võtagi teab mis aega, kui mul on käes arvud, mida tippjuhil ei ole. Ei saa ta neid minugi käest, nii õel olen ma küll.

Kodumaistest filmidest on pikalt teistest ees „Spordiloto 82“ — 192 800 vaatajat. Oblasti vähem kui 800 000 hinge kohta igatahes hiigelarv. Teisel kohal on „Juhtum kvadraadis 36—80“ 143 300 vaatajaga ja kolmandal kohal „Abielus poissmees“ 132 200 vaatajaga. Seevastu „Ema Maria“ kogus vaid 16 400 huvitatut.

Kapmaade filmid jäid kodumaistele selgelt alla. Kolm kõige enam vaadatut: kaheseerialine „Sinu armastus“ (76 100 vaatajat), „Araabia seiklused“ (viissada vaatajat vähem) ja kohe nende kannul „Inspektor-tõlplane“. Kuulsat „Ihnust“ näidati pool aastat 3400 vaatajale. „Ilusti lahkuda“ kogus poole aastaga 4400 küllastust. Aitab arvudest, ajame juttu.

„Minä ise kui repertuaarikomisjoni esimees vaatan iga nädal viit filmi. Komisjoni otsustada on filmi ideoloogiline ja finantsiline külg. Kui ideoloogia on oluline, kutsume me ühiskondlikule läbi-

vaatusele oma aktiivi, kuhu kuuluvad tööliste parteisekretärid, pedagoogid või tudengid, olenevalt filmi sisust. Aktiiv teeb siis kohtadel filmile reklaami. Kui filmi hea tase on ette teada, palume läbivaatusele ka oblasti- või rajoonikomitee töötajaid, et nad oma kanaleid pidi soovitaksid seda filmi võimalikult paljudel vaadata.“

„Miks ülepea veel nii palju kinos käiakse?“

„Meie suur külastatavus on tingitud sellest, et puudub konkurents — noortel ega ka täiskasvanuil lihtsalt pole kuhugi mujale minna. Meilgi on külastatavus langenud seoses isiklike autode ostmisega ja TV arenguga. Baltikumis on noortekohvikud, spordielu elavam ja sellepärast valik, kuhu õhtul minna, suurem. Siin käiksid inimesed veelgi rohkem kinos, aga kinosid on lihtsalt vähe. Filmikunst on populaarne mitte ainult meil, vaid ka Magadanis ja Kamtšatkal, üldse Kaug-Idas. Võib öelda, et inimesed armastavad siin kinos käia.“

TV on muidugi konkurent, aga ka abiline, sest reklaam TV vahendusel on väga efektiivne. Ometi langeb külastatavus pisihaaval, sest üha enam inimesi istub õhtul teleka ette. Sellal kui TV näitas ligi paarkümmend seeriat „Igaviku kutset“, oli kinos rahvast hõredalt.“

„Aga kordusfilmide näitamine?“

„See käib soovide alusel. Kui meile sellised avaldused laekuvad, siis näitame 1—2 seanssi vastavat filmi uuesti.“

Praegu aga on õhtu ja alles neljapäev. Kui loeks midagi? Ei viitsi. Läheks kinno? Hiljavõitu. Ei tea, kus Igor on, miks ta koju pole ilmunud?

Kas ma tembutan? Tembutan küll. Mõtlen selle Nadežda peale? Mõtlen küll. Kes ta on? Kuidas ta välja näeb?

Küll võib üks mees loll olla!

17. november, laupäev

Esialgu eilsest.

Olgu, naitun! ütles kord lohe Gorōnōtš. Läksin minagi sinna, kus naitutakse. Tuli täna selline tuju ja kord tulnuks see kõik ikka ette võtta. Perekonabüroosse.

Andmed saan ametnikult.

Aastas abiellub oblastikeskuses ca 1500 paari, seda reedeti ja laupäeviti. Paarile planeeritakse 15 minutit. Abiellujad saavad spetspoest aegsasti osta jalatsid ja riided, ka sõrmused; tellida fotograafi ja osta väljaspool järjekorda lilled.

Orkestrit bürool ei ole. Et tseremoonia siin toimuks, tuleb oodata umbkaudu paar kuud. Abielusõrmuse kandmine on üldlevinud, neid vahetab enamik paare.

„Kas eri rahvustest abiellujad on sagedased?“

„Väga sagedased. Korea noormehed abielluvad väga hea meeleaga vene neidudega, vastupidist kohtab harvem. Meie tüdrukud on üldse kõrges hinnas teistest rahvustest noormeeste hulgas.“

„Kuidas korealased pulmi peavad?“

„Korealastel on kombeks kõiges oma vanemate sõna kuulata. Vanemad määravad pulmapäeva, vanemad otsustavad, kes tuleb pulma kutsuda, ja nemad ka maksavad. Külalisi on neil alati palju, paarisaja ringis.“

„Ja vene pulmad?“

„On hoopis tagasihoidlikumad.“

„On teil mingeid erilisi tavasid või kombeid?“

„Vaevalt küll. Registreerime samuti kui mandril.“

Ruumid on ilusad. Suhteliselt. Viljandi omadele jäävad nad alla nii kujunduselt kui suuruselt.

„Kas siin abielude sõlmimise juures annab end kuidagi tunda ka abiellujate rahvus?“

„Mil kombel see võimalik oleks? Oled sa venelane, ukrainlane või korealane, ühtemoodi lõpetad sa vene kooli, ühtemoodi on su kodune keel vene keel ja ühtemoodi vaatad sa neidsamu telesaateid — mis rahvust, traditsioone või omapära siin enam? Meie ajal on rahvuse määramine juba suuresti formaalne toiming.“

Vaatan pruuti ja imestan. Poisil pole vigagi, miks ta küll sellise kosis, kui iga teine tüdruk tänaval on kenam? Varjatud väärtused? Millised? Aga kust mina tean!

Enne kojuminekut tuleb saunast läbi astuda ja vihtu varuks osta. Poleks riidehoidja-tädi fuajees õpetanud, ei ma oma aruga oleks taibanud, et tänased on viimased, et enam neid müügile ei tule.

Nii möödus hommik. Mis ma veel tegin? Õigus — läksin sisse kirju vaatama.

Tänaval müüdi loosipileteid. Rublaseid. Müüja on mulle juba tuttav. Nagu ikka, ajame juttu. Ta nime pole ma küsinud ega hakkagi küsima, veel vähem passib vanalt naiselt küsida vanust, aga see umbisikulisus ei sega meid vestlemast.

„Kas mõni on ikka auto ka võitnud?“

Ihm on päikeseline, tänavatel roogitakse lund. Külma? Ehk nii viis kraadi.

„Nüüdsama, kolm minutit tagasi võitis üks kõvasti purjus mees 013-ne.“ Teised ostjad kuulavad me juttu pealt. Rahvas jalutab, teeb sisseoste. On laupäev oblastikeskuse peatänaval.

„Joodikuil veab alati!“ kadestab keskealine naine.

„Ega ta piletit ära ei kaota?“ kardab teine.

„Kuhu poole ta läks?“ uurib millegipärast kolmas, kena ja kuldhambağa blondiin.

„Kas tahate järele minna?“ seda ei küsi mina. Mina küsin hoopis muud:

„Kas keegi veel on auto võitnud?“

„Eelmine oli üks pensionär, kes ainult selleks veel tööl käiski, et loosipileteid osta. Alati mängis ta kogu palga maha. See vanamees tahtis kangesti autot võita ja ostis pileteid ikka pakiviisi, 200 tükki korraga. Ostis korra, teise ja kolmanda, ostis neljandat, viiendat ja kuuendat korda, autot ei kusagil, aga järele ka ei jätnud.“

„See teeb ju 1200 rubla mahavisatud raha!“

„Ei tee. Minu kogemuste kohaselt on igas pakis umbes 80 rubla eest võite, nii sai ta midagi ikka tagasi ka. Vanamees jonn ei jätnud, ostis seitsmes kord 200-rublase paki ja võitiski auto! Mina ütlen talle — on teil ikka õnne... Aga tema vastab — mis õnne, visadus on see, mis sihile viib!“

Midagi ma õnnemüüjast ikka tean ka. Seda, et ta on sõjaveteran, ja seda, et ta on ise ka hasartne naine.

„Ma olen kogu elu elanud hasardiga!“

Seda ei öelnud ta eile, vaid kord varem, kui me kaks vestlesime. Siis rääkis ta muudki:

„Nädal tagasi jäi mul kolmsada piletit üle ja ma võtsin nad muidugi koju kaasa — kuhu neid hilja õhtul ikka panna? Mees juba tunneb mind ja tahtis kiusatuse kohe minu käest ära võtta. Ma ei andnud, vaid ütlesin: pole tarvis, seekord pean ma vastu, kord peab inimene targaks ka saama. Mees uskus mind ja läks magama, mina jäin kööki suitsetama ja tegin esimesed kümme lahti. Heitsin asemele, aga und ei tule. Tõusin püsti ja tegin veel kümme lahti. Magasin veidi ja muudkui tõusin jälle uut kümnet avama. Muidugi olid mul hommikuks kõik 300 lahti nokitsetud.“

„Midagi te ikka võitsite ka?“

„Võitsin? Võitsin küll, kaheksakümmend rubla. Aga ülejäänud 220 pidin omast taskust kinni maksma.“

Kaitsku jumal mind sellise naise eest! Või hoopis vastupidi?

Laupäevaõhtul

Olgu, mida ma keerutan! Niisiis — Nadežda. Algas sujus nagu ikka: pudelite ja šokolaadi ostmise, takso ootamine, õige maja otsimine. Sõitsime ju kümme-kilomeetri kaugusele, kus ka Igor polnud varem käinud.

Nadjal oli tuba, köök ja esik. Kõik väga puhas, silmatorkavalt puhas. Ja pehme, tahaks lisada. Pehme pesake. Kas vaipadest sein-
tel? Laiast voodist?

Nadja. Keskmist kasvu, brünnett, tatarlannat meenutav. Vanus?

Üle kolmekümne, alla neljakümne. Sellest juttu ei tulnud ja täpsemalt öelda ei oska. Meid oodates olid Ljuba-Nadežda konjaki-pudeliga juba lõpule jõudmas.

Tutvusime. Ülesime tooste. Siis läksid Igor ja Ljuba minema. Oligi kõik.

18. november, pühapäev

Istun jälle oblasti raamatukogus; tunnen rõõmu päikesest ja Eestimaa saadetud ajalehtedest. Igatsen kordamööda koju, Moskvasse ja tatarlanna manu.

Oma liigutustelt meenutas ta kassi ja häbematuselt turuvarblast. Nii ometi ei küsita härradelt, kes uksest sisse astuvad:

„Teil midagi joodavat on kaasas, meil hakkab pudel tühjaks saama?“ Võhivõorastelt härradelt pealegi.

Ah, muidugi oli mul jännes püksis! Kartsin, et niipea kui Igor oma jultunud Ljubaga kaob, koputab varsti uksele kamp purjus ookeanimadruseid ja toimetab mu ukse taha kui keravälgu. Muidugi olin oma hirmus ka selleks küllalt totter, et jätsin oma tuppa lauale venekeelse kirjakeese aadressiga, kuhu läksin. Küll võib üks mees loll olla!

Igor-Ljuba kadusid. Mõtlesin mulatitari peale, kellega Mihkel jänni jäi. Nadežda ei mõelnud üldse. Minu peale vähemalt mitte. Ta ajas pluusi seljast ja selle all polnud üldse midagi, pani keerlema plaadi Anna Germani lauludega, sidus teksapükste peale kireva mustlasrāti ja hakkas iseendale tantsima. Mitte mulle. Nimelt endale. See oli rituaal peegli ees. Siis märkas ta mind ja küsis:

„Kuule, kas sa võtad mu Eestisse kaasa? Ma oskan hästi keeta, ma olen truu ja puhas.“

„Mul on juba naine.“

„Jäta maha! Ma olen noorem ja ilusam, kas pole? See on hea, et sa sõrmust kannad, see on aus. Kas jätab ta maha? Ma olen ka voodis väga hea, kõik kiidavad.“

Ta valas veel ja jõi veel ja tantsis veel. Aknale ei koputanud keegi ja enam ma seda ei kartnudki.

Paari tunni pärast ärkasin sellest, et tundsin end üksi olevat. Nägin läbi praakil ukse Nadjat köögis pliidi ees suitsetamas. Ta istus madalal taburetil ja puhus suitsu korstnalõõri. Sellepärast toas suitsulõhna polnudki.

„Ah, sina! Miks sa tõusid?“

Nadežda põsed olid nutust märjad. Ta ei püüdnudki neid kuivaks pühkida.

„Kas mina sind kuidagi solvasin?“

„Sina oled mõnus. Nii et naiseks sa mind ei võta?“

„Ei.“

„Kuule, ma tahan ometi nii vähe. Tahan hommikul mehe üles tööle äratada ja talle süüa teha. Tahan õhtul teda töölt oodata ja iga kahe minuti takka kella vaadata, millal ta ükskord tuleb. Tahan temaga koos sauna minna. Tahan, et see, kes enne pestud saab, teist all ootaks, all fuajeēs, et pärast koos koju minna, mina tema käevangus. Ja ongi kõik. Ütle, Vello, on seda nii palju tahetud?“

„Ei.“

„Miks ma siis seda ei saa? Miks sel neetud saarel iga teine naine üksik on? Ja ometi olen ma puhas ja töökas naine.“

Käsi südamele, Nadežda, sa oled hea naine. Ja mina olin selles köögis midagi tottrat, juhuslikku, ülearust. Nagu soolasilk rosoljes, kui poest pole heeringat saada.

Nadežda rääkis vähemalt tunni, pea minu põlvedel. Keegi polnud viitsinud teda ära kuulata.

Tegelikult pole ta ei Nadežda, kolmkümmend kaheksa aastat vana ega venelanna, nagu seisab passis. Ehk mitte ka tatarlanna, kuigi seda kinnitab nägu.

Ta on leitud laps. Sõjajärgne. Käis käest kätte, nimetu, nääpsuke. Sattus lastekodusse. Seal mõtles direktor talle omast peast välja kõik eluks vajaliku: nime ja eesnime ja rahvuse ja sünnipäeva. Nii ta elab senini, ilma et tal aimu oleks, mis oli ta ema nimi või kus ta sündis. Meest pole, perekonda pole, last pole. Lapsed on. Tööl. Lastesõimes.

Ei olnudki enam seda varblast, kes konjakit limpsides jultunult-kelmikalt aina kordas „Mis te räägite?“. Ma ei olnud poosi läbi näinud.

Õhtul kodus

Kui mul oleks hing, siis ma ütleksin, et ta valutab.

Viimast korda kirjutan Nadeždast.

Sinna tagasi ma ei lähe.

Just sellele, kes lepi piskuga, ei tohi raasukeši loopida. Lastekodu lapsi ei tohi palukestega toita, ei tohi neid kord kuus pühapäeval kutsuda pannkooke sööma. Nad kiinduvad, nad hakkavad lootma enamat ja neil on õigus. Ei tohi äratada soove, mida sa täita ei suuda, täita ei tahagi.

Mis on minu ja Nadežda vahe? Täna ja siin?

Ka mina olen üksi. Rohkem üksi kui tema: mul pole tööd, pole töökaaslast. Ja ometi erineb kui öö ja päev.

Muidugi-muidugi, perekonna pärast. Mul on ja temal ei ole.

Aga praegu ma mõtlen muust. Mõtlen sellele, mida ma mäletan. Mul on Tartus kalmistu, kus puhkavad mu isa-ema ja nad elavad minus edasi. Mul on Lembitu ja „Sakala“ ja isaisa maja Tartus Lubja tänavas, mis sõjas maha põles, aga nad kõik elavad minus edasi. Nad kõik on alles. Vaese väikese Nadjaga võrreldes olen ma lausa miljonär.

Virisev miljonär. Vigisev ja hädaldav miljonär. Aga see varblane laulab ja rõõmustab lapsi. Tantsib ja nutab enda kodus välja ning laulab jälle. Laste südamed rõõmustavad teda nähes. Kelle südant rõõmustan mina?

19. november, esmaspäeva varahommik

Seina tagant kostab muusikat ja vaikset neiuhäält. Ootan, et valgeks läheks.

Keegi longib kööki. Või pesema. Ükskõik.

Sorin kaasavõetud pabereid, mõtlen „Mayflowerile“.

„Mayflower“ oli laev, millega esimesed kolonistid purjetasid 1620. aasta sügisel Southamptonist Uus-Inglismaale. Laeva last kaalus 180 tonni, pardal 100 (või 102) inimest. Provincetowni sadamas kirjutas 41 kolonisti alla kuulsale „Mayfloweri lepingule“ ja saatis väikese grupi mehi asunduse jaoks paika valima. See grupp maandus 11. detsembril Plymouthis. (Uue kalendri järgi 22. detsembril.) 1894. aastal asutasid „Mayfloweri“ reisijate otsesed järeltulijad ühingu, et säilitada mälestust oma esiisadest, nende ülestähendusi, nende ajalugu ja kõiki nii neid endid kui nende järeltulijaid puudutavaid fakte. Iga kolme aasta järel peetakse Plymouthis ühingu kongress.

Küll tahaks kord sellele kongressile pääseda või neid materjale uurida, et selgeks saada, mis kurat nad sinna Uus-Inglismaale ronisid? Oli neil „vanal heal Inglismaal“ elu tõesti nii hapu, et tuli minna? Aga seegi pole peamine. Mind huvitab muu: kas sõideti kodu rajama, et sinna jääda ja seal surra? Või purjetati teenima, et pärast Londoni lähedal jõuka mehena eluõhtut veeta?

Siia kodu rajama ei tulda. Enamasti mitte. Valdavalt mitte. Vähesed kavatsevad siin surra. Kuigi vanade arv on järsult kasvanud. Veel kümme aastat tagasi polevat vanureid üldse nähtud. Aga sellest hiljem, arvudes.

„Mayflower“ purjetab edasi. Siin. Siia. Sest sellel purjekal, sümboolselt muidugi, seilasid Sahhalinile mehed, kes Kunaširi saarele looduskaitseala asutasid.

Kõigil on võimalus!

Enne uue, alles paberil eksisteeriva looduskaitseala direktoriks määramist töötas bioloogiateaduste kandidaat Igor Lvov Moskvast

Vene NFSV Ministrite Nõukogu juures asuva Looduskaitse ja Jahimajanduse Peavalitsuse laborijuhatajana. Kui talle pakuti uut ametit Kuriilidel, nõustus mees sedamaid ja hakkas pabereid korda ajama. Mitte isiklikke, vaid looduskaitseala omi. Seimine kestis 4 kuud, selle aja jooksul ta aina üritas ka Kunaširil ära käia, aga pabereid oli palju, aega vähe ja oma uutesse valdustesse mees kohe ei jõudnudki.

Tähtis oli kaader. See tuli leida Moskvast. Pakkujaid oli palju, aga direktor valis vaid vanu tuttavaid, järeleproovitud grenadere.

Ja lõpuks ometi — Kunaširi saar, udune nagu alati. Sedavõrd udune, et ei paista isegi vulkaanide „Tjatja“ ja „Kunašir“ tipud. Sel ajal kui tulnukad paigutati ajutisse staapi, kahte kitsukesse tuppa, ja selgitati ööbimisvõimalusi, kostsid eemalt püssipaugud: looduskaitsealal käis edukas kevadjaht!?

„Kuidas siis nii? Looduskaitseala moodustati juba veebruaris?“ imestas moskvalane.

„Pole peremeest, pole korda. Noh, nüüd on peremehed kohal ja panevad korra majja...“

Kord on tore asi, aga looduskaitseala paikneb kahel eraldi maatükil, saare põhjatipus ja lõunatipus, kokku ei vähem ega rohkem kui 65 365 hektarit. Nende keskel tegutseb sovhoos „Dalnõi“. Looduskaitseala piiridesse kuuluvad ka kaks saart Demina ja Oskolki, aga paati neile sõitmiseks polnud. Polnud ülepea midagi: ei autot, ei peavarju, ei kortereid, laboritest kõnelemata. Olid vaid direktor ja tema kohvid. Ja vanad traditsioonid, sest „siin on alati jahti peetud, siin on alati kala püütud ja teid, moskvalasi, pole siia keegi kutsunud...“.

Aga millestki tuli alustada. Igale hektarile püssimeest valvesse ei pane ja kust neid võtta? Tuli alustada teisiti. Tuli koos kohaliku aktiiviga hakata inimestele selgitama „uut korda“. Seda, miks enne tohtis ja nüüd ei tohi. Kutsuti kokku koosolekud. Selgitati. Kuulati ära hallide habemetega taatide sõim:

„Kas ma nüüd pean värske kala järele rajoonikeskusesse sõitma, kui ookean vahib aknast sisse? Kas nüüd ei tohi enam metsparti ka lasta? Alles jõudsite siia ja hakkate oma korda looma! Ei lähe läbi! Parema kaduge siit heaga rutem kui muidu või...“ Nii tutvusid saare ja saarlastega ka uue direktori kaastöötajad — asetäitja teadusliku töö alal Aleksandr Grigorov ja noorem teaduslik töötaja Jevgeni Grigorjev.

Nii alustati.

„Mayfloweri“ meestel oli raskem!

Kas oli?

Möödus kolm kuud. Looduskaitseala direktor ja ta kolm kaastöötajat jüngerit suutsid luua head sidemed rajooni (s. o. saare) partei- ja täitevkomiteega, organiseerunud jahi- ja kalameestega,

kooliõpilastega. Varsti saadakse kätte auto, poolpidune, aga liikuv. Lepiti kokku, et järgmisel aastal läheb lahti ehitus. Saarel jäi püüdnud sügisjaht...

Siin on paras koht meenutada Peeter Ernitsa artiklit Aserbaidžaanis asuvast S. M. Kirovi nimelisest Kõzõl-Agatši Riiklikust Looduskaitsealast. See looduskaitseala moodustati kümneid aastaid tagasi, aga röövpüüdjad püüavad tänini vääriskalu ja kütid lasevad linde mitte öösel salaja, vaid avalikult ja jultunult päise päeva ajal. Ju on kalade hind Bakuu turul nii kõrge või on mehed nii vägevad, et tõkestajaile rahumeeli vastatakse:

„Läsen siin linde juba kümneid aastaid ega ole märganud, et neid oleks vähemaks jäänud. Ja kui neid põhja pool jääbki suviti vähemaks, siis meisse see ei puutu.“

Lühidalt: vennalikus Aserbaidžaanis on „uus kord“ looduskaitsealal kolmekümne aastaga kehtestamata, Kunaširil saadi traditsioonilisest sügisjahist jagu kolme kuuga.

Edasi? Edasi läheme tagasi „Mayfloweri“ manu. Sest ühel heal päeval tuleb kindlasti keegi, kes küsib, mis oli selle laeva nimi, millel saabusid Kunaširile pioneerid-looduskaitsejad, saabus Igor Lvov oma kaaslastega. Ja siis pole vastajat. Sest ka siin oblastikeskuses peaaegu pole mõtet küsida, kes oli selle-tolle ettevõtte esimene direktor, kes esimene kuulus kapten, kes esimene linnaapea. Ajalugu hävib. Kes korjama peaks, istub tihtipeale ise kohvri, on ise mineja.

Midagi siiski säilib. Vahel on see kultuurilugu.

20. november, teisipäev

Ei ole tahtnud ega ka suutnud seni midagi kirjutada oma suhetest kohalike kirjanikega. Situatsioon on segasevõitu, isegi kirju. Või mis kirju: mõndagi võib sõnastada vägagi lihtsalt. Tipp on elegantsest reserveeritud ja ettevaatlik. Ta ei aita ega sega ka. Ei sega mul lihtrahvaga, s. o. „kirjanike massidega“, sõbrunemast ega käimast lugejatega kohtumas. Aga sellest homme. Või ülehomme. Olen käinud kirjanike kodudes, orienteerun selle kitsa seltskonna omavahelistes suhetes, olen kursis kuulujuttudega.

Kirjuks teeb olukorra kõrgepealt mu enda staatus. Kes ma olen? Külaline? Külas nii kaua ei olda. Kolleeg? Seda muidugi. Aga mis kolleegki ma olen, kui minu kirjasuutlikkust tõendab ainult punane pilet: ta on kirjanik jah. Kõike, mida ma räägin, tuleb neil võtta hea usu peale. Nad võtavadki. Aga igal neist kujuneb muidugi välja oma arvamus.

Kõigepealt on neil raske mõista, et elu, mida nad elavad, see saar ja see linn, võib ülepea anda ainet pikemale raamatule.

Ega see Jaapan ole! Või Chicago oma urgastega. Millest on siin kirjutada? Mille kohta koguda materjali terve aasta, tule jumal ise appi!

Ega seda mulle lausa suhu öelda. Aga niisugune hoiak kumab läbi. Eriti siis, kui sõidame lugejatega kohtuma — naaberlinnadesse Holmskisse või Korsakovi, kuhugi kolhoosi-sovhoosi.

Kohtumistel kasutan juhust kutsujatega juttu ajada. Küsida. Täna kirjutan märkmikust välja ühe pisut pikema vestluse 11. keskkooli direktori Valentina Andrejevna.

„Kas on vahet Astrahanist ja Arhangelskist pärit lapsel?“

„See, kust laps pärit on, kas Moskvast, Siberist või Ukrainast, talle mõju ei avalda. Ka teised lapsed ei osuta sellele mingit tähelepanu, kust uus laps tulnud on. Erinevust, mis tuleneks varasemast elukohast, pole ma märganud ka vanemate juures.“

„Aga rahvuslikud erinevused? Annavad need ennast tunda?“

„Vahel on need tunda, vahel mitte; mõnede laste juures märkab neid, teiste juures mitte. Ukraina lapsed on tihti lõbusad, elurõõmsad. Korealased on küsimus omaette. Kooliüritustel seda ei märka, korealaste erinevust nimelt, aga kooliväliselt hoiavad nad ühte ja mõnikord teevad muret.“

„On siin korea õppekeelelega koole?“

„Ei ole. Ja sellest õppeainet nagu korea keel ka mitte. Koolid neil varem olid, üks neist — 9. keskkool — oli meie naaberkool. Vene keelt rääkisid sealsed õpilased halvasti, lastevanematega suhtlesime tõlgi abil. Nüüd neid koole pole.“

„Aga teised rahvused?“

„Kui meil on 1000 lapsest 15 mõnest teisest rahvusest, on see lihtsalt paberlik formaalsus. Meie kool on selles mõttes ühtne nõukogude pere, lapse rahvus pole teistele lastele mingiks probleemiks. Kuigi ta seda erinevust ise muidugi teab.“

„Kas on juba formeerumas „Sahhalini iseloom“?“

„Ehk ongi. Vastuvõtlikkus, heldus, rahvuslike joonte puudumine, valmisolek töötada nii põhjas kui lõunas, uudishimu elu vastu, lai huvidering, pole seotud kindla paigaga.“

„Miks koolide arv kahaneb?“

„Väikesed koolid suletakse, ehitatakse suuri. Minu meelest pole see õige tee. Sõnadega väikest last ei kasvata, laps peab kasvama kodus. Internaat ei kasvata kõlblust ega armastust looduse vastu.“

Kõige parem oleks koolis 300—400 last. Tootmises on 10—15 inimese peale brigadir või meister, sõjaväes seersant, koolis aga üks õpetaja 40 lapse kohta. Õige oleks 20 last igal õpetajal, nagu meid suunab ka koolireform.“

Valmistun tänades lahkuma, kui Valentina Andrejevna jätkab:

„Õigupoolest tahaksin ma veel midagi lisada meie korealaste

kohta, sest see on mõnigi kord valus probleem. Ma ütlesin nii: ukrainlasi elab Sahhalinil rohkem kui korealasi, aga mingit ukraina natsionalismi pole iial olnud ega tule. Korealastega on lugu teisiti. Osa vanemat põlvkonda elab siia maani kodakondsuseta, pidades seda endale kasulikuks. Lihtsameelselt arvavad nad, et kui nad pole Nõukogude Liidu kodanikud, siis meie seadused nende kohta ei kehti. Kõige sagedamini rikuvad nad seadust, harides lubatust rohkem maad. Kohalik võim vaatas sellele läbi sõrmede, kuni toimusid traagilised sündmused. Ühe meie naaberkooli õpilased, 12 last ja õpetaja, sõitsid linnast välja matkama. Kusagil metsa ääres leidsid nad tohutu välja õitsvaid moone. Lapsed polnud iialgi varem niisugust pilti näinud ja kõik tormasid õisi noppima. Metsast aga tuli välja vintpüssiga korealane ja hakkas lapsi söimama. Kui lapsed kohe ei kuuletunud, laskis moonivälja valvur ühe lapse maha ja teist haavas. Mees võeti hiljem muidugi kinni ja ta sai oma karistuse, aga üldsus oli häiritud: kuidas sai siiski võimalikuks, et paari hektari suuruse moonivälja olemasolust midagi ei teatud? Selle tulemusena hakatigi hoolikamalt kontrollima, kui suurt maad korealased harivad ja mida nad kasvatavad. Mõistagi suhtuti sellesse mitmeti ja siin-seal tõi kontroll esile uusi hõõrumisi. See on muidugi ainult üks kild põhiliselt lojaalsete korealaste käitumisest."

21. november

Olen visalt ja järjekindlalt püüdnud sellest mitte kirjutada, mida ma kohe sugugi ei mõista.

Eks ole: kui mina talitan nii ja naaber naa, on tõde, tarkus ja hea maitse ilmtingimata minu poolel ja loll on naaber, mitte mina.

Nii algan pihtimust lugejatega kohtumistest siin Sahhalinil. Sest täna sai täis „atskoo“, täna olin 21. sellisel kohtumisel. Lugejatega, kes pole minust iialgi kuulnud ega lugenud ainsatki minu rida. Veider ja koletu, kas pole? Kuidas need asjad sedasi käivad?

Eestis on kirjanduslik kohtumine enamasti sündmus, rituaal. Kuigi on ka teistsuguseid kogemusi, mis salata. Olustveres ma alles vastasin küsimustele, kui sealsamas kõrval hakati vaikselt pille proovima. Sulle antakse sündsalt märku, et oled vaid garneering enne tantsupidu. Aga need on erandid.

Parim kuulaja on maarahvas, kõige paremini korraldatakse neid silmast silma seismisi raamatukogudes ja kirjandusklubides. Aga sealgi tuntakse häbematult vähe huvi sinu raamatute või tegelaste vastu. Neist peaaegu ei räägita. Ei huvita toodang, huvitab tootja. Kes sa oled? Kenasti ja tragilt küsitakse sul

vest-püksid seljast maha ja uudistatakse, mis on nende all. Justkui püüaksid senaatoriks saada ja seisaksid potentsiaalsete valijate ees: raamatud raamatuteks, aga mida sa ise mõtled, kes sa ise selline oled?

Sahhalinil on kõik teisiti.

Siin ei käi kirjanik iialgi kohtumas üksi. See pole kombeks, see pole rentaabel. Käiakse grupiviisiliselt: kolmekesi (harva), neljakesi (enamasti), viiekesi (harvem). Toon näite ühelt kohtumiselt.

Niisiis — seakasvatussovhoos „Leninlik Tee.“ Meid on viis. Meid ei oodatud. Selgub, et sadasime kukile halval ajal, sest just-just algab parteikoosolek. Kes kurat selle kohtumise kokku leppis?!

Asjad muidugi lahenevad. Kui kirjanikud kord tulid, tuleb nad vastu võtta. Paar kontorituba kamandatakse naistest tühjaks, koridorist nabitakse kinni ja toimetatakse punanurka veel pool tosinat raamatusõpra ja kohtumine algab.

„Noh, kui teid on rohkem kui meid, siis võib pihta hakata,“ teeb otsa lahti meie grupijuht, kohalik prosaist Anatoli Tobaljak. Tema ülesanne ongi sõna anda ja esinejat lühidalt tutvustada. Ka sedasi saab kohtumise kirja.

Luuletajad loevad värsse. Seekord on kaasas Boriss Repin, elegantne sõjaveteran, tark ja kaval, on kaasas musta habemega Denissov, laiaõlgne ja mehine Siberi karu, on kaasas prink ja energiline ukrainlanna Natalja Kapustjuk, kes pole veel Kirjanike Liidu liige. Ja mina.

Igale esinejale antakse aega 5—8 minutit. Igal pool. Ka siin. Kohtutakse lõunavaheaegadel või suisa töö ajast ja rohkem kui 40 minutit kokku aega ei anta.

Millest mina neil kohtumistel räägin?

Oo, see on peenike teema!

Kõigepealt kiidan oblasti raamatukogu ja sealset valikut eesti autoreist. Soovitan minna, võtta ja lugeda. Siis annan nõu, keda eelistada: Unti, Runnelit, Valtonit, Traati. Loen ette samast oblasti raamatukogust laenatud tõlkevalimikust 1—2 Runneli luuletust. Või loeb need minu eest ette sõber Denissov. Kiidan, et Runnel on meie bard.

Seejärel asun Eestit kiitma. Tallinna vanalinna. Tartu ülikooli. Kõnelen sellest, kuidas meist sai NSV Liidu osa, kuidas võitlesime Teises maailmasõjas. Kümnekond korda olen vastanud küsimusele: kas on tõsi, et teil ei armastata venelasi? Vastan reipalt:

„Ausalt öeldes — on küll!“

Nõutus. Piinlik vaikus. Võtan kriidi ja joonistan tahvlile tee, selle äärde talud-ristkülikud ja tõmban taludest teed postimaanteele, suurele teele.

„Need on talud. Meie ei ela külades, vaid taludes. Ja taludest välja viib vaid üks tee — maanteele. Talu juurest teise taluni, nagu näete, teed ei vii, sest me ei armasta naabreid. Me ei armasta omi töökaaslasi, ei armasta lätlasti ja väga sageli ei armasta iseendiki — miks me siis tingimata just venelasi peaksime armastama?“

Midagi haakub. Midagi jõuab päralt.

„Meil ei küsita: kas sa loomi armastad? Talumees, kes kasvatas sigu, ei küsinud endalt, kas ta neid kärssninasid armastab. Aga ta ravis ja toitis neid, ta hoolitses nende eest. Iialgi ei peksnud loomi. Koer tohtis talus ainult esikäpad uksepakule tõsta. Üks viis kööki, köök oli täis toidulõhna ja koer näljane, sest teda ei nuumatud, aga loom teadis oma kohta. Mitte nii, nagu tänapäeval, kus krantsist saab perekonna türann. Ülepea tähendab „armastus“ eesti ja vene keeles veidi erinevaid asju. Mulle tundub, et teil on see sõna devalveerinud.“

Seega — kas ma armastan venelasi? Ei, ei armasta. Ma armastan oma naist, lapsi ja kodu. Teid siin saalis ma hindan ja austan. Seda pole sugugi vähe ühe eestlase meelest.“

Kui räägin meie tänapäeva maaelust ja külades valitsevast pruudipõuast, leidub alati keegi, kes hõikab üle saali: pidage meeles, noorikud! Kurss Eestimaale!

Ülepea — ega mul suurt valgustada tule. Kõik teavad minutagi suurepäraselt, milline ideaalne organiseeritus, kord ja puhtus meil valitsevad. Teavad veel paremini, et eestlased on eranditult hea kasvatusel, viisakad inimesed. Mul endal jääb üle ainult veidigi seda müüti väärlda. See müüt imekaunist Eestimaast pole muidugi lokaalne nähtus, vaid paraku üleliiduline.

Tagasi linna sõidame sovhoosi bussis koos äsjaste kuulajatega. Nagu ikka, teen juttu. Palun, et nad räägiks oma sovhoosist.

Sealiha plaaniline omahind on 2,8 rubla. Tegelik omahind üle 3 rubla kilo. Raskused? Objektiivsed, subjektiivsed ja lausa totrused. Millised totrused? Palun väga!

Kaubastu ladudes suhkur märgub. Nuputati seda ja teist, aga midagi targemat välja ei mõeldud, kui et suhkur uputati ookeani.

„Leninlik Tee“ kauples märja suhkru endale — pörsaste jaoks. Riikliku hinnaga. Sest pörsastele on suhkrut tarvis ja loomakasvatusele seda ei eraldada.

Noh, anti. Natuke aega said pörsad oma suhkrunormi kätte ja riik suhkru eest raha tagasi, aga ruttu keelati see ära. Suhkur on mõeldud inimtoiduks ja selle loomadele söötmine on keelatud. Nüüd rändab märgunud suhkur jälle ookeani ja kõik on rahul.

Lugejate ees esinemised annavad mulle võimaluse suhelda auditooriumidega, kuhu ma muidu mingil kombel ligi ei pääseks,

annavad võimaluse kuulajatele küsimusi esitada ja nende vastuseid kuulda.

Kutsekool. Järg on minu käes. Küsin lastelt:

„Kes teist käis möödunud pühapäeval vaatamas klubi „Gratsia“ moodsa tantsu võistlusi?“

Tõuseb üksik käekene.

Küsin veel:

„Kes teist oskab valssi tantsida?“

Tõuseb 5 kätt 50-st. Lapsed lahkuvad. Kohalikud kirjanikud küsivad minult:

„Aga mitu protsenti Eesti lastest oleks viimase küsimuse peale kätt tõstnud?“

Ma ei oska vastata. Nii ütlen:

„Oletan, et ehk pooled. Aga ega ma täpselt ei tea.“

Kohalik kirjanik hakkab arutlema:

„Aga tõepoolest, milleks nad peaksidki oskama valssi tantsida? Mina näiteks ka ei oska. Ja seda ju ei tantsita mitte kusagil.“

Tal on õigus. Aga ma pakun sellegipoolest:

„Tahate, ma õpetan? Valssi ja tangot ja foksi ja sambat? Kolme põhisammu igast tantsust?“

„Milleks? Mis me sellega peale hakkame?“

Neil on õigus. Sahhalinil on see liigne luksus.

„Aga kui sa satud turismireisil banketile ja sind palub valsile veetlev prantslanna — mida sa siis peale hakkad?“

Mind vaadatakse leebe naeratusega: kus leidis ka probleemi!

„Ütlen lihtsalt — ma ei tantsi.“

Eks ta ole. Siin on täiesti ülearune oskus vasaku käega kahvlit kasutada või muid lihtsamaid lauakombeid tunda, on ülearune püüda daami enne uksest sisse lasta, sest enamasti mõistetakse sind valesti, on ülearune palju muudki. Ja nendest oskustest-võimetest ei tunta mingit puudust. Nii, nagu mina ei tunne puudust oskusest süüa praetud lambapead sedasi, nagu on kombeks Kasahstanis. Ma ei tantsi!

Süda sai kergemaks. Ots on lahti. Peamise juurde — ega see haltuura pole — ma niisiis ei jõudnudki?

24. november, laupäev

Noh, käisin. Ja mis siis? Kelle asi see on!

Vähemalt sai ta südame jälle puhtaks rääkida. Ja ei olnud üksi.

Me ei joonud. Konjakit. Jõime kohvi. Sidruniga. Nadežda istus tugitoolis käsipõsakil, mina ka. Meeter eemal.

Ta hakkas pihtima.

„Lastekodus olid head kasvatajad, nad töötasid südame ja

hingega. Aga enamik neist olid muserdatud inimesed, sõdurilehed, Raug-Itta sattunud üks siit, teine sealt. Kõik nad vajasisid ja otsisid armastust. Mehe lõhnagi, nagu nad ütlesid. Mida oli neil meile pakkuda?

Mulle öeldakse, me elavat erakordsel ajal. See on tõepoolest erakordne aeg meie Armastuse Saarel. Aeg, kus mehed ei ihka ei ameteid, ei maju ehitada, ei perekonda, ei mugavat kodu. Aeg, mil kõigi meeste ideaaliks on omaette tuba ühiselamus. Ühiselamus, kus kolm korda kuus vahetatakse voodipesu, kus ei tarvitse osta mööblit ja kus sinu omad on ainult kaks kohvrit voodi all. Enamat ei tahetagi. Nii ma siis elan sellel erakordsel ajal väikset viisi edasi. Nii, nagu teisedki mu ümber, päevast päeva ja aastast aastasse.

Igal inimesel on kaks kodu. Vanemate kodu ja enda loodud. Minul on ainult korter. Tuba, köök ja esik. Niisama hea korter kui iga teinegi. Ja niisama halb.

Mind peetakse tatarlannaks. Mis tatarlanna ma olen, kui ma ei mõista sõnagi tatari keelt? Passi järgi olen ma venelanna. Mis venelanna ma olen sellise näoga?

Mõtlen vähemalt ülepäeviti — kes oli mu isa, mis oli ta nimi? Mis rahvusest ma olen?

Vaatasime telekast uudiseid. Jälle tegid jänkid jõledusi. Ma ei jälginud, kus nimelt. Nadežda ilmutas valvsust ja vaprust:

„Ärgu arvaku härra Reagan ja tema käsilased NATO-s, et meid on võimalik hirmutada. Me ei luba ühepoolset desarmeerimist. Oma maad, oma kallist tööliste ja talupoegade võimu me suudame kaitsta, kuipalju meil ka püksirihma pingutada ei tuleks.“

25. november, pühapäev

Loen Rein Ristlaane artiklit:

„Praegu on Eesti NSV Kirjanike Liidul 174, Kunstnike Liidul 486, Teatriühingul 1196, Kinoliidul 120, Heliloojate Liidul 85, Arhitektide Liidul 327 liiget. Ja seda meie üpris väikese, miljonilise rahva kohta! (SV. 21. 09. 1984.)

Kui vägev! Sahhalinil on 10 kirjanikku, 4 kunstnikku ja 1 helilooja. Mitu korda me neist kultuursemad oleme? Kümme korda? Kakskümmend korda?

Oleks need asjad nii lihtsalt mõõdetavad!

Aga kuidas siis kultuuri mõõta? Mis võtta etaloniks, mõõdupuuks? Kohvikukultuur, tantsukultuur, rõivastumiskultuur, kodukultuur, kuluaarikultuur, kalmistukultuur, töökultuur?

Kas tasub piimakuse vaatevinklist mõõta mära ja kitse, kuigi piima annavad mõlemad?

Igor kõrvaltoas tinistab vaikselt kitarr. Videvikus kõlab see kenasti. Ta seekordne daam kõhib palju. Kõhib ja kõhib lõunast saati. Miks ta ennast ei ravi?

Sain kodunt ajakirja TMK oktoobrinumbri. Loen, kriipsutan alla ja kirjutan maha:

„Tänapäeva süvamuusika on lõplikult läbi raiunud sidemed kuulajaga, muutudes suletud esteetiliseks süsteemiks, mille keelt mõistavad vähesed väljavalitud.“ Seda kirjutab Igor Garšnek. Kes mõistab, öelgu kirjanduse kohta täpsemini. Veidi allpool:

„Sõnakunst õigustab end veel suuremas üksildumises. Vähemalt kõlab see uhkelt.“ Kõlab küll. Aga eks peamine olegi uhke kõla, efektne deklaratsioon. Või kuidas?

Näidet kohtame lehekülge edasi.

„Psüühilise ruumi all mõistame seda osa kultuurist ja inimsuhetest (psüühilisest reaalsusest), mida konkreetne indiid on võimeline lahti kodeerima ja kus ta on võimeline kasutama intellekti.“

Kui haritud me oleme! Mida see eesti keeles tähendaks? Sõitku põrgusse! Sest Igor tinistab ikka veel kitarr, linn akende taga süütab tuled, daam kõhib ja täna on ometi kadripäev.

Kadripäeval ei tohi tööd teha. Peale lammaste pügamise. Aga neid mul pügada pole. Ka loomi ega linde ei tohtinud lasta, muidu ei pidanud püss enam märki tabama. Hei, Igor, täna on jahikeeld! Varsti, kui ta uksele koputab ja palub luba mind sellele kõhijale tutvustada, võin hoiatuse suuliselt üle anda.

On mardipäev udune ja segane, tuleb paks talv.

Kui talvel kõrvad sügelevad, läheb sulale.

Kui kukk talvel päeva ajal laulab, siis teine päev toob uut ilma.

Kust siin see kukk võtta? Kes üles laulaks ja ilma ennustaks! Pole mul kukke.

Sooh, Igor koputab. Tuleb minna.

27. november

See, et sa koju kipud, et sa väsinud ja tüdinud oled, on ainult su enda asi. Nagu seegi, et jälle pean mina meie ühis-peldikut koristama, sest esimesse tuppa kolinud tüdrukud ega Igor pole seda teinud ja nii ka edasi elada ei saa.

Väsin ehk sellepärast, et enda tagant aega varastan ja ka romaani kirjutan? Täpsemalt — tema kirjutab mind.

28. november, pärastlõuna

Loen raamatukogus järele kohalikke ajalehti:

Majaehituskombinaat on mures kaadri pärast. Igal aastal lahkub kuni 500 inimest, enamik noored. Mandrilt värvatakse uued sajad asemele, need töötavad mõne kuu ja panevad omakorda plehku. Abi otsitakse vabriku juurde loodud õmblusateljeest ja sellestki, et kombinaadist armeesse saadetavaile noormeestele pistetakse pihku 400 rubla koos palvega — teenid ära, tule tagasi! Või vastupidi — palve koos rahaga. Ehk on seegi abinõu? Milles on tegelikult häda, miks sedasi ummisjalu minema tormatakse, seda ma loost teada ei saa. Ehk ei tea nad seda isegi?

Reportaaž „Ja ka selle noormehe eest“.

Kauget-kaugel või hoopiski mitte nii väga kaugel 1945. aastal võideldi neil kallastel jaapani militaristidega. Noormees Pjotr Iljitšov kordas Šumšu saarel Matrossovi kangelasegu ja suri. Kalatraaleri „Vezuvsk“ meeskond otsustas võidu 40. aastapäeva tähistamiseks võtta noormehe ekipaazi 28. alaliseks liikmeks. Et töötatakse brigaadiviisiliselt, on nüüd kangelasel täidetud kaks viisaastakunormi nagu ta töökaaslastelgi. Pjotri palk, päris korralik palk, kantakse üle rahufondi.

Lühike artiklike Nevelski linnast.

Kultuurimajas austati sõjaveterane. Eraldi meenutati sõdurilestesid. Meesteta, armastuseta jäänud naised.

Antonina Timofejevna Larinova kasvatas üksi üles seitse last. Neljast said õpetajad, nagu on pedagoog nende emagi.

Sõdurileesed? Mitte ei tule meelde, et Eestis neid kunagi oleks meenutatud. Austatud. Lilletatud. Antud neile osagi neist nappidest eelistest, mida veteranid kasutavad.

Aitab. Lähen sööma.

Küll on sellel Armastuse Saarel palju päikest! Päike pole nagu meil kodus, kus ta hingitseb pilvevarjust oma napid tunnid tasa, justkui täidaks peremehe käsku. Siin lõõskab ta sinisest sinisest taevast lausa tundide kaupa ja inimesed ei rõõmustagi. Rahvas on harjunud. Päike paistab? Nii see peabki olema, on ju sügis, ilusaim aastaaeg. Või varatalv, kuidas tahate.

Õigel ajal käisin piimasaalis. Veidi varem või hiljem poleks ma Teda kohanud. Me poleks sattunud ühe laua äärde sööma, poleks saanud jutule.

Leningradlanna. Millise uhkusega seda öeldi! Seal sündinud-kasvanud, kolmekümneaastasena ka blokaadi üle elanud.

„Millal viimati Leningradis käisite?“

„Pärast blokaadi oli tõrge tagasi minna suure kartsin kõikjal näha laipu. Oli mingi hirm. Alles kolmkümmend aastat pärast blokaadi võtsin südame rindu ja käisin seal jälle ära.“

Vestluskaaslane sõitis raamatukoguhoidjana ujuvbaasis merd, nüüd on raamatupoe müüja. Sahhalinil juba aastat 30. Täpsem vastus tahtvat arvutamist.

„Kuidas Leningrad meeldis? Mis on muutunud?“

„Lühidalt öeldes — vastumeelset kohtas palju. Enne sõda oli Lenini linna elanik teiste hulgas kui aristokraat. Endist sirget selga ja uhkust ma seal ei näinud.“

„Kas lähete sinna tagasi?“

„Läheks, kui oleks kuhu või kelle juurde minna. Minul pole seda ega teist.“

29. november, neljapäev

Holmsk on sadamalinn. Milleski meenutab ta Gagraat: vasemal meri, paremal mäed, nende vahel tänav või kaks. Gagraal on piiriks Must meri ja Kaukasus, siin Ohhoota meri ja sopkad. Kaukasusele maju ehitama ei roni, sopkade merepoolsed küljed on täis ehitatud küll. Suuruselt, elanike arvult, on Holmsk võrreldav Pärnuga. Aga sellega kogu sarnasus ka lõpeb.

Seekord tuleb meil kahe päeva jooksul kohtuda lugejatega kaheksas kollektiivis: miilitsad, ehitajad, õmblejad, kalurid, koolilapsed.

Holmski hotell on uus ja moodne ja külm kui hundilaut. Avarii. Suust tulev hingeõhk on selgesti nähtav. Maja teine pool on soe, aga ümber paigutada pole meid võimalik. Jah, me mõistame, et kirjanikud jne., aga ruumi ei ole. Teise teki? Kolmanda teki? Saate. Garanteerime.

Läheme alla sööma. Seljataga on pingutav päev, viis esinemist ridamisi.

Haltuura?

Miks ma aina sedasi mõtlen? Miks ma kahtlen, kas kalev, millega me siin kaupleme, ikka kõlbab mundriks? Ega ma enam ei kahtle ka.

Joome hotelli restoranis külmarohtu ja haukame kala peale. Head ja odavat kala. Lauas on poeet Denissov, kes kuidagi ei suuda otsustada, kuidas kallima hõlma alt oma naise juurde tagasi minna, on kohalik bard, autojuhist luuletaja, mehise olemisega sümpaatne noorsand, on järjekindlalt elegantne ja artistlik (sümpaatses mõttes) sõjaveteran Boriss Petrovitš Repin, olen mina. Mitte kui külaline, mitte kui tulnukas ei tea kust, vaid kui täieõiguslik meeskonnaliige, kes sööda ja ründab põhis.

Haltuura? Jäta virin!

Me loeme luulet pooleli olevates majades, ehitusplatsidel. Me loeme luulet õmblejate töölaudade vahel ja miilitsa punanurgas.

ja sovhoosi sigala puhketoas. Hoopis nadimas puhketoas muide kui meie sigalate omad, kus sellele vaatamata mitte ialgi luuletaja suust luule ei kõla.

Aga restoranis käib tants, igaüks iseendaga. Kes tahab, võib ka paaris tantsida, keeldu ei ole. Tuleb meiegi lauda tellimus. Kohalikku bardi mehist luuletajat, kutsub tantsule keegi naisolevus. Kenake naisolevus, aga parajalt purjus.

„Kas sa ei näe, et ma ajan juttu?“

Noormees kutsujat ei tunne.

„Kui sa tantsida ei taha, tule korra üles. Tule neljandale korrusele, tuba 417. Meie pool maja on soe. Tule, sa ei kahetse!“

Bard lööb käega:

„Kas sa ei näe, et ma ajan meestega juttu,“ kordab ta tüdinult. See kõlab nii, nagu oleks talt õiget aega küsitud. Noorik orienteerub ümber. Ta on üsna kenakene:

„Tule siis sina.“ See oli mulle. „Tuba 417.“ Raputan pead. Bard vaatab mind ja küsib daamilt:

„Miks sa meid segad? Vaata endale mõni teine. Näed, kui palju siin mehi on.“

Sellega, nagu öeldakse, intsident ammendub.

Minule isiklikult on need ringsõidud ja kollektiivides esinemised kulda väärt. Kui võimalused õppida, küsida, näha, kontakteeruda.

Koolides küsin:

„Nimetage mõni eestlane, keda te teate?“

Hetk kõhklust. Siis aga kostavad rõõmsad hääled:

„Jaak Joala! Anne Veski!“

See on kõikjal nii. Nema kaks ongi Eesti. Alguses nimetasin meie heliloojaid, kirjanikke, koorijuhate, sportlasi. Vastuseks oli vaikus. Keres on unustatud. Pikkuusi kuulsus Sahhalinile välja ei jõudnud. Varsti loobusin. See tundus heade inimeste lollitamisena. Või mida ma isegi teaksin-vastaksin, kui mulle esitaks samu küsimusi turkmeen või tadžikk? Nii jätsingi Jaan Krossi rahule ja küsin reipalt: kas te Anne Veskest olete midagi kuulnud? Jaal... vastab auditoorium üksmeelselt. Ja mina rõõmustan koos nendega.

Aga kõik see on üldine jutt.

Täna esinesime ka tööstuskoolis, kust tulevad madrused ja laevaremondilukksepad. Õpivad siin need poisid, kes keskkooli ei pääsenud. Raske kontingent — hoiatatakse meid õpetajate toas. Koridoris näen seda isegi. Näen, kuidas meistrid oma karjakest sakutavad ja vargsi võmme jagavad. Kui me siseneme, siis auditoorium, kaks õppegruppi, alles sumiseb ja tõukleb.

Tõuseb Boriss Petrovitš Repin, meie torpeedo, sõjaveteran, vaatab saali (klassi) poole ja sumin vaikib. Ja vaikseks jääb

kogu jutu jooksul. Kui mõni tohman üritabki sosistada, käratatakse talle mitmelt poolt (sosinal) peale.

Repin (hiljem): „Mul pole veel ialgi auditooriumiga raskusi olnud. Halba auditooriumi ma üldse ei tunnista, on vaid halvad esinejad, kes ei suuda end maksma panna. Mind on alati kuulatud.“ On küll. Ja tema takka ka meid teisi.

Millest ta siis räägib, see elegantne luuletaja, see range sõjaveteran? Ei millestki ebatavalisest. Oma sõjateest. Ja ainult. Sekka mõned luuletused samal teemal. Ongi kogu saladus.

„Me läksime, 3000 noorukit, kõigil seljas vintpüss, millest ükski meist veel kordagi elus lasknud polnud. Väljas oli 20° külma ja ööbida tuli sealsamas, stepis. Magasime lumel, 20 minutit und ja 10 minutit tantsimist, et käed-jalad ära ei külmaks. Sealsamas kuuvalgel tantsisid kõik 3000 meest, et siis jälle 20 minutit magada. Keegi ei jõudnud tantsu kontrollida, aga kellel käed-jalad külmanud olid ja kes enam edasi ei suutnud marssida, see lasti hommikul sõjatribunali otsusel maha kui kahjur. Sellised olid sõjaaja seadused, midagi ei olnud parata. Ja nii ma läksin tapma fritse, kes olid juba vallutanud kogu Euroopa. Neil oli kaadriarmee, hästi välja õpetatud ja automaatidega relvastatud. Meile sisendati — mitte surm pole hirmus, vaid see, kui sa koos endaga ei suuda ühtegi sakslast hauda kaasa võtta.“

Nüüd, kohtudes kindralitega, küsin ma neilt, kaua peab vastu praegune polk lagedas stepis ja sellise külmaga. Mulle vastatakse: neli tundi. Pärast seda on kõik külmunud. Aga meie tantsisime ja marssisime ja lõime fritsud meie steppidest kus kurat.“

Lõpetab Repin enamasti nii:

„Miks ma neid sõjaõudusi kirjeldan? Ainult selleks, et te mõistaksite — sõda on koletu, on loomuvastane. Mida saame meie teha, et teda võimalikult kaugemale edasi lükata? Ainult üht — paremini õppida, paremini töötada sellel kohal, kuhu saatus meid on paisanud, paremini täita meie humanseid Nõukogude seadusi. Teha kõik selleks, et meie kodumaa oleks tugevam. Siis nad ehk ei julge peale hakata, siis nad ehk ei julge meid veel täna-homme rünnata.“

Viljandist Vändrasse sõites mõtled siledal asfaldil tahtmatult, et siinsamas, tolleaegsel kruusateel, on sõitnud ka Johann Köler, Carl Robert Jakobson, Joosep Kapp, Artur Kapp, Mart Saar. Sõitnud talureel mööda sõnnikulõhnalist lund.

Kas tuleb kord aeg, kus keegi otsib Boriss Petrovitš Repini jälgi? Siin ta esines, selles toas magas, selles korteris kirjutas oma värsid. Kas ka siin jõutakse nimetahvliteni, kortermuuseumideni? Millal?

30. november, reede

Koju tahaks. Paariks tunnikski. Ära närtsitab.
Aga ei saa.

1. detsember

Kohalik (nüüd juba kohalik) lüpsja, sotsialistliku töö kangelane Maria Labtsuk kirjutab, et Kaluga oblastis, kus tema sündis-
kasvas, nimetati maad toitjaks. Kohe nagu võorastav lugedagi.
Ja jääb meelde. Sest meil Viiratsis on põld ikka ainult töökoht.
Mees ja masin sõidavad põllule mitte sellepärast, et nõuab muld
või lookene taeva all, vaid täitma brigadiri käsku. Nimelt sellele
põllule, nimelt sellele tööle.

Kevadel küsisin traktorist Paulilt, kas saaksin ka kusagilt
vaokese kurgimaad.

„Ma võin sulle anda kust tahad ja palju tahad, ma kade
mees ei ole,“ naeris Paul. „Mina need Viiratsi maad ju harin.
Nagu sa tead, kuulub maa sellele, kes teda harib, nii et võta aga!“

Ei ole see Pauli põld. Paul ainult töötab siin. Täna siin,
homme teises brigaadis või sovhoosis. Kündmine on töö. On lihtsalt
üks töö, mis tuleb ära teha, on töö nagu iga teinegi.

Mulda hävitada on imelihtne. Asfaldiga võib mulla katta mõne
hetke jooksul. Veel visatakse haua lahkunule kolm peotäit mulda
järele. Kui kaua veel?

Aga maanäljas eestlane pole veel kadunud. Igal kevadel ostan
ma turult kahe rubla eest tippsibulaid ja panen aeda maha.
Ma rohin ja kastan ja väetan ja koristan saagi. Need sibulad,
oma saagi, saaksin ma poest kuue rubla eest, aga asi pole
võidetud, kokkuhoitud neljas rublas, asi on ilusas töös. Mul on
aiamaa, mul on peenrad, mul on koht, kus tohib kaevata. Veel
enam — koht, kus ma tohin mõelda. Oma peaga. Kus ma ei pea
alluma, ei pea sõna kuulama, ei pea käske täitma. Igatseb ka
poeg kunagi oma aeda? Ei tea.

Ah, et maad kutsuti vanasti toitjaks? Mida kõike inimene
küll lugedes teada ei saa!

Pühapäev, 2. detsember 1984

Ikka ja jälle lappan Aili Aarelaia ja Ea Janseni raamatut.
„Rahva kultuuriaktiivsuse uueks avaldusvormiks, millel polnud
hoopiski nii pikka ettevalmistusaega kui kooli või trükisõna levikul,
olid mullusel sajandil kujunenud mitmesugused seltsid ja organisat-
sioonid. Eeskujusid saksa ja baltisaksa kultuuris muidugi leidis

⟨...⟩ Ometi olid kindla põhikirjaga uusaegsed seltsid hoopis midagi
muud. Seltsidki olid infoedastamiskohtadeks, tähtsam aga oli nende
sotsiaalpsühholoogiline mõju: ühiste mõtete ja ühiste huvide väljen-
dajana said seltsid, mislaadi nad ka polnud, oma liikmete aru-
saamade, väärtushoiakute, käitumisnormide vormijaiks.“ Allpool on
kirjas, millest jutt: laulukoorid, karskusseltsid, pritsimeeste seltsid,
haridusseltsid, põllumeeste seltsid, kirjameeste selts.

Miks peaks asjad tänapäeval teisiti olema? Nimed on muutunud,
mundrid vahetatud, seltsielu toimib ikka. Ka kirjandusklubis „Bal-
lada“. Vormiliselt on „Ballada“ oblasti raamatuühingu organ. Kas
ka tegelikult, sellele paugupealt ei vastagi.

Seekordne kirjandusõhtu korraldati raudteelaste klubi kino-
saalis. Reklaam praktiliselt puudus ja ikkagi kogunes kokku üle
paarisaja inimese. Hämmastavalt palju sellise asjaajamise kohta.

Õhtu avab noor naine. Selgub, et „üritus“ pühendatakse sõja-
veteranidele. „Meil on külas veteranid Mihhail Andrejevitš Komarov
ja Vassili Pavlovitš Koljutsenko,“ kuuleme poodiumilt. Mehed
istuvad saalis, esimeses reas. Nad palutakse lavale.

Jutuotsa teeb lahti Mihhail Komarov. Muidugi räägib veteran
oma sõjateest, aga jutu vahele põimib paroole, ärgitamaks õhtu
juhti paluma, et külaline loeks ette oma värse. Luuletused kuulnud
sündmuste kohta inimesid äsja kohalikus lehes, küllap on mehel
neid kaasas veelgi, küllap ta nende pärast siia tuligi. Kihelust
on tunda kümnendasse rittagi, aga noore naiseni seal poodiumil
paroolid ei jõua. Palve jääb esitamata, värseid ette lugemata
ja veteran istub toolile tagasi. Jälle on ta lihtsalt üks vana ja
väsinud mees.

Tõuseb Vassili Pavlovitš, rind vasemal-paremal medaleid täis.
Ka tema nagu Komarovki alustas sõjateed Leningradi kaitstes.

„Leningradi kirjanike organisatsioon andis linna kaitsma terve
laskurrühma, 35 meest. Nende hulgas oli ka Daniil Granin.“

Miks ma sellest midagi ei tea?

„Halva, kuritegelikult halva ettevalmistuse selleks sõjaks me
maksime kinni rohke verrega. Kõrgem ohvitserkond oli maha tapetud,
ühte Leningradi kaitsvat polku juhtis veterinaararst, teisi eilsed
leitnandid, verinoored poisid. Mis kvalifitseeritud juhtimisest sai
sel puhul rääkida! Aga õpetada kodumaa-armastust polnud meile
vaja — lahingust võis lahkuda ainult see haavatu, kes ei jõudnud
enam relva tõsta.“

Boriss Petrovitš Repin kordab lugejatega kohtumisel ikka ja
jälle: ka meie sõdureid sõid täid, ka meie ei tahtnud surra.
Veteran lillekorvi tagant jätkab:

„Te näete enda ees inimest, kel on palju vedanud. Vene noor-
meestest, kes sündisid aastatel 1921—1924, jäi igast sajast ellu
ainult kolm. Ja mina olen üks neist kolmest.“

Jälle ei teadnud.

„Minu isiklik sõjakäik Läände, ma ei häbene seda kujukat väljendit, lõppes Berliini lähiste. Anti käsk, et Berliini vallutab Žukov, meid aga paisati appi ülestõusnud Prahale. Enne ärasõitu Tšehhoslovakkiasse valati autod-tankid kütust täis, jalaväele aga anti luba kasutada NZ-d, puutumatut tagavara. Tegelikult oli sõja ajal see NZ ülimalt udune mõiste — kui meile NZ antigi, sõi mõistlik sõdur, alati näljane, selle keresse poole tunni jooksul, söimasid ohvitserid takkajärele kui palju tahes. Surm varitses sind ju igal sammul ja olnuks lausa totter poole tunni pärast tühja kõhuga surma saada, endal puutumatu NZ ranitsas.“

Saal on hiirvaikne, veteran hoiab saali peos.

„Parem hoiame praegu sellega uue sõja ära, et pingutame püksirihma ega söö kõhtu punni, mille eest tuleks uues sõjas jälle rohke verrega maksta. Või mis teie arvate?“

„Õige! Õige!“ Vastajaid on kümnekond.

„Õnneks on sellest õigesti aru saanud ka need mehed, kes praegu riiki juhivad.“

On küll.

Selle veterani otsin ma üles. Tark mees, kes poole ütlemata jättis. Kui ma teda välja ei mõtle.

Tund hiljem

Vahepeal käisin Igoril külas. Ta kõhija ei kõhi enam. Kõhija on prillidega psühholoog Kiievist, suurt kasvu ja kena kehaga, nii 34±2 aastat vana. Mis ajas üksiku naise nii kaugele, maailma äärde, millised õnnetused või äpardused?

Psühholoog on rahulik, aga ajab närviliseks.

Mida leiab teaduste kandidaat meie Igoris? Mis psühholoog see on, mis tark naine see on, kes meie sõpra poole tunniga läbi ei näe? Küllap on Igor tubli sõjaväelane, miks mitte, aga tobedama maneeriga naistekütti pole minu silmad enne näinud. Või mis — kütti! Igor ei küti, teda kütitakse. Igor ainult kollektsioneerib. Mitte kütt, vaid statistik. Arveametnik. Aga jumal nendega!

„Balladas“ kuulsin, et neist on välja kasvanud omaette haru, fantastikasõprade klubi. Kuulasin maad, millega Šahhalini fantastikasõbrad ka tegelevad.

Kohalik info puudub, „toitutakse“ keskajakirjandusest. UFO-d ei huvita. Kohalikud nõiad? On siin siis selliseid? Seda küsitakse minult. Mina muidugi ei mõista vastata. Tulge, meid kuulama, kutsutakse. Millega te siis ikkagi tegelete, küsin vastu. Ulmekirjanduse propageerimisega. Püüame selles žanris ise ka kirjutada, aga see on keeruline, pole avaldamisvõimalust. Soovin jõudu tööle.

Kas ka fantastikasõbrad suudavad olla „käitumisnormide ja väärtushinnangute vormijaiks“? Ei tea. Kahtlane.

Esmaspäev, 3. detsember

Hommik. Külma ja sinine. Kollane päike ei tõuse mitte mustavale mändide vahelt keset hõbedasi varje, vaid selgest sinisest taevast. Pole sooje pruune tüvesid kahel pool kitsukest metsateed, pole vajadust tagasi jalutada ja ei olegi kuhugi jalutada. Pole tahtmist mõelda mässavale ookeanile ja hukkuvale purjekale vanade meistrite maalidel, pole ülepea retroisu.

Nädal algas, päev algas. Köögis ajab solgipang jälle üle. See tuleb välja viia. Tuleb tujukused maha suruda ja kirjutada. Milleks muidu ma siia tikkusin?

6. detsembril on nigulapäev. Rannamaadel peeti Nigulat mere-meeste kaitsjaks. Küllap toodi talle ka ohvrit? Kulda, noori tüdrukuid, musti kikkaid? Minul pole ei kulda, plikaid ega muud vara. On piiritsoonis elamise luba, potid-pannid ja kaks kohvrit. Kõike läheb endal vaja, Nigulakene, pikk talv alles ees.

Nii. Ja nüüd lähen turu peale. Täpsemalt — turu vastast õlleputkast õlut jooma.

Turg on siin suur. Turuhoonega. Kaubaputkadega. Kaetud ja katmata (mõtlen katust) lettidega.

Turgu valitseb korealane. Tema määrab ka hinna. Soolase hinna. Klaas kuremarju (150-grammine klaas) maksab rubla. Kui kalliks pead, ära osta!

Turu vastas üle tänava on selline klaasist putka, milliseid meil kutsutakse akvaariumiks. Putka on avar, pinda jätkub. Joojaid jätkub ka. Mulle meeldib see putka oma einelaua pärast. Kui poes vorsti pole, siis siit saab ikka. Vitriinis on õunad ja kolme liiki suitsukala, kahte liiki vinnutatud kala ja ülepea on valik rikkalik.

Teine sinne väärtus on seltskond. Ostad oma kannud ja vinnutatud navaaga ära, lükkad eelmise künde kalajäänused veidi koomale ja sead end mõnusalt seisma. Sinu kõrvale selle pisikese ümariku marmorlaua juurde mahub veel õllesõber või kaks. Rüüpad õllekest, näpid kala peale ja jutt sigineb märkamatuks. Seekordne õllekaaslane on meremees saare põhjatipu Ohha linnast.

„Veel 10 000 korjan täis, siis jätkub kuhugi Musta mere äärde väikese majakese ostmiseks. Sealt võtan ka naise. Tahaks vähemalt vanaduses elada magusat elu sellesama sinise mere ääres, kus ma kord sündisin.“

Sümpaatne soov. Ohtlik soov. Ametlikud andmed mul puuduvad, aga kuulu (ja enesetunde) järgi olevat õhu hapnikusisaldus Šahha-

linil. 2% väiksem kui mandril. See vastavat hapnikuhulgale 2000 meetri kõrgusel merepinnaast (kas või sealsamas sinise mere ääres). Siinse hapnikuvaegusega harjuvad inimesed poole aastaga, vastu pidine protsess olevat keerulisem ja tervisele ohtlikum.

Lauda ilmub kolmas mees. Temagi on Ohhast, nagu hiljem selgub. Treenär. Alguses kuulab ta meie juttu vaikselt pealt, varsti aga lööb rõõmsalt kaasa. Miks ka mitte. Kõik on omad.

„Siin on enamik ajutised inimesed. Meil Ohhas, kus elab 40 000 inimest, tunnen ma meest, kes elab Sahhalinil 1937. aastast, kes pole selle aja sees kordagi mandril käinud ja kes peab ikka ennast ajutiseks. Ja nii arvab enamik. Ka siin, Južnõis. Alles viimastel aastatel on nii, et tänaval võib sulle vastu tulla ka vanu inimesi. Ikka korjati siin summa täis, et jätkuks majaks või kooperatiivkorteriks kusagil lõunas, Musta mere ääres. Selline ajutise elamise tunne on keres ka ülematel ja spetsialistidel ning toob kaasa palju kurja. Kujuneb välja mõtteviis kolmeks aastaks, viieks aastaks. Kui sedagi. Mina kauem siin ei ela, aga pärast mind tulgu või veeuputus. Hapnikuvaegus pealekauba. Siia sõidavad mandrilt tugevad, nimekad suusatajad ega mõista, miks nad meie omadele kaotavad. Seletus aga on lihtsamast lihtsam — meie mehed ja naised on harjunud sõitma hapnikuvaeguses, tulnukad mitte.“

Hapnikuvaeguse probleem sai meremehele nüüd teatavaks. Muidu ma juba kõhklesingi: sellest juttu teha on ebaviisakas, nagu kraaksuks kaaren kurja, aga infot endale jätta ka justkui nadi.

Jutujärg läheb meremehele tagasi.

„Raha ajab siin mõne mehe lausa hulluks. Meile saadeti tööle uus arst. Noor mees. See kuulutas kohe, et tema töötab siin sunniaja kolm aastat täis ja läheb mandrile tagasi kui õlitatud välk. Arstina krabas ta endale niipalju tööd, kui vähegi sai, hankis kusagilt veel kolmanda koormuse ja õhtutundideks koristajakoha. Mitmed kalamehed, kes nägid teda põrandat pesemas, porine kalts käes, kahtlesid avalikult — ärge naljatage, mis arst see on, see ju koristaja... Nii avalikku ahnust näeb isegi meil siin harva.“

Teisipäev, 4. detsember

Nikolai Fjodorovitš Rjabkin tuli laevastikku Isamaasõja päevil. Oli kütja, võttis osa dessandist Korea vabastamiseks.

Pärast sõda sai Rjabkinist kalur. Õppis, sai paguneid juurde, kasvas kuulsaks kapteniks. 1984. aasta töö eest anti N. F. Rjabkinile üleliiduline riiklik preemia. Mees kinkis selle raha rahufondile.

Seda loen siinsest lehest. Otsin meest. Ei leia.

Mitu rubla see preemia on? Ei tea. Aga ju pole väike raha, kindlasti mitte.

Miks ta selle ära kinkis? Ja edasi puhteestlaslikult: kas tal oli raha juba nii palju, et juurde polnud vaja?

Totter loogika? Totter. Aga kas ma just nii ei mõtle?

Asja on tarvis urgitseda. Kesknädala pärastlõunal sean sammud oblasti riigipanka ja palun seletust. Ole tänatud, mu Kirjanike Liidu liikmepilet, ole tänatud, NLKP oblastikomitee seltsimees, kes lubas alati endale viidata: kui raskusi tuleb, siis öelge julgelt, et minuga on kooskõlastatud. Palju on veel üliettevaatlikke.

Uurin dokumente, ajan pangarahvaga juttu. Kes maksavad, palju maksavad, miks maksavad.

Naumov, Vladimir Nikolajevitš, maksis 200 rubla. Keegi N. G. Solovjova Rahu prospektilt majast 99 korterist 15 maksis 100 rubla. Keegi Gvozdeva maksab iga kuu 10 rubla aastaringelt. Aadress? Ei tea, annetus on anonüümne. Nimekirjad on pikad, summad erinevad. Üks maksjategruppe nimetab end „usklikud baptistid“ ja annetab 130 rubla. Saarel pole ainsatki töötavat kirikut, kus nad koos peaksid käima? Korterrisse koguneda keelab seadus.

Veel loen: Buškarjova, Dekabrina Mihhailovna, maksab sisse iga kuu 15 rubla.

„See on ju meie töötaja, meie majast!“

Dekabrina Mihhailovna kutsutakse juhataja juurde. Midagi selgub. Sõja ajal oli Dekabrina rindel meditsiiniõde. Seda ainult lühikesel, mõnekuulisel perioodil, kui siin lahinguid peeti. Põhilise osa sõjapäävist töötas traktoril. Käis koos teiste tüdrukutega, külast külla rindele saatmiseks sooje hilpe korjamas.

Aga ikkagi need igakuused 15 rubla? Kust see mõte?

„Ma ei oska rääkida, ma oskan ainult tunda. Mul on ainult üks suur soov — et maailmas valitseks rahu.“

Mida kindlam on kahe suurriigi jõudude pariteet, seda püsivam on rahu. Tahad rahu — relvastu. Selline on elu loogika. Mida annab meie relvastusele lisaks Dekabrina Mihhailovna 180 rubla aastas? Automaadi? Miinipilduja?

Üks kuluartikkel selle aruka, minust küllap rohkem näinud hallipäise naise kuueelarves on RAHU. Ta maksab RAHU eest omast taskust. Ta usub tõepoolest, et RAHU ka sellest sõltub. Et meiegi suudame selles mängus kaasa mängida, et me ei olegi ainult statistid. On see nõmedus? Või ülim tarkus?

Kolmapäev, 5. detsember

Lamp laual on töökorras, tagavarapirn seinakapi riiulil, kõht on täis, ja tuline tee termoses. Kõrvalnaaber ei kääksuta makki, Igor on ula peale läinud, ja paberit piisab.

Tuleb kirjutada, tahad või mitte.

Niisiis: käisime jälle lugejatega kohtumas. Kaasas olid Aleksandr Smirnov, minu siinne parim sõber, kaasas oli sõber Denissov, kes ikka veel pole naise juurde tagasi läinud, kaasas oli Boriss Petrovitš. Sõber Aleksandr pole kirjanik, vaid bard. Ta leivatöö on neid kohtumisi kokku leppida, korraldada.

Vanametalli vastuvõtupunktis kuulas meid kaheksa meest, neist kuus enam-vähem kained. Kuni need kaheksa kokku otsiti, istusin mina kontoris ja korjasin infot.

Ametnik räägib: meil on kaks plaani — eksporti ja endale. Ekspordiks Jaapanisse läheb parim kaup. Seda nõuab leping. Ülejäänud veame mandrile ja sulatame ise metalliks.

Mis jaapanlastele ei kõlba, jääb endale.

Miks on muna just ovaalne ja mitte ümmargune, ah? Miks peost lahtilastud kivi maha kukub ja taevasse ei tõuse, ah? Aga ei tasu, ei tasu targutada! Inetu tegevus veel pealegi.

Pärast kohtumist 2:1 (8:4) teeme tagasiteel kohviku ees peatuse. Hammas on verel, ei saa pidama, kohe ajab targutama:

„Meie muudkui esineme. Aga meile ei esine keegi. Eestis kohtuvad kirjanikuga vabariigi juhtivtöötajad ja teadlased, selgitavad ideoloogiat ja majandusprobleeme... Miks see siin kombeks pole?“

Sahhalini mehed vahetavad pilke.

„Vaevalt see meil läbi lööks,“ arvab Denissov. „Meil on ju enamik luuletajaid. Neil aga arvude vastu huvi pole ja sedasi kui sina nad kohtumistelt infot ka ei otsi. Ja küsidagi poleks neilt juhtidelt midagi: mis tulema peab, tuleb ikkagi, ole vaid mees ja võta vastu. Või mida sa üldse küsidki, kui asja kohe sugugi ei tunne? Või kui kogu aeg pead kartma, et kohe-kohe keegi pörutab: mida sa, vaenlane, urgitsed.“

Boriss Petrovitš jätab hüvasti. Meie astume korraks kohvikusse jalgu puhkama. Tugev ja laiaõlgne Denissov, silmad mustad ja vilkad kui oraval, selgitab mulle Sahhalini elu:

„Siinne inimene ei ole kopikakoi. Oma esimesel Sahhalini-aastal hulkusin ma kuid mööda sokkasid, seljakott seljas ja tasku tühi. Koputad õhtul millisele uksele tahes ja sulle antakse öömaja. Enamasti küsitakse passi näha, et kes sa selline oled, aga vahel ei küsita sedagi. Hommikul saad teed ja midagi kõhtu. Keegi liigset ei päri. Kui juba siinkandis ringi käid — ju sul siis vaja on. Kus sa mandril midagi taolist enam kohtad?“

Kui kord kohvikus ollakse, tuleb midagi tellida ka. Noh, tellime

natuke. Otsa sai. Tellime veel ja juba rohkem, et ettekandjat mitte nii tihti tülitada.

Aleksandr on pisike ja sitke, alati valmis kõiksugu tempudeks. Ehk on siinsete kirjanike huumorimeelega just sellepärast midagi lahti, et Aleksandr kogu maagi endale sai? Kui Aleksandr midagi räägib, saab kuulaja pool elamust sellest, kuidas ta räägib. Kirjutades läheb see pool muidugi kaduma, jääb sinnasamma kohviku seinte vahele.

„Mul kodus viina pole, meil ei jooda, aga aknal seisab selline valge viina pudel, kus on sees kümmekond punase pipra kauna. Pärast seismist on see pipraviin punane ja nii viha, et teda võib pruukida vaid väikeste lonksukeste kaupa.“

Kord esmaspäeva hommikul sajab uksest sisse Volodja Denissov, hullusti põhmellis, ja küsib peaparandust. Haigele sõbrale rohtu anda on venelastel püha seadus. Toon aknalt NZ, punase pudeli, ja kalkan paraja portsu. Volodja vaatab mulle etteheitvalt otsa, pumpab enda õhku täis kui kummielevandi ja küsib vaikselt:

„Ütle, Saša, kas mina olen sulle sedasi viina kalkanud?“

Mis tõsi, see tõsi — ega ei ole küll. Volodja juba klaasi poolikuks ei jäta. Seletan talle, et pipar on sees, et rohkem ei tohi valada. Tema ei usu. Kalkan talle siis pool klaasi ja pigistan silmad kinni. Kui silmad jälle lahti teen, näen, et Volodja on hingetu, nagu ta muidugi olema pidigi, aga valab suuri ja selgeid lapsepisaraid. Panen silmad uuesti kinni, sest ma ei suuda neid pisaraid vaadata. Möödub päris kaua aega, enne kui kuulen Volodja küsimust:

„Kas sa tahtsid mind ära tappa?“

Seepeale teen silmad jälle lahti. Ofi see kõik ikka nii, Volodja? Ega ma midagi vahele ei jätnud?“

„Kõik oli täpselt nii, Saša!“

Joome pokaalid tühjaks ja kõnnime iga mees oma koju. Aleksandr koju, Volodja selle hea naise juurde, kellega ta elab, ja mina siia nunnakloostri, oma tuppa number 49.

6. detsember, neljapäev

Käisin uudistamas kultuuri. See on raske töö.

Mis on kultuur? Mis on kultuuritus?

Mis on rahvakunst? Mis ei ole rahvakunst?

Esivanemad panid nimesid. Puudele ja põõsastele, lindudele ja loomadele. Taludele, valdadele, linnustele. On nimed kultuuri osa?

Esivanemad pühitsesid tõnispäeva ja mihkripäeva ja madispäeva ja jüripäeva, jaanipäevast kõnelemata. Oli see kultuuri osa?

Kas see, kuidas kosjas käiakse või kätt palutakse, kuidas

pulmi peetakse või maetakse, kas see on kultuuri osa? Või sünnipäevade pidamine? Või tatsikul käimine?

Kas suhted on kultuuri osa? Suhted — mina ja maailm; mina ja vanemad; mina ja kool; mina ja sugulased; mina ja mu kalmistul puhkavad esivanemad; mina ja töö; mina ja meie armee?

Järgnev jutt sai aetud kitsukeses kabinetis kahe sümpaatse daamiga, kellele kultuur on elukutse. Pisut vanem daam Larissa Viktorovna Zemtsova juhib oblasti Rahvaloomingu Maja. Noorem daam Raissa Samoilovna Gorohhova on oblasti kunstimuuseumi peavarahoidja. Muuseumi ennast veel pole. On maja, on selle maja restaureerimisprojekt ja on loofus, et paari-kolme aasta pärast oma katuse alla saadakse.

Nagu viisakas, alustan iidamast-aadamast: kiidan kaunist loodust ja häid inimesi. Loodus on ilus salgamatult ja inimesed valdavalt tõesti head. Siis veereb jutt kultuurile. Eks siin ole üks paabel ja kokteil, rahvas kokku sõitnud tuhandete kilomeetrite tagant, igal kaasas omad tõekspidamised. Kuidas sellest siis üks Sahhalini rahvakunst välja sõelutakse?

„Tõepoolest — rahvas on kokku sõitnud erinevatest kohtadest ja sellepärast siin rahvakunsti selle sõna traditsioonilises tähenduses viljelda ei saagi. See määrab ka meie töö eesmärgi. Selleks saab olla ainult ühtne, nõukogulik kunst enamusrahvuse, vene rahvuse baasil.“

Eks ta nii just olegi.

„Mingit märgatavat jälge ükski vähemusrahvus, näiteks leedulased või eestlased, Sahhalini kultuuritraditsiooni jätnud ei ole ja loomulikult ei saagi jätta. Nende kultuurist eraldi, omaette, saame siin niisama vähe rääkida kui armeenia või usbeki omast. Asi on selles, et leedulased, eestlased või usbekid assimileeruvad meie oludes paratamatult ja kiiresti.“

Küllap on see tõepoolest paratamatu. Küllaltki suur grupp Rootsis elavaid eestlasi on samuti raskustes oma identifikatsiooni säilitamisega, mis siis veel kõnelda peotäiest leedukaist-eestlasist Sahhalinil.

Raissa Samoilovna on lausa kaunitar. Ukrainlanna? Ongil See selgub sedamaid, kui ta rääkima hakkab:

„Minu vanaisa ajal kõlasid meie kodus ukraina laulud. Mina aga olen kõik unustanud, mitte ainult laulud, vaid ka kombed, peale vareenikute küpsetamise. Ma olin kaheksa-aastane, kui 1948. aastal siia sattusin. Nüüd olen siin nii harjunud, et lapsepõlvemälestused Ukrainast tunduvad loetud või kuulnud muinasjuttudena. Kodus Ukrainas käidi koos, peeti pidusid. Siinsetel ukrainlastel midagi seesugust kombeks ei ole, elatakse vene traditsioonide järgi.“

Ukrainlaste tung vene kombestiku ja keele poole on mind

aina hämmastanud. Milleks peaks lapsed ukraina koolis õppima, kui vene kool on kasulikum? Milleks panna lapsele ukraina nimi, kui vene nimed on ilusamad?

Rahvaloomingu Maja ja rahvusgrupid?

„Isetegevuses on meil rahvusgrupid eelistatud nagu eksootika ikka, mitte allasurutud olukorras. Tulge ja tehke, ukseid on valla! Meil on tegutsenud ukraina ja mordva folkloorigrupid. Nad laulsid ja tantsisid ning me saatsime neid rõõmsalt igale poole esinema. Kui mõni väiksem rahvusgrupp tuleb pakkuma omakeelset laulu või rahvatantsu, võtame nad alati heal meelel vastu, laseme esinema. Aga ise me selliseid grupe organiseerida ei suuda juba keelebarjääri tõttu ja milleks ka? Enese alalhoidmine ja püsijäämine on iga rahvusgrupi enda asi, meie töö on aidata neil lavale pääseda.“

Kuldsed sõnad, targad sõnad. Hülgepoeg Vigrit täis puhuda nende ülesanne ei ole. Kes jalgadel seisab, saab publiku.

„Meie töös päritolu geograafiat ei märka. Meie jaoks on kõik võrdsed nõukogude inimesed, olgu nad pärit kust tahes. Sellepärast ma Sahhalini armastangi, et siin igasugused kolklikud eelarvamused puuduvad.“

„Milline on Sahhalini iseloom? On midagi sellist üldse olemas?“

„Ehk ongi. Sahhalinlane on helde. Halva ilmaga võivad öömaja küsida igast tarest. Ise ma seda küll veel järele proovinud pole. Sahhalinlane olevat laia joonega. Ei tea, võib-olla ongi. Mina igatahes oma saart armastan.“

Imenoor ja imekaunis Raissa vastab samale küsimusele. Selle naise pass küll valetab.

„Ma õppisin Moskvast kunstiinstituudis. Mittestatsionaarselt. Kui õppejõud juhtus märkama, kust ma pärit olen, pani ta pliiatsi kõrvale, jäi mind silmitsema ja läks lahti jutuks. Õppejõud suri, ärkas inimene. Vahel ka — mees. Huvi meie eluolu vastu oli Moskvast ülielav, neil endil pole aga oma Moskva-elust midagi rääkida. Ju peab meil siin midagi sellist olema, mida me ise ei märka, aga mis võõrast tõmbab.“

„Rääkige siinsest kunstielust. Teie tööst.“

„Meil on kunstikool, õhtune, kus lapsed käivad 3 õhtut nädalas. Olin seal 10 aastat õpetaja. Meie eesmärk on anda lastele esteetilist kasvatust, mitte neist kunstnikke teha, ometi õpib meie lõpetajaid mandri kunstikoolides nüüd juba kümnete kaupa.“

Oma õpilast Jura Ostapenko polnud ma näinud kümme aastat. Ta õppis mandril arhitektuuri. Möödunud maidemonstratsiooni ajal tuli ta, ise selline suur ja tugev, minu juurde ja küsis, kas ma teda veel mäletan. Vestlesime mõne minuti ja siis ta ütles:

„Ainuke, mida ma oma noorusest mäletan, Raissa Samoilovna, ongi kunstikooli tunnid.“

Ainult sellise lause pärast tasub õpetaja olla. See kinnitab, et töötatud pole asjata."

"Kunsti siin kusagil ei müüda ega näidata?"

"Paberil on kunstimuuseum juba loodud ja mina tema peavarahoidja. Hoone on kapremondis, praegu ostame kokku fonde. Saavad olema osakonnad klassikast, liidu rahvaste kunstist ja kohalike autorite tööd, põhiliselt loomulikult revolutsioonijärgsed. Fondi aluseks saab koduloomuuseumi fond, mis antakse üle meile. Eksponeerima hakkame mitte ainult maalikunsti, vaid ka graafikat, skulptuuri jne."

"On teil „Uku“ tüüpi koondist?" Seletan, mis „Uku“ on.

"Ei, midagi selletaolist meil pole ega saagi olla, sest inimesed on omandanud ühtsed harjumused, ühtse kultuuri ja rahvuslik-geograafilised erinevused on kadumas."

"Mõni arv isetegevusest?" Seda küsin Larissa Viktorovnalt.

"Meil pole arvud nii suured kui teil, aga 60 000 isetegevuslast on meilgi. Enamik koolinoored. Täpsed arvud puuduvad, sest koolide kohta neid pole. Kõige rohkem, 80%, on koore ja orkestreid. Järgnevad tantsijad ja puhkpillimängijad. Sümfooniaorkestreid on kogu Kaug-Idas ainult üks, Kamtšatkal. Rahvakollektiivi nime kannab 61 kollektiivi."

"Kas klassikalisi tantse õpitakse? Valsse, tangot?"

"Pidudel neid ei tantsita. Siin käisid lätlased, üks tuntud paar, viisid läbi seminare. Tegutseb ansambel „Gratsia“. Ja see ongi kõik."

17. detsember, esmaspäev

Kirjutasin romaani. Kümme päeva oli jälle mu ümber vere, sita ja surma lõhn, nagu tookord Võhma tapamajas. Sellest saab romaani viimane kolmandik. Keskpäik on valmis, algus puudub hoopis.

Hommikul, nagu esmaspäeviti ikka, käisin saunas. Esmaspäev on tore saunapäev: rahvast vähe, kiiret ei kuhugi. Traditsioonilised esmaspäeviti pesijad suhtlevad omavahel kui mõnes perekubis. Pakutakse vastastikku õlut ja kala, räägitakse uudiseid ja anekdoote.

Täna hommikul jäin pisut hiljemaks, ukse taha kogunes saba. Mitte just pikk, nii tosin meest. Küsisin kombekalt, kes viimane, ja lippasin koju vihta tooma, kolm minutit sinna, kolm tagasi. Selle, kes on eelviimane, jätsin küsimata; kuigi nii on siin kombeks. Jätsin küsimata sellepärast, et kõndisin trepist üles kahe mehe taga ja jäin seisma nende järel. Nemad nägid mind, mina neid, ja oluks tobe eelviimaselt küsida, kas ta on eelviimane.

Lippasin trepist üles tagasi, viht kaenlas. Järjekord oli vahepeal

kasvanud. Hakkasin otsima meest, kelle taga ma seisin. Otsisin ega leidnud. Järjekorras teda ei olnudki. Küllap oli ümber mõelnud. Küll aga toetas õlaga seina sitke pensionär, kellega koos ta oli trepist üles tulnud. See eelviimane. Palusin siis teda:

"Ma seisin teie taga. Käisin korra kodust läbi. Tõendage, et ma siin seisin."

"Ei, minu taga oli teine mees. See, kes ära läks."

"Mina olin tema taga."

"Sellest ei tea ma midagi. Kelle taga te seisite, sellelt ka küsige."

"Kui me koos tulime, olite teie eelviimane."

"Kas te küsisite minult, kes on eelviimane?"

"Ei küsinud." Kui tõlbilt see kõlas! Nagu algkooli eksamil. Vanamees võttis mul turjast kinni kui pahandust teinud kassirojul ja tõrkas nina selle pahanduse sisse. Järjekorras seisjad, seni ükskõiksed, häälestusid minu vastu. Mehhanism hakkas tööle. Üks lõbus paksuke tähendas:

"Tema taga seisin mina ja teid ma pole näinud."

Mehel on õigus. Me pole tõepoolest teineteist näinud. Seisin vaikides järjekorra lõppu. Kalgi näoga sitke pensionär pidas millegi pärast vajalikuks panna mulle veel üks mats:

"Saunal on omad seadused ja kord on siin raudne."

Maaslamajat ei löödavat?

Vastan viisakalt: "Täna teid. Pean meeles."

"Ei ole tänu väärt!"

Eesti jonn ja eesti süda, kes teid suudaks lahuta! Sitke vanamees pingutas üle. Nu zajats, pagadi! Mõistan minagi seadusemees olla!

Juhtus mis pidi juhtuma, läki... sauna! Esimene partii, esimesed saunalised tulevad välja lausa hulgi ja järjekord sulab mõne minutiga olematuks. Pensionäril, minu sõbral, on kaenlas paberisse mähitud viht. Tore on, tore on, aga täna jääb sul vihtlemata. Nüüd ma siis tean, kuidas sulle tagasi teha. Pean sõpra vargsi silmas. Sitke vana meenutab vedurijuhti vanalt söevedurilt. Ta peaaegu meeldib mulle, aga see ei loe. Oma õpetuse saad sa kätte!

Kohmitsen riidehoius täpselt niipalju, et ta enne mind lavale jõuab. Nii, siin sa mul oledki! Viiratsis pole ma mingi meister-vihtleja, aga siinsed mõõdud on teised, siin pole ma meest kohanud, kes mu lavalt alla vihtleks.

Saunal on sauna seadused. Üks neist seadustest on selline: kes vihelda tahab, peab vihelda saama. Kõige kõvem vihtleja tellibki leili. Kel kuum on, mingu alla. Ja pidagu moka maas.

Maksab tugevama mehe õigus.

Tellin leili juurde. Seda keeratakse, mitte ei visata. Kes tellib, peab saama, ka see on sauna seadus.

"Aitab!" keelab sitke vedurijuht.

„Pane juurde!“ käsin mina; kes tellib, see saab. Kuni ma üles jään, kaitseb mind sauna õigus: kel kuum on, kobigu alla.

Vedurijuht ei mõista, mis toimub. Tal on inimlik soov — vihelda.

„Pane kinri!“ käsutab ta harjumuslikult.

„Las tuleb!“ kämandan mina.

„Sa ei vihtle ju!“ ütleb range mees lapsikult.

„Mis ma siin külmas ikka vihtlen,“ vastan nipsakalt ja panen viha tööle. Moepärast ja loiult. Käib alles esimene raund, võhma tuleb hoida.

„No, vaata sa mul!“ ähvardab sõber ja kaob pesuruumi, mina varsti tema järel. Nüüd tean juba kindlalt: täna ma tal vihelda ei lase.

Pesuruumis laseb pensionär kibu vett täis, piilub mind ja lipsab lavaruumi tagasi. Mina järele ja kohe kraani kallale, sest sedapuhku oleme ruumis kahekesi.

„Aitab! Siin on riigi saun!“ uriseb ta mulle tagedalt ja ronib lavale.

„Saunal on sauna seadus ja see seadus on karm! Kui sa kuuma kardad, ära sauna tiku, käi kodus vannis!“

Sõber ronib alla, vannub kolmekordseid ja kaob. Kaob hoopiski, ka pesuruumist. Kui ma veidi aja pärast riideruumi kiikan, ajab ta seal juttu, teeb suitsu ja ootab rahulikult, millal ma sest mängust tüdinen. Mees ei taipa ikka veel, et ta vastas on vimmakas eestlane. Möödub tund. Pool teisestki. Pärast ei tea mitmendat katset vihelda jätab ta pesematagi, vannub alla maa koos taevaga ja kaob ust paugutades. Nüüd panen minagi riidesse.

Olin ma loll? Olin muidugi. Aga mulle oli seda vaja. Siin, kus ma aina viisakas ja kena ja kõikemõistev pean olema, kus ma pean kaaluma-mõõtma igat sõna, kulus üks loll jonn mulle kas või tervise pärast otsatult ära.

18. detsembri õhtul

Vaatasin teatris „Vassa Železnovat“. Peale minu oli saalis veel 46 inimest. Tühjad olid seega 553 kohta.

Kuu-kaks tagasi ma imestas inimeste sellise külastatavuse üle. Nüüd olen harjunud. Ja mis kõige kummalisem — seda tükki mängivad nad vähemalt keskmisel Moskva tasemel. Kui mitte veelgi paremini.

Aga teatrist teine kord. Täna siin oma toas ja oma laua taga on mul meeles mitte lavastus, vaid kodutee. Aitasin koju ühe purjus naise.

Niisiis — kodutee. Linnas on kõnniteed lumest puhtad; mina aga lõikan nurka majadevahelist jalgrada pidi. Kõvaks tambitud teeke on kummalisel kombel ümbritsevast lumest kõrgem kui

ahvena seljauim, lumi kahel pool jalgrada aga ulatub hargivaheni. Juba eemalt näen, et keegi ongi sellelt rootsult lumme potsatanud ega saa enam püsti. Jõuan lähemale. Näen — naine. Jõuan juurde — purjus naine.

„Kas abi on tarvis?“

„Saan ise hakkama!“ Ära tiku ligi! Naine on keskealine, korralikult riides.

Kui ise, siis ise. Astun minema. Ja kohe kuulen selja tagant palvet:

„Aidake palun mind püsti!“

Aitan. Kerge töö see pole: naise jalga ei kanna põrmugi ja rajake on kitsas.

„Kas te elate kaugel? Ma aitan teid koju.“ Umbruses ta orienteerub ja keelgi pole pehme, aga jalga ei taha sõna kuulata. Sampanja? Küllap vist.

„Pole tarvis! Saan ise hakkama!“ Hääl on tõre.

Kui ei taha, pole vaja. Head õhtut ja meeldivaid unenägusid, õige mul tarvis sinuga jannata. Vaevalt kümnekond sammu astunud, kuulen jälle abipalvet. Muidugi on ta jälle külili. Kodu-Eestis oleksin minema kõndinud, et mis sa eputad ja mängid lolli. Siin läksin tagasi. Tirisin ta püsti, kloppisin lumest puhtaks, võtsin tal kõvasti kaenla alt kinni ja hakkasime tipa-tapa astuma. Korda paar kadus ta veel mu kõrvalt hange, aga kord lõpeb ka kõige pikem tee.

Aitasin naise teisele korrusele. Trepikoda oli valge. Vaikides osutas ta uksele ja andis mulle võtme. Avasin ukse, astusime esikusse. Aitasin tal mantli seljast ja varrega saapad jalast. Jalad olid külmad ja märjad. Naine käskis mul oodata ja kadus ukse taha. Riidenagis meesterahva hilpe ei paistnud, põrandal mehe kosse ka mitte. Nii elamegi? Elame küll, aga kuidas peab kohaliku piibli reeglite kohaselt käituma Samaaria mees, kelle funktsioon on täidetud? Juhust kasutama ja vaikselt kaduma? Noh, ega ma poisike ka pole!

Naine oli vahetanud riided ja sukad. Siin, toauksel, ta ei paistnudki kuigi purjus. Tavaline, harilik naine, nii kolmekümne viie ringis.

„Võtke ometi mantel maha... Vabandage, et mul nii koristamata on... Ja tulge palun tuppa...“

Milleks?

„Ma keedan tassi teed.“

„Ehk on hiljavõitu?“

Minu kõhklused jäta naise ükskõikseks. On alles avang, kahe kümnenda käiguni läbi uuritud. Ta teab, et ma jään.

„Palju tänu abi eest. Ma ei tea, mida ma ilma teieta oleksin peale hakanud. Kui te kala tahate, ma võin muretseda, kuigi,

nagu näete, ma ei ela rikkalt. Mul on külmkapis tükk punast kala ja poolik pudel valget, ehk teen võileiva ja võtame pitsikese?..."

Ongi käes... Asi pole teps mitte minus, nina püsti ajada pole põhjust. Kes talles siin seisaks, see naine lausuks samu paroole. Ja tal on üsna ükskõik, mis saab edasi. Jään ma siia, siis me lõpetame teki all. Kui ma minema kõnnin, pole ka see mingi kaotus. Otsustama pidin mina.

"Palju tänu, aga mind oodatakse. Head õhtut ja tänu lahke kutse eest!"

Nüüd naine naeratas. Tal oli huumorimeelt.

"Ei ole tänu väärt."

Kaks tundi hiljem

Psühholoog Tanja on ukrainlanna ja venelase segu. Aga see pole tähtis.

Ajame temaga juttu. Sahhalini stiilis.

"Mis selles Igoris teile meeldis?"

"Huvitav oli."

"Te ju seksisite ka."

"Loomulikult. Aga neil kolmel minutil pole tõesti mingit tähtsust, et sellest pikemalt rääkida."

"Kas te lootsite Igoriga abielluda?"

"No seda küll mitte! Kui mees ei paku ta mulle ka mingit huvi. Kui abikaasa, mõtlen. Ja ka armukesena pole ta suurt väärt, selleks ta joob liiga palju."

"Mis temas siis huvitavat oli?"

"Mõndagi. Kolmeks päevaks. Neljandal hakkas ta ennast kordama."

See on tõsi. Jutte Igori Moskva-korteri soome akendest ja keldris olevast garaazist olen ma kuulnud tüütuseni.

"Kui Igor teid uuesti kutsuks juttu ajama ja voodisse, kas te läheksite?"

"Kui ta mõistaks ilusti kutsuda... Midagi põhimõtteliselt imelikku ma selles igatahes ei näe."

Olin vist üsna lolli näoga.

"Aga tal on ju peale teie siit läbi käinud terve tosin!"

"Minul pole tosinat olnud, aga üks oli küll."

"Ega siis teiegi aega ei raiska. Kuidas see juhtus?"

"Siin tohib ka sedasi küsida. See on selgeks saanud."

"Ühel labrakal. Erakorteris. Jõime ja tantsisime, siis meelitas ta mu magamistuppa ja keeras ukse lukku. Ega ta mulle just meeldinud, aga ta käitus viisakalt ja ma ei tahtnud teda solvata."

Tanja mõistab, mida ma mõtlen. Ta on siin siiski esimest aastat. Ta vaatab mind ja küsib väikese muigega:

"Teie, näiteks, väga hästi teades, et ma olen kuu aja jooksul maganud nii Igori kui tolle teisega, ei jookse ka minema, kui ma nüüd tule surnuks vajutan, ega ei jookse ju? Nii et ei maksa siin peenutseda. Te võtate mu rahulikult sellisena vastu, nagu ma siin praegu olen, piltlikult öeldes, voodisoojalt. Võtate ju?"

Tal pole õigus. Ei võta. Las ma peenutsen pealegi.

19. detsember

Täna käisin ühes kartulikeldris oblastikeskuse peatänaval ja tutvusin sümpaatsete penidega.

"Minge siit, sellest trepist!" juhatab prügiämbriga eideke. Astun kõheldes trepist alla. Ise seda rada küll leidnud poleks. Turnin mööda kapsatünnist, lükkan lahti keldriukse ja olengi pisikeses toas. Toakese ehtasid keldrist Sahhalini koerasõbrad ja siit aetakse juba 14 aastat (ilma telefonita, ilma koristajata, ilma ühegi palgaliseta) kõiki oblasti koerteasju. Või on see liiga kohmakas väljend? Aga ametlik nimi — Južno-Sahhalinski Teenistuskorte Klubi — sellele pugerikule ka ei passi. Koos käib paarsada huvilist, enamik koolilapsed.

Toake on koeri ja lapsi tulvil. Koerad on viisakalt suukorvides ja (pikkade) rihmade otsas. See aga ei sega neid ringi kolamast ja suhtlemast. Seisan ukse kõrval ja ootan ära, kuni mu koodid sümpaatsele äärdeili terjerile ja veel sümpaatsemale kollile enam huvi ei paku. Säared nuusutatud, jalutavad nad väärikalt minema. Õnneks ma koeri ei karda; koerad saavad sellest alati aru ega püüagi mindeid trikke korraldada.

Toas on ka laud, selle taga istub naine. Naine, kelle jutule saamiseks on saba ja kes midagi kirjutab. Kto pišet, tot hozjain. Kes kirjutab, on ülemus. On isand. On peremees. Ootan. Ajan juttu poiste-plikadega.

• Kust tõukoeri saadakse?

"Mandrilt. Moskvast, Vladivostokist — kust juhtub, kust saab. Tellijad panevad soovid kirja, siis sõidab keegi järele. Lennukisõit Moskvasse ja tagasi maksab ise kolmsada rubla ja üle kuue kutsika korraga kaasa ei too. Pluss kutsika enda hind, pluss muud kulud — kaugus teeb penid kalliks."

Milleks see kulu ja vaev? Et kord nädalas omavahelisi võistlusi korraldada?

"Aastas on kaks näitust ja kaks võistlust. Väljaõpe on pidev. Nagu grupijagu rahvast kokku koguneb, antakse instruktor ja läheb õppimiseks. Üldkursus maksab 14 rubla (Eestis palju? sada nelikümmend?). See raha ei lähe instruktorile, vaid klubile. Raha

kulub reklaamile, 10% võtab (mille eest?) ära kõrgemalseisev organisatsioon."

Saba on kadunud. Kirjutanud naine (president? peasekretär? peaminister? juhataja?) leiab aega minu jaoks.

"Mida laps peab tegema, et klubi liikmeks saada?"

"Kõigepealt peab ta kirjutama avalduse kutsika ostmiseks, seepeale tahame kas vanemaid näha või nende kirjalikku nõusolekut. Koera pidamiseks. Lõppude lõpuks oleneb palju ju neist."

"Mis teenuseid klubi veel pakub?"

"Näete ise, kuidas me siin elame! Oli kavatsus astuda kontakti meie lihakombinaadiga, et saada sealt odavat liha, mida inimene ei söö, koer aga küll. Keegi peale meie endi asjast teps huvitatud ei ole ja takistuste mahamurdmisest pole ühiskondlikus korras asja saanud."

Oleks tarvis, et Vassili Vassiljevits helistaks Ivan Ivanovitšile, ja kõik laheneks korrapealt.

"Te kinkige linnapeale klubi kulul kena kutsikas, värvake ta klubi liikmeks ja võit on teie."

Kena naine naeratab nukralt.

"Leidsime vajaliku seltsimehe üles ja kinkisime ka kutsika. Aga ta tõi penikese paari nädala pärast tagasi, ohkas kurvalt ja ütles: naine ei luba koera pidada. Nii tuli meil ilusad lootused maha matta."

Et tuhvialuste sugu kärvaks!

Mida ma täna veel tegin?

Kolasin kauplustes, otsisin jõulukuusele küünlaid. Mida pole, seda pole. Ei ole, ei ole olnud, ei tule. Liiga hilja hakkasin ujuma, nüüd ei jõua ka mandrilt tellida. Eestist, tähendab; pakk tuleb siia kuu aega.

Kuidas nad ise ilma läbi saavad?

Tühja nende jõuludega! Jõulud üksi, jõulud Tanjaga? Kuni sel jälle Igori-valu peal pole. Aga parem varblane katusel kui hääletu kevad. Muidugi on ta rändpart, aga ilma temata istun oma kolme valge steariinküünla ning šampusepudeliga ju hoopis üksi. Ja eks kompromiss olegi olukord, kus ükski osalistest ei saa, mida ta tõepoolest tahab.

Kõrvaltoas tiniseb jälle kitarr, aga jutukatkeid ei kosta. Küllap on see vaikne daamike; pole ometi võimalik, et Igor endale mängib, et ta päeva vahele jätab.

23. detsember, pühapäev.

Keskpäeval käisin kogujaid kaemas. See on veel üks kohalik klubi. Seekord tabasin ka nende liidri Boriss Vassiljevits Abbaku-

movi. Jutu käigus selgus, et mees on treial mehaanika-remondi tehasest — vallaline.

"Miks vallaline?" Boriss on välimuse järgi hinnates kolmekümne kanti ja igati sümpaatne mees.

"Ei saa naist võtta. Sahhalinil pole ma veel sellist naist kohanud, kes mind nii kuluka hobiga toidul peaks ja majast välja ei lööks. Ma parem ei hakka alimentidega riskima ja elan üksi."

"Palju maksab see kulukas hobi?"

"Ega ma täpset arvestust pea. Ehk 150 rubla kuus?"

"Kes kogub, mida kogutakse?"

"Oblasti peale on huvilisi 600—700, neist 2—3 on naised. Enamik kogub marke. Rahade ja märkide kogujaid on 30 ringis."

"Mida ise kogute?"

"Põhiala on margid. Algul spetsialiseerusin Leniniana peale, sain tuhatkond kätte ja loobusin. Siis valisin spordi, sain 4000 kätte ja jälle loobusin. Praegu on mul kolm uut teemat: Sahhalini oblast, lennundus ja kosmos."

"Miks loobusite spordist ja Leninianast?"

"Lihtsal põhjusel: kolleksionäär, kes on oma kogu lõpuni valmis saanud, kellel omal teemal on kõik olemas, pole enam kolleksionäär, vaid koduse muuseumi varahoidja, igav ja ilma hasardita vennike. Sellele huvialale on tarvis, et siht oleks kauge, aga kättesaadav, nagu näiteks kommunism, et alati saaks hüüda ühe Raikini tegelase kombel: „Midagi peab alati puudu jääma!“"

"Spordimarke oli 4000 juba koos..."

"Aga kokku on neid 60 000! Ebareaalne? Ebareaalne! Joostes jaanalindu püüda ei maksa. Aga praegu on minu Sahhalini-märkide kogu, nii auklik-lünklik kui ta ongi, NSV Liidu parim. Usutavasti. Ega mul täpseid andmeid ka pole."

Niipalju kogujatest. Sest mu mõte ja mu meel pole selles valgusküllases avaras toas, kus kogujad koos käivad (igal pühapäeval kell kaksteist), vaid Holmski merekoolis, kust tulime eile õhtul.

Parema, kui me sinna kooli oma lugejatega kohtuma poleks roninud, mõru maitse on siiani suus. Kuigi koolis midagi skandaalset ei juhtunudki. Pigem hoopis vastupidi.

Meid kutsuti direktori kabinetti ja tutvustati kooli ajalugu.

Kool rajati Nikolajevskis Amuuri ääres. Esimeste lõpetajate seas (või esimene?) oli tulevane admiral Makarov.

1944. aastal nimetati tehnikum „utšilištše“-ks. Vahe? Nüüd oli õpilastel toit ja riie tasuta. 1949. aastal toodi kool Holmskisse. Päeval õpib koolis 730 õpilast, teist samapalju õhtul. Õpitakse laevajuhiks ja mehaanikuks (6 erinevat nimetust).

Kirjutan oma segaseid märkmeid ringi ja imestan, miks nad segased on. Ei, enam ei imesta ka. Selgub, et kooli direktor

pole meremees, et direktoristaaž on tal lühike ja et enne oli ta parteitööl. Aga see ei puutu asjasse. Küll puutub asjasse see, et direktor on kehv suhtleja ja kohtleb meid kui koolipoisse.

Poistega kohtume raamatukogus. Sellest, kuidas sinna kogunetakse, võib pime näha ja kurt kuulda, et distsipliiniga on koolis lood tipp-topp.

Mind saadetakse esimesena tulle. 80—90 poissi mitmekesi ühel pingil, vahivad mind igavate, tuimade, vaevatud nägudega. Nad on unised, nad peaksid end välja magama. Tunnen, et kuulajad ei haaku, et nad on siia kokku käsutatud, et kirjanikud ei lähe neile korda. Teen veel 2—3 lemmikvõtet, aga ei saa vastast isegi parterisse. Poisid on hiirvaiksed, ent tuimad. Vaiksed küllap sellepärast, et meiega ühe laua taga istub range ja valvas seltsimees, pingul kui terasvedru, õppe-kasvatustöö ülem. Seis jääb selge 1:0 võõrustajatele, nagu Eesti Raadio pühapäevahommikul mnemo-turniiril.

Järgmises kaalus läheb matile lastekirjanik ja humorist Ljošin, ametilt kohaliku Glavliti ülemus. Tema sõnamängule ja teravmeelsusele ehitatud lugusid naerdakse teinekord päris laginal. Hetkeks kostab saalist nork kahin. Seis kindlalt 2:0, mõlemad kooli seljavõidud. Mundris mees meie laua taga on rahul: distsipliin püsib ideaalne.

Kolmas matilemineja meie poolt on kohalik poeet ja humorist, vitsaalne habemik Jevgeni Lebkov. Aga Zenka teeb kohe vale võtte, mis ta parterisse viib: oma teksti, oma värsside asemel hakkab ta lugema Šukšini. Ja mitte peast, nagu siinmaal kombeks, vaid mingist kogumikust. Poisid kuulavad, vaikivad ja tukastavad. Tehakse prügiseks seegi selg ja seis saab 3:0. Mis siin ometi toimub?

Saadame tulle raskekaallase, pisikese ja kõhetu Aleksandr Smirnovi, Sahhalini kõige mehisema mehe. Sašal on muidugi kaasas kitarr ja ta laulab oma, lööknumbrid Vössotskist. Poisid on hiirvaiksed, igavus ei kao. Viigi sai Saša ehk kätte? Seega 3,5:0,5 tavalise tulime-nägame-võitsime asemel.

Lohutuseks ostame poest pudeli valget viina ja läheme Lebkovi poole koju. Istume, joome teed ja kuulame lint. Vössotski. Rosenberg. Ja veel mitmed bardid, neile tuntud, mulle võõrad. Sekka loevad mehed luulet. Mitte enda oma, vaid lemmikuid. Ikka veel ei jõua ma ära imestada, kuidas neil nii palju värssse peas püsib. Võiks olla igati meeldiv õhtuke, kui keegi sekka ei poetaks.

„Oma kepidistsipliiniga on nad poisid päris kuivaks pigistanud.“
Või:

„Elurõõmu polnud üheski näos.“
Või:

„Hullemat kohtumist pole veel olnud.“

Me põeme lüüasaamist. Pudel jääbki poolikuks.

25. detsember

Eile põletasin koos Tatjanaga oma kolme küünalt. Kuuseoka oli ka. Siis koputas uksele Igor. Ta nägi daami, nägi küünlaid ja kaetud lauda. Vaikis. Mõtles veidi. Küsis, mida siin peetakse. Sai teada, mida siin peetakse. Mõtles veel veidi ja kutsus meid mõlemaid tutvuma oma külalisega. Muidugi jäime paigale ja külalisteks said nemad. Igor ja tudengist komandant, kes mulle lahkelt lubas, et kui Igor ära kolib, jäävad ta külmkapp ja telekas mulle. Need siis polnudki kroonu vara, vaid sinne?

Päevakohaselt rääkisime piiblist ja saatanast. Rääkisin mina — neil polnud piiblist aimugi. Ei Edeni aiast ega maost, ei Juudašit hõbeseeklitega ega Kainist-Abelist.

„Ärgä vaadake meid nagu lolle,“ protesteeris psühholoog, „küsi kellelt tahes — keegi ei tea. Ja ei peagi teadma, sest seda pole meile õpetatud.“

See oli ilusti öeldud.

Tegelikult on minu lapsed niisama lollid kui nemad. Sest seni veel pole mina neile seda kõike õpetanud.

Kui külalised said minema saadetud, lehitsesin kodust tulnud ajakirja TMK.

Tiiu Randviir arvab midagi oma pedagoogitööst Austrias ja ütleb muu hulgas:

„Meie suurimad vaenlased on enesehaletsemine ja argus.“
On küll. Minul ka. Tark naine. Loen veel. Teisalt.

„Et saada fotosid mingi piirkonna kohta kirjutatavale artiklile, sõidab ajakirja „National Geographic“ fotograaf sinna kahel korral kokku kolmeteistkümneks nädalaks. Iga päev teeb ta 5×36 fotot.“

Suudan mina siin nii põhjalik olla?

Ingmar Bergman mõtiskleb:

„Teater peab täitma inimeste elus üht normaalset funktsiooni: ta peab pakkuma neile elamusi, kergekaalulisi või sügavamaid.“

„Teater peab töötama publikule, pigem teha kergeid tükke, kui raskeid tühjale saalile.“

Kas see kehtib/ei kehti ka kirjanduse ja lugeja vahekorra kohta? Kas pole kirjanikuande kohustuslik osa kirjutada huvitavalt, milline ka ei oleks teema, mõte, idee?

Karin Kask:

„Ajalugu on suur astmestik, mida mööda lakkamatult sammub kuningaterodu. Iga aste, iga samm ülespoole kannab mörva, salakavaluse ja reetmise märki. Iga aste viib troonile lähemale. Kuid sellel ajalooastmestikul liikudes pole võimalik peatuda ja viimaselt astmelt on ainult samm kuristikku. Valitsejad vahetuvad. Kuid astmed on ikka needsamad.“

Aga täna on siiski esimene püha.

Jumal, ma usun, et meie kahe vahekorrad on piisavalt selged. Ei ole mõtet küsida, usun ma Jahvet või juutidele kingitud usku. Kes seda õigupoolest usubki?

Aga ma käin kirikus.

Ja ma usun, et piiblit tuleb tunda.

Ma tunnen puudust jõulukirikust Tartus või Viljandis. Orelimängust. Rahvahulgast. Jutlusest.

Tegelikult tunnen ma ennast jumala ees alatuna, ma arvan: kui me hoolikalt uurime neidki keeli, mida räägib/oskab veel sadakond inimest, kuidas siis tohime põlastada ristiust? On need kombes ja traditsioonid tõesti vähem väärt kui taimeliik või putukas? Aga taim või putukas on kantud „Punasesse Raamatusse“, teda kaitstakse.

Kas usk ei vaja kaitset? Ei, mitte usk, vaid kombestik: nii ilus ja otstarbetu.

Need, kes piiblit ei tunne, ei tea, mida nad ei usu. Nad on paganad.

Mina olen ateist.

Täna tunnen ma puudust jõulukirikust.

26. detsember

Täna käisin apteegis nr. 5 ja ajasin juttu selle juhataja Irina Ivanovna Bakalovaga. Ravimtaimedest ja nende korjamisest.

„Sahhalini floora on ravimtaimede poolest rikas, nende raviomadusi uurib meie instituut. Sahhalinil kohtab selliseidki ravimtaimi, mida mandril ei kasva, näiteks meie tuntud „krasnika“ (lillakas linnumari). Selle marja raviomadused on teaduslikult veel läbi uurimata ja sellepärast ta ravimtaimede hulka ei kuulu, aga elanikud kasutavad teda ammust aega kui tõhusat vererõhu alandamise vahendit.“

„Kes teile ravimtaimi korjab?“

„Põhimõtteliselt töötame samade võtetega mis apteegid mandrilgi. Peame koolides loenguid ja kuulutame õpilaste vahel välja konkursi „Roheline apteek“. Konkursi võitjad saavad tasuta tuusiku Artekki või hinnalisi kingitusi. Õpilaste kaasatõmbamises on oluline osa kooli juhtkonnal ja klassijuhatajal, nende entusiasmil. Poole plaanist täidavad pensionärid. Paraku saavad Sahhalini pensionärid vist eranditult maksimaalpensioni, ravimtaimede kokkuostuhinnad on aga, teate isegi, väga odavad. Korjamisest võtame osa ka ise ja kasutame õpilasmalevat. Apteekide müügisaalides ripuvad nende taimede näidiskimbud, mille korjamisaeg on parajasti käes. Muidugi teeme propagandat ka ajakirjanduses ja televisioonis. Oma plaani, 1300 kilo, on apteekide süsteem alati täitnud.“

„Milliseid taimi te kokku ostate?“

„Enamasti kõige tavalisemaid ja inimestele tuttavamaid, et nad korjamisel ei eksiks: pohlalehti, kibuvitsamarju, kummeliõisi, nõgese- ja sookailu lehti, raudrohtu. Pensionärid, kes neid meile müüvad, korjavad neid harilikult ka endale, mitte ainult müügiks. Eriti varuvad oma tarbeks ravimtaimi korealased, sest neile on siinne loodus tuttavam.“

Täna juhatajat. Jätan hüvasti. Astun oblasti raamatukogu poole ja mõtlen, miks turul on ravimtaimede müük keelatud. Kas hoolitsusest looduse eest (röövkorje), hirmust võhikliku ostumüügi ees? Meil ju midagi müüakse? Mingeid juuri ja kasekäsnaid. Müüakse.

Oblasti raamatukogus olen sümpaatse bibliograafi, tumeda-silmse Lilla Nikolajevna teeneid ka varem kasutanud. Teangi juba üht-teist: ta on pärit kusagilt Pjatigorski lähedalt külast, Sahhalinil elanud 15 aastat. Leian Lilia Nikolajevna abil kätte raamatu Kaug-Ida ravimtaimedest ja asume seda koos lehitsema.

„Milliseid neist te „näo järgi“ ära tunnete, aga jätate korjamata, sest ei tea nende raviomadusi?“ pärin. Lilia Nikolajevnal pole parajasti kiire ja ekskursioon taimeriiki läheb lahti: kilpjalg, põldosi, jugapuu, soovõhk, harilik linnurohi. Lilia Nikolajevna välgutab musti kaukaaslasel silmi.

„Kodus Kaukaasias oli mu vanaemal alati terve sahver täis igasuguseid rohukimpe ja juurikaid. Küll ta keetis neist mikstuure, küll tampis uhmris pulbriks ja ravis sedasi tervet küla. Mida mina sellest mäletan? Mitte tuhkagi. Korjan neidsamu marjakesi mida iga teinegi: jõhvikaid, mustikaid, lillakat linnumarja, sidrunväändikut. Ja kõik.“

Kahju, et nii.

Aga kui targad me isegi oleme? Võtame suhteliselt käepäraste takja. Mida mina, sina, meie teame tema raviomadustest? Vaevalt midagi, kui aus olla. Aga kui järele vaadata? Selgub, et rahvameditiin kasutab (kasutas?) nii takja lehti, seemneid kui juuri. Takjaõli on juuksekasvu tugevdav ja kiilaspäisusevastane vahend, aga ka halvasti paranevate haavade rohi. Takjajuurega pesti kõõmas pead. Takjajuurekeedist hindas rahvas kui higileajavat vahendit, seda kasutati ka reuma ja podagra puhul. Takjajuuresalviga raviti põletushaavu ja sammaspoolt.

See on laenatud tarkus. Takjajuuresalv? Kuidas seda salvi saadi, mis oli teine komponent? Karurasv?

Pole asi ei takjas ega karurasvas. Ei ravimtaimedeski mitte. Kui üldse milleski, siis eestlase provintsiuhkuses. Nii armas oleks uskuda, et meie kihelkonnas on kõik parem, puhtam ja värvikam.

Ei ole.

29. detsember, südapäev

Tund aega tagasi ütles Tatjana:

„Homme on õppejõudude uusaastaball. Sinna tohib ka külalisi kutsuda. Kas teie lähete ka?“

Muidugi, meie läheme ka. Kuigi teie meid ei kutsu.

„Loomulikult.“

„Kui tohib küsida, siis kellega?“

Küsida tohib ikka.

„Larissaga.“

„Ah Larissaga?“ Sekund hiljem uudishimukalt:

„Kas selle dotsendikesega?“

„Jah, selle dotsendikesega.“

„Sealt esimese korruse kateedrist?“

„Jah, sealt esimese korruse kateedrist.“

Küllap olin see jälle mina, kes ei tunne kohalikke kurtuaasireegleid. Ehk see oligi Tatjana poolt kutse?

„Mis seal ikka, õnn kaasa!“

„Dekameroni“ tuntud kanglane sai suuniseid oma pihisalt, kes hoopiski ei kavatsenud armastajaid kokku viia. Kas peaksin mina lollim olema?

Lähen instituuti? Muidugi.

Siin on tõepoolest mingi uks. Parajasti väljub keegi.

„Palun, kas te saaksite Larissa välja kutsuda?“

„Larissa? Ma vaatan, kas ta on tulnud.“

Minu kõrval sagivad trepist üles-alla noored naised. Tudengid. Rüütel, kes daami ootab, ei tohiks näha võõraid jalgu. Mina millegipärast näen.

Hurtsikuuksest väljub naisolevus. Ta on tuhm ja luitunud, ta kannab tolstovkat ja viiske, ta õlal on märss kuivanud Teiva-kannikatega, ta on krahvitar.

„Mina olen Larissa. Kas teie kutsusite mind?“

Ühes õukonnas öeldi rüütlile: teie pilk on täna kuidagi ekslev... Ja homme meest ei olnud. Selle krahvinna rohelistes silmades on niisama ohtlik pilk.

„Jah, mina. Homme on õukonnas ball ja mina olen rüütel ilma daamita. Ma paluksin teilt luba olla ballil teie kavaler.“

Olin krahvinnat kusagil näinud. Turul? Gastronoomis? Ei — kirjandusklubis „Ballada“. Ta istus viimases reas ja lahkus enne lõppu.

„Hea küll. Ma olen nõus. Pilet maksab viis rubla. Kus me kohtume?“

Lasksin valjad järele ja visiiri alla. Haarasin oda tugevasti pihku ja kähisesin:

„Viis rubla pole rüütlile küsimus!“

Nii see kohtumine lõppes. Pärast seda andsin kannuseid ja kappasin võidukalt minema.

Sinine-sinine vana-aasta

Mida me kahekesi tegime sel hilisõhtul kuni varahommikuni? Kahekesi ja tähtedevalgel.

Kõigepealt laulsin ma oode. Kõige ilusamaid, mida veel teadsin. Saatsin ennast süsimustal klaveril, sõrmitsedes klahve vaid õrnalt-õrnalt, kuulatasin Larissa tšellot ja laulsin oodi oodi otsa.

Siis võtsime käest kinni kui lasteaialapsed ja astusime basseini äärde. Võtsime käest kinni kui lapsed, mingit tädi Mašat ei olnud midagi keelamas või käskimas, olime ainult meie kaks. Basseini põhjast peegelduvas valguses kerkis terve mullide müriaad. Basseini kihises-vahutas šampanja.

Heitsime veel midagi seljast ja suplesime šampanjas. Lõkerdasime naerda kui lollikesed, rüüpasime, ahmisime õilsat jooki, ujusime, sukeldusime, pritsisime teineteist justkui liivarannas sinise-sinise mere ääres. Mustanahalised kelnerid valgetes frakkides, kes meid eemal ootasid, et ulatada supellinad, küllap imestasid seda madistamist.

Millal ma sosistasin esimest korda: LARISSA, kus sa oled? Kas juba basseinis või jões, selles mustas ja päratu laias, kuhu me ujuma läksime? Jõevesi oli must kui kohv ja lõhnas-auras kui kohv. Just siis loojus kuu ja kohvimustale jõe le langes veel mustem pimedus. Mulle näis, et olen sukaotanud, haarasin rahunult siia-sinna, aga ei suutnud sind leida. Jah, just seal ja siis, šampuse ja kohvi vahel, ma esimest korda sosistasingi: Larissa, kus sa oled? Seal, selles mustas jões, kui kuu oli loojunud ja õhk sinkjasmust, seal vastasid sa esimest korda: olen siin, sinu kõrval.

Siis hakkasime tõusma märke ja see oli ränk teekond. Hapnikunälg kasvas ja kasvas, keha kattus soolase higiga, ka sinul, ka sinul!, ma tahtsin tingimata, et jõuaksime tippu kõrvuti, võtsin su käe ja aitasin tõusta, aga su käsi lisas mulle jõudu, nii et samm sai veelgi pikem ja oli ääretult raske ennast sedasi tagasi hoida, ja siis ma küsisin jälle: kus sa oled, Larissa? Siin, siin olen, kas sa siis ei tunne — vastasid sina hingeldades. Ja siis me olime tipus: kõrvuti koos, väsinud, õnnelikud.

Tipp oli joovastus ja lunastus. Viskusime kõrvuti selili samblale ja kuulasime kosekohinat kusagil kaugel ja lähedal. Lamasime, lõotsutasime kui pöörased ja see oligi õnn.

Siis tõusid sa maasikaid korjama, neid punetas siin uskumatult palju, magusaid, lõhnavaid metsmaasikaid. Sa korjasid peo täis ja küünitasid nad mulle huultele: üks ja teine, üks ja teine.

Marjad olid magusad ja kuumad, mõtlesin millegipärast piimale, ma ju armastan maasikaid piimaga. Sa ulatasid mulle marju, aga su pilk oli kusagil kaugel. Siis küsisin kolmandat korda: kus sa oled, Larissa? Olen siin, sinu kõrval, vastasid sa endist viisi, aga ma tundsin, et see pole nii. Et sa oled mõtetega mujal. Kus? Kellega? Seda ma ei teadnud.

Siis? Siis läks akna taga hämaraks. Aken sai kontuurid, ta pühkis silmad unest puhtaks, ringutas ennast kontide raginal ja muutus jälle aknaks. Akna taga peatänaval aga alustasid saalimist autod. See oligi kõik mu meelest, kui ma midagi ära ei unustanud.

BALL saatana juures

See oli ilus pidu. Kirjutan sellest kord pikalt-pikalt. Siis, kui kainemaks saan. Kainemaks Larissast ja ballist ja sellest armastuse saarest. Ja veel millest, mida ma täna ei tea, millele ei leia nimegi.

Larissa on korralik, Larissa on täpne ja muidugi jõuame kohale liiga vara. Õukond hilineb ju alati, see ongi hea toon. Jätame ratsud tallipoiste hoolde. Võtame ligirutanud lakeilt peekrid, teeme pisikese dringi ja astume kannuste kõlinal peosaali uudistama saabuvaid rüütleid ja daame.

Meist vasemal vestleb praksuva ja suitseva tõrviku valgusel vapper röövel ja salakütt Rinaldo Rinaldini võluva kurtisaani Christine Keeleriga. Daam esineb nagu alati pikas mustas kleidis, selle ülijulge dekoltee ei varja kuigi palju. Röövel ja lits? Mis te nüüd, olge ikka! Või Tammsaarelt: mis te siis tegite, kui te kaks veel kuningas ja narr ei olnud? Siis me olime röövlid ja võitlesime vabaduse eest. Paljugi mis nooruses tehakse... Täna juhib Rinaldo kateedrit ja Christine kasvatab lapsi. Larissa on pisut kohmetu, tutvustaja roll ei sobi talle, aga ikkagi surun kätt isa Goriot'i, Oblomovil ja Manilovil ning patsutan õlale Hundipalu Tiidule. Nüüd ruttab keegi, käsi õieli ja kuuehõlmad lennus, suruma kätt Jonathan Jeremiah Peachumil. Larissa seletust mööda on ruttav noorsand õpetaja Laur. Mis võiks neid kahte meest siduda?

„Kas Švejki ikka tuleb?“

„Švejki on see prillidega paksuke, ilma mõõga ja kannusteta, aga daam, kellega ta vestleb, ei ole mitte proua Müllerová. Mõtlen — nad ei ela kokku.“

Kutsutakse lauda. Tuleb minna.

Laud on rikkalik kalarooegade. Kõike muud jätkub ka. Pudeleid samuti.

Tõstetakse ette. Vabalt ja sundimatult. Meie tõstame ka. Panen

daamile seda ja teist, soovitan ja ulatan kätte. Märkan, et mind jälgitakse. Mille vastu ma eksin?

Niisama sööma ei hakata, toosti ei armasta mitte ainult grusiinlased. Kõneleb sir Lancelot ise, kõneleb lühidalt, sõjamehe kombel. Lõpp on tulvil sotsiaalset optimismi:

„Teen ettepaneku tõsta pokaalid selle nimel, et meie II kategooria õppeasutis saaks I kategooria õigused, koosseisud ja palgad!“

Ilus toost! Aplaus saab vägev. Jessake, mille eest oblasti ainukese kõrgkooli rektor kõik sõdima ei pea! Selle peale kohe ei tulegi. Ja mis kaunis sõna — õppeasutis! Hammusta või viina kõrvale sakuskaks, midagi hullemat välja ei mõtlegi.

Rüütliid ja daamid kummutavad peekreid, meie muidugi kummutame ka. Tegelikult küll ei kummuta, vaid rüüpame niisama vähehaaval. Rüüpame ja haukame peale. Soolakala on väga maitsev, praad ähvardab ära jahtuda. Pakun daamile sooja toitu. Larissa ei ütle ära. Sööme ja rüüpame peekrist peale, elagu pidu, elagu ball!

Tantsime. Kui seda tegevust nii nimetada. Tantsida ei oska Larissa sugugi. Aga ega teisedki oska ja selle aeroobika, kus igaüks tuleb-läheb ringi, millal tahab, ja teeb seal selliseid liigutusi, nagu tahab, õpib normaalne inimene ära mõne minutiga.

Meeleolu ballil on südamluk. Tuleb-läheb näärivana. Lauldakse. Kaine peaga ja meelsasti. Tantsime veel. Tore pidu on!

„See siin on siis kõrgaadel, parim seltskond sellel saarel? Inglismaa parimad rüütliid ja daamid?“

Larissani naljad ei jõua. Ega see küll nali olegi.

„Kes on Inglismaa parimad pojad?“ küsib Larissa imestunult.

„See pisike täispuhutud Napoleon? Või meie kodukootud Kaltenbrunner? Või aferist Oskar Lautensack?“

On kodune, on lõbus, aga korvpallur minus, see ammu unustatu, sosistab valvsalt kõrva: jälgi mängu, jälgi mängu, sa teed midagi valesti! Nii ma siis asungi uurima, mida ma võõriti teen.

Nii? Nii.

Kui terve rood kõnnib ühte jalga ja sina kõnnid teist jalga, kes ei pea siis sammu? Siin pole midagi küsidagi! Kui kõik ümarlaua rüütliid, kui kõik kaunid daamid löövad reipalt kahvli taldrikul olevasse lihatükki, tõstavad selle suu juurde ja hammustavad tükist rõõmsalt paraja pala, siis on õukonnal loomulikult õigus ja nemad käivad õiget jalga. Sammu ei pea vastik peenutseja, kes kahvli hoiab vales käes ja liha killukese haaval taldrikul lõigub. Selline ülbitseja, selline ahv tuleks õukonna ballilt välja lüüa, tuleks ukse taha visata, talle tuleks koht kätte näidata. Kas ta tahab ennast meist paremaks pidada? Meie täpselt nii teeksimegi, aga venelane on südamluk, tas pole eestlase komplekse.

„Aga meie sööme lihtsalt, vene moodi!“ võtab Larissa otsad kokku. Aitäh, veetlev ja tark, aitäh, head naabrid!

Ball kestab, tantsime veel ja ajapikku õnnestub meil aeroobikalt tantsule üle minna. Saame jalad sobima, saame jutud sobima ja ma mõistan üha kindlamalt, et Larissa on TULNUKAS, kes millegipärast (komandöri käsk? ülesanne?) tahab, et teda võetaks kui tavalist naisolevust. Eks ma siis püüa võtta, selle vastu pole mul midagi.

Siis saabub kesköö ja muu, millest juba oli juttu.

Kodus on hommikuhämarus, minul siin õhtuvidevik ja seda samal ajahetkel. Mis muutub mu elus teiseks nüüd, mil Larissa leitud?

Täna, vana-aastaõhtul tähendab Eesti mulle küünlasäras kirikut ja orelimängu. Kas ka mu lapselastele? Sest ussi tapetakse, veel üks roomaja peab välja surema kui ülearune, kui kahjulik. Las sureb, paras talle, teda pole isegi „Punases Raamatus“!

1. jaanuar 1985

ELAGU UUS AASTA! ELAGU ARMASTUSE SAAR!

Elagu ka mina ise, kes ma Larissa ära tundsin!
Eilse õhtu veetis Larissa mõistagi oma perekonna rüpes. Minul olid vana-aastaõhtuks järgmised variandid.

1. Minna koos Igoriga restorani viina jooma ja lõhet sööma.
2. Sõita külla Nadjale. Tahad tulla, siis tule, seltskond on väike ja süüa palju — nii ta ütles.
3. Kõndida siinsamas intris esimesele korrusele, tudengite ballile aeroobikat tegema. Igav? Aga kodus midagi sellist ei näe.
4. Olla toas üsna üksi ja mõelda põhjalikult järele, mis nüüd edasi saab. Nüüd, kus Larissa leitud.
5. Jalutada kesklinna, suure kuuse alla. Rõõmustada, et olen omainimene. Sest see ma nüüd olen.

Uhe neist variantidest ma valisingi. Ja õhtut, seda eilset, jään mäletama hauani.

2. jaanuar. Külma

Ma olen siin privilegeeritu. Siin ja seal, mitmel pool. Näiteks teatris.

Ma ei osta enam ammu piletit. See oli nende soov. Mitte pearežissööri või direktori, vaid administraatori ja piletikontrolöri oma. Ka üks vaataja annab üsna tühjale saalile midagi juurde. Pealegi olen juba „oma“. „Oi, miks teid nii kaua näha pole olnud?“ küsib piletikontrolör murelikult. Kaua tähendab 3—4 päeva. „Mitmes kord te seda etendust täna vaatategi?“ küsib riidehoidja ja ma püüan meenutada, on see kolmas või neljas. Pärast etenduse lõppu ei püüa ma kuidagi esile kippuda, aga mu lambanahkne kasukas ulatatakse mulle ikkagi kätte üle sabasseisjate peade.

Täna oli eriline teatriskäik, täna ma käisin teatris Larissaga. Kõik ajasid vargsi silmi pärani ja olid nii delikaatsed, et midagi hullu, mina aga demonstreerisin oma Larissat uhkelt nii piletikontrolörile, riidehoidjale kui puhvetipidajale, et nad kohe mõistsid: Larissa on leitud. Need head inimesed naeratasid õnnelikult kui uue korteri puhul, mul oli väga hea meel nende rõõmu üle ja Larissa ei mõistnud midagi. Hea ka, et ei mõistnud.

Privileegid ümbritsevad mind kõikjal. Päeval oblasti raamatukogus ajas Larissa silmad lausa pärani, kui ma tema mantli ja oma kasuka ise tohtisin varna riputada. Sest see on tõepoolest tohtu, ennekuulmatu eesõigus, mis seni oli kuulunud vaid viielekuuele kõige valitumale. Ma mõistan oma tähtsust täiesti ja enamgi veel ning püüan usaldust õigustada.

Et teisele korrusele minna, tuleb võtta valvelauast pääsmik. Iga kord eraldi. Et valvelauas oli järjekord (nagu ikka), sain ma oma pääsmiku perekonnanime ja initsiaalidega kätte sõnatult, väljaspool järjekorda. Asi pole siin kahes minutis, mis mulle sedasi kingitakse, asi on selles, et olen igapäevane külaline, olen oma.

Eile ma ei tulnud selle peale, et see privileeg on. Täna sabatavat Larissat oodates, Larissat, kes ometi õukonda kuulub, mõistan ma seda küll.

Tore on olla privilegeeritu, olla oma.

Tund hiljem. Larissaga

„Larissa, ütle mulle, kust sa said endale need tugevad sihvakad jalad?“

„Hommikuti, kui laisad veel magavad, käin ma sopkadel jooksmas. Jooksen võidu varesega taeva all, kes lendab sopkalt sopkale, jooksen võidu põhjapõtradega, kes otsivad söömiseks sammalt. Ehk

andsid vares ja põder mu jalgadele sitkuse?"

„Larissa, ütle mulle, kust said sa endale need kasterohelised silmad?"

„Hommikuti, kui laisad veel magavad, käin ma sopkadel jooksmas. Kui ma jookstust ära väsin, kui higi silmadele vajub, pesen ma nad kastega puhtaks. Ehk andis hommikune kaste mu silmadele rohelist?"

„Larissa, ütle mulle, kust said sa endale nii sooja südame?"

„Hommikuti, kui laisad veel magavad, käin ma sopkadel jooksmas. Kui taevas särab päike, avan ma talle rinna ja lasen ookeanilt peegelduval päikesel paista otse südamesse. Ehk on ookeanipäike teinud mu südame soojaks?"

Päris nii sa ju ei vastanud, Larissa. Need vastused lugesin ma su silmadest, su südamest.

Lund sajab. Jälle? Ei, meile.

Täna, Larissa, aga täna ma köögis abi ei vaja. Mida mõistakski Larissa mulgi kapsa nüanssist. Klaasid võid muidugi ära pesta, aga heeringa lahtilõikamine jäta mulle, mul tuleb see paremini välja.

Lund sajab. Südamega. Lopsakalt.

„Velloke, arvesta sellega, et kell üksteist pean ma kodus olema. Täna ma siia jääda ei saa!"

Ma tean, kuidas ta hommikul pärast balli koduste poolt läbi võeti.

„Ma olin kindel, et suudan armastada ainult sellist meest, kes tunneb Shakespeare'i, Montaigne'i ja Platonit. Professor Moskvas, keda ma juba 17 aastat lootusetult ja platooniliselt armastan, vastab sellele tingimusele, sellepärast ma teda armastangi.

Aga nüüd olen ma siin. Shakespeare'i oled sa lugenud üsna lünklikult, Montaigne'ist ja Platonist pole sul aimugi. Ära ainult solvu, eks! Aga sa käitud just nii, nagu Montaigne nõuab, ja see on elus tähtsamgi."

Aastalõpul sain Viiratsist kirja. Selles oli ka möödaminnes poetatud küsimus. Umbes sedasi: küllap oled sa Larissa nüüd ära tundnud. Kirjuta õige mulle ka, milline ta sul on.

Vastasin sedamaid: ta on imekaunis kui Tuhkatriinu ja loeb mulle peast ette Shakespeare'i sonette. Muidugi inglise keeles.

„Larissa, tule istu siia. Voodile. Minu kõrvale."

„Oota, ma võtan seeliku ära. See riie kortsub koledasti."

„Võta siis juba pluss ka."

„Arvad? Või võtan kõik?"

Muidugi võttis ta kõik. Järgnev on (peast) tsitaat Rockwell Kentilt.

„Aga õhtul võttis ta ült oma rõivad ja libises sooja põdranahast kotti minu kõrvale. Vaene väike lõdisev jääkülm eskimo, kes iialgi millegi üle ei kaevanud." Tubli, mister Kent!

„Larissa, oskad sa mulle peast ette lugeda mõne Shakespeare'i soneti? Inglise keeles!"

„Siin, voodis? Ma proovisin neid pähe õppida, aga ei suutnud. Vene keeles ma tean küll mitut. Kas loen sulle?"

Tahan ma praegu Shakespeare'i kuulata, kui kell tiksus üha kiiremini?

„Veidi hiljem. Teine kord."

Siis ta küsis:

„Kas räägin sulle, kuidas ma süütuse kaotasin?"

„Kui tahad, siis räägi."

„See juhtus pooleldi kogemata. Olin siis alles aspirant ja mul oli ühikas omaette tuba. Käisin läbi ühe teise aspirandiga, samuti venelannaga, kelle mees oli sõjaväelane. Sellel mehel muidugi oli sõber, ka õhvitser, Andrei. See sõber kõndis ringi erariietes, sest ta oli tuuker. Peale selle oli ta kirglik kalamees, see Andrei. Ükskord kutsus ta mind, et sõidame kala püüdma, tema muretseb kõik vajaliku. Juba järgmisel hommikul ta koputaski uksele. Koputas kell seitse hommikul kui peremees ukse taga, kuigi ma polnud midagi lubanud. See oli 14. augustil 1967. aastal."

Sel ajal olin ma Eesti Raadio korrespondent, kes ootas töökohta Saaremaale.

„Läksime jõeale, sealtsõitsime tema mootorpaadis järvele. Püüdsime ahvenaid ja veel mingeid kalu. Sõitsime ühele väikesele saarele, ta keetis uhhaad. Kõik käis ta käes väga osavalt ja kergelt, mulle meeldib vaadata osavaid käsi. Õhtupoole pani ta üles telgi, ise aga jäime istuma lõkke äärde. Ta ei kippunud mind suudlema ega embama ega muud sellist, ta ei otsinud mingit kontakti ja ma olin talle selle eest väga tänulik. See oli väga ilus õhtu meil seal saarel algusest lõpuni.

Õhtul telgis ta tuli. Ma ei tahtnud teda, aga hakata sellel ilusal saarel pärast nii ilusat õhtut sõda pidama, kaklema või karjuma olnuks liiga lapsik. Liiga mage. See oleks kõik ära rikkunud. Ja oma galantsuse eest oli ta tõepoolest ka mingi tänu ära teeninud.

Kõik käis kole kähku. Loomulikult olin ma juba ette pettumuseks valmis ja midagi mõistlikku ma ei lootnudki, aga see oli siiski liig. Hakkasin nutma.

Andrei arvas, et ma nutan taga oma süütust, aga sellele ma küll ei mõelnud. Mul oli vaid kahju iseendast ja naisterahva õnnetust saatusest selles meeste maailmas."

Miks ta mulle seda räägib? Nii ometi ei tehta.

„Hommikul püüdis ta mulle veel läheneda, aga lumm oli kadunud ja ma ei andnud järele. Mõistagi mu kavalier solvus ja tagasi koju sõitsime vaikides.

Nädal hiljem proovis ta uuesti. Tuli mulle külla kõikide heade

kommete kohaselt: lilled, šokolaad ja konjak. Noh, tuli siis tuli, mõtlesin mina, limpsisin konjakit ega mõistnud isegi, miks ma ta jälle ukse taha kihutasin. Pärast, kui ta veel kord üritas, ütlesin kohe alguses — ei! Andrei aga oli harjunud võitudega ja lüüasaamistega kohe üldse mitte. Ta vaatas mulle otsa kui Othello Desdemonale, et kas kägistada ära või mitte, ja kähistas lõpuks millegipärast — lits! Sellest ei saa ma tänini aru, miks ta nii ütles.

Kes oli jahimees, kes saak? Kes oli võitja, kes kaotaja? Kõik on saatanlikult vastupidi, laulab Larissa. „Julmast romansist“.

„Sa tahtsid sonetti kuulata? Ma loen.“

„Tahtsin. Loe.“

Kapsaid on? On. Viina jätkub? Jätkub. Veetlev naine on? On. Mida kurat sa siis veel jama, milleks sulle sonetid? Ja miks sa nii südant valutad, ah? Selle üle, kes on Jupiter, kes härg?

Larissa laulab sonette. Vaikime.

Nüüd seisame kõrvuti ja vaatame aknast välja.

„Ainus, mis selles pikas aastavahetuse pimeduses head on, need on autode tuled. Sellised säravad ja oranžid. Mõnus on kujutleda, et ükskord ühed neist tuledest pööravad sisse ja autost astub välja TEMA.“

Mul on hirm. Ma ei taha kusagil midagi lõhkuda. Ma ei taha lootusi anda. Ma ei taha petta.

„Velloke, kas tead, ma olen ju viimased 17 aastat armunud olnud. Oma kandidaaditöö oponenti. Kui ma ennast praegu päris hästi ei tunne, siis sellepärast, et ma teda reetsin.“

„On ta mõnikord sedasi tulnud? Autotulede särades, konjak diplomaadis, tort näpus?“

Oh sa madal Baltimaa võsu!

„Kus sa sellega! Praegu on ta 74-aastane, akadeemik, professor.“

„Midagi teil ometi oli?“

„Kord, pärast kaitsmist, hoidis ta mõne sekundi mu kätt. See oli kõik. Ma armusin pööraselt, lootusetult.“

„Kas ta teab seda?“

„Loomulikult.“

„Mil moel?“

„Ma muidugi kirjutasin talle ja seletasin kõik ära.“

Muidugi. Kas mulle ka?

Ja anna meile andeks meie võlad, nii nagu meie anname andeks oma võlglastele, ja päästa meid ära kurjast. Ja päästa mind ära kurjast.

Larissale soovin ma ainult head.

Reede, 4. jaanuar

Reede on, aga nädalalõppu pole, sest polnud ju nädalat ennast. Töömehe töönädalat.

Kõiki ootab ees kaks puhkepäeva, ainult mitte mind. Puhkavad need, kes tööd tegid.

Mida mina siis tegin? Mina valutasin südant.

See ka miski töö!

Ehk see polegi töö, aga väsitab küll hirmsasti.

Kui nii, mis sa siis vigised?

Neljandat õhtut saadan Larissat koju.

Kõnnime mööda peatänavat. „Laste Maailma“ laiad vaateaknad, teenindusmaja hall kõrge blokk, esindushotell „Sahhalin“, teisel pool teed kaubamaja, kust ostsin potid-pannid. Ja ongi Lenin meid ootamas. Või pole sedasi viisakas öelda?

Teel räägin Larissale Sahhalinist. Juba nii mõndagi tean Larissast rohkem. Jutt keerab haagiga Holmski linnakesse poeet Jevgeni Lebkovile. Anna andeks, Ženja, need olid meil omavahelised jutud, aga sa ju teadsid, et tahan teist siin kirjutada, teadsid ju, et mul on varga kõrvad. Nagu sinulgi, nagu sinulgi!

„Ega ma ju täpselt ka tea, miks ta naisest lahku läks, aga üheks põhjuseks oli küll viin. Üheks ja ehk mitte peamiseks. Igatahes lõi Ženja ukse pauguga kinni ja pööras Kuriilidele metsaülemaks. Seal on palgalisand 100%, koos põhipalgaga 500 rubla kuus, elamine ilus. Ženja kutsus ka naist sinna, aga see keeldus. Mitte viina, vaid Kuriilide pärast.“

„Kui sa mind kuhugi Moskva lähedale kutsuksid, siis ma tulekski, aga sinna mitte.“ Sel ajal pakuti Ženjale Puškinosse metsaülema kohta, naine teadis seda, teadis ka mehe keeldumist.“

„Küllap armastus sai otsa.“

„Kellel? Ženjal? Ženja elas naisega koos 25 aastat, kasvatas üles 3 last ja kutsus naist uuesti enda juurde. Naine oli see, kes keeldus.“

„Ja Ženja leidis sedamaid noorema!“

„Jah, uus naine on 18 aastat noorem. Aga mitte see pole tähtis, tähtsad on Ženja sõnad: alles nüüd ma mõistan tõeliselt, mida tähendavad perekonnaõnn ja naine.“

See, mida ma kirjutan, on hall kõrt. Kuhu jäävad Ženja punane nägu ja täishabe ja ta tüse hoog? Kuhu jäävad ta kibestumus Kuriilidest ja Sahhalinist üldse? Kuidas kirjeldada Larissale ta uut naist, brünetti juristi, kes on armastav ja väarikas ja kes ilma alandlik olemata annab kas või külalisele salatit pakkudes mõista, et peremees majas on Ženja.

Küsisin tookord Ženjalt, miks kurat ta siis mandrile tagasi ei lähe, kui teda vargsi sinna kisub.

„Mida ma mandril enam teeksin? Vanu sõpru mul seal pole, sest need on ammuilma võõraks jäänud. Isegi linnad ja külad on mu Brjanskimaal tundmatuseni muutunud, siin aga on kõik teadatud, nii sõbrad kui vaenlased. Pealegi ei oska ma enam kopikat peos kaks korda veeretada, enne kui ta letile viskan, olen siinsete rahadega harjunud.“

Ühel hommikul pärast restoraniõhtut oli sul väga paha olla. Siis sa ajasid mulle peale kui uni, et ma sulle Eestimaale talu ostaksin. See polnud vaevase mehe loll nämmutamine ikka samast ja samast, kuni keegi toob õlled, mida ka on kuuldud, see oli mehe jutt, kes otsib kodu. Luuletaja palve, kes keeldub mõistmast, et vana kodu enam ei ole ja uut pole ta Saarel ometi leidnud, et ta seda enam mitte kusagilt leidma ei saagi. Sellepärast ma sulle tookord ei ütelnudki, et meile sa ka enam ei kõlba. Kes talu ostab, peab palju rügama, palju tahtma, palju oskama, paljust loobuma. See peab tööd tegema.

Seletan sellest kõigest midagi ka Larissale. Larissa naerab ja lööb käega.

„Ženja on üdini venelane ja selles on kogu lugu. Venelasele ära anna leiba, vaid anna talle võimalus kannatada. Sinul on seda raske mõista. Ära pane pahaks, aga tihti on inimesel, ka kirjanikul, raske mõista isegi oma kaasmaalaste tegusid, mis siis veel kõnelda võõrast rahvusest.“

„Vana mees otsib sõpru. Vana mees otsib kodu. Mida loevad siin rahvus või meridiaan?“

„Tal on perekond. Isegi kaks. Tal on korter uues majas. Mida ta veel otsib?“

„Mehed ja naised pole mitte üksnes nemad ise. Nad on ühtlasi ka see ümbrus, kus nad sündisid, linnakorter ja tänav, kus nad kõndima õppisid, kus jalgrattaga sõitsid, ja mängud, mida mängisid. Nad on osake vanade naiste vadinast uste ees treppidel ja osake isade õhtusest doominomängust, nad on toit, mida nad sõid, on sport, mida nad harrastasid, ja raamatud, mida nad lugesid.“

Ka gastronoom tänavanurgal ja kino naaberkvartalis, ka vaateaknad, pargid ja pingid parkides, ka linnud, nende tulek ja minek, ja aastaegade vaheldus ja liinibussi number lähimas bussipeatuses. Kui sinu kino lõhutakse maha, kui pargi asemele ehitatakse maja või kui mehed ei tao enam õuedes doominot, on see juba uus linn, on mõraga vaas. Neid asju, mis on meid voolinud, ei saa tundma õppida kuulu järgi. Neid ei saa kinkida ka armastatud inimesele. Neid võib tunda ainult siis, kui ollakse ise osake neist. Ja neid ei saa kellegagi asendada.“

Jälle lööb Larissa käega:

„Venelaste kohta see ei käi. Meie oleme internatsionalistid!“
Kus on Larissa kodu?

Pool tundi hiljem

Kus on MINU kodu?

Totter küsimus. Muidugi Eestimaal.

Kas ma oma autoga mööda Peipsi kallast olen sõitnud, ülevall alla või alt üles?

Ei ole.

Kas ma oma autoga mööda mereranda olen sõitnud, Läti piiri äärest Heinastest kuni Narvani välja?

Ei ole.

Kas ma oma autoga vähemalt ümber Võrtsjärve olen sõitnud? Seal ju piirivalve ei sega!

Ei ole, ei ole.

Palamusel ma käinud ei ole, Kurgjale lapsi viinud ei ole, kus me üldse koos käisime? Jõgevastel ja Otepääl ja Leningradis ja Pärnus... Aga Lahemaal lapsed käinud ei ole ja mina pole käinud Matsalus ega Vilsandil, Kihnust-Ruhnust kõnelemata. Ei ole, ei tea, ei ole käinud.

Mida ma siis tegelikult armastan? Kas randu ja metsi ja esivanemate haudu, kas mägesid ja allikaid ja linna või sõnu? Sest mida rohkemat see Kihnu mulle on, kuni ma teda näinud pole?

Hüva, mul on tahtmine näha ja minna. Jõuab. Lähedane ei jää hiljaks, kauge võib jääda.

Vabandused? Olgu. Aga kuidas vabandavad ennast välja need kallid kaimud imekaunist Viiratsist, kes ühe suve teise järel matavad kapsamaa vagude vahele? Kes aastakümneid pole Viljandi järvele sõudma ega Viljandi lossimägedesse jalutama saanud? Milline on nende Eestimaa, mida nemad õieti armastavad?

Aga Nadja? Nadežda? Mu kodumaa on Nõukogude Liit! Kas saab ka nii olla? Kas peabki nii olema?

5. jaanuar, laupäeva hilisõhtu

Saatsin just Larissa koju. Olen alles külm ja õnnelik. Õnnelik Larissast ja ilusast talveõhtust.

Külm oli? Ikkagi viisteist kraadi. Aga siin ei võeta külma ega talve nii valvsalt kui meil, siin ei ole külm vaenlane. Tema eest ei poeta peitu majadesse, kohvikutesse ega kasukatesse, külma ilma ei suhtuta kui õnnetusse, kui ülekohtusse. Ei! Külm on ilus, külm on tore. Miinus viisteist? See ka mõni külm! Ja rahvas peatänaval jalutab, just nimelt jalutab. Nad ei ole teel bussipeatusse ega gastronoomi, nad ei tule kinost või seltskonnast, nad jalutavad. TV näitab „Vremjat“, kohe-kohe algab mängufilm, aga nemad jalutavad. Ka tuisuse ilmaga. Ka lumesajus. Tihti koos väikeste lastega.

Ma mõistan, et kirjutan sellest liiga pikalt, aga asi on ka seda väärt. Meiegi Larissaga ei tormanud punktist A punkti B, ühikast tema koju, meiegi jalutasime. Tõsi, meil oli eesmärk, kuhu me lõpuks ka jõudsime, aga me ei kiirustanud ega valinud otsemaid tänavaid, meil oli teineteise jaoks ja õhtu jaoks aega.

Päeval müüakse tänaval sooje pirukaid. Need tehakse siinsamas, peatänaval kulinaarikaupluses, ja piruka tee köögist minu kätte on mõnikümme meetrit. Sellepärast on ta alles nii palav, et kõrvetab näppe. Sellepärast tuleb peale passida, et kuum rasv jopele ei tilguks. Söön, ostan teisegi ja leian, et sel pirukal on kõik head küljed, mis tal olema peavad: ta on suur, maitsev, kuum ja odav. Millised on nende pirukate head omadused, mida meie kulinaarikauplused müüvad?

Kui kulinaaria, siis kulinaaria!

Perekonnaemade varustamisel (minagi kuulun nende hulka) on neil kauplustel meil Viljandis ja Sahhalinil hoopis erinev tähendus. Usun, et poole köögis vajaminevast ei osta Sahhalini perenaine mitte toidupoest, vaid kulinaarikauplusest. Mida neis arvukais kauplustes kõik ei müüda! Kümme sorti kala viit viisi ettevalmistatult: praetult või puhastatult või salatina või marineeritult... Riivitud porgand ja puhastatud porgand ja keedetud porgand. Samal kujul punane peet. Ja salatid — kalaga ja ilma kalata, õliga ja ilma õlita või kõik komponendid eraldi — sega kokku, mis tundub hea. Kanad ja pardid — kitkutud (toored) või küpsetatud. Kõikvõimalikud piimatooted: koor, kohupiim jne. jne.

Küsin: „Kas kohupiim on hea?“

Vastatakse: „Hapuvõitu.“

Küsin: „Kas kalasalat on tänane?“

Vastatakse: „Ei, eilne.“

Ja edasi samal, lausa uskumatul moel. Keegi ei püüa sind tüssata ega sulle seismajäänud kaupa kaela sokutada. Kuidas ometi siin on osatud asi sedasi korraldada, ah?

Mõni tund tagasi palus Larissa äkitselt:

„Ma olen väsinud, magaksin nii tunnikest pool. Mulle pole palju vaja. Räägi mõnda muinasjuttu, et ma magama jääksin. Räägi mõni niisugune, mida ma ei tea.“

Aita, August Jakobson! Ei sa aita... Surm ei võta ka sealt, kus midagi pole.

„Mul on kodus seitse õunapuud. Neist kuus on minu istutatud, üks aga vana-vana. Nii vana, et kõige vanemad inimesed ka ei mäleta, kes ta sinna istutas. Aga ega ta sellepärast veel suurem ole kui nooremad, sest vanadusest on ta päris kokku kuivanud, nagu kuivavad kokku eided ja taadid.“

Ma pole mingi osav väetaja ega oska asju nii ajada, et puud igal aastal kannaksid. Õunapuud on täis aasta või kaks ja jäävad

siis korraga puhkama. Puhkavad „Kuldrenett“ ja „Valge klaar“, puhkavad „Tartu roos“ ja „Melba“. Ja alati neil ahtratel aastatel, kui kõik teised jõudu koguvad, on vanake üleni õunu täis. Teistega üheaegselt kannab ta häbiväärselt vähe ja ta õunad on hapud, aga siis ta näitab, mida suudab. Korjan ja korjan ühe korvi teise järel ilusaid suuri punaseid õunu, mis seisavad sellised jõululauani. Ütle, Larissa, kuidas ta seda teeb, kes talle märku annab, et nüüd tuleb valmis olla, et nüüd teised ei kannu? Ja kuidas ta kunagi ei eksi?“

Piilun, kas muinasjutt mõjus. Laud liiguvad, suunurgas on naeratus — tühja see tüdruk magab!

„Kas lubad, ma räägin selle oma tütrele edasi?“

„Kingin jutu sulle.“

„Kas sa mõtlesid selle praegu välja?“

„Mõtlesin küll.“

„Mida sa sellega öelda tahtsid, ma vist ei tabanud allteksti ära?“

„Selle pead sa ise ära arvama. Luban arvata kolm korda.“

„Ma mõtlen järele ja teinekord ütlen. Oled nõus?“

„Olen küll.“

Siis saan ka ise teada, mida ma sellega õieti mõtlesin.

„Kas sa homme siis tuled ja aidad mu tütrele sidemed suuskade külge panna?“

„Tulen küll.“

„Ema lubas küpsetada piruka. See on tema „firmaroog“. Sa pead ennast näitama parimast küljest!“

Homme siis minnakse, mõök vöö! ja tangid taskus, ega ole seal enam tagasivaatamist. Tangid lubas laenata Igor.

6. jaanuar

Sai tehtud siis seegi töö. Hinne? Kolm kõva plussiga kindlasti. *Grand old lady* oli lahke ja jutukas, üheteistkümnenda-aastane musta-silmne piigake vaikne ja salvav. Lapse armukadedus on loomulik, ema tähelepanu jääb talle vähemaks, aga südame ajas täis ikka. Lapsel on vabakasvatus, ta pole eriti harjunud mõtlema, mida teeb, tahab või ütleb; tüdruk on vaimukas. Tõepoolest on. Sellega saan veel päevi näha! Aga suuskadel on sidemed küljes, sõitku terviseks.

Eesti TV-s lasti tihti reklaamfilmikest mehest, kel raamatud üle pea kasvanud. Enne tänast pidulikku lõunasööki ei mõistnud ma sest filmist midagi arvata, sest mingit kujutlust ei tekkinud. Nüüd küll. Nüüd nägin oma silmaga, et midagi seesugust on tõepoolest võimalik, ja „see, mida me nägime, ületas kõik meie ootused“.

Toakeses on kušett, sellel magavad Larissa ja tütar. On diivan.

Sellel magab vanaema. On ümmargune laud ja mingidapid. Aga see pole tähtis, see ei torka silma. Silma torkavad raamatud. Täpsemini — trükitud paber, sest siin on ajalehtede virnad ja viitkümmeend liiki ajakirjade hunnikud ja kaustad väljalõigetega. Nad on tunginud kušetile, lauale ja diivanile, nende lained küünivad kõikjale. Virnad ja hunnikud väga häid, keskmisi ja küllap ka üpris ülearuseid ajakirju, raamatuid. Ja ikka veel loodab ta, Larissa nimelt, seda ookeani tühjaks juua, sapöörilabidaga end sellest mäehiiglasest läbi kaevata.

„Kullakene, mu kõige kallim, kust võtad sa selleks aja?“

„Ükskord ma löön kõigele muule käega ja hakkan pihta nagu kord ja kohus!“

Seda-aega ei tule. Püüan seda Larissale selgitada ja kohtan Tšehhovi kolme öde korraga. Ta võtab vastu, mida ma räägin, vanaproua on mulle agaralt toeks ja manab raharaiskamist, Larissa ei vaidle ise ka vastu, aga ometi on raudkindel, et mitte midagi ei muutu, et nii jääb, sest ta loodab siiski. See on nii ilus! See on Venemaa.

Kodu. Mulle tähendab see kirju ja ajalehti ja lumega kaetud maad, kuhu ma teps mitte ei igatse. See, mida ma novembris tundsin, pole kordunud.

Eesti tähendab veel ühte seost. Juba septembris hakkasin siinse sõjaveteranide ühingu kaudu otsima mehi, kes Eestis sõdinud. Täna kohtasin tänaval vana naist, kellega sügisel ühingu juttu sai aetud. Piinlik öeldagi, et gastronoomi akende ees tundis tema esimesena ära minu. Soovisin head uut aastat, pärisime vastastikku tervise järele ja ma arvasin, et sellest aitab, kui ta korraga küsis:

„Kuidas te olete kohanenud? Ega teil pole mingeid raskusi või muresid? Kui te ennast mõnikord üksikuna tunnete, siis ärge norutama jääge, tulge meie hulka!“

Seda ei ütelnud Ivan Belousoff, kohalik kirjanike šeff. Nüüd ma küll juba tean, et Ivanilt sellist südamlikkust loota olekski lausa lapsik. Seda ei ütelnud kolleegid kirjanikud, kelle hulgas on häid inimesi — nad lihtsalt ei tulnud selle peale. Seda ütles vana naine, kelle tütar, kolmekümneaastane, on kodus neljandat aastat voodihaige.

Mina, kes ma nii armsalt valutan südant oma rahva ja rahvakommete pärast, kes ma olen nii tark ja hea — olen mina kordki elus valutanud südant mõne sõjaveterani pärast? Olen mina püüdnud mõnele neist toeks olla, abi pakkuda? Oi sa palasilk, piinlik on sellele mõeldagi! Aga ka neid pole enam kauaks, nad kaovad palju rutem kui kirikutest tuled. Miks ma siis ei kiirusta viimast võtma, osa saama? Osa saama millestki nii-sugusest, mida ma siamaani pole korralikult läbi mõelnud, mis see päris on.

Esmaspäev, 7. jaanuar

Logelemise aeg on otsas. Jälle istun raamatukogus, ees hunnik kohalikke ajalehti, ja püüan end sisse lugeda sellele lumisele päikesepaistelisele saarele, kus elab Larissa.

Otsin lehtedest lugusid teemal: mehed ja meri.

Otsin, leian ja loen. Lood on kirjutatud soravalt. Et nad ära trükiti, on nad nähtavasti ka vajalikud. Aga minu enda senised muljed, mis on hangitud vestlustest laevastiku ülematega ja mere-meestelt endilt — viimati mainituil nii lugejatega kohtumiste eel-järel kui ka turu vastast õllesaalist —, on ajalehes trükitust tüki teistsugused.

Ajaleht pole mitte ainult kollektiivne propagandist ja agitaator, vaid ka kollektiivne organisaator ja ehk see peabki nii olema, et ajaleht laulab MI—FA—SOL ees ja meremehed MI—DO—RE järgi? Pole see minu otsustada ega lahendada, parem panen lehed kõrvale, otsin portfelli märkmiku ja kirjutan maha, mida kõneles mulle kalalaeval töötava mehe abikaasa Veera Mõškina kord Korsakovis. See, mis kirja läheb, pole mitte kogu jutt, sest üksikasjad jäägu sinna, kus nad on. Ei, nad pole pikantsed ega piinlikud, pigem intiimsed. Jah, just intiimsed.

„Kui ma pole mehele nädal aega laevale telegrammi saatnud, saadab tema telegrammi minu tädile: kuhu Veera kadus, mis on temaga lahti. Või saadab telegrammi mulle: telli kohe kaugekõne, miks sa nii kaua vait oled.“ Veera on ilus naine, merel olevast mehest võib aru saada.

„Kas meremehel ja meremehel on vahe ka?“

„Palju baaslaevadel neid meremehi on! Tüürimehed, motoristid, mehhaanikud ja mõned vanemad madrused. Enamik on ju lepingu alusel mandrilt siia tulnud kalarappijad. Selline sõitis siia suurt raha teenima kooperatiivkorterit või „Moskvitši“ jaoks ja on hullem kui mongoli ike. Ookeanist ei tea ta midagi ega tahagi teada, ta ei armasta oma laeva ega kalu, teda huvitab ainult raha. Ja kui püük on vilets ning palk loodetust väiksem, siis ta söimab ja räuskab ja annab lahkumisavalduse, et otsida parem alus.“

„Miks te kaadrit saarelt ei värba?“

„Meil ei jätku ju kortereid tehnikumi lõpetanud poistelegi. Aastate viisi pole noortel meestel muud aadressi kui Meremeeste Kodu, mis siis veel rappijatest rääkida.“

„Palju selline värvatu teenib?“

„Ega ma ametlikke andmeid ju tea, aga kuulu järgi poolteist tuhat puhtalt taskusse. Või veidike rohkem. Seda nii keskmiselt.“

„Kui pika aja eest?“

„Ühe reisi eest. Umbes kolme kuu eest.“

„Mida merel peale töö veel tehakse?“

„Kuulatakse linte. Vaadatakse filme. Sõimatakse ülemaid, kui kala pole ja passida tuleb. Ega panda sõrme ka külge, et oma elu puhtamaks või ilusamaks teha. Ega see minu laev pole! Vastutustundetis on sajaprotsendiline ja üldine: ülemus ju vastutab.“

„Veel viimane küsimus, Veera: kellena teie mees laeval töötab?“

„Tema vastutab selle eest, et püütud kala töödeldud saaks.“

Meremees, kel pole muud kodu kui Meremeeste Kodu koiku, tuleb Korsakovis laevalt maale, istub autobussi või rongi ja on peatselt Južnõis, nagu siinmail oblastikeskust kutsutakse. Kuhu minna? Kus on lõbus, kus kuuleb muusikat, kus saab süüa-juua? Restoranidel on kaunid nimed „Doonau“, „Neptun“... Kaasa on tarvis daame. Mitte ainult lauailuks, mitte ainult tantsitamiseks, kuśagil tuleb ju ka ankrusse heita, kui kõrts kinni pannakse.

Daame leidub. Pole viga, ajame läbi, kui ta just kena pole, kui ta ei oska vestelda, ei oska isegi kuulata — geiša omadused pole olulised. Ka naine kui isiksus, naine kui inimene ei paku enamasti huvi. Daam peab jooma, daam ei tohi pipardada. Sellised on turu, on nõudmise-pakkumise lihtsad seadused.

Ja daame leidub.

Stopp, vennas, ära torma!

Siinsed daamid ei lähe restorani kalamehi noolima, rubla taskus. Siinsed daamid ei longi esindushotelli ümber kundesid jahtimas. Ja mitte siinsete daamide kohta ei kirjutatud Soome ajaleht, et nad on Euroopa odavaimad — õhtu intiimis ainult sukkpükste eest, mis on Soomes vist õllepurgi hinnaga.

Aga siin on veel märkmed, mis said kirja pandud eespool nimetatud õllesaalis kuuldust. Mu lauanaaber oli kapteni abi poliitalal või midagi selletaolist.

„Laevas on elu avalik: raha, dokumendid ja kõik muu vedeleb, kus ainult juhtub. Mitte keegi ei karda vargaid, neid lihtsalt ei saa olla, mänguruum on sedavõrd kitsas, kõik tihedalt külje kõrval. Ja ikkagi tuleb ka vargaid ette.“

Mäletan, kui oluks see eile, ühte juhtumit. Meestel hakkas kaduma raha, hakkasid kaduma Jaapanist ostetud asjad. Mitte nii, et kogu raha oleks korraga ära võetud, seda mitte, varas varastas raashaaval, kümnekaupa, nii et mehed tihtipeale ise ka kindlad ei olnud, oli neil üldse see kümnekas olnud või mitte. Nii see jant kestis ja kestis.

Ükskord kutsuti mind alla, seal olevat midagi lahti. Torman trepist alla ja näen: illuminaatori all laual seisab madrus, käed selja taha seotud, silmaalune sinine, nööri kaelas, nööri teise otsa aga on sõlmitud 60-kilone vaadike. Illuminaator on juba lahti, juba loetakse poisile ette otsust. Haaran noa, lõikan vaadikese küljest nööri lahti, kohtualune aga jääb endiselt kui oimetu lauale seisma,

nöörijuup kaelas ja käed seotud. Kajutis on peale tema ja minu veel neli meest ja kõik neli vaikivad. Siis tõmbab üks üles hukkamõistetud madrati, selle alt aga tuleb nähtavale kõik see, mis meestelt varastatud: Jaapani hilbud ja tehnika ja kümnekad. Terve ladu, terve pank.

„Omakohut ma ei luba!“ ütlen. Mehed aga vaikivad endiselt.

Võtsin varga kaasa, lukustasin ta, kuhu tarvis, et teda kätte ei saadaks, et teda omakohtu käest päästa. Õnneks oli kaldani jäänud 12 tundi sõitu. Selle aja jooksul ma muidugi ei maganud, vaid valvasin ust. Kaldal käis kõik seaduse kohaselt ja poiss sai viis aastat.

Varsti tuli laevandusse kiri. Varast omakohtu eest päästa püüdes, ja teda miilitsa kätte andes ma ei mõelnud sellele, kes on tema vanemad, kes on ta isa ja ema. Poiss aga oli verinoor, 19 aastat kõigest, ja alles oma esimesel reisil. Nüüd kirjutas ta ema laevanduse ülemale:

„Ma andsin teile oma poja, et te tema eest hoolitseksite, et te tast inimese kasvataksite, teie aga panite mu poja istuma.“ Nii kirjutas ema, kooliõpetaja kaugest maakoolist, teeneline õpetaja, lugupeetud inimene. Ja mis selgus? Selgus, et poiss oli koolis olnud eeskujulik õpilane, komsorg, ei joonud ega suitsetanud, ühesõnaga musterpoiss. Emal polnud aimugi, et poeg varastada võib. Kiri tõi kaasa sellise orkaani, et lase olla. Kõik me saime koosa, et laeval pole loodud õhkkonda, mis vargused ära hoiaks. Aga sellega vedas, et töölt kedagi lahti ei lastud. Lõppkokkuvõttes pääsesime siiski eluga.

Poiss istus kolm aastat ära, sai välja, nägi mind tänaval, astus ligi, pakkus kätt, ütles, et on ümber kasvanud ja tahab vanale laevale tagasi. Inimesed võivad muidugi ümber kasvada, selle vastu ma ei vaidle, aga merel selliseid asju ei andestata. Seda ma talle ütlesin ei hakanud, samuti nagu seda, et vaevalt ta enam viisat saab — viisa antakse vaid kord elus nagu tütarlapsele süüetus ja kui see kord kaotatud, pole asemele panna enam midagi.“

Viin ajalehed tagasi, vaatan kella. Jõuab. Jõuab veel all veidi muusikat kuulata. Täna on selline „Vürst Igori“ tüju. Aaria polovetside laagris. Kuulan selle veel kord ära ja siis pika sammuga koju. Kartul sai hommikul keedetud, heeringas puhastatud ja koor on kapis. Jääb teevesi tulele panna ja oodata, kuni ta tuleb.

Õhtul aga läheme „Julma romanssi“ vaatama, mina kolmandat, tema esimest korda.

Ilus on elada, ah!

Oblasti raamatukogu.

Oli meil Larissa nägelus? Või nimetada seda energiliselt väljendatud lahkarvamuseks?

Muidugi ajas ta pada. Aga minagi võtsin suu liiga täis asjadest, mis lõplikult läbi mõtlemata.

Niisiis, kutsusin Larissa keskpäeval, mil tal oli paar tundi vaba aega, raamatukokku — „Vürst Igorit“ kuulama. Seni ta veel ei teadnudki, et raamatukogus on ka muusikaosakond, aga see pole tähtis.

Niisiis, üritame kuulata aariat, et andke, andke mulle vabadus kätte, aga võta näpust — kuuldeklappidel on midagi viga: õnneks leidis kruvikeeraja, õnneks oli viga tühine ja jälle olin ma kuldsete kätega meister. Mina, kes ma kodus olen vana saamatus ise. Aga pimedate maal on ka ühe silmaga mees kuningas.

Kuulasime ära selle aaria ja teise ka, selle — kas sa ikka ootad midagi veel?

Pärast kõndisime, käe alt kinni, nagu ikka gastronoomi kohvi jooma ja saiaakesi sööma. Teel poetasin ma märkuse:

„Viikingi südant sellel Igoril muidugi ei olnud. Ma ei usu iialgi, et jaarl Rollo oleks ühe naise järele sedasi kõõrutanud ja ohanud, tal oli tähtsamat teha.“

Larissa mu kõrval tõmbus kangeks.

„Röövida ja tappa?“

„Maid vallutada ja kindlusi ehitada.“

„Üks hulkuv hunt oli see Rollo! Miks ta oma Skandinaavias, oma kodus, paigal ei püsinud ja mööda maailma hulkus, mõök käes?“

„Noh, ega Jermak kah ahju taga istunud, mõdukann käeulatuses ja kapsaleem laual. Ka slaavlastele polnud Uuralid mingiks piiriks, muidu ei kõnniks me sinuga praegu siin.“

„Sa ju ei taha, et me tülli läheksime? Sa ju mõistad, et ma pean patrioot olema? Jätame siis selle jutu!“

Sisenesime gastronoomi, ostsime kohvi. Vaatan, kuidas Larissa pisikeste lonksukeste haaval joob oma tulist kohvi, ja imestan taas tema liigutusi. Kogu ta olekus, kogu hoiakus on mingi kõhklus, lõpetamatus, kindlusetus. Kutse toe ja kaitse järele: peksa mind, löö mind, ma kannatan kõik välja, ainult ole minuga! Ja ometi peitub selle enesekindluseluse varjus vapra poksija kohkumatu vaim: peksa-peksa, kuni sa nõrked, siis aga ajan ma end uuesti sirgu kui kõrkjas pärast tormi, kui bambus, kui pajupõõsas. Mitte see ei võida, kes kõvemini lööb, vaid see, kes rohkem hoope talub ja ikka iseendaks jääb.

„Kunstnik Rockwell Kent talvitub oma 9-aastase pojaga Alaskal,

Rebasesaarel, ja raadab seal maad. Ma mäletan peast ainult mõtet, mitte täpset teksti: uut maad luua, teda võsast vabastada on ilus. Ma mõistan uusasunike tundeid, kellele see nii meeldima hakkas, metsast ja võpsikust maad teha, võsa põlluks muuta, kirjutab Kent, et nad enam pidama ei saanud, et nad enam midagi muud teha ei tahtnudki, midagi muud meheväärseks ei pidanud.“

Muidugi pole Rollo ja Kentil midagi ühist. Miks ma nad panti seon? Larissa:

„On tööroom. On room lapsest ja teadmisoom ja andmisoom. On isegi saamisoom, mitte vähem ehtne ja ilus, muidu poleks kingitustel mõtet. Aga mis room oli Rollo? Kui sa ei tunne roomu, pole mõtet tööd teha ega eladagi.“

„On veel võiduroom. Room kättemaksust. Aga jutt pole sellest. Ma tahtsin õigupoolest rääkida maast. Igori-aegsel Venemaal oli maa veel kõigi ja eikellegi oma. Nagu meil praegu. Rollo-Euroopas oli maa juba omand. Varandus ihaldamiseks. Ma ei tea ega oska paugupealt otsustada, mis on parem, mis halvem. Aga kui maa pole väärtus, kui teda toltjaks ei nimetata, kui teda ei ihaldada endale nagu ilusat neitsit, siis on ta ekellegimaa, mis tast siis hoidagi.“

„Ärme läheme tülli, eks! Jätame siis selle jutu. Sa ju mõistad ometi, et ma pean patrioot olema,“ kordab Larissa.

Aeg saab täis, tuleb minna. Lähen Larissat saatma. Tänaval tulevad meile vastu ta kolleegid. Teretame, seisatame, vahetame mõned laused, Larissa käsi koduselt minu käevangus. Kas ta siis keelepeksu üldse ei karda?

„Ma jooksen nüüd minema,“ pistab ta mulle käe pihku. „Õhtuni siis?“

„Õhtuni-õhtuni!“ Sedasi.

Egiptuses asunud armeenlaste koloonias tuli ühel tarkpeal pähe tassida kohale terve kotitais Armeenia mulda ja seda peotäite kaupa müüma hakata. Isegi puruvaesed võtsid tohutute protsentidega võlgu, sest kes võis ilma jääda peotäiest kodumaa mullast. Nii kirjutas korvpallur Armenak Alatsatšjan.

Aga mul pole kaasas peotäitki. Mitte peotäitki Eestimaa mulda ja kust pidin ma selle võtmagi? Kas oma selle suve köögiviljamaalt, nagu mu aiakest ametlikult nimetatakse? Eestimaa muld on muidugi seegi, seega peaks ta olema püha, aga sellist mõtet ei tulnud pähe.

Aitab! Kodus lasen Larissale eelse juurvijahautise soojaks, ta ei ole peps, ja ostan kala juurde. Veel tunnikest paar ja ta tulebki.

9. jaanuar 85

Sain ajalehti, kirju ja raamatuid.

Hea, kui on saatjaid.

Nekrutist poiss kirjutab kroonumuljeid.

„Mõni sõna siis uueaasta vastuvõtust. Hakkasime selleks valmistuma juba nädalat paar varem. Algas oli täiesti tavapärane: keegi ei oska ega viitsi midagi teha. Mida lähemale näärivad jõudsid, seda enam „avastati“ poisse, kes olid valmis üht-teist tegema. Meie suurde magalasse ilmusid tasapisi pintslid, värvipliiatsid, hõbepaberirullid, ehted. Metsast tassiti kohale kümmekond värsket kuuske ja mändi. Lagi riputati värvilisi lampe ja lindikesi täis. Paari-kolme päevaga muutus magala tundmatuseni. Raudvoodid lükati nurkadesse kokku ja kaeti tekkidega. Poleks arvanudki, et kasarm võib nii rõõmsameelne välja näha. Aga ilma kodusteta seda ehtsat nääritunnet muidugi ei tekkinud.

Roodul tuli ka isetegevusprogramm kokku panna. Loomulikult leidis 150 poisi hulgas sedavõrd pillimehi, et ansambli sai. Siis veel kunstnikud, „vene vägilased“, Baba-Jagaa jne. Oli, mida ülemustele näidata.

Õhtul kella 9 paiku pandi poisid sööklast toodud pikkade laudade taha istuma. Igale oli mõeldud 2 pudelit limonaadi, liivarõngas ja üks suhkruvaabaga kook. Lisaks anti šokolaadikommi. Kui siis teatati, et oleme isetegevusprogrammi ära võitnud ja saanud auhinnaks värviteleri, karjuti hurraa ja komme-kooke toodi juurde. Ja ennäe imet: telekas toodi vähem kui tunniga kohale, ta isegi näitas.

Kümme minutit enne kahtteist kamandati meid püsti, kuulama partei läkitust rahvale. Kui Kremli kellad lööma hakkasid, oli ausalt öeldes lausa nutumaitse suus. „Eks kõigil tuleb ette selliseid hetki. Tahes-tahtmata kujutasin ette meie Viiratsi elutuba ja meid seal teleka ees. Sinuga oli tänavu küll lugu veel keerulisem. Kirjuta, kuidas sina uue aasta vastu võtsid. Selle, et sulle tuli see kaheksa tundi varem, unustasin hoopis ära.“

Õhtul ütlesin Larissale:

„Täna oli lohe mul jälle kallal ja veel üks kord sain maha löödud ta mõlemad pead — enesehaletsuse ja arguse. Vaatan verd tilkuvat mõõka ja mõtlen: mitu korda on mul selleks veel jõudu?“

„Kui ma teda, tütre isa, viimati Moskvast trehvasin, nägi ta välja nii luitunud, et tahtmatult mõtlesin: määsi selline hõbepaberisse ja ikka ma teda ei taha. Aga sina pead olema ilus.“

„Eks ma siis ole. Ja olen iseendale kade, et mul oled sina, et mul on Larissa.“

Larissa nihutas vastuseks end mulle veel mõne millimeetri lähemale.

„Me oleme mitu korda rääkinud „Väikesest printsist“ ja minu meelest mäletad sa seda raamatut hästi. Kindlasti on sul seegi koht meeles, kus Rebane palub printsi tulla kella neljaks. Kui prints teda ei mõista, siis Rebane seletab: „Kui sa tuled erinevatel aegadel, siis ma ei tea ju, mis ajaks ette valmistada oma süda.“ Mäletad ju?“

Vello, minu süda ootas sind sügisest saadik. Ootas sellest päevast peale, mil sa saarele astusid, aga me ei tundnud teineteist kohe ära. Sel hetkel, kui sa palusid luba olla ballil mu kavalier, tundis süda su ära. Ta koputas ja ütles: see on tema.“

10. jaanuar

Õpin aina midagi juurde.

Ka köögis.

Kogu see koorimine-puhastamine-lõikumine-hautamine on nii lihtne ja käib nii üks-kaks-kolm, et mõistan üha vähem, miks naised seda suureks orjuseks peavad. Seni, kuni supp keeb või liha haudub, saab ju ajalehti lugeda, kirju kirjutada või niisama aknast välja vaadata. Esimestel päevadel püüdis Larissa mind aidata *à la* „mina pesen ja sina kuivatad“, aga ta oli ainult jalus, ta ei osanud heeringatki puhastada ega liuale paigutada. Degradeerisin ta kähku nõudepesijaks. Sedagi tuli talle kõigepealt õpetada, sooda ja harja kasutamist näiteks. Õnneks ei kaotanud Larissa oma head tuju, vaid kuulutas reipalt:

„Ära sa arva, ma olen alati olnud hea õpilane ja viiemees; edaspidi hakkab ka mina kindla peale tegema koduseid talitusi sinu moodi: kergelt, lõbusalt ja artistlikult.“

Enesekiitus haiseb! Aga pimedate riigis... jne.

Toitu valmistades oli seni mu peamine probleem, kuidas keeta suppi või hautada putru ainult üks portsjon, ainult ühele inimesele, ainult üheks söögikorraks. Nüüd olen veendunud, et see ei olegi võimalik. Larissa leidmine lahendas sellegi mure korrapealt, sest seni, kui tema on tööl, teen ma toidu valmis, jätan pliidile sooja ja lähen alla fuajeesse teda ootama. Fuajeel on päratu lai ja kõrge aken. Seal ma siis seisan, jälgides ajaviiteks tudengite tulemist-minemist, silmitsen paksu lume sisse tallatud kitsukest rada ja aina kibelen, miks juba ei hakka paistma punane tuulepluus ja roheline seelik. Tema teab, et ma seisan all ja teda ootan, sellepärast tõstab ta juba kaugel korraks pea, märkab mind ja viipab käega.

Siis tuleb ta lähemale, veel lähemale ja ma lähen avama ust.
Hea on kahele süüa teha.

Hea on teada, et oodatav tuleb.

Hea on vaadata, kuidas ta isuga sööb.

Hilpude pesemine? See ka mõni probleem, kui soe vesi ja pulber käepärast! Sülle küll ei tasu naist pidada. Ainult triikimist ma tõepoolest ei salli: ei oska, ei taha, ei tee. Igavene nuhtlus on see triikimine, aga mööda temast ei pääse.

Kui päris järele mõelda, olen ma kogu oma elu tarku naisi umbusaldanud. Kas ka kartnud? Ei usu. Või mis neist kartagi, kui enamik tarkadest on oma tarkust nii pilgeni täis, et NAISELE peaaegu ruumi ei jäägi.

See, mida Larissa maailmakirjandusest teab ja mäletab, on lausa uskumatu. See, kui lolliks ta mind peab, tuleb senistest kogemustest sadade tudengikestega, kelle lugemus on nullilähedane. Ja nii küsibki ta iga kord, kui mingist raamatust juttu tuleb: oled sa seda lugenud? Noh, õnneks ma enamasti olen.

Meie vaidlused. Larissaga vaidlemist ma alles õpin ja tagajärjed on kasinad. Olen ta argumentide vastu jõuetu.

„Kuule, mis sa veel räägid, sellest kirjutati niiviisi ajalehes, ma võin selle välja otsida.“

Mis ajaleht kirjutab, peab tõsi olema. Et trükitud sõna vahetevahel ei kajasta mitte kogu tõde ja sellega lugejaid... desinformeerib, ei mahu mu targale daamile pähe. Väga varjatult ja otsatult delikaatselt haletseb ta mu rumalust, et ma nii valesti mõelda võin, varjab naeratust ja paneb mulle uue, veel vägevama pirni:

„Möödunud kuul käis meil lektor, kes rääkis ka sedasama!“

Ja ongi vaidlus otsas. Kuidas saabki vaidlust jätkata, kui tema poolel on ajaleht ja lektor?

Larissa ei arva hoopiski, et ta teab kõike. Palju on veel õppida, lugeda, teada saada, kuulda. Aga mida ta teab, selles ta ei kahtle. See, mida ta teab, ongi just nii, see on tõde. Nendes tõdedes kahtlemine on jumalasalgamine ja viib ainult riiale. Larissa teab, mäletab otsatult palju, millest mul aimugi pole. Aga milleski jääb ta alla igale eesti maanaisele — tal puudub viimase elutark skeptitsism. Kirjutati küll ja mis siis — paber kannatab kõik välja. Rääkis küll ja mis siis — ju tal kästi sedasi rääkida.

Sõnake kallist naabrist.

Purjus Igor oli tüütu, aga elegantne ka. Liialdatud husaari viisakus, mida ta harrastas, andis talle mingi sarmikuse. Ta oli tüütu, aga mitte vastik.

Nüüd püsib Igor kaine ja tast on saanud hall vilksatav hiireke. Vilks kööki, kuni mind seal pole, läbi ukse on see ju kuulda, vilks käimlasse, üks õlg ees ja vabandav naeratus näol: ega mu vilksatused sind ei sega? Alles siis, kui ta mundrikuue selga

pane, saab ta tagasi mingi hoiaku ja oleku, aga seegi pole see, pole see...

Purjus Igor oli kainest etem.

Kell on kaksteist saamas

Saatsin just Larissa koju. Tänavail möllab lumetorm. Tuul pillub lund, sakutab katuseid. Kodus öeldakse sellisel puhul: küll tuiskab, küll marutab! Aga Eestis nii raevukat tuult polegi.

Pätserdan aknakitiga veel kord aknaid, topin täis seni märkamatuks jäänud praod, korrastan märkmeid ja tunnen ennast õdusalt. Sorin ja sorteerin neid lipakaid ja jälle kirun ennast: loll olen, et kohe puhtalt ei kirjuta, nagu grupp seltsimehi, küllap andekamaid või väledamaid. Märkmed laual on tänased väljakirjutused oblasi raamatukogust.

Esimene paralleel tärkas pähe juba lugemissaalis: Sahhalini saar ja Vladimir Beekmani kirjeldatud Austraalia. Mitte juhuslikult sarnased, vaid lausa vennad on need kaks ja ajalukkugi ilmuvad nad käsikäes.

Tsaarivalitsus muutis vene meremeeste avastatud ja eri rahvusest teadlaste läbi uuritud Sahhalini hiiglasuureks sunnitöövanglaks. Kas laevareis Odessast Sahhalinile oligi lühem ja lihtsam kui Inglismaalt Austraaliasse? Või oli raskemgi?

Južno-Sahhalinski linn asutati nõnda. Möödunud sajandi kaheksakümnen datel aastatel, täpsemalt 1882. aastal, oli asustatud peamiselt saare lõunatipp, kus asus 4 suurt sunnitöölagerit. Põhja-Sahhalinil elas ainult 18 asunikku ja umbes 175 „ajutiselt vabastatud“. Need olid oma aja täis istunud sunnitöölised, keda ei lubatud saarelt lahkuda ega loetud ka asunikeks, sest neil säilis töökohustus kohaliku võimu käsu all. Tehtud tööd kontrolliti päevast päeva ja registreeriti vastavas raamatus, ka ei võinud nad vabalt valida endale elukohta.

9. juunil 1881. aastal saabus Korsakovi ringkonda uus ülemus, major Vladimir Jantsevitš. Saabus ta käsuga korraldada uue asula rajamine. Saarel puudusid teed, sunnitöölagerid asusid lõunatipus. Uus asula pidi saama tugipunktiks põhja poole suunduva tee ääres. Selle tee ääres, mida veel olemas ei olnud. Asula tuli rajada Korsakovist 15–30 versta eemale, sellisesse paika, mille ümbrus sobib põllutööks, ja talle pidi antama mingi alaline nimi.

Sahhalini lõunaosas oli „vabastatud“ arv kasvanud selleks ajaks juba 900-le. Tsaariametnikud kartsid põhjusega, et endised sunnitöölised, kui neid ei suudeta tööle rakendada, võivad põhjustada ohtlikke rahutusi. Uue asula rajamiseks valiti välja 25 meest. Teada on nende kõigi nimed. Üks kahekümne viiest oli Ivan

Juhna. Sellele nimele tehvates küsisin muidugi — kas eestlane. Hiljem see kahtlus kustus. Esindatud oli 17 kubermangu ja Doni kasakate oblast.

Uusasukad pandi paika ürgmetsa Musta jõe kaldale, kus mahavarisenud saja-aastased puud ei lasknud vabalt astuda kahte sammugi. Mehi see ei kohutanud. Et oli augustikuu, pandi kõigepealt tööle kirved ja ehitati valmis barakk. Omaette maja, kuhu seati ette Venemaalt toodud klaasaknad, sai järelevaatajale. Need olid tookordse Vladimirovka ja tänase oblastikeskuse esimesed hooned.

Meeste töökus ja innukus üllatas tšinovnikuidki. Järgmisel suvel suutsid nad kõik valmis ehitada omaette elumaja, tulevase talu aseme, ja harida üles tüki maad. Muidugi edenes majapidamise sisseseadmine ühel ladusamalt, teisel aeglasemalt. Seitse kõige lahtisema käega, kõige töökamat meest, kes majapidamise sisseadmisel teistest ette jõudsid, said valitsuselt hinnalise autasu — naise. Nii ongi kirjas: naised anti kõigepealt neile, kes majapidamises neid kõige enam vajasisid. Teada on naiste nimedki: Anna, Nadežda, Maria... Naisedki olid karistuse ärakandnud ja sundasumisele jäetud endised sunnitöölised.

Austraalia esimesed eurooplastest asunikud sõitsid merele kapten Arthur Phillipi juhtimisel 11 laevaga. Inglismaalt alustas teekonda 736 vangi, neist jõudis elusalt päralt 717, sealhulgas 192 naist. Uue koloonia asustamisest pidid osa võtma vange valvama saadetud 250 sõdurit ja ohvitseri, neist 28-l kaasas naised-lapsed. Beekman ei kirjuta, kuidas nad elasid, kuidas ehitasid maju, mida sõid. Aga Vladimirovka asunikke tabas häda varsti: 1887. aasta 5. septembril algasid paduvihmad, mis kestsid kolm päeva. Jõgedel tekkis üleujutus, mis viis kaasa talveks varutud heina, kartuli ja vilja. Kas tsaarivahitsus asunikele mingit abi ka andis, seda muidu nii täpselt peetud dokumentidest ei leia.

Midagi ühist on Austraalia ja Sahhalinil veel. Beekmani raamatu järgi kõlavat Austraalias uhkelt, kui keegi võib tõendada, et ta pärineb sunnitöölisest. Sedasama uhkust olen ma korduvalt täheldanud ka siin. See on lausa kõrgaristokraatia!

Ja lõpuks: miks ma arvan, et Ivan Juhna ei olnud eestlane? Aga sellepärast, et ta polnud nende esimese seitsme hulgas, kes preemiaks naise said. Kolkapatriotism? Mis siis? Siin jään ma kindlaks!

11. jaanuar, reede

Istun jälle raamatukogu lugemissaalis, aknapoolses reas, oma tavalisel kohal.

Jälle on ka minul töönädal ja töörüt. Kuulan iga päev 2—3—5 tundi muusikat. Üsna valimatult, enamasti oopereid ja

sümfooniaid, eelistades dirigente, keda romaanis vajan. Sest ka salaarmastus, romaan, muudkui edeneb, aga sellest ei tohi vist valjusti kõnelda.

Kahju küll, aga muusika minus midagi sügavamat ei puuduta. Ma ei leia teda üles. Ehk ka sellepärast, et ma ei tunne nooti ega mängi pilli ega eralda orkestrit kuulates üksikuid instrumente hääle järgi. Aga ka must mees peab edasi elama ja huvitav on muusika sellegipoolest, huvitav lahti võtta ja vaadata, mis seal sees on, kuidas ta kokku on pandud. Huvitav on kompositsioon, huvitavad on seosed ja liitekohad, montaaž, see töö, mida tehakse „liimipoti ja kääridega“. Kuulad-kuulad ja helilooja mõttelaad, tema sidumisevõtted saavad juba tuttavaks, juba võid ennustada, kuidas ta selle motiivi lõpetab ja mis tuleb edasi.

Plaadid on elava muusika kuulamisega võrreldes palju eeliseid. Plaadil saad sa alati mõnda kohta „tagasi võtta“, uuesti kuulata. Kontserdil see võimalus puudub. Grammofon laseb helitugevust reguleerida, kontserdil võid või appi karjuda, ja ikka vajub forte su peale kui Niagara kosk, püüdes sind enda alla matta ja allutada. Plaati kuulates võid hetkeks pausi teha ja järele mõelda, plaati kuulates ei nihele keegi su paremal (vasakul) käel ja keegi ei krabista selja taga kavalehte.

Tellisin välja värvilised pildialbumid Austraalia kohta ja silmitsen seda maad. Küll on vaev loll olla! Mida ma, keda ma sellelt mandrilt tean, peale sportlaste muidugi? Kas on neil mõni maailmanimega helilooja, skulptor, maaliija, laulja? Kes oleks see mees, kes mulle kunagi oskaks mõnusalt selgeks teha, milline on Austraalia osa maailmakultuuris?

Milline on Sahhalini kultuuripärand NSV Liidu kultuuri? Õigupoolest on see varesti küsitud. Küsigem nii — kuidas nad ise täna ja homme hindavad seda näputäit, kes neil siiani on? Või veel täpsemalt: Boriss Repin, Nikolai Tarassov või Ženja Lebkov on alles vägagi elus. Kui nende elu kulgeb nii nagu seni, kui mõnda neist „töö käigus“ laastuks ei lõigata, mis tuulde lendama peabki, siis, mitme aasta pärast saavad neist legendid? Mitme aasta pärast avatakse nende kortermuuseumid, mitme aasta pärast kinnitatakse majaseintele tahvlid, et sel ja sel aastal elas ja suri siin luuletaja Repin, Boriss Petrovitš, või Kolja Tarassov või Lebkov, vana sänikael. Ženjale pannakse kunagi ehk Inglismaa eeskujul ka mõnda trahterisse tahvel: sellel toolil istus ja kummutas klaasi vene vägilane, Brjanski karu, habemik metsamees ja tubli poeet Lebkov... Täna on seda naljakas mõeldagi, aga kõik see tuleb. Tuleb kindlasti. Kultuurikandjad ei kao, nad leitakse üles. Ka siin Sahhalinil. Aga küllap hakatakse sellega siingi pihta liiga hilja.

Eile õhtul käisime Larissaga teatris. Kuuesajal toolil istus sadakond vaatajat. Nagu ikka.

Kaks einelauda jätkavad kauplemist ja ostjad jätkavad ostmist ka pärast kolmandat kella. Saali võib ju tagasi minna millal tahes. Ja kombekalt istutakse just sellele kohale, mis piletil kirjas, segab see teisi vaatajaid või mitte. Laval käib südame murdmine juba minutit viis, aga neli hilinevad daami marsib kontsaklõbinal tagasi oma kohtadele esimese rea keskel, kus nad istuvad uhkes üksinduses. Ole siis näitleja ja tee sellistele teatrit, mõtlen. Ja mõtlen ülekohtuselt.

Hilinejad ei demonstreeri end, nad ei käitu väljakutsuvalt, nagu võiks olla lugu meil. Nad ei pooseta tõepoolest. Veel enam — ülejäänud publiku silmis nad polegi ebaviisakad. Nad ei tee midagi normist erinevat, midagi teistmoodi, kui on üldiselt kombeks. Nad ei tee ka midagi valesti, sest mitte kunagi pole neile mitte keegi öelnud, seletanud, kuidas sellises situatsioonis tuleb käituda. Need head inimesed on absoluutselt süüdimatud ja nende peale vihastamine on ülekohtune.

Millegipärast meenutas see seik mulle tobedat anekdooti inimsööjast, kes öösel oma palmilehtedest asemel vähkreb-vähkreb ja kuidagi und ei saa.

„Mis sa rabeled, mis sul on?“ küsib inimsööja naine.

„Kõiksugu mõtted tulevad pähe,“ vastab inimsööja. „Milleks ma elan? Olen ma teinud midagi kasulikku? Kas tõepoolest möödub terve mu elu ses neetud džunglis, kus keegi ei oska taskurättigi kasutada?“

Naine vastab: „Ma olen sulle sada korda öelnud, et ära söö õhtueineks intelligente, sellest ei tule midagi head. Ja ongi pahandus käes.“

Mõnda kohaliku draamateatri ajaloost.

Draamateatri otsustas Sahhalinil ellu kutsuda ringkonna a/ü nõukogu. Kogu trupp valmistati ette Moskvast kesktööstusbüroo kaudu. Saarele sõitis 23 inimest.

Kohapeal selgus näitlejatele ja lavastajatele sedamaid, et jälle oli olnud head tahtmist ja hoogu palju ning ettemõtlemist vähe. Jälle pidi välja vedama seesama vana usaldusväärne suksuke — patriotism ja optimistlik eluhoiak. Teatrile eraldatud hoone oli vana sara, kus puudusid valgustus ja muu teatritegemiseks elementaarne, puudus elamispind näitlejate jaoks. Oli tõepoolest tarvis suurt enesosalgamist, et kõigest üle olla ja kindlustada teatrile mingi tase. Aga kõigest mõne aja eest, kui uudismaid tehti ja Kustanais korraga 200 sovhoosikeskust ehitati, oli riigil olnud anda selleks 4 (!) autokraanat.

14. detsembril 1930 avati siiski piirivalvurite klubis Aleksandrovkas uus teater, esietendus B. Lavrenjovi „Murrang“. Esimene peanäitejuht oli Jevgeni Vladimirovitš Muratov.

Publikut võita polnud kerge. Esimestel aastatel toodi iga kuu

välja 6 lavastust, sest iga tükk õnnestus mängida 2–3 korda. Linn oli väike ja rahvas teatriga harjumata. Mängiti Tšehhovit, Gribojedovit, Shakespeare'i, B. Shaw'd, Lope de Vegat, Goldoni. Hiljem kahanes esietenduste arv kuus 1–2-ni.

Aga üldiselt olid need „Mayfloweri“ ajad. Oli vintskeid mehi ja naisi, oli tõepoolest uskumatut tahtmist ja suurt idealismi ja — sinilind tõusis lendu. Teater sai jalad alla. Ehitati ümber teatrihoone, laienes trupi koosseis.

1933. aastal — 65 näitlejat,

1935. aastal — 82 näitlejat. Uskumatu!

Koldid paukusid, et suits kattis lagesid, anti hoope ja võeti neid vastu, aga näitlejad said korterid ja olmeraskused vähenesid. Tasu? Kümne esimese tööaastaga lavastati teatris üle 170 (!) näidendi.

Palju anti väljasõiduetendusi. Reisiti autodel ja hobustel, paatide ja koerterakenditega, esineti 2 korda päevas. Instrueeriti kohalikke näiteringe, juhatati punanurkade kujundamist, riiklike tähtpäevade tähistamist ja aktusi. Teater oli kogu saare kultuurikolde.

Tänased mured? Vestan juttu peanäitejuhi ja asedirektoriga, administraatori ja riidehoidjaga.

Probleeme jätkub kuhjaga. Näitejuhid ei taha kaua vastu pidada, sest tänapäeval on Južno-Sahhalinsk väga halb teatrilinn. Tegelikult on see häda küll tüüpiline Venemaa suurtele piirkondadele, lisatakse. Seda ma tean.

Prooviti seda ja teist. Püüti publikut komöödiatega teatrisse meelitada. Teatri tase langes, publik jäi koju. Või tänavale. Või kinno — ei tea. Hakati koostama luulekavu, üks neist muide Eesti luulest. Kava oli põhimõtteliselt koostatud ja minult paluti konsultatsiooni meie nimede hääldamiseks. Muidugi olin krapsti nõus, aga ei saanud asja ei luulekavast ega meie kohtumisest. Ei tea ma sedagi, milliste luuletajate värssed kavatseti esitada.

Riik lubab pidada 40 näitlejat, 6 kohta on täitmata. Puudub noorus, nii neid kui noormehed. Külalastavust hoiavad plaanilise 60% piires ainult rohked lastetüki, mis lähevad täismajale. Ehk kasvab siit uus põlvkond teatrisõpru?

Kriitika?

Kriitika on kohalik ja tendentslik. Ilmuvad lood on sageli vaid sisu ümberjutustused, ilma analüüsita. Sedasi arvab asedirektör. Kohalikku lehte lugedes võib nentida sedasama — teatri ja pressivahekorrad on sassis. Ühe poole (ajalehe) range nõudlikkus ei arvesta teise poole võimalusi ja tegelikku olukorda. Aga kriitikuid-maksimaliste on Maarjamaalgi.

Küll tänaseks! Päike paistab, köht on tühi, hing igatseb. Lähen koju süüa tegema, Larissal läheb täna kauem ja toit peab olema tõhus.

12. jaanuar. Öhtu

Söök on söödud, jook on joodud. Kõrvaltoas mängib vaikselt makk, laual annab valgust küünal.

„Tahad sa kuulda, kuidas ma tütre sain?“

Pärgel teab, kas ikka tahangi. Aga Larissat mu vastus ei huvita, ta algab poolsosinal.

Niisiis — aastakesi hakkas lugema neljakümne poole. Nii vist öeldakse, kui kolmkümmend on ette lõonud? Oli viimane aeg laps soetada, laps hankida, laps muretseda, laps hakkama seada, kui olla rahvakeelne. Mõeldud-tehtud. Lõunas viibides oli Larissa tutvunud väga intelligentse, väga soliidse, endast 15 aastat vanema venestunud grusiiniga, kes elas Moskvast üksi oma kahetoalises korteris. Sellele isandale, tingnimega Givi, Larissa külla põrutaski.

Alguses vedasid asjad viltu, sest parajasti oli Givil külas ta armastav ema ja Larissa pandi ööbima elutuppa kušetile.

„Kuidas ta julges tulla ema juurest sinu kõrvale magama? Mustad mehed nii ei tee.“

„Ega ta julgenudki. Aga ta võttis öhtul kaua vanni. Laskis vee jooksmas, solistas seal, ümises laulda, pani siis duši jooksmas, ise aga hiilis kolmeks minutiks minu juurde.“

Nii see tütar tehti. Õige pea mindi tülli.

Niisiis — Moskva troll, tiptund. Mitte trügimine, vaid kurat teab mis. Larissa seisab kui pressi vahel, ei saa liigutada käti ega pead, ja tunneb korraka, et selja taga seisja surub oma põialt tema kannikate vahele. Õhuke kleidike ei kaitse midagi, liigutada ennast ei saa, kobaja läheb üha jultunumaks ja pressi tõttu ei saa enam hingatagi, ringipööramisest kõnelemata. See oli esimene vaatus.

Peatus. Pooled sõitjatest väljuvad; läheb kõvasti lahendamaks. Larissa pöörab ringi ja virutab tema selja taga seisvale mehele vastu kõrvu. See oli teine vaatus.

„Mille eest?“ küsib mees üllatunult. Mõistagi äratas nähvakas üldist tähelepanu ja seletust ootab kogu üksmeelne reisijatekollektiiv. Larissa seletab, mille eest. Talle tehakse ruttu ja põhjalikult selgeks, et mees alles tuli peale ja ei saa kuidagi süüdi olla. Larissa vabandab. Vastu kõrvu saanu ei võta vabandust vastu, vaid pulbitseb kui purskama hakkav vulkaan. Givi seisab eemal, teeb näo, et ta Larissat ei tunne, ja ihkab läbi trollipõranda asfaldi alla lipsata. Larissa ei mõista elegantset Givit, vaid läheb tema juurde lohutust otsima. Löödud mees taipab, et Larissa pole üksi, et tegemist on paarikesega. Et ta raev aina kasvab ja naist ta ometi lüüa ei taha, virutab ta Larissalt saadud kõrvakiilu tagasi malbele Givile. Grusiin kargab just peatunud trollist maha kui

märatsev täkk, silub oma punast põske ja kähistab läbi hammaste Larissale:

„Unusta mu aadress!“ Näidendi lõpp. Nii see tütar tehti ja nii see isa kadus.

„Kas sa lootsid temaga abielluda?“

„Möödaminnes oli ka sellest juttu, ma kutsusin teda Sahhalinile. Siin oleks tal olnud häid võimalusi, aga Moskvast ära kolimine ei tulnud Givi puhul kõne alla, sellele ei tahtnud ta mõeldagi. Mina jälle ei saanud siit ära kolida. Ema pärast ja töö pärast ja selle pärast, et Kaug-Ida on mu kodu.“

Mis on selles loos erilist? Mitte midagi peale selle, et see on Larissa lugu. Aga tema väärinuks mitte neid kolme minutit duši pahina saatel, mitte malbet grusiini, vaid midagi hoopis muud — tüsedat terviklikku karukütti, habemikku vene vägilast. Sellist, nagu me nägime ballil, kus naised sosinal vadistasid:

„Kuidas Olga Pavlovnal küll vedas! Sõitis Põhja instituudile tudengeid värbama ja leidiski endale mehe. Ja veel millise! Ehtsa, sümpaatse jahimehe. Loll olin, et ma tookord ise sinna ei sõitnud.“

Ikka veel laupäev. Veel kümme minutit. Mis see siis nüüd oli? See paneb jahmatama, ahvatleb kaasa minema. Sildu lõhkuma, riskima.

Hoog ja meeletus. Aga mina targutan ega saa endast välja. Kas siis mina ei suudagi sedasi olla, kõigele käega lüüa: kui läks trumm, mingi pulgad pealegi...

Mina: „Tuleksid sa koos minuga „Mayfloweril“ Metsikusse Läände talu rajama?“

Tema: „Milleks meile Metsik Lääs? Sahhalin on kolm korda suurem kui Belgia, kaks korda suurem kui Šveits ja suurem Austriast — kas meile siis siin ruumi ei jätku? Igal pool vajatakse mehi ja ootab töö. Siin tuleksin ma sinuga kaasa igale poole, kuhu sa ainult kutsud.“

Igale poole, kuhu lubab sul tulla ema, kes toast jalga välja ei tõsta, isegi koridori mitte. Igale poole, kus kuuenda klassi tüdruk ei pea kooli vahetama, sest ta on klassikaaslastesse kiindunud. Ja ikkagi on nii ilus midagi seesugust kuulda.

13. jaanuar

Pühapäeva päikeseline hommik. Täna läheme siis kahekesi suusatama; ei kolmekesi — mina, Larissa ja Jeanne. Head nahka sellest ei tule.

Veel on vara. Et aega parajaks teha, pesin puhtaks ja riputasin

kuivama nädala pesu, koristasin kööki ja lugesi vanu ajalehti, aga ikka on vara.

Kirjad. Mõningaid neist loen ikka ja jälle. Ville omi armeest. Poisil on tuju langenud. Kirju Tartust, Tallinnast, Moskvast. Seda siin Tartust.

„Teeb lausa viha, millises eelisolukorras on mehed. Meil laulab kooris naine, kes on lõbus, seltskondlik, musikaalne ja välimuselt kõigist etem. Ta näeb välja 20 aastat noorem ja pole eputiseks muutunud nagu enamik iludusi. Teadagi oli tal palju austajaid ja küllap ka oma romaanikesed, sest ta abielu hakkas viimastel aastatel logisema. Asi lõppes lahutusega. Mees oli naise kõrval täiesti silmapaistmatu, tavalise välimusega, ainsaks plussiks hea palk.

Mees sai endale kohe uue naise, 20 aastat noorema, kellega on juba lapski. Naise ümbert aga kadusid austajad kui nõiaväel. Üks asi on kurameerida abielunaisega, kellelt pole ohtu oodata, teine asi — vaba naisega, kes, jumal hoidku...”

Nii ta on.

„Täna räägiti mulle tõestisündinud lugu. Üks keskeas daam olnud kanges meestevalus ja läinud endale kultuurimajast meest otsima. Leidnudki viisaka ja kaine poisi kui ponksi ja kõik klappinud ülihästi. Hommikul aga nõudnud kavalere viitkümmend rubla. Selline olla tema taks. Nii et *playboy*'d on ka meil olemas, kas nuta või naera.“

Nutta küll ei tasu.

Tallinna kombeid ma ei tea, aga siin ollakse lihamurede (või kuidas seda viisakamalt öelda?) arutamisega küll palju vabameelsemad kui meil. Häbenetakse vähem, peetakse asju loomulikeks, sellepärast on juba kuulnud mõndagi. Aga *playboy*'dest küll mitte. Tundub, et siin oleksid nad ka mõeldamatud. Kui ikka ihu nõuab, saavad asjad aetud lihtsamalt, loomulikumalt.

Õhtu. Üksi

Saatsin just Larissa koju.

Linnal on viisakas suusastaadion ilusa sopka jalamil. Larissa juurest käib sinna buss, aga jalgsi minna on 30–40 minuti tee. Suusastaadionil laenutatakse üsna odavalt saapaid, suuski ja keppe, sealt saab määret, seal on päris rikkalik einelaud.

Larissa oli seal esimest korda. Ka suusatamisvõistlusi nägi ta täna esimest korda. Nuta, Iisrael!

Nägi tänagi tänu sellele, et mina ta sinna kaasa tassisin, neile võistlustele. Seal ma siis seletasin, kuidas käib teatesuusatamine ja miks üksikõitjad korruga välja ei lähe, vaid ükshaaval, miks

suuski enne võistlust märgistatakse ja miks on suusatajad nii kummaliselt riietatud — nagu kosmonaudid, kui tsiteerida Larissat. Jälle tuli mul olla see ühe silmaga mees, kes...

Muidu oli tipp-toppp päev: ilm parajalt külm, tuul vaikne, päike traditsiooniliselt terve päev otsa pilvitus taevas ja Jeanne alguses päris meeldiv laps. Kui tal igav hakkas ja ta sõbranna poole lubas minna, jõudsime väikesse sõnelemise siiski ära sõnelda. Mina ei olnud seejuures küll tark ega vaimukas. Kui tütar oli läinud, märkis Larissa asjalikult:

„Ma mitte ei mõista, kumb teist laps on.“

Muidugi on tüdrukul õigus. Iga vaba hetke veedab Larissa minuga, talle jääb ema tähelepanu järjest vähemaks. Ja ma ei saa talle öelda: ava silmad ja vaata, kuidas su ema särab, vaata, kuidas ta õisi välja ajab, kuidas ta ilusamaks ja enesekindlamaks muutub, rõõmusta koos temaga!

14. jaanuar

Täna sain lõpuks jutule sõjaveteraniga, kes tookord raudteelaste klubis kohtumas käis, kes luuletab.

Ta vabandas telefonitsi, et korter on kitsas ja mööbelgi kulu nud — meelsamini kohtuks ta minuga neutraalsel pinnal. Mulle sobis see hästi, sest võorastes kodudes tunnengi end alati halvasti, kokkusurutult.

Mihhail Komarovi juttu panin kirja, sedamööda kuidas ta rääkis. Niiöelda — soojalt. Juttu ajasime muidugi oblasti raamatukogus, ühes tühjas toas.

„Teie kodulinn on Leningrad. Palju on siis teie hoiakutes ja harjumustes alles leningradlast?“

„Leningradlased säilitasid kuni sõjani palju vanast kultuursest Peterburist ja revolutsioonilisest Piiterist: linlased olid haritud, viisakad, kultuuriinimesed. Enamik neist sai sõjas otsa või sattus tööle mujale üle kogu NSV Liidu. Pärast sõda ei tulnud paljud üksikuks jäänud naised enam Leningradi tagasi, vaid jäid paigale, kuhu sõda oli nad paisanud. Nende asemel asustasid linna uued elanikud ümbruskonna küladest, Vologdast ja teistest väikelinnadest. Loomulikult on Leningrad praegugi suur kultuurikeskus, mina aga ennast seal koduselt ei tunne, sest uus linlane on hall, ükskõikne, ebaviisakas.“

„Kas teie enda käitumiskultuur ja taktitunne on pärit Leningradist?“

„Olen parteilane juba 45 aastat, komsomoli auliige. Ma ei teagi, on mulle taktitunnet ja tähelepanelikkust kaasinimeste vastu õpetanud partei, poliitöötaja amet või Leningradi-päritolu. Püüan

hoolega mitte kasutada oma minevikku ja tehtud tööd selleks, et saavutada mingeid eeliseid. Tuleneb see samuti Leningradi-päritolust? Hirgekultuuri väljenduseks pean tagasihoidlikkust, sellepärast on minu kodu ilma igasuguse luksusetä. On seegi Leningradi-päritolust?”

„Üha rohkem räägitakse kõlblusest, kõlbelisest inimesest.“

„Igakülgsest arenenud, harmoonilise isiksusest on meil veel pikk maa minna. Tõusikud koguvad jõudu ja avaldavad kogu ühiskonnale üha suuremat mõju asjade kultuse kaudu. Ühel pleenumil Moskvast nõuti, et inimene peab olema „sotsialistlikult tsiviliseeritud“. Mulle oli see põnev termin, põnev ja täpne. Ja eluline. See, mis on täiesti loomulik kodanlikule ühiskonnale, ei tohiks olla niisama enesestmõistetav meil. Aga tihtipeale on. Pluss veel individualism ja printsip „oma sark on ihule lähemal“. Mitte kõik pole veel kasvanud meie moraali mõistma, kaugelki mitte kõik, siin on partei tööpõld veel avar. Ja miks mitte ka kirjaniku tööpõld?“

„Mida te teeksite, kui saaksite kaheks tunniks kogu võimutäie oma kätte?“

„Ideaali on meil head ja õiged, selles pole kahtlust, aga tegelikkuses käime tihti looderdamise ja varguse rada. Tööline varastab materjali ja ehitab endale suvila. Tõsi, tööliste hulgas on alati leidunud nii ausaid inimesi kui vargaid, aga rämps ei jää millegipärast vähemaks, kuigi kapitalistlik minevik üha kaugeneb.“

Kas pole asi selles, et me teeme liiga oma intelligentsile? Et me ei maksa rahva kõige haritumale, kõige kultuursemale kihile küllalt palka? On ju intelligentsi tegelikud, reaalsed vajadused (kas või raamatute ostmiseks, kontsertidel käimiseks, ajalehtede-ajakirjade tellimiseks) enamasti suuremad kui madalama haridusega rahval.

Võimu ma muidugi enda kätte ei võtaks, ka kaheks tunniks mitte, aga isiklikule initsiatiivile tuleks minu meelest anda suurem vabadus, seda just majanduse vallas. Kuidas seda teha, mida ette võtta, selle üle otsustamiseks pole mul küllalt eelteadmisi ega vist ka aega neid enam omandada.“

„Kas oskate formuleerida, milline on Sahhalini iseloom?“

„Kes elab siin piisavalt kaua, hakkab seda saart hoidma ja armastama. Küllap etendavad Odessa või Arhangelski elaniku iseloomu kujunemisel oma osa ka looduslikud tingimused, Must või Valge meri. Nii ka siin. See on ju kalurite saar, meri aga nõuab vastupidavust ja visadust. Neid omadusi nõuavad ka Sahhalini tabavad taifuunid.“

Kultuurilises mõttes on otsustamine keerukam. Elanikud on korralikult, isegi hästi riides, eriti muidugi naised üldse ja noored

naised eriti. Sisemist kultuuri ei tahaks võrrelda ja hinnata. Mulle tundub ometi, et rahvas on heatahtlik ja vastutulelik. Loomulikult on aga need jooned omased kõigile nõukogude inimestele ja mitte ainult sahhalinlastele.

Sahhalinlased ei tunne end mandrist eraldatuina, kõrvalise ääremaana, neid huvitab sügavalt kogu meie suure maa elu kuni läänepiirini välja. Eesti muidugi kaasa arvatud. Suure maa, mandri mured on ka meie mured ja nende rõõmud meiegi rõõmud, kõike seda me võtame südamesse.

Teame, et Ameerika asustasid ju need eurooplased, kes julgesid üle ookeani purjetada, kel jätkus selleks mehisust ja ettevõtlikkust. Midagi seesugust võib öelda Sahhalinigi kohta. Kodusistuja siia ei satu, ahjutagune jääbki istuma ahju taha. Energiliste, hakkajate inimeste hulka, kes lasevad end siia tööle värvata, satub muidugi muidki, noori ja mitte väga noori, keda kõigepealt huvitab pikk rubla ja üldse mitte meie elu. Need siia kauaks püsima ei jää. See olekski kõik, mida ma oskan öelda Sahhalini iseloomu kohta.“

15.—16. jaanuar

Selle siin panin kirja öösel, kui uni ära läks.

Stepp. Ääretu ja otsatu.

Päike. Valus ja halastamatu.

Põud. Kisendav ja lõputu.

Sadanud pole juba viis aastat. Juba viis aastat on paljast, maad kõrvetanud ainult halastamatu päike.

Ja kas see tookordnegi oli siis sadu? Kolm minutit lausvihma, seda küll, aga ainult need kolm minutit, mis ei suutnud kõrbenud maast meelitada välja ainsatki rohuliblet. Sest enne seda oli samuti olnud kaks aastat täielikku põuda.

„Käisin Leningradis sugulaste pool külas. Tagasisõidu sättisin sedasi, et jõuaksin õhtupoolikul Moskvasse. Kavatsesin A. A.-le sel ajal helistada, et tal sobiks mind veel külla kutsuda.“

Teel, kupees, tutvusin pikka kasvu osseediga, kes oli Leningradis käinud oma pruuti vaatamas. Nagu ta mulle kurtis, ei tulnud sest vaatamisest midagi mõistlikku välja, sest peiu osutus impotentseks.

Moskvast küsis, millised on mu plaanid. Vastasin ausalt, et järgnev ei olene minust, vaid sellest, kuidas A. A. mind kohtleb.

Helistan, A. A. vastab: ajaksin juttu, aga on juba hilja. Ta ei küsi, kus ma kavatsen ööbida.“

Osseet ootab, kuni kõne lõpeb. Tema küsib küll, kus Larissa ööbida kavatseb. Ei kusagil. Siinsamas — vaksalis.

Osseet kutsub ta enda poole. Larissa lähebki. Miks mitte, kui mees on impotentne.

Hommikupoolne öö. Larissa diivanile sigineb osseet. Selgub, et impotentsist pole seekord juttugi, aga kiiresti süttiv-kustuv on mees küll.

Lausvihm, need kolm minutit, ei suutnud steppi äratada. Stepp on lage, stepp on elutu. Maa on lõhenenud ja täis kortse nagu saja-aastane tšuktši šamaan. Kuumad tuulehood keerutavad üles halle tolmu pilvi. Ei lenda lind, ei jookse jänes, ei vilista suslik. Paistab, et sellest rüpest, sellest üsast, ei saa enam iialgi tõusta midagi elavat, sedavõrd julmalt on põud suretanud välja kõik juured ja seemned. Maapõu on tühi.

Siis kerkivad pilved ja algab ball. Juba kogunevad kokku ümarlaua rüütliid, juba kõlavad avavalsi helid, juba langevad tulipalavale mullale esimesed rasked vihmapiisad kui neitsi pisarad. Ball võtab hoogu, kõlavad toostid, sadu tiheneb. Esialgu valgub kõik, mis taevast langeb, kui mutiauku. Aga sadu ei lakka, ta tiheneb ja tiheneb, vihm vilistab, vihm laulab ja lõhnab kui kevadine mets. Taevast on paksud hallid pilved. Tundub lausa uskumatu, et nende paksude hallide pilvede taga on kusagil peidus päike.

„Vaata, kui kaunilt lõõmab kuu! Nii vägevalt, nagu ta veel jaksab. Justkui minu armastus sinu vastu. Ja vaata, vaata, kuidas armastus mu ilusaks muudab!“

Ta astub peegli ette, valge ja salapärane kui Haapsalu lossidaam. Pilka spimedas toas, mida valgustab vaid kuu.

„Eks ma ole vastupandamatu? Just nagu peabki välja nägema naine, kes kuulub sulle.“

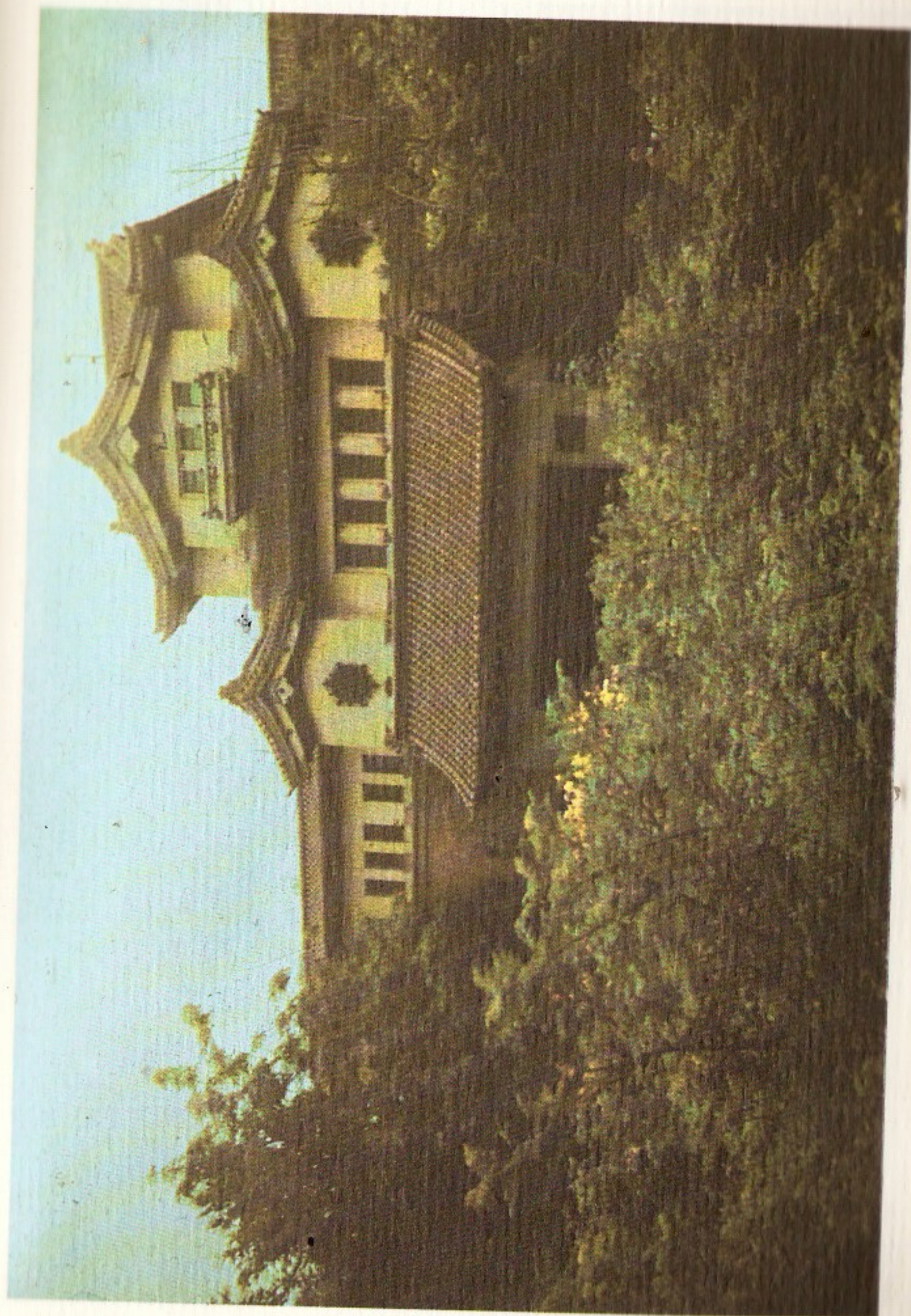
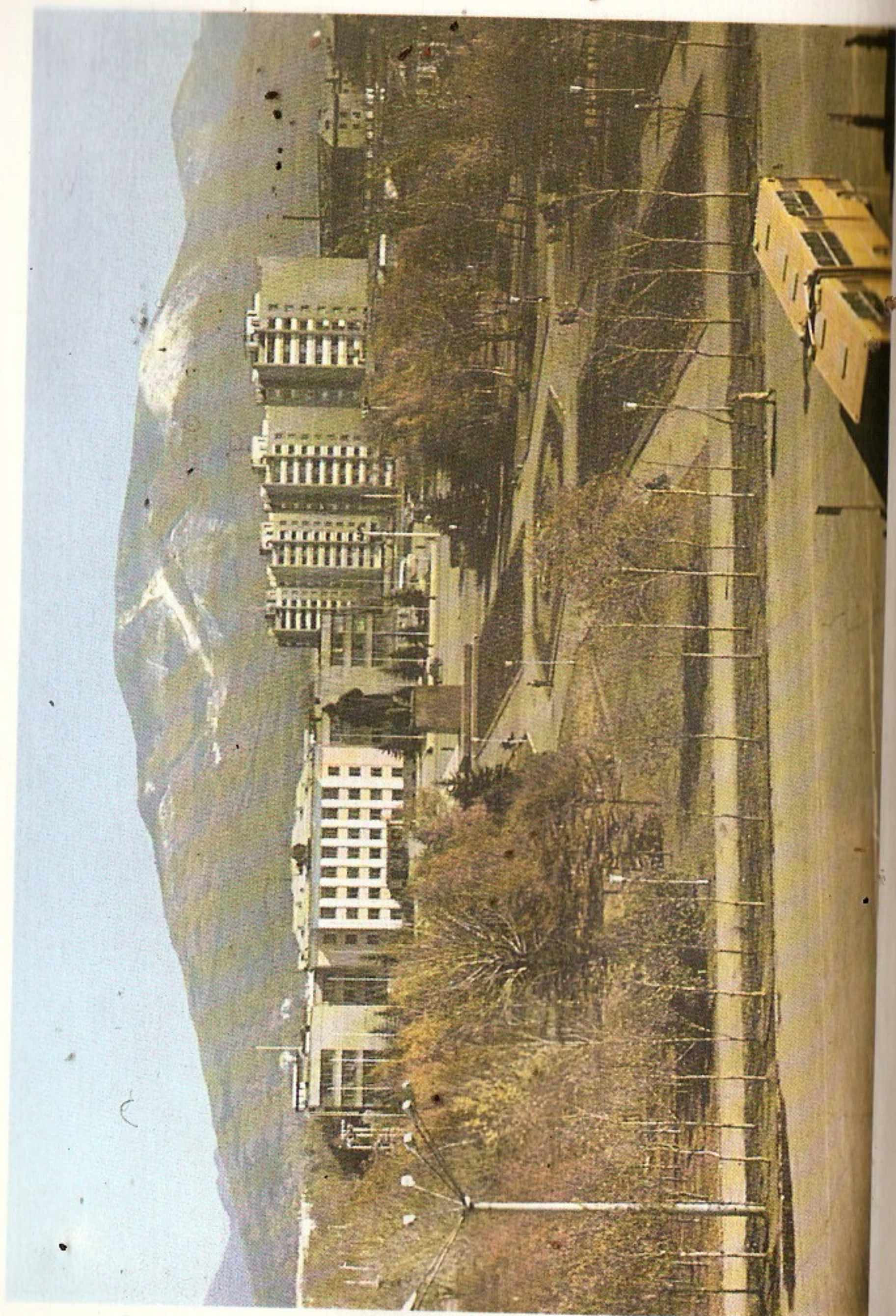
Ja stepp ärkab ellu. Heldeke! Sada sorti lilli, tuhat sorti taimi. Kus te olite, kuhu te end peitsite, kes teid ometi külvas?! Või tõi teid taevast vihm?

Ei-ei, me olime peidus, me olime kangesti peidus. Me olime nii väga peidus, et juba äragi ununes, et leidub ka maailmas muud, kui meie kitsuke peidik. Muld võib vihmata elada, muld võib vihmata äragi harjuda, muld võib trotsima hakata, et põud on looduse loomulik olek, aga ainult esimese vihmmani. Kui taevaluugid lahti lähevad, kui vihm kord alla kallab, siis on stepp võimetu talle vastu panema. Ta ei pääse pakku, ta peab ellu ärkama, ta heidab ült seeliku ja pluusi ning naudib kosutavat vihma. Tärkab rohi, tärkavad lilled ja vaata-vaata imet: juba lendab õielt õiele mesilane, juba laulab stepi kohal lind.

„Sa annad mulle tagasi enesekindluse ja ammu-ammu unustatud teadmise — ma olen naine! Tänu sellele kõnnin ma nüüd tänaval uhkelt ja rõõmsalt.“

Ja vihm mõtleb — ma suutsin seda siiski.

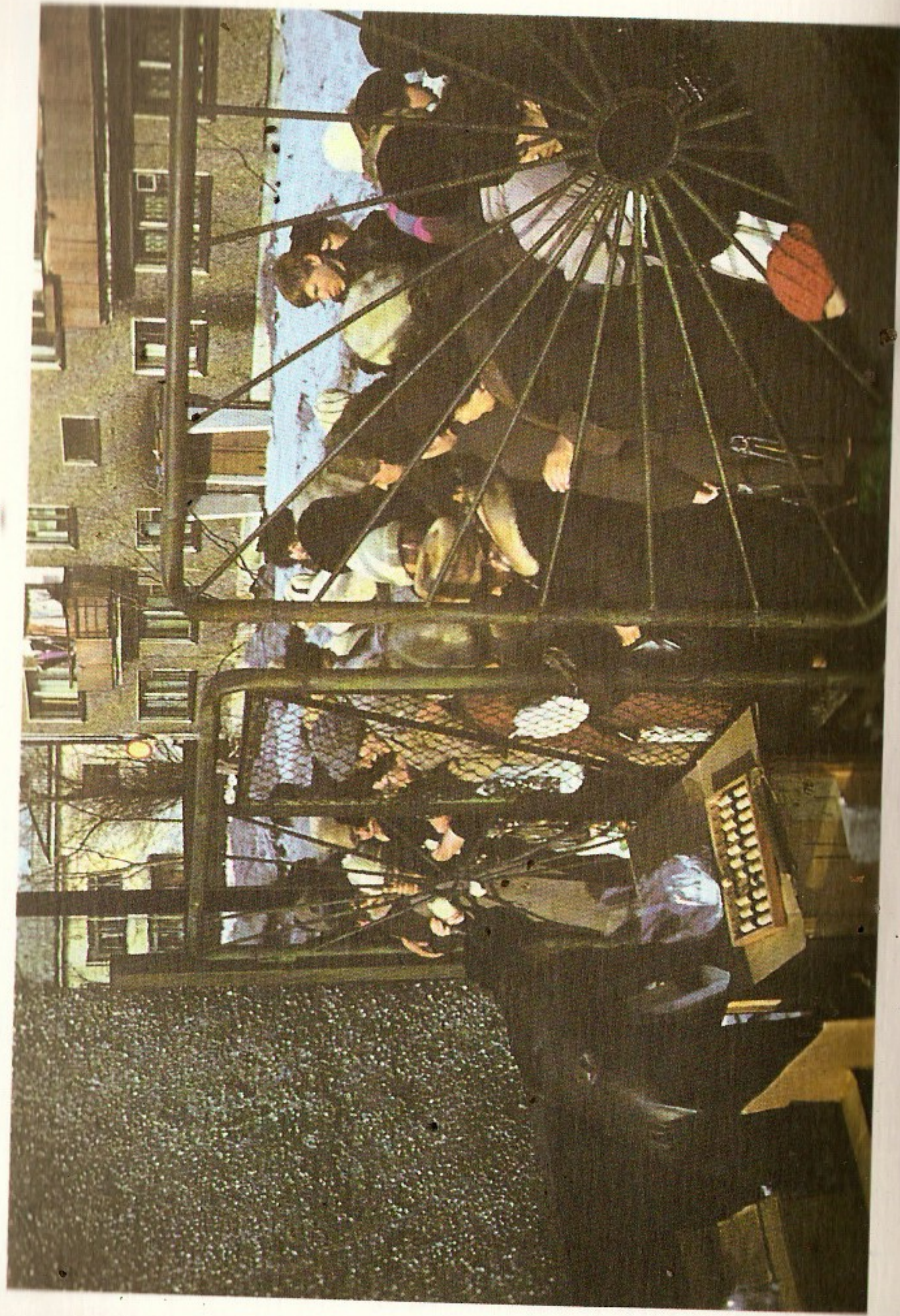

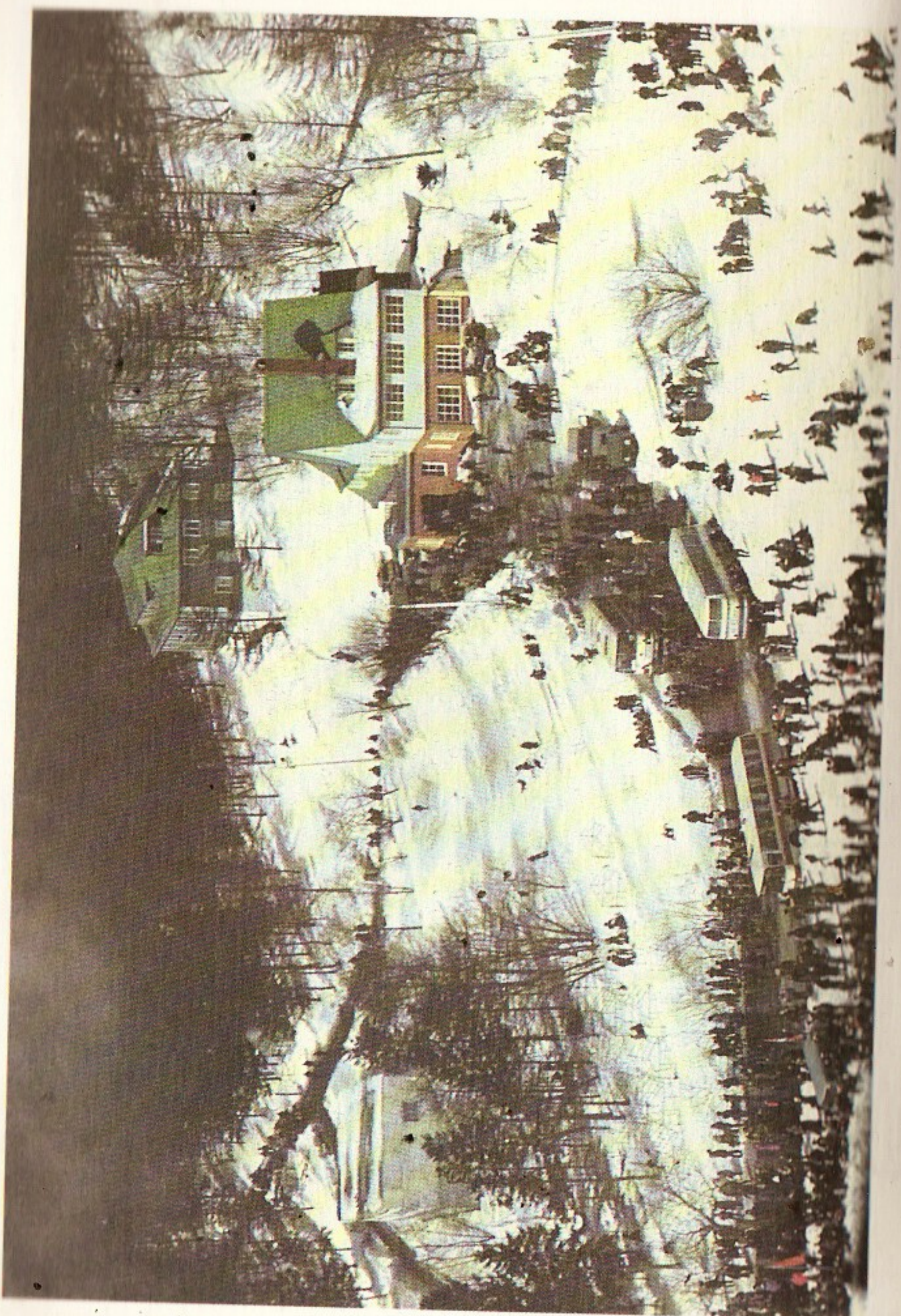
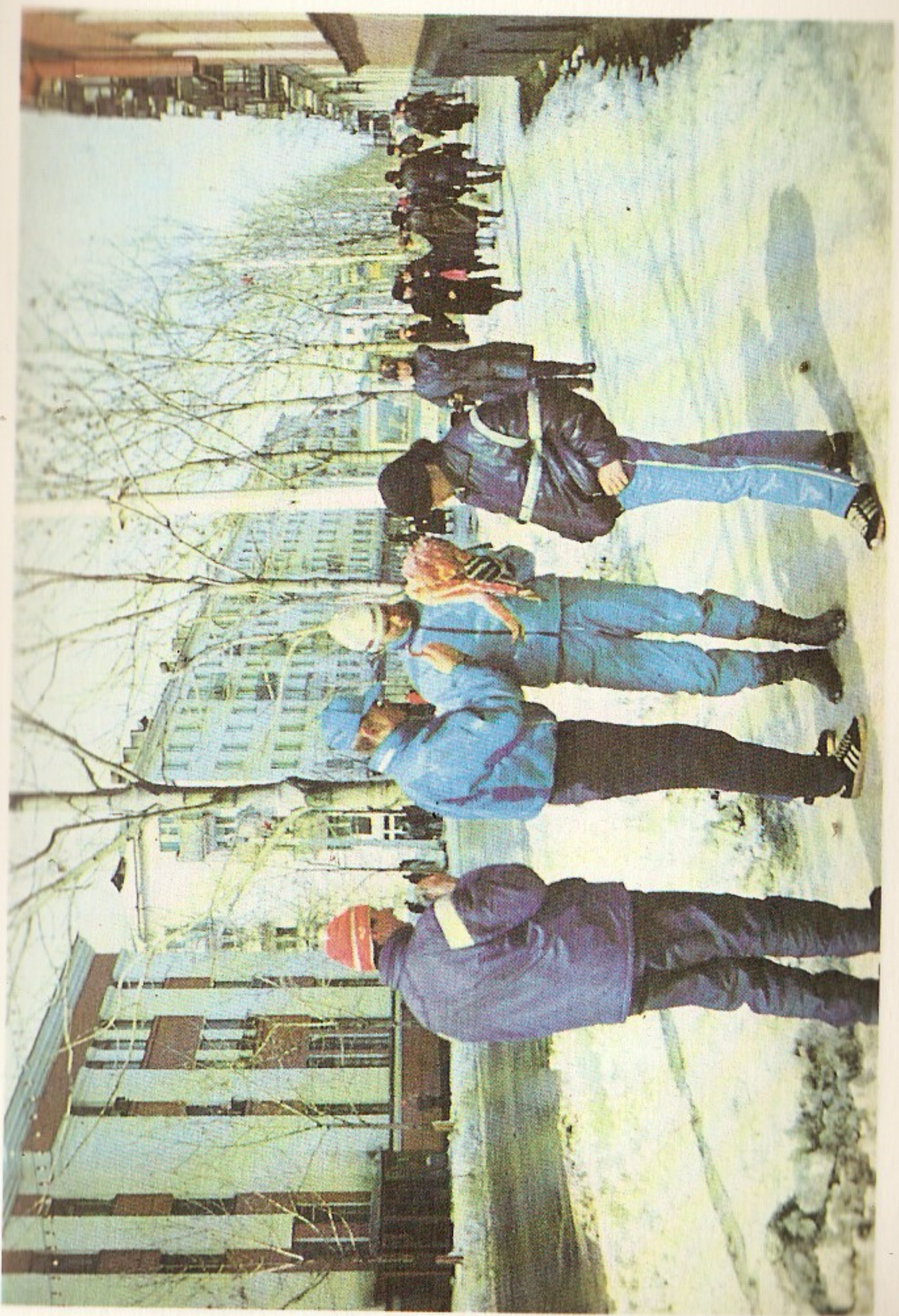
ПТРАВЛЕНИЕ		
ПРИБЫТИЕ	СТАНЦИЯ НАЗНАЧЕНИЯ	ПТРАВЛЕНИЕ
В 8 - 35	БЫКОВ	5 - 00
В 8 - 18	СИНЕГОРСК	5 - 50
В 21 - 38	ВНИВА	-
В 9 - 20	КОРСАКОВ	6 - 35
В 10 - 16	СТАРОДНЬСК	6 - 23
В 16 - 37	СИНЕГОРСК	12 - 00
В 18 - 00	СТАРОДНЬСК - БЫКОВ	13 - 30
В 20 - 45	КОРСАКОВ	18 - 30
В 20 - 35	СИНЕГОРСК	18 - 35
В 22 - 30	СТАРОДНЬСК - БЫКОВ	18 - 35
В 22 - 30		

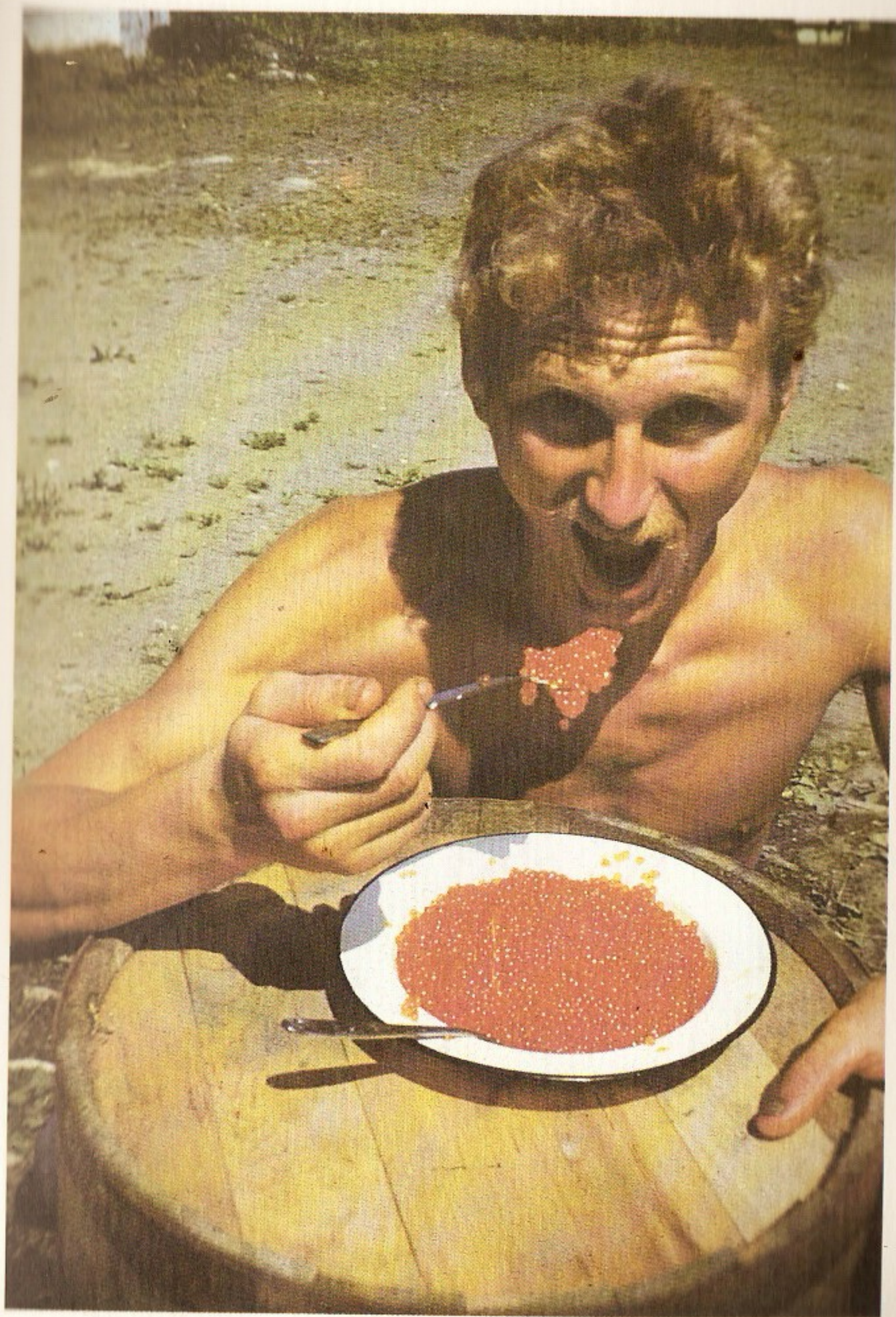

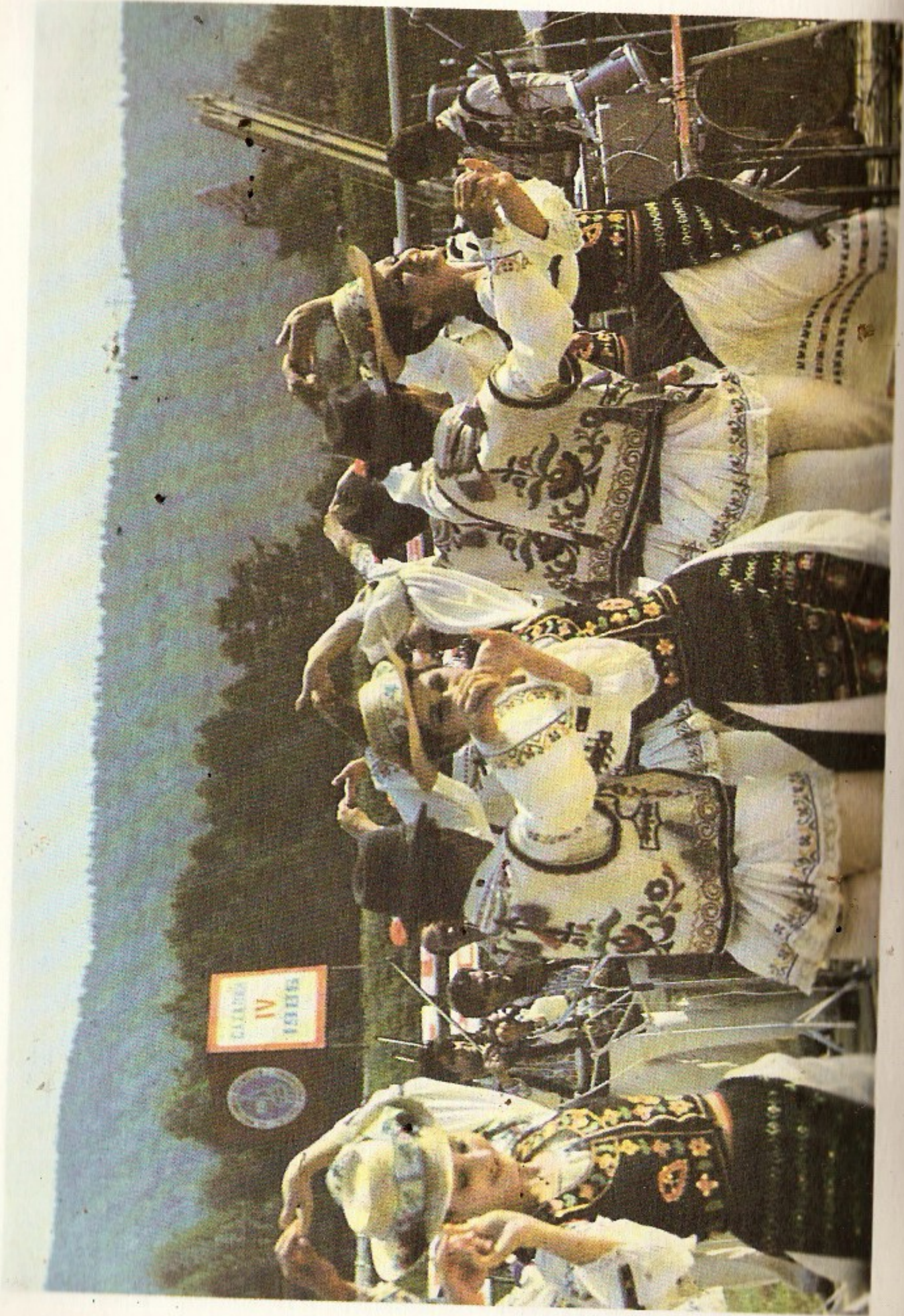
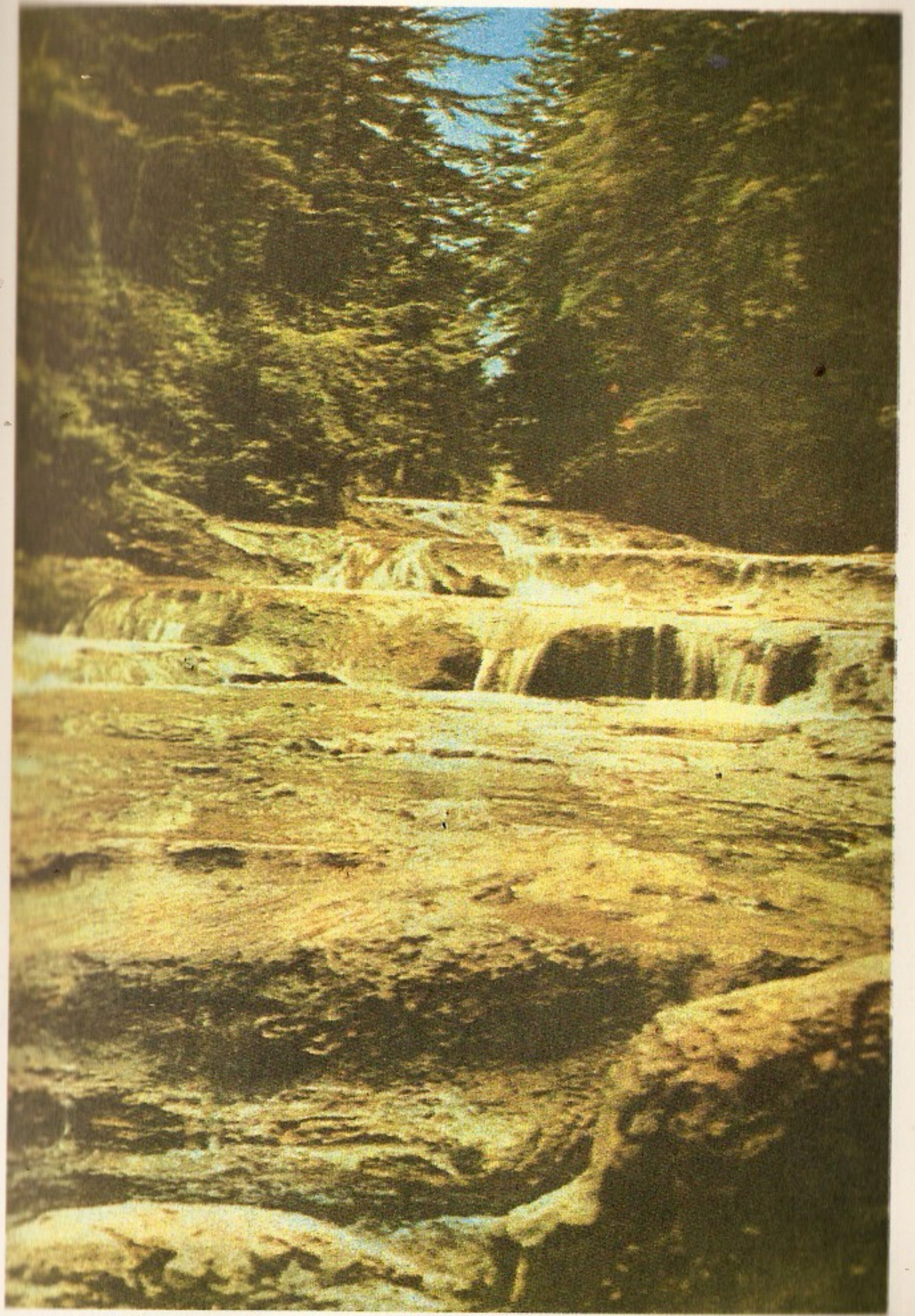

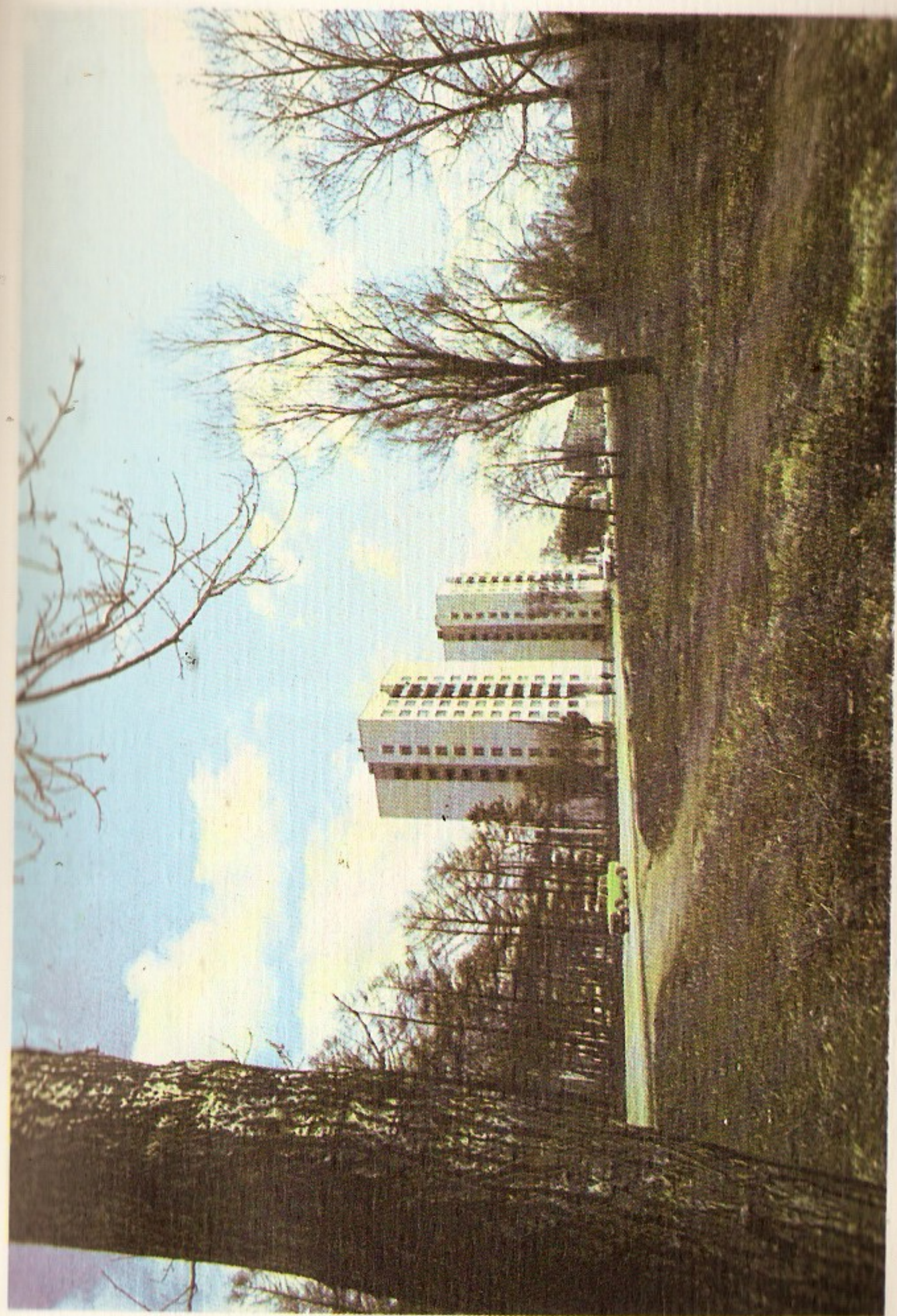

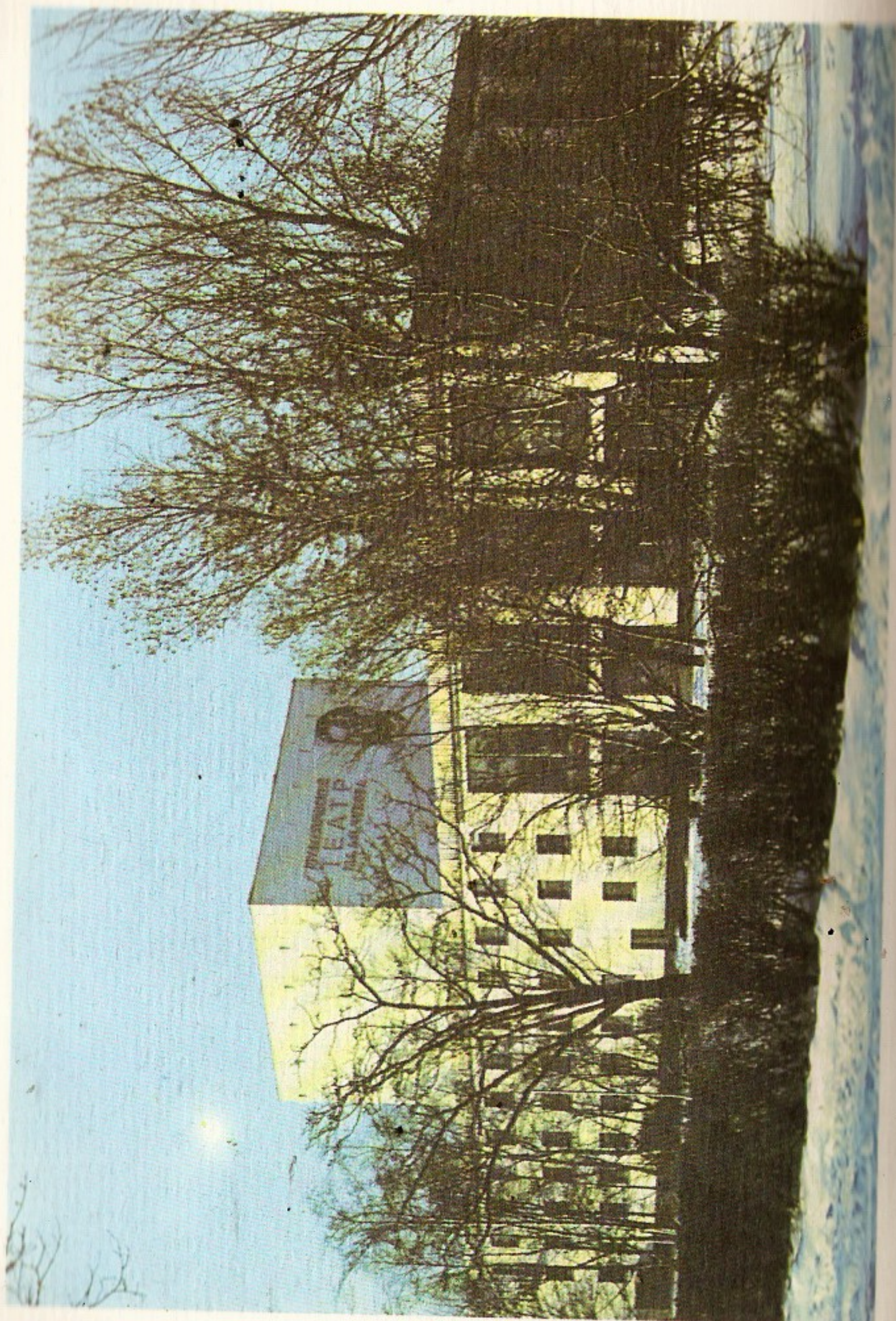

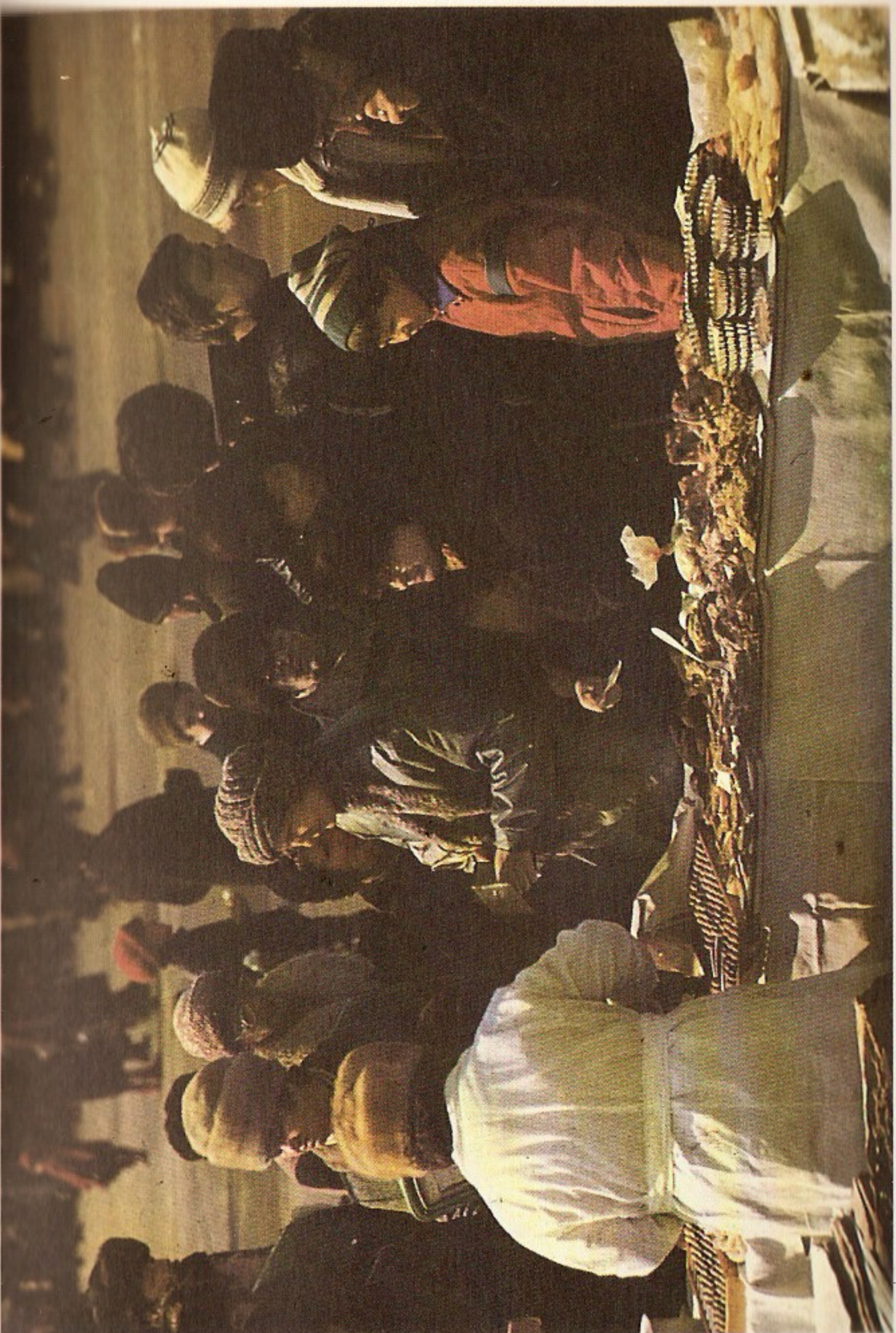

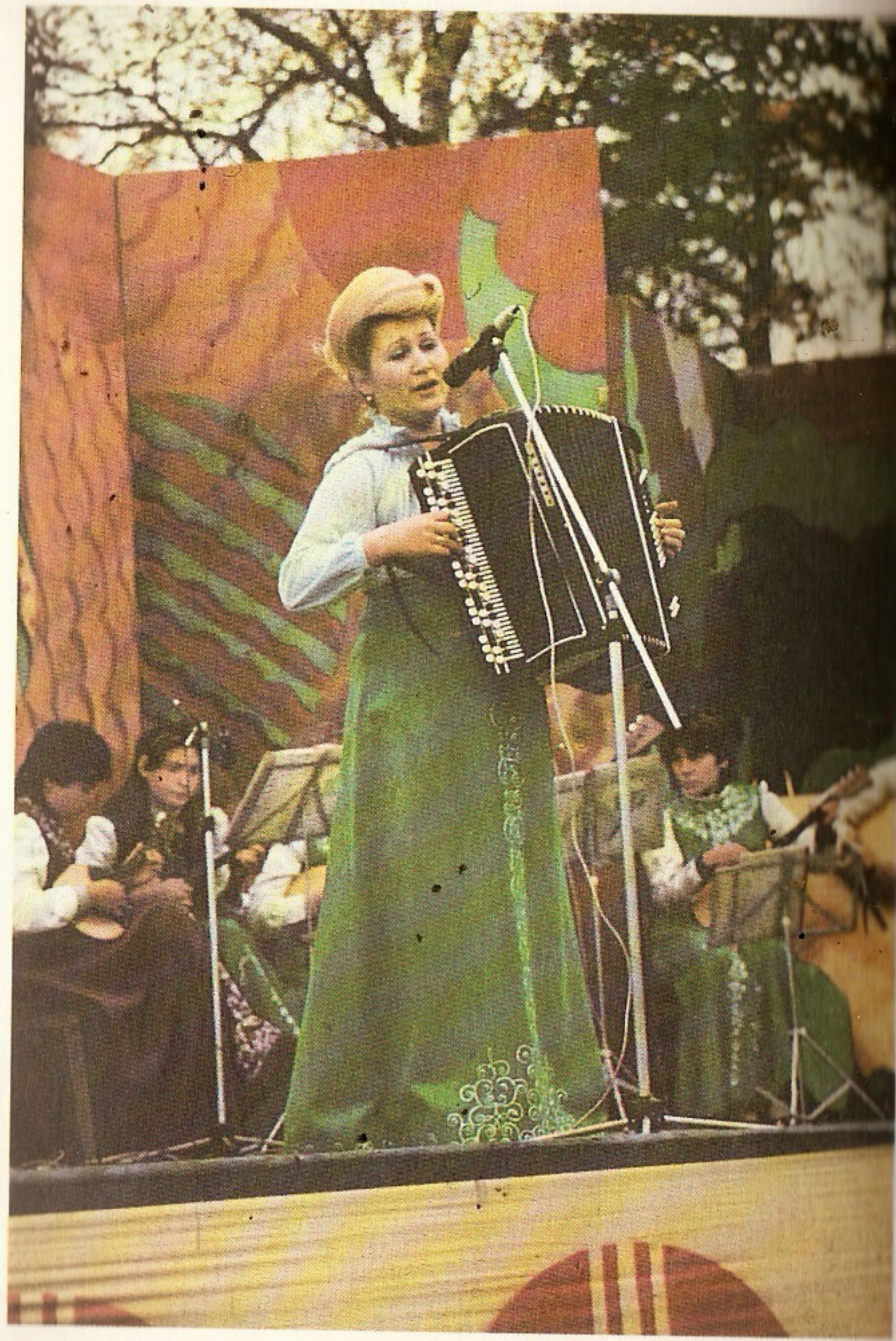

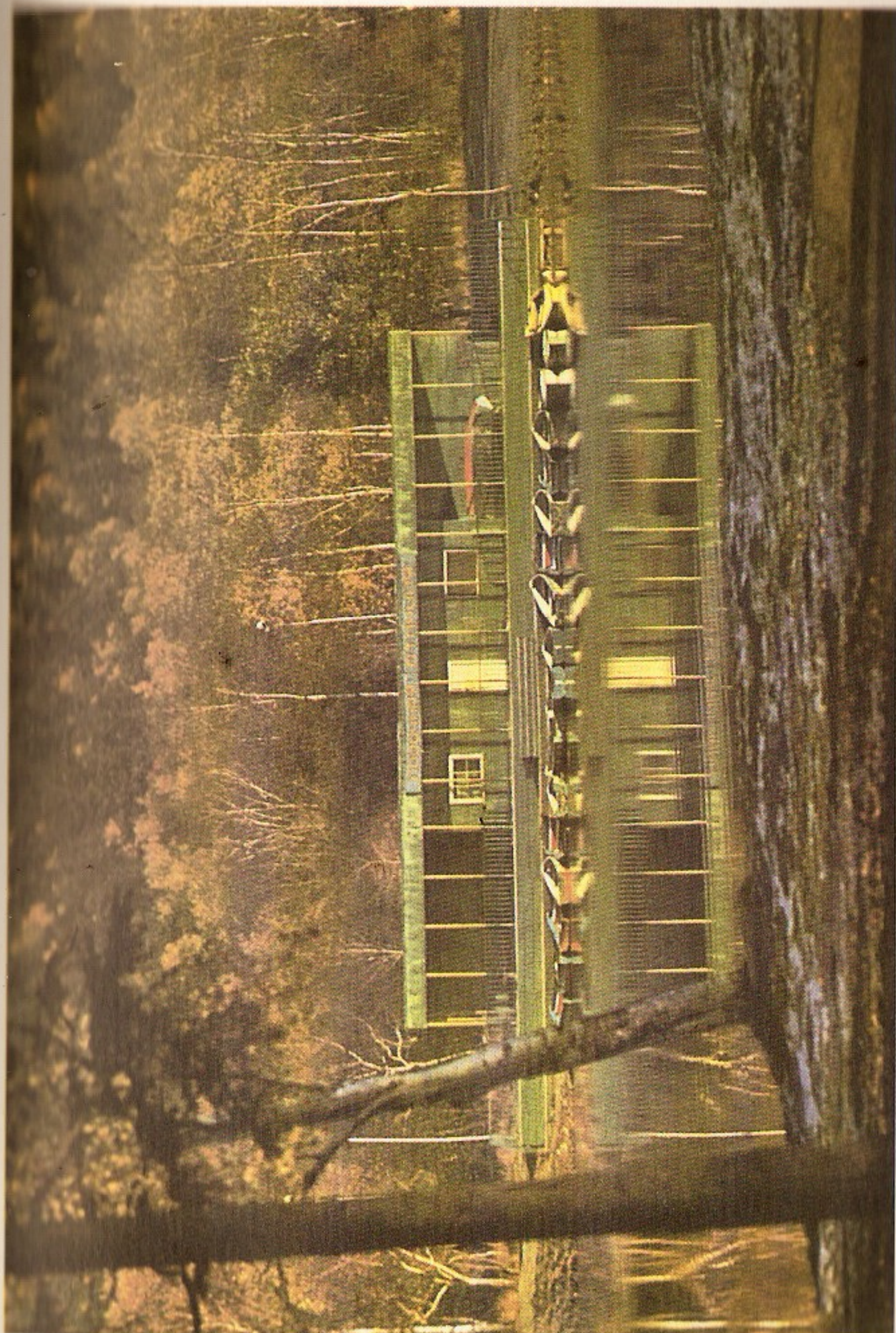

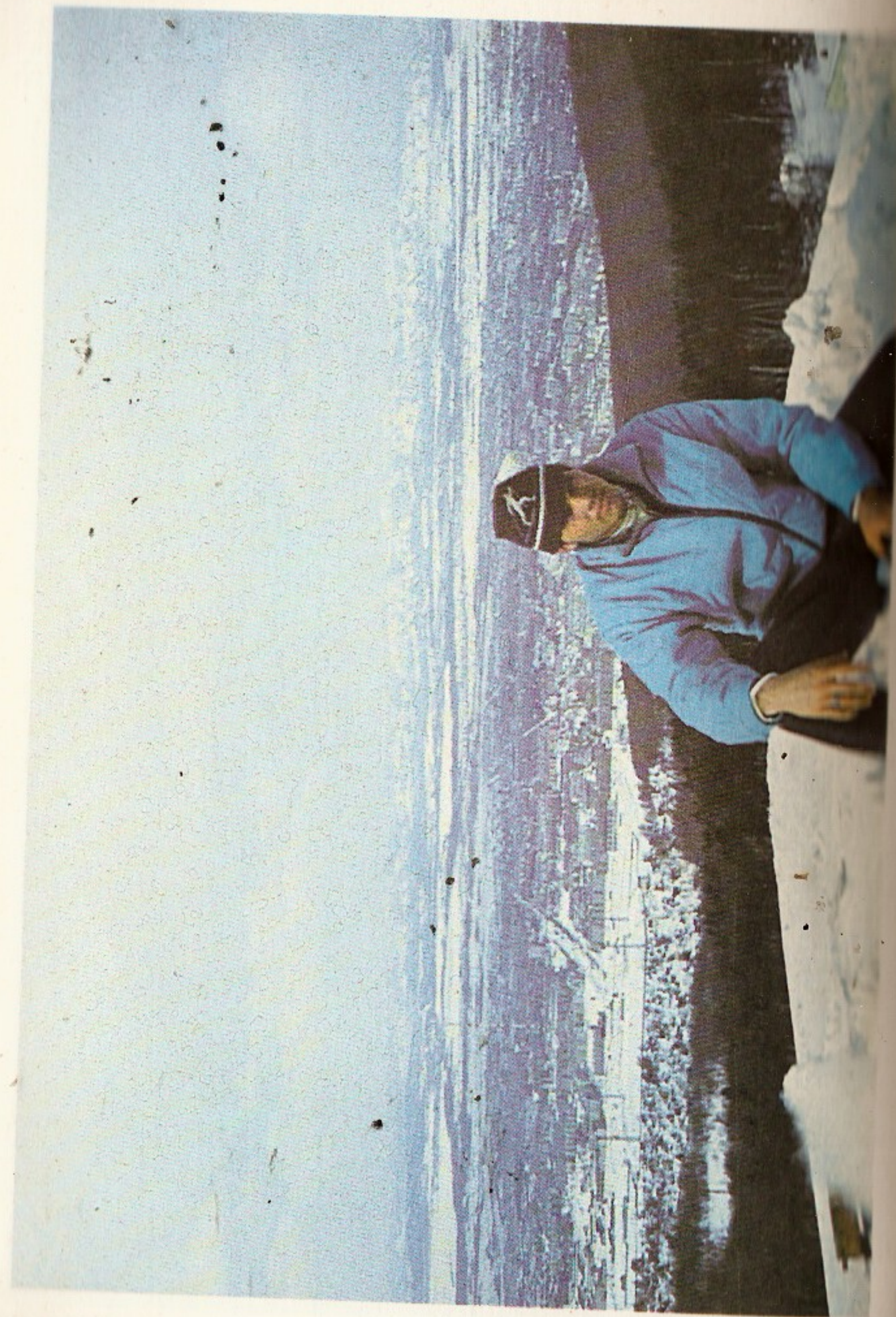

18. jaanuar, reede

Kell hakkab kolm saama. Larissa tuleb viieks.

Mis siiani tehtud sai?

Kolm tundi kuulasin Wagnerit. Intervjueerisin oblasti kõige kõrgemat jahiülemat vanemjahikorraldaja Lev Paškovskit. Nagu iga päev, hüppasin möödaminnes muidugi läbi postkontorist. „Nõudmiseni“ luugis ei küsita mult enam ammu nime ega passi. Ajalehti sain, kirja ei saanud. Tähendab — saan homme. Poest ostsin pardi, rubla ja 40 kopikat kilo, lõikasin ta lahti ja panin potti hauduma. Varsti tuleb teda pöörama minna. Kõik? Kõik.

Kuidas Sahhalini jahimehed siis elavad?

Profist kütte, kes riigile nahku varuvad, on 15. Jahihooajal nad kütivad, muul ajal varuvad loomadele toitu ja hoolitsevad nende eest. Nende kohus on ka salakütte püüda. Ja peenemaid külalisi jahil saata.

Ülejäänud palgaline seltskond, meest 40, kannab nime „promrabotšie“. Ole mees ja tõlgi ära! Tööstustööline ei kõlba ja targemini ei mõista. Need mehed ei lase, nad peamiselt püüavad kalu ja krabisid. Kui veele ei pääse, remonditakse võrke ja paate, ülejäänud ajal püütakse. Krabipüügi hooaeg olevat aprillis-mais, juuni lõpul tuleb randa lõheline — gorbuaša. Kogunetakse 6—8-mehelistesse brigaadidesse ja läheb püügiks.

Panen kirja kutseliste jahimeeste plaani. Aastas tuleb mehel kütida järgmiselt:

10—15	sooblit, naha	hind	60.—
10—20	naaritsat	—	20.—
3—5	punarebast	—	50.—
3—5	kährikut	—	60.—

Jäneseid plaanis pole. Kelle jahiala on järve kaldal, saab ka ondatra plaani. Jahimehe kuupalk on 80 rubla. Sellele lisandub ka 50% (40—60) lisatasu, nagu kõigile sel saarel, pluss 10% staažitasu iga siin elatud aasta eest, kusjuures staažitasu maksimumäär on 50%. Sedagi saavad eranditult kõik sahhalinlased. Kuriilidel on lisatasu 100%, seda ka jahimeestel. Varitsuslavade ehitamise, söödavarumise või mis tahes muu töö eest makstakse eraldi, nagu meil metsavahtidele. Palgale lisandub ka tasu lastud nahkade eest, keskmiselt 1500 rubla aastas. Siinsetes oludes pole 300—350 rubla kuus jumal teab kui kõrge palk, aga vabadus maksab ka midagi. Neile 15 palgalisele kütile lisanduvad jahimehed lepingu alusel, kes hooajal riigile nahku varuvad, praktiliselt samad kindlad mehed igal aastal. Ka neile antakse igale oma jahipiirkond ja plaan, palka nad ei saa. Et aga pakkumine ületab nõudmise, tasub nähtavasti ka sedasi kütida, olgu tasuks siis küttimisrõöm või midagi käegakatsutavamalt.

Jahimeeste põhiarvmaada on ühinenud vabatahtlikku jahimeeste ja kalameeste seltsi, mis ühendab 20 000 liiget. Sellele arvule lisanduvad sõjaväelased.

„Ma nägin filmi, kuidas teil Baltikumis jahimehed sööta varuvad ja loomade eest hoolitsevad. Meile on see esialgu veel unistus, kauge tulevikumuusika. Sellist jahikultuuri kui teil seal, meil muidugi veel pole.“

Oi sa palasilk, kui see veel tõsi ka oleks! See ilus ja hea, mis meie kohta öeldakse.

„Koeri, enamasti laikasid, ostame Novosibirski kasvandusest. Meil laiad end eriti ei õigusta. Jahimehed varuvad mandrilt koeri ka ise, ostavad kutsikaid ja õpetavad välja. Meie talve iseärasus on väga paks lumi, see teeb jahil koerte kasutamise keerukaks.“

Jahiloomad? Lisaks nimetatutele?

„Põhjapõdra alles tõime sisse, kari on praegu 150-pealine, neid me veel ei küti. Alles tõime saare lõunatippu sisse ka 6 metssiga. Seal on lund õhemalt ja toitu peaks neile jätkuma.“

Muidugi meenuvad mulle kohe Aadu Hint ja Saaremaa-Muhumaa seanuhtlus. Üritan sellest ka kõnelda, aga kes ise pole veel kõrvetada saanud, see ei mõista tulist pliiti karta.

Koerte asi jäi segaseks.

„Kas teie siis jahimeestelt ei nõua, et jahikoeral oleks tõutunnistus?“

„Milleks? Hea koer on see, kes mulle looma üles ajab, olgu ta paberitega või ilma. Sellepärast puudub meil ka arvestus ja aruandlus, kui palju on oblastis paberitega tõukoeri või mis tõust. Mul on endal paberitega hagijas ja nii 30—40 tõukoera tean veel, aga kas paberitega või ilma, pole märganud küsida. On tegemist tõuloomaga või mitte, seda otsustan peni välimuse järgi, silmaga.“

„Milline on saak?“

„Kõigi jahimeeste kohta kokku umbes 200 000 parti, 2000 jäne ja 10 000 neppi. Lastakse ka hanesid ja metstuvisid. Muu jaht on juhuslik. Arvestust selle kohta, mida ja kui palju lasti, tegelikult ei peeta.“

„Röövkütid?“

„Aastas võtame 400—500 meest kinni. Igas rajoonis on jahi eest vastutav isik ja sellel on aktiiv. Häda on selles, et kui mõni mees kütib näiteks üle jahipiletis lubatud normi, siis teine kütt, kes seda näeb, eksijat üles andma ei tule.“

Meil samuti.

„Kuidas on lood karudega?“

„Sahhalini saarel on karusid umbes 2000. Ja neid kasvab iga aastaga juurde. Aastas murravad nad maha üle 100 lehma.

Need, kes on lehma murdnud ja tulevad öösel korjust õgima, laseme maha. Kui karu on korra suure looma liha maitse suhu saanud, muutub ta ohtlikuks. Sellise karu lubame kohalikel jahimeestel maha lasta nagu bandiidi — kohapeal, kuriteopaigal, ilma mingi loata.“

„Kui mina tahaksin karu lasta? Kas see on võimalik?“

„Miks mitte? Palun väga. Maksate 50 rubla loa eest ja las käia. Aga mitte praegu, talvel, vaid jahihooajal. Nahk ja liha jäävad teile.“

„Kas see asi tõepoolest nii lihtsalt käib?“

„Ega meie jahimeeste seas ju karukütte palju polegi. Karabiini on lubatud omada ainult rajooni jahijärelevalve ülemal, kõik teised lähevad karujahile harilike kaheraudsetega, on ka inimohvreid olnud. Karu on siiski karu, ohtlik ja tugev kiskja.“

„Millised on probleemid?“

„Jahil juuakse. Kes korra vahele jääb, sellele näidatakse n.-ö. kollast kaarti, tehakse esimene ja viimane hoiatus. Jääb mees teist korda vahele, võetakse püss käest ja asi ants.“

Mõni sõna karudest veel.

„Veel 3—4 aastat tagasi juhtus väga harva, et karud asulasse tulid või inimestele kallale kippusid. Nüüd tuleb seda ette üha sagedamini. Üks meie endine kütt, kes nüüd sovhoosis töötab, tuli pardijahilt. Asulast poolteist kilomeetrit eemal juhtus karuga kokku. Mehel oli püss juba lahti võetud ja rippus seljas. Ta läks loomast ringiga mööda ja arvas, et kõik on korras. Igaks juhaks võttis siiski püssi õlalt ja hakkas seda padrunitega laadima. Ei tea, kas karule ei meeldinud see püssi laadimise lõhn või ärritas teda miski muu, aga korraga mees tundis, kuidas kiskja ta selja tagant ümbert kinni haarab ja hammastega skalpi maha kiskuma hakkab: neil on üldse sihuke komme, kohe skalpi kallale kippuda. Mees rabeles enda kuidagi lahti ja sai kaks pauku loomale sisse lasta. Pärast seda oli kummalgi ainult iseendaga tegemist. Mees nägi kõvasti vaeva, et asulasse jõuda, sest haavad jooksid verd, ribid olid murtud ja üks käeluu puru, aga kohale ta jõudis. Pärast lamas kuus kuud haiglas, vaakus elu ja surma vahel, jäi siiski ellu ja sai terveks. Karul läks halvemini, too leiti sealt samast lahingupaigast surnuna.“

„Kas teie ise olete karukütt?“

„Oma Sahhalinil elamise 25 aasta jooksul olen ma lasknud 14 karu, aga talvel üheainsa. Ma olen jahimeeste ülem ja igal koosolekul palun ma mehi: leidke mulle magava karu koobas. Aga mida pole, seda pole. Asi on selles, et neid on väga raske leida. Põhjas on taiga peaaegu läbipääsmatu, paksu lumega eriti, lumi on vähemalt meeter sügav. Pole teid, pole jalgradugi, muudkui võpsikud ja tihnikud. Koer sealt läbi ei sumpu, aga ilma koerata

on lume alla mattunud karukoopa leidmine puhas juhuse asi. Kevadel, kui nad jälle metsas ringi tatsavad, kui pojad on alles väikesed, me neid küttida ei luba.

„Miška on ju sõbralik ja hea.“

„Ainult muinasjuttudes. Hiljuti oli ebameeldiv juhtum saare põhjaosas ühe väikese tüdrukuga, koolilapsega. Eks tüdruk vaadanud hoolega telekat ja lugenud muinasjuttudest sedasama: karu on südamlik ja töökas, üks mõnus loom. Tulebki tüdrukule asula servas vastu karu-Miša, astub põnt-põnt nagu telekas. Tüdruk läheb talle näeratades vastu, võtab põlletaskust kompveki ja ulatab Miškale. Karu muidugi ei mõista, mida plika tast tahab, ja papsab korra käpaga. Pärast õnnestus arstidel suure vaevaga tüdruku käsi päästa.“

Sealsamas asulas märganud üks vanamutt, et tema kartulimaal on karu jäljed. Eideke olnud poolpime ja küürutanud päris maadligi veenduma, on need ikka karujäljed või mitte. Loom ise aga vaadanud mõni meeter eemalt seda pealt. Naaber näinud oma aknast ka, aga polevat julgenud hüüda ega liigutada, et looma mitte ärritada. Asi oli selles, et mutt väetas oma tomateid kaladega, pistis taimi istutades igale juure alla paar halvaks läinud kala. Karu tundis kalalõhna ja tuli asja uurima. Õnneks lõppes tookord kõik õnnelikult.“

19. jaanuar 85

Kirjutan romaani, õpin tundma Larissat.

Sekka tsitaat Mati Undilt („Via regia“):

„Lõppude lõpuks oli see vaid üks põhjamaa pisilinn, endasse suletud ja suurtest muredest vabastatud, ja inimesed ei pruukinud otsustada asjade üle, millest nad ei teadnud, et nad nende üle otsustada võivad.“

Praegu peseb Larissa köögis nõusid, mina aga sorin märkmikke ja korjan kokku ridu, mis seni veel ripakil. On see kõik ka Mati Undiga seotud? Ei tea, ehk ongi.

Miskipärast meenus rahvasuust kuulud juhtum vana traaleriga. Nooruses oli see alus rõõmsalt kala püüdnud, aga aastad nõuavad oma ja vanake saadeti rahulikuma elu peale, anti patrullteenistuses kalakaitseinspektoritele.

Ükskord juhtunud traaleri kapten märkama röövpüüdjat ja sõitnud lähemale. Tegemist oli võõramaa alusega. Järgnesid katsed kutsumata külalist peatada: paugud ja valgussignaalid, vastav lipp. Alus ei reageerinud, vaid ruttas neutraalvee poole. Ei olnud selleski

midagi enneolematut ja patrullteenistus võttis tarvitusele abinõud võõra laeva peatamiseks.

Meie territoriaalvetes kala püüdnud laev toodi ühte siinsesse sadamasse. Kuni asja uuriti, seisis piraat ja tema tabaja kai ääres lähestikku. Tahes või tahtmata tuli võõrastel kokku puutuda meie tegelikkusega. 7. novembril rääkis kohalik tõlk neile Leninist, Oktoobrirevolutsioonist, meie elu argipäevast. Kuuldu tundus fantastiline ja meest ei usutud.

Päevad möödusid. Traaleri madrused kinkisid võõra laeva ekipaažile pätsi värsket saia. Nonde 17-aastane madrus hindas aromaatselt saia selliseks delikatessiks, mida ta eales polnud hamba alla saanud. Harjuti meie suitsudega ja toiduainetega. Kui võõra laeva 74-aastane kokk haigestus, saadeti ta sedamaid haiglasse. Pärast tervenemist küsis elunäinud mees mõistagi, palju tal maksta tuleb. Ei midagi, vastati. Kui kokk seda laeval seletas, ei usutud teda. Paar päeva hiljem oli laeva radistil neeruatakk. Kutsuti välja kiirabi, mees sai valust lahti ja jälle ei võetud raha... Kui võõrastel puhkes alusel tulekahju, olid esimestena kustutamas meie traaleri mehaanik ja puhvetipidaja...

Igapäevane lugu? Küllap vist. Materjal veel üheks halliks artiklaks kõlava pealkirjaga „Nõukogude iseloom?“. Seda ka. Veel möödunud suvel, enne siiasõitu oluks see minu jaoks tõepoolest tavaline, igavapoolne lugu. Nüüd näen ma asja teiste silmadega. Nad on siin tõepoolest sellised. Selliselt head. Ja annavad ülearu palju andeks.

Keegi kõrgel heiskab lipu. On sel ikka mõtet, küsib eestlane. On see ikka õige tee? Ega me järsku teise teeserva, kraavi teisele kaldale ei satu? Siin on hoiak teine. Me oleme valmis! Mida tuleb teha? Andke ainult teeots kätte ja öelge, kuhu minna! Eestlane usub kõrva rohkem kui silma, usub sõpra rohkem kui seda meest, kes kõnelemise eest raha saab. Järgneva killu märkisin üles, kui käisime meremeestele värse lugemas.

Peruu. Tulipalav keskpäev. Kõik varjulisemad paigad on täis poisikesi, kelle jalge ees maas väike kastike ja kes manguvad igat möödujat, et see laseks saapaid viksida.

„Ja mitte kordagi Peruu viibimise ajal ei näinud ma, et ükski Nõukogude meremees oleks nii madalale laskunud,“ lõpetab pagunitega vestluskaaslane uhkelt.

Ma ei mõista.

„Kui madalale?“

„Nii madalale, et ta kingi oleks puhastanud Peruu proletaarlase poeg.“

Kahtlemata on meie meremeeste sellises klassisolidaarsuses midagi ilusat. Nad ei ole neetud logelejad, kes ei saa ise endal kingi viksitud, nad ei lase puudust kannatavatel lastel end teenida.

Aga ma kardan väga, et need poisid said sellest kuidagi teisiti aru. Mina küll oleksin mõne mustasilmse selli välja valinud ja andnud talle võimaluse veidi teenida.

Meie meremees välismaal — see on teema terveks raamatu-sarjaks. Meenub kord rongis kuulnud jutt, jutustajaks kalur Rapla kandist.

„Aafrikas on mustad harjunud, et meie poisid on helded ja südamlikud, ja seda kasutatakse kurjalt ära. Igasugused kahtlased „sõbrad“ kleebivad end külge ja on vastikult tüütud. Anna seda ja anna teist ja lahti neist ei saa ei hea, ei kurjaga. Meie, eestlased, passisime peale, millal naaberlaevast, USA omast, mõni madrus kaldale kõnnib, ja hoidsime tema ligi. Jänkid neegritega ei tseremoonitsenud: naks-naks anti paarile agaramale vastu hambaid ja bande vajus laiali. Sedaviisi saime ka meie linnas rahunult liikuda.“

Nii muidu ja ülepea aga hakkab ma sest igapäevasesest kirjutamisest väsima ja tüdinema. Ma pole eales nii palju ja nii pingeliselt kirjutanud. Tuleb teha vahele üks pidu või trall, ei jaksa enam korralik olla.

20. jaanuar, südaöö

Süda valutas ja kahtlused puresid, kui nagu tellitult kohtasin neljanda korruse trepikojas psühholoog Tatjanat. Kutsusin ta tassikest teed jooma. Ta tuligi. Sättisin ta asemele külitama, et külalisel oleks mugavam, panin teevee keema, vaatasin Tanjale silma ja ütlesin sügavalt õhates:

„Tatjana, tulge mulle naiseks!“

Psühholoog ei püüdnud palli kinni ega mõistnud seda tagasi lüüa:

„Aga te ju olete abielus!“

Miks kurat nad end ja maailma alati nii surmtõsiselt võtavad! Kas nad lõmpsida üldse ei mõista?

„Helde aeg, mis see siia puutub? Kas olete nõus või ei? Vastake ruttu, mul on kiire!“

Ei vastanud ta tuhkagi, jäi hoopiski vait. Mina aga kirjeldasin talle rutates, justkui jääksime rongile hiljaks, kuidas ma kujutlen pulmi.

Draamateatri lava. Punktvalgus kahele stiilsele kõrge seljatoega toolile — küllap neil leidub rekvisiitide hulgas ka selliseid. Toolidel kõrvuti mina ja tema, laenatud frakis ja laenatud õhtukleidis. Kõlab pidulik koraal. Õnnitlusi lausuvad teatri peanäitejuht ja instituudi

rektor. Saalis aplodeerivad kõik ümarlaua rüütliid, kohalikud kirjanikud, kunstnikud ja heliloojad. Või kes tahes veel, vastavalt pruudi maitsele.

„See oleks ilus küll, aga te olete juba abielus.“

Olgugi ta Kiievist pärit, must huumor on talle võõras. Kurb muidugi, aga nii see on. Aga ehk tahab ta pihtida? Pihtida on ju nii meeldiv. Vahtan ettevaatlikult plaati, et ta asjast aru ei saaks. Kuigi ettevaatlik olla pole õigupoolest vajagi. Lauseke siit, teine sealt ja juba tahtsin tast lahti saada. Ta oli ju kena, suur ja vormikas naine, aga kohutavalt igav. Või pakkuda talle enne pits „pertsovkat“? Küllap ta joob. Pärast kolmandat pitsi võiks paluda, et ta hilpe vähemaks võtaks ja siia jääks. Kas ta jääb? Ehk jääbki. Kas ma tahan teda? Ei, ei taha. Nii me peatselt hüvasti jätsime, rahulolematud küllap mõlemad.

21. jaanuar 1985

Loen Tartust saadud kirja:

„See ongi õnn, kui sind oodatakse ja tuntakse sinu nägemisest heameelt. Minul kui halvasti kontakteeruval naisel on selliseid tuttavaid õige vähe ja seepärast ma ei imesta, et mõnigi ei jõua ega jõua minu poole. Ega see pole parem, kui tullakse puht kohusetunde pärast, istutakse oma kohustuslik tunnike ära ja räägitakse tühjast-tühjast. Selleks et mehele meelelahutuseks olla, hakkab mu aastakäik vanaks jääma ja sobin partneriks ehk ainult sellele, kes näeb mu näojoonte tagant neid varasemaid. Mul on kaks noorpõlve tuttavat, mõnusat meest, kes ilma kokku-rääkimata kutsuvad mind ühtemoodi — tütarlaps. Kutsuvad sellepärast, et nad seda tütarlast veel mäletavad, ja mulle meeldib mõelda, et ma nende silmis veel tõepoolest tütarlaps olen. Nüüd taipan ka seda, miks üks 95-aastane naine ütles: igav on nii vanaks elada, et kõik su kaasaegsed on mulla all.“

23. jaanuar, kolmapäev

Holmskis lugejatega kohtumas käies olin sealse kalapüügi-laevastiku (10 000 meest laevadel) tootmisosakonna juhataja Vladimir Bojarski jutul.

Piinlik oli nii hõivatud mehe aega raisata. Sedasi tundsin end pika jutuajamise alguses. Pärast see tunne kadus. Vladimir Bojarski ei olnud lugupidav mitte minu tagasihoidliku isiku vastu, ta pidas lugu Kirjanikust ja Eestist, mina omakorda õppisin ta juttu kuulates austama Organisaatorit. See oligi viljakas pinnas pikaks vestluseks.

Algasin nagu ikka — mis mureks?

Muresid võib müüagi, neid jätkub. Küll suuri, küll väiksemaid. Neid kohe andis kirja panna.

Mure number üks või ka mitte number üks on vastutus toodangu eest. Ehk täpsemalt: kus algab ja kus lõpeb kaluri vastutus kala eest? Kes peab hea seisma selle eest, et kaluri püütud kala jõuaks ostja kätte kvaliteetselt, kas kalur, raudtee või kaupmees? Nii ta minult küsiski — kes?

Muidugi olin targu vait.

Kalur püüab kala võrku ja muudab ta müügikõlblikuks: soolab, suitsetab, külmutab, paneb purki või toosi. Seejärel laaditakse kala vagunitesse ning algab 10 000 kilomeetrit pikk ja 40 päeva kestev reis tarbijani. Uuralite taha. Erinevalt töödeldud kalale on külmutusvagunitest ette nähtud erinev režiim ja kõrvalekalded sellest tohivad olla vaid minimaalsed. Kes vastutab selle eest, et pikal sõidul püsiks kala just nii külmas, nagu talle on tarvilik, kas raudtee?

Ei, kalur.

Vagunid veerevad sihtkohta, kala veetakse külmhoonesse. Kes vastutab selle eest, et sealgi oleks temperatuur nõuetekohane ja et säilitustingimustest peetaks kinni? Kas kaupmees?

Ei, kalur.

„Kord sõitsin ise kohale, kuigi see pole minu rida, lahendama telegrammi teel mulle saabunud pretensiooni. Laos näen, et ivassi heeringa tünnid on külili ja soolvesi valgunud tünni ühele küljele või hoopis välja. Nad ei teadnud oodata, et ma esimese lennukiga kohale pörutan, ega jõudnud asju korda seada. Seekord ja mitte ainult seekord oli mul tunne, et realiseerijad tahavad madalamat sordilisust tekitada nimelt ja selleks, et hinda alla lasta. Kala pole tõepoolest odav osta, aga hinda ei määra ju meie.

Arbitraažieeskirjades nähakse ette, et kauba vastuvõtnu peab tegema kõik temast oleneva kauba kvaliteedi säilitamiseks. Seda aga ei tehta. Kala pannakse külmhoonesse ja keegi ei vastuta, on tal soolvesi peal või mitte.

Või võtame raudteetranspordi. Sellesama ivassi heeringa tempe-

ratuur tohib külmutusvagunis kõikuda ainult kolme kraadi piires — miinus kuuest kuni miinus üheksani. Vagunitel aga, millega heeringat ja mitte ainult heeringat veetakse, puuduvad automaatsed temperatuuri reguleerijad, mis neil eeskirjade kohaselt olema peaksid. Küllap oleksid need regulaatorid kellelegi tüliks, kes ei suuda neid korras hoida. Meie aga ei suuda pidada igas rongis oma esindajat ja sellepärast ei saa me kuidagi kontrollida, millises temperatuuris tegelikult veeti läbi juulikuise leitsaku meie kala.

Pretensioonid aga tulevad ja tulevad. Möödunud aastal saatsime oma esindajad vaidlusi lahendama kolmekümne kaheksasse NSV Liidu linna, vaidlusalususe toodangu maksumus oli 3 miljoni rubla ringis. Meie 500-miljonilise aastaplaaniga võõreldes on see ehk täpe, aga häirib ikka.

Aastat kümme tagasi kehtis kord, et kaup võeti meilt vastu otse merel. Kohale sõitis vastuvõtja, koostas vastava akti ja võttis vastutuse toodangu eest enda peale. Kahjuks see kord muudeti ära ja nüüd vastutame toodangu eest meie kuni Tallinna gastronoomini number 17. On see loogiline? Ei ole!“

„Ega ole jah. Aga need 3 miljonit? Kes oli süüdi?“

„Enamasti leiab meie esindaja pärast kontrollimist, et nõudmine oli põhjendamatu. Koostatakse kahepoolne akt. Mõnikord oleme muidugi ise ka süüdi ja sel juhul võtame juba siin, kohapeal, kõik abinõud tarvitusele, et viga ei korduks.“

„Kuidas see üleandmine-vastuvõtmine kaluri meelest peaks käima?“

„Siin kaksipidi arvamust olla ei saa — iga mees jäägu oma liistude juurde. Kaluri ülesanne on kala kinni püüda ja anda talle kaubanduslik nägu, ta üleandmiseks ette valmistada. Kõik muu jäägu teiste meeste ajada, olgu see siis varuja, raudtee, kaubandus või kes tahes.

Teine või esimene suurem mure on kalast lahtisaamine. Püügi-laevadelt kala äraandmine. Meie baaslaevad-tehased töötavad ookeanil ja sajad tonnid aina kogunevad, aga valmistoodangu äraveoks meil endal laevu pole. Uus toodang lastakse vanale selga, kitsastes trümmides teisiti ei saa. Siis tuleb laevuke kui linnuke, korjab meie poolteisest tuhandest tonnist pealmised 500 tonni peale ja kaob. Alumistel aga säilitustähtaeg muudkui tiksus. Ja trümmi tühjaksvedu ei tule ega tule, kuigi ootame seda kui hingeõnnistust. Püüa sedasi või jäta püüdmata. Tagatippu selgub, et meil on plaanist mõnikümmend tonni puudu, ja saame Vladivostokist pähe nii kui laksub. Et 60 miljoni eest kaupa on kuu lõpul laevadel, see ei huvita kedagi — plaani täidab ainult üleantud kaup.“

„Kui pikad need säilitusajad on?“

„Enamasti 5 kuud. Sellest 3—4 kuud seisab kala tihti meie

trümmides ära ja nii jääb realiseerimisega koos transpordiga ainult kuu-kaks. Saada või lennukiga.“

„Kuidas laevad vastu peavad?“

„1976. aastal saime 5 uut laeva Poolast, Gdanskist. Head laevad, moodsad laevad, rikkalikult Lääne-Euroopast ostetud, poolakate poolt ainult külgepandud tehnikaga varustatud. Ise me selliseid remontida ei saa ja tehased mõistagi neid remondile ei võta: tehastele pole niisuguseid moodsaid seadmeid, importi, eraldatud. Nende heade laevadega on vaeva kui palju.“

„Rahvast jätkub?“

„Talvel jätkub, suvel on puudus. Kui oma rahvas mandrile puhkama sõidab.“

Korteritega on lugu vilets. Mõnedki meile Astrahani, Hersoni või Kaliningradi merekoolidest saadetud poisid jääksid ehk pidama, kui oleks korter anda. Aga ei ole. Aastas saame juurde 50–60 korterit — see kaob kui tilk kerisele.

Hädadest võiks hommikuni rääkida ja ikka jääks juttu üle. Remonditehas seadmetega ei tegele. Nead panevad laeva liikuma, aga kas ta ka kalu töötleb, see pole nende asi. Tulebki välja absurdne olukord: saame laeva justkui remondist kätte, aga enne kui ta merele pääseb, tuleb talle oma remondibrigaad peale panna ja tehnoloogilised seadmed tööle seada. Aeg jookseb ja palju üks seisupäev maksab, seda ei paindu keel ütlema.“

„Viimane küsimus: miks pole apteekides kalamaksaõli?“

„Vastan. Seda tootes peame palju juurde maksma. Ta hind on nii odav, et igal kaptenil on kaugelt tulusam leida sadamas väike rike ja puljong, millest õli saaks, parem üle parda lasta. Ei tasu ära.“

Tänasin. Lubasin kõigest just nii kirjutada, nagu ta rääkis. Avaldasin veendumust, et enne, kui kalamaksaõli tootmine tasuvaks muudetakse, kasvab meil kindlasti üles terve põlvkond uusi rangjalgseid poisse-tüdrukuid. Tootmisjuht arvas samuti. Lahkusime seega üksmeelselt ja sõpradena.

24. jaanuar

Kui Tasuja oma salgaga lahinguväljale jõudis, oli kõik juba otsustatud. Mis jäi sel peotäiel üle muud kui kangelaslikult surra?

„Meil tuleb surra, mehed!“ hüüdis Tasuja. Või midagi sellele lähedast, mul pole raamatut kaasas.

„Sureme surmates!“

Eesti kirjanduses on see minu mäletamist mööda ainuke episood niisugusest fataalsest surmaminekust. Meile pole see omanäe, vene-

lasele küll. Isamaa eest, Stalini eest! Ja mindi tääkidega tankide vastu, kui käsk nõudis. Juba siis, kui diviise kamandasid leitnandid, eilsed rühmakomandörid, polkovnikupagunid õlgadel, sest kõrgema juhtkonna oli Stalin reeturite ja rahvavaenlaste pähe maha tappa lasknud. Isamaa eest! Stalini eest! Nii õppisid eilsed leitnandid diviise kamandama, aga need olid juba uued diviisid, reservist tulnud, sest esimesed olid õppimise hinnaks magama pandud.

Asi pole selles ja mitte sellest ei tahtnud ma kirjutada. Mitte sellest, vaid oblasti raamatukogust ja selle direktrist. Kui ma oma tigidust välja ei kirjuta, kui ma tigidusest lahti ei saa, on mul siin raske elada. Siin, nende ülemääraselt heade inimeste hulgas.

Keegi võtab Larissalt raha laenuks ja lubab juba homme tagasi maksta. Kas ta maksab ka? Loomulikult mitte. See, kes laenas, ja see, kes laenu võttis, saavad neutraalsel pinnal kokku ja laenu saaja ei mõtlegi vabandada, et tagasimaks venib. Talle ei tule midagi sellist pähegi. Milleks ka, sest palgapäeval maksab ta tööpoolest tagasi. Ja laenu andja ei solvu. Ta ei tee numbrit sellestki, kui varsti jälle tullakse, käsi õieli — anna homseni... Larissa annab aga jälle. Kuidas sa ei aita hädas olevat inimest, kui sa teda aidata saad! Mina sellisele teine kord enam ei laenaks.

Aga ka sellest ei kavatsenud ma kirjutada, vaid oma tööpostist, oblasti raamatukogust.

Niisiis: raamatukogu asutati 1947. aastal. Fond alustamiseks on pärit mandrilt — Moskva Lenini-nimisest raamatukogust, Saltõkov-Štšedrini-nimisest raamatukogust ja mujalt. Seda rääkis mulle üliavalvas direktor, kelle nimi jäägu nimetamata.

„Milline on teie kõige vanem raamat?“

„Sellele ei oskagi vastata. Need alguses saadud raamatud on meil alles hunnikus nurgas, kataloogid nende kohta veel puuduvad ja ma ei oska kuidagi öelda, milline on kõige vanem ja kõige haruldasem raamat, mis meile üle anti. Selle fondi läbi töötamine seisab ees.“

Loodan endamisi, et ehk järgmise neljakümne aasta jooksul saab tehtud seegi vägitöö. Uue direktoriga ehk rutemgi.

„Millised on teie raamatukogu suhted välisriikidega? Kas te sealt ka kirjandust saate?“

„Ainult Moskva vahendusel. Otsesidemed meil puuduvad ja ostudeks valuuta samuti.“

„Ja viimane küsimus: kas teil piibel on?“

„On küll. Üks eksemplar. Piiblit me muidugi mõista ei laenuta, ka kohapealseks lugemiseks mitte.“

„Ka üliõpilastele mitte?“

„Iseenesest mõista. Piibli laenutamine on rangelt keelatud. Vahel harva oleme erandi teinud mõnele instituudi õppejõule.“

Totrust ei künta ega külvata, ta kasvab ise!

Galina Nikolajevna on üks neid vastutulelikke raamatukogu-töötajaid, kelle abi ma tihti kasutan.

„Olen elanud siin 10 aastat, Primorjes ka 10. Korter Moskvast on muidugi alles, broneeritud, sest mees kui lendur on siia suunatud. Holmsk ja Korsakov? Ei, kummaski pole ma käinud. Ei ole asja olnud.“

Loodus on siin ilus tõepoolest, aga sügavamalt juurduda ma ei kavatse. Sahhalini minevik või ajalugu? Milleks? Me elame siin ju ajutiselt. Mees jääb viie aasta pärast pensionile ja siis me kolime Moskvasse tagasi.“

Heldeke — 25 aastat vabatahtlikku asumist ja ajutist elu. Kas seda palju ei ole?

„Kumb on peremees majas, kas mees või teie?“

„Kelle käes on raha, see on isand.“

„Kelle käes siis raha on?“

„Muidugi mõista minu käes. Meie osakonnas on 10 naist ja kõigis kümnes perekonnas on raha naise käes. Riigilt korteri saamisel võidakse order anda nii mehe kui naise nimele, aga praktikas tuleb välja, et alati on order naise nimel. Naine korraldab, et laps saaks lasteaeda, ja naine valib kooli, kus laps pärast õppima hakkab, naine ostab mööbli ja ajab joonde remondi. See on ju endastmõistetav. Mehed on laisad ega kõlba millekski, neid huvitavad vaid ajaleht ja televiisor. Ja mehed on sellise elustiiliga rahulgi, sest nii on neil mugavam. Kui mehed klappida tahavad, saavad nad naiselt pika lunimise peale oma kolmeka või viieka kätte ja see ongi neil kogu rõõm saadud palgast.“

Siinne mees autoraha ei korja ja suvilat ei ehita, välismaaareiside kire vaigistavad maha sõidud mandrile. Raha võtab naise käest. Kuidas saaks mees oma vabadusenatukest kas või illusoorsetki hoida või jälle kätte võita? Ainult ühel moel — üksi elades. Nii jääb teenitud palk talle, nii otsustab ta ise, kuhu see kulutada. Sellepärast ongi ihaldusväärne mitte auto ega suvila ega korter, vaid omaette tuba korralikus ühiselamus. Seal pole vaja mööblit osta, seal vahetatakse kolm korda kuus pesu ja seal ei jälgi kombiusvalve, milline naine hommikul su uksest välja jalutab. Mis võiks olla parem, mis annaks mehele veel rohkem vabadust?

„Galina Nikolajevna, öelge palun, kas teie või teie kolleegid teavad, kes oli Pedagoogilise Instituudi esimene rektor. Kes projekteeris teatrihoone? Kes oli peaarhitekt, kui võeti vastu linna geneeraalplaan?“

„Mina küll ei tea ja vaevalt teisedki naised on selle vastu huvi tundnud — siin ju kõik ajutised.“

Mina olen ka ajutine. Veel üks ajutine teiste hulgas.

Olgu, naitun, ütles lohe Goronõtš. Tuleb minna tuppa nr. 49.

kus ka kolm korda kuus puhas pesu antakse, ja hakata süüa tegema.

Dixi et animam levavi.

Reede, 25. jaanuar

Pesin pesu. Pesin toapõranda puhtaks. Üle 2—3 nädala, häbi öeldagi. Poest sain ilusa tüki sealiha, lõikasin selle lahti ja raputasin veidi soola peale. Nagu ikka. Ülepea on mu seinakapi söögiriulitel alati toidupoolist vähemalt nädalaks: kalakonserve ja rohelist hernest ja lihapoolist, makaronidest-riisist-kartulist kõnelemata.

Lõen paar nädalat vanast ajalehest takkajärele, milline oli Eestis detsembrikuu ilm. Olnud külmem kui tavaliselt, esinenud tuiskusid. Võib-olla. Minul on siinse kliima kohta öelda vähe. Eriline on suur kõikumine öiste ja päevaste temperatuuride vahel. Oli öösel külmakraade kas 17, 20 või 22 (viimati nimetatut on siin juba palju), siis keskpäeval näitab kraadiklaas ikka —10° kanti.

Teine iseärasus on päike. Nii palju päikest kui siin, pole olnud Eestis ühelgi talvel. Rünkpilved praegu puuduvad: päike lõõmab kas selgest taevast või on taevas päris hall. Ei või jaa, must või valge, kukk või kana.

Kukk või kana, eestlane või mitte-eestlane. Kes on mitte-eestlane? Oskaks köietantsijagi siin otsustada?

Korsakovi lastemuusikakoolis õpetab puhkpille pesueht (?) eesti mees. Juhtus paraku nii, et konservatooriumi lõpetas ta Alma-Atas. Edasi paiskas elu muusiku hoopis siia, Kaug-Itta. Naine on venelane, tütre eesti keelt sõnagi ei mõista, side sünnimaaga praktiliselt puudub. Tütred pole seal käinudki.

On see eesti mees? Kukk või kana, noor või vana?... Musta ja valge vahel on hall, täku ja mära vahel on ruun, kuke ja kana vahel pole midagi — mis on eestlase ja venelase vahel? Kas selline pooleldi venestunud muusik? Kuidas seal öeldigi: mida tähendab Hecuba mulle või mida tähendan mina Hecubale?...

Ei ole see ainuke näide.

Moneroni saare majakas sai uue ülema. Selleks pandi mees nimega Vitautas Gljaudelis.

Saar on väike: kolm peret majakat teenindamas ja viis meteoroloog. Erinev alluvus on mõnigi kord tekitanud ametkondlikke barjääre isegi nii kitsastes konservikarpides nagu Moneroni saar. Siin elatakse ühise perena.

Vitautas oli enne laeval pootsman, sõitis merd 12 aastat. Kaldal tööd otsima sundis tervis. Saarel seadis ta ennast sedamaid põhjalikult sisse. Vanemad olivad kuulutasid, et sagedaste udude tõttu köögivilja ja kartul saarel ei kasva. Peab kasvama, sõnas

leedukas ja ennäe — kasvas tõesti. Ainuuksi tomateid korjati esimesel aastal Gljandelise aiast enam kui kümme pangetäit. Kohalik ajaleht kiidab pootsmanit:

„Kõigest on näha, et mees seab end baltlase põhjalikkusega ja ettenägelikkusega sisse kogu eluks, et ta ei tunne ennast saarel ajutisena. Kahjuks kohtab niisugust suhtumist nii majakahtide kui meteoroloogide juures sellistes eraldatud paikades harva. Seejuures pole mees veel neljakümnenegi.“

Vitautasel on naine Raissa Semjonovna. Ma ei tea, on neil ka lapsi. Küllap on, tõenäoliselt on. Kukk või kana, noor või vana — kes on Vitautase lapsed? Rahvuselt, mõtlen.

Ja mõelda pole jällegi midagi. Veel üks kild on lahti löödud. Veel üks oks on kaugele ujunud. Oma ema, emapuu juurde, kust ta kõrd. lahti murdus, tuleb ta tagasi kui külaline Idast, käekõrval ilusad, töökad lapsed. Lapsed, kes leedu keelt usutavasti sugugi ei mõista, kellele Kaunas või Vilnius tähendavad just niisama palju kui Riia või Tallinn — ilusad Baltikumi linnad puha.

Võib-olla ma liialdan. Heljo Tuisk saatis tütre Pärnusse. Ja on see üldse nii tähtis? Üks muusik, üks pootsman... Palju jääb neid BAM-i äärde, teistele suurehitustele või Moskvassel

Ega ma neid taga nutagi, asi pole selles. Mees peab teadma, mida ta tahab ja mis talle hea on. Ma tahan ainult, et asju nimetataks õigete nimedega, seega ka venestumist venestumiseks. Eestlasi venestus kas või Peterburis tuhandete kaupa, aga Eesti ja ta rahvas on jäänud püsima.

Veidi enne keskööd

Larissa, kas sa veel mäletad meie esimest kohtumist aasta-kaks pärast sõda? Päts leiba Tartu turul maksis 70 rubla, minu ema teenis kuus 280. Sa olid kaltsudes ja kriimuline ja kotiga. Sa tahtsid leiba, et viia see kuhugi Pihkva kanti. Mille eest? Mis võis see olla, mida sa oleksid suutnud vastu anda kahe pätsigi leiva eest, et need õnnelikult kotti suruda ja jumal teab mis kombel koduste juurde tagasi jõuda? Tookord mul leiba sulle anda ei olnud, aga ma ei tirinud su patse, ma ei mõnitanud sind, ma lasksin sul rahulikult minna. Sel ajal, neil aastatel maksis seegi juba midagi. Teist korda nägin ma sind Leningradi turul. Tartu Supilinna aiapidajad panid kokku sõiduraha ja sõitsid kaubitsema. Leib ei olnud enam probleem, aga leivakõrvane küll, ka selline, mis peenral kasvab. Sa tulid ja vaatasid mind oma roheliste nõiasilmadega ja ma oskasin juba rehkendada, mida kõike muud saanuks sa osta nende kopikate eest, mis sa mulle redisekimbu tasuks pihku pistsid. Oleksin tahtnud nad sulle kinkida, oleksin nad

sulle kinkinudki, aga mitte mina ei kaevanud maad, ei rehitsenud ega külvanud, ei rohinud ega pesnud rediseid mullast puhtaks. Ma ei saanud ära kinkida võõrast tööd, sina aga ei saanud sellest aru ja lahkusid väärikalt kui Pipi Pikksukk, nõelumata sukakand rõõmsalt välkumas.

Uuesti olime pikemalt koos paadimatkal Volga deltas. Paadid olid päratud kui Peipsi vened, neid tuli endal sõuda ja see nõudis organiseeritust. Matkajuht, tragi poiss, kamandas kõigepealt oma karjakese ühte ritta, meid sai inimest nelikümmend, ja pidas järgmise kõne.

„Iga paatkond on tervik. Matka huvides oleks tarvis, et igas paadis oleks vähemalt kolm meest sõudmas, ülejäänud võivad naised olla. Paatkonnad teevad kordamööda süüa kogu laagrile, sellepärast oleks otstarbekas, kui ühe paatkonna rahvas elaks ka telkides koos. Telgid on kahelised. Meeste käes edeneb telgi püsti-panek ja mahavõtmine ladusamalt ja ülepea on see meeste töö, sellepärast oleks tark, kui telkides elaksid segapaarid. Teengi nüüd meestele ettepaneku endale telgikaaslane välja valida, seejärel asume paatkondade koostamisele.“ Pärast selgus, et mina ainsana võtsin habemega nalja tõsiselt.

Muidugi olin ma su enne ära tundnud, aga ma ei näidanud seda välja. Ka sina tegid, nagu sa ei tunneks mind ära, aga niipea kui mä sinu juurde astusin ja sulle silma vaatasin, ei suutnud sa naeratust enam peita. Niiviisi me elasime seal vägeva jõe saarekestel oma telgis ega teinud just suurt välja, et me päris kaks ei ole.

„Telgid tuleb panna ühte ritta!“ kamandas instruktor alguses. „Miks te enda oma nii eraldi püsti lõite?“

„Kas sa Eestis oled käinud?“ küsin.

„Noh, olen.“

„Kas sa seal külasid nägid?“

„Noh, ei näinud. Te seal elate taludes.“

„Noh, mina olengi eestlane ega oska külas elada ja see seal papli all on minu ja Larissa talu.“

Miks meie kodu Užgorodist Kuriilideni on ajutine, räpakas ja kasimatu? Kui hoolitsetud Austriaga võrrelda, näiteks. Sellega pole võimalik harjuda. Aga Larissa on haaramatu ja päratu, temas on peidus tont teab mis; üle tema, läbi tema tormavad kõik tuuled, ja siin on ruumi elada. Mis aga kõige tähtsam — Larissal on valutav hing. Siin on ka minul korraka hing, mida ma kodu-Eestis ei teadnud endal üldse olevatki. Larissa leidis mu hinge üles.

Ühes väga lugemisväärses raamatus tegeles üks muidu väga tark senaator Varro sellega, et püüdis ühendada ühendamatut, Roomat ja Ida. Varro ei saanudki aru, miks teda Ida nii ahvatleb. Mina omakorda ei mõista, miks mind tõmbab Larissa juurde.

Tõmbab ikka uuesti ja uuesti ja Larissa üks kaunemaid naeralusi on see jumalast õnnistatud saar.

Aga jäädagi Larissa juurde? Nagu jäi Moneronile Vitautas Gljauzelis? Kes ma siis oleksin? Eestlane? Venelane? Internatsionalist? Või ei keegi?

Ja ikkagi ja ometi — Larissa õhutab avantürismile. Elu olen salaja põlanud vedelaid mehi, kel puudub elujulgeus. Pean siis nüüd ka ise selliseks muutuma? Hirmu ajab peale tõik, et SEE on täiesti võimalik, ole ainult mees ja julge.

Korter ei ole küsimus. Larissal seisavad tühjad kaks tuba pluss köök, seal on ainult raamatuladu. Ja vana kraami üputus Larissa pakub — võta ja ela, mina ise tulen ainult nii tihedalt, kui sa kutsud. Elukoht ei oleks probleem.

Töö? Seda on siin kuhjaga, ainult vali. Linnuvabrikus ma kuulasin maad, neil leiduks vahetustega tööd, 24 tundi ametis, sellest 4—6 tundi und, 3 ööpäeva vaba. Kui viina ei joo ja luuse ei tee, on palk 400 rubla kuus. Teine võimalus on merele minna. Kolm kuud tööd, 1500 rubla tasku ja sellest elad 6 kuud ära. Tagasihoidlikult, aga elad. Ei, raha ja töö poleks probleemi.

Heldeke, kuidas meie riigis maa ometi on nii lahti ja nii täis võimalusi!

27. jaanuar, pühapäeva hommik

Viiratsis on pühapäevahommikused pannkoogid meie perekonna raudsemaid traditsioone. Siin küpsetan ma nad endale ise. Igal pühapäeval, kui leiduvad pliit ja pann.

Tunnen mingit kosmonauditunnet. Hea küll, ma teen ka tööd, aga ma ei kuulu kuhugi. Šaeveskis saevad mehed palke ilma minuta, keegi müüb poes leiba, keegi juhib bussi, millega ma Korsakovi sõidan... kõik kuuluvad kuhugi, kõik on supi sees. Mind aga pole tarvis, kusagil ei ole auke, mis minuga täidetud peaks saama. Tullakse kenasti minutagi toime. Ka Eestis, ka Viiratsis.

Ära hulla, ära tembuta, tuleta veel kord meelde, mida ka sulle ütles Tiiu Randviir: meie suurimad vaenlased on enesehaletsus ja argus.

Pea püsti! Ole mees!

Õhtupoolik. Videvik

Larissa peseb köögis nõusid. Nõude pesemine tuleb tal ka ilma minuta juba kenasti välja, sest ta õppis sooda kasutamise selgeks. Minu sellist kommet ei olevat.

„Mis minust töö, linnas või kirjanike hulgas räägitakse, selle peale ma vilistan,“ ütleb Larissa. Mis tõsi, see tõsi — vilistab küll, vilistab kõvasti ja julgelt.

„Mu süda valutab hoopis sellepärast,“ ütleb Larissa, „ja valutab kõvasti, et ma petan TEDA. Oma A. A.-d, keda olen armastanud 17 aastat järjest.“

Niisiis — 17 aastat armastust.

„Kes ta on?“

„Tuntud professor Moskvast.“

Kord puutusid põgusalt kokku mehe käed ja naise käed. Vana, hellitatud mees õnnitles noorukest aspiranti kraadi eduka kaitsmise puhul. Mehele sellega kõik lõppeski, naist aga tabas kui välgulööb — ta armus otsatult, lootusetult. Ainult selle käesurve pärast, sest selline pikk, selline koletult tähendusrikas kätlemine pidi ometi kuhugi välja viima.

Sellega kõik algas ja ka lõppes. Enam midagi muud ei tulnudki, ei komplimente, ei lubadusi, intiimsustest kõnelemata. Ja ometi ei pidanud Larissa paljaks aastast aastasse ainult selleks Moskvasse lennata, et oma armastatuga kas või kümme minutit kusagil koridoris kõnelda, teda korrakski näha.

Aga professor? Mees, keda noored ja kaunid kirjanduslikud daamid piirasid lausa grupiviisiliselt? Muide — abielus mees.

Kui Larissa oli jälle kord ainult selleks Moskvasse põrutanud, et oma A. A.-d hetkeks näha, tabas professor paraja momendi ja ütles:

„Larissa, meil ei tule midagi välja!“

„Ja sina oleksid nõus hakkama tema Moskva haaremi kümnen-daks konkubiiniks?“ küsin üllatunult.

„Mis kümnendaks! Kui tal oleks haarem ka 900 liignaisega, hakkaksin ma rõõmuga 901-seks!“

Ja ta ei valeta. Vaene väike mina, kes ma pean võitlema varjuga, mida ei võta kuul ega mürk! Vaene väike Larissa, kes peab oma südametunnistust koormama sellise ränga reetmisega! Ja ma pole teps mitte irooniline, siin on sellised probleemid tõsised. Ehk ka meil ja ma ainult ei tea seda?

28. jaanuari hommik, Selge, sinine taevas

Loen raamatut, mille lasksin siia järele saata. Bengt Danielsson „Õnnelik saar“. Kangesti tahaks siit jupi maha kirjutada:

„Meie naabril Teriil tuli ühel heal päeval idee, et ajab oma maatükil mõne augu kinni ja selleks tõi ta käsikäru välja. Nägime teda mitu tretti järjest käruga alla randa suunduvat, kuhu lained olid uhtunud kõige peenemat valget liiva, mida pargi teede katteks kasutada võib. Korraga aga oli mees kadunud. Lähemalt uurides selgus muidugi, et ta oli oma liiva täis lastitud käru keset külatänavat vedelema jätnud. Päevad kadusid, kuid käru seis endist viisi samal kohal. Vaatamata sellele et Terii temast vähemasti paar korda päevas mööda käis ja et ta liiklust segas, ei liigutanud tema ega ka keegi teine selleks sõrmegi, et käru sealt ära viia. Alles nädala pärast lõi Terii ühel hommikul ootamatult käed käru külge ja alustas jälle tööd, nagu peakski see nõnda olema... Aita peapea. Milleks rutata? Homme on ka päev!“

Vaatasin veidi aega pealt, kuidas üks mees tara ehitab. Front oli lühike, kaks postivahet.

Ümmargune ristlatt löödi kumera posti külge kahe pika naelaga.

„Lubage, ma saen postidele sälgud sisse, saab ilusam ja tugevam,“ pakkus loll pealtvaataja.

„Käib küll! Mul on pikad naelad.“ Olid pikad naelad tõesti. Mees hakkas lippe lööma, kiibitseja kiibitses edasi. Nagu lipp pihku juhtus, nii ta tarasse toksiti. Ei olnud siin mingit sobitamist, et nad ülalt ühekõrgused saaksid või et lipivahed jääksid ühelaiused. Veel kord pakkusin nõu ja abi.

„Nitševol! Käib nii ka!“ vastas mees sõbralikult, sest sahhalinlane on südamlilik. AITA PEAPEA. Käib küll!

29. jaanuar, teisipäev

Ega ma püüagi teha nagu, et kõik hingevirvendused siia kirja panen. See ei sobiks mulle ega ole ka vajalik. Hädade kurtmine ei tee neid vähemaks. Mõndagi, mis mulle täna ja praegu tundub otsatult tähtis, ei tarvitse seda olla lugejale.

Alustades lubasin endale, et ei loe kord kirjutatut enam üle. Et kindlalt sõna pidada, võtsin endalt niisuguse võimalusegi: mis valmis saab, lendab Eestisse. Sellega väldin kiusatust midagi siluda või stiili ühtlustada. Tulgu parem kõik nii, nagu laulab lind — vabalt.

Siinsed lugejatega kohtumised on küll selline nähtus, kus enese-õigustus vahel lausa vajalik.

Korsakov. Sašal, kes neid kohtumisi eelnevalt kokku lepib, on tekkinud mingi segadus; meid oodatakse ühel ja samal ajal kahes kohas korraga.

Otsustame oma viiese pundi pooleks teha. Kujuneb välja sedasi, et mina ja poeet Denissov seame sammud õllevabrikusse.

Kohale jõuame pool tunnikest varem. Denissov esitleb meid direktori sekretärile. Tehase enda, nagu ta väljast paistab, ega sekretäri kabineti järgi otsustades küll ei arvaks, et 1917. aastal Petrogradis mingi pööre toime pandi. Edaspidi see mulje süveneb. Sekretär väljub kõigepühama kabinetist ja kuulutab:

„Jah, pidi olema mingi esinemine küll. Aga alles kell kolm. Seni oodake.“

Denissov lõbusalt:

„Õues on külmavõitu, kus me niikaua oleme?“

„Väljas on ooteruum. Prijomnaja. Seal on teil ruumi küllalt ja soe ka.“

Teeme aja parajaks ületänavakaupluses. Kohtumine algab ettenähtud ajal. Kuulajaiks on töölt ära kutsutud, tülpinud nägudega tosinakene töolist ja paar kontorinaist. Sissejuhatuse teeb direktor ise:

„Meile on külla sõitnud... artistid...“

Denissov (vahele):

„Mitte artistid, vaid kirjanikud!“

Pärast sellist algust tuleb meil end õigustada, maksma panna ja aplaus välja teenida.

Paneme end maksma. Tülpimus nägudelt kaob.

Saame sooja aplausi. Isegi kontorinaistelt.

Sõbral Denissovil on sellest vähe. Pärast, kui direktor suvatseb meiega kättpidi hüvasti jätta, luiskab see krutskimees talle, et ma olevat kirjanik küll, eraelus aga spetsialist õlle alal. Direktor olgu valmis, sest „Baltikumi spetsialist“ saadetavat siia varsti tagasi inimestega vestlema ja õlut degusteerima.

Direktor sündis ümber hetkepealt. Mis edasi sai, sellest poleks aus kirjutada. Nentigem vaid, et kohtumine jätkus soojas ja sõbralikus õhkkonnas.

Holmsk. Keskkool. Õpetajate tuba. Kohtumise alguseni on aega, silmitsen seintel rippuvaid tabeleid.

Üks kannab pealkirja „Õpilase isiksuse põhiomadused“. Kirjutan peamised maha.

1. Ühiskondlik teadlikkus.
2. Moraalsed omadused.
3. Tahtekindlus.
4. Temperamendi ja psüühika iseärasused.

Ja nii edasi. Teine tabel. Seal on kirjas, millistele üldandmetele õpilase kohta peamiselt tähelepanu pöörata.

1. Elukoht. Vanemate töökoht ja amet.
2. Vanemate kultuuritase. Vanemate suhtumine religiooni.
3. Õpilase ajarežiim. Milleks kasutab vaba aega?
4. Sõbrad.

Minult tullaakse küsima, mida ma kirjutan. Seda ei küsita, milleks.

Püüan oma huvi seletada. Et mulle tunduvad need tabelid barbaarsed. Sellistest andmetest võiks huvitada meist lõunas asuv „Mitsubishi“ suurfirma (või meist idas asuv Luure Keskvalitsus, aga seda ma neile ei ütle), mitte aga nõukogude kool. Kas lapse puhul pole koolile siiski olulisemad muud omadused?

„Millised siis?“

„Õppimishuvi. Õppimisvõime. Asend klassi hierarhias: liider, liidri soosik või tõrjutu. Huvid. Tulevikukavatsused. Nõrkused. Paljugi mis veel. Ega mina ei ole õpetaja.“

„Teate, neid tabeleid siin seintel pole mitte meie välja töötanud. Need on meile ülalt saadetud. Juhendumiseks ja täitmiseks.“

Sellega on siinmail igasugune vaidlus sedamaid lõppenud. Edasi vestleme lastest.

„Kas lapsel ja lapsel on vahe?“

„Intelligentide lapsed ja samuti eesrindlikest töölis perekondadest pärit lapsed püüdleval kodu mõjul kõrghariduse poole. Ülejäänuid see enamasti ei huvita.“

„Kas lapse rahvusel on mingit tähtsust? Või sellel, kust maa-nurgast ta isa-ema siia sõitsid?“

„Mitte mingit vahet pole ega saagi olla. Rahvusel või geograafilisel päritolul pole mingit tähtsust. Kõik on saanud ühesuguse kasvatuse, selles peitubki meie jõud, kõik on nõukogude lapsed, on sahhalinlased. Ja ometi on kooli õpilaste koosseis rahvuslikult väga kirju, sest ujubbaasid värbavad endale kaadrit üle kogu NSV Liidu, meie suure kodumaa igast nurgast.“

„Vabandage, kui ma taktitult küsin, aga kas te ise pärast pensionile jäämist sõidate mandrile tagasi?“

Minu vestluskaaslane on kooli õppealajuhataja Lidia Afanasjevna, lõbusate tarkade silmadega naine.

„Ei enam! Kui ma praegugi mandril, puhkekodus, mõne sahhalinlase eest leian, on südames selline tunne, nagu oleksin sugulast kohanud.“

„Kas peate ennast põliseks sahhalinlaseks?“

„Ei. Põlised on need, kes siin sünnivad. Meie suurim häda on selles, et oblastis puuduvad kõrgkoolid. Aastast aastasse kaotame oma noorsoo kõige parema osa, kaotame jäädavalt. See teeb meile muret, mitte mõni rumal plakat, mis kontrollide jaoks igaks juhuks seinal ripub.“

„Meil Eestis muretsetakse vahel selle pärast, et kool produtseerib

mitte mehi ja naisi, vaid steriilseid kesksoost olendeid. On see ka teie probleem?“

„Loomulikult! Ma püüdsin siin sisse viia erikursust perekonnaeetikast, kuid tulemused olid nigelad. Õpetajad ei taha sellega tegelda, lapsed häbenevad. Aga tarvis oleks.“

Kell kutsub kohtuma. Kohtume. Oma jutukese lõpul küsin:

„Kus te tahaksite edasi õppida?“ Tegemist on abituuriumi esindusklassiga. Vastus on sõbralik, valjuhäälnne ja üksmeelne:

„Mandril!“

Metropol röövib kõikjal, metropol kutsub ega anna tagasi. Kui paljud neist, kes Tallinnas-Tartus õpetajaks õppinud, soovivad Hiiumaale tööle minna? Midagi on... viltu terves Taani kuningriigis.

Holmski ehitustrust. Jälle teeme aega parajaks, kuni rahvas punanurka koguneb. Kolleegid kirjanikud teevad suitsu, mina kooserdan mööda maja ja otsin vestluskaaslast. Nagu alati, nagu ikka.

Leiangi. Daam on insener ja veel ilus naine.

„Olen elanud siin 16 aastat. Enam ei suuda (vene keeles kõlab see efektsemalt: bolše ne magu!). Siin pole ju muud teha kui külla minna või külalisi vastu võtta ja alati vahetada neidsamu nägusid. Loodan korterivahetusele. Mul oli hea pakkumine, Donetskist. Vahetaja kirjutas ja helistas. Me muidugi tahtsime vahetada küll, aga ei mehest ega minust olnud otsustava sõna ütlejat, nii ta leidiski teise variandi. Praegu on meil väljavaated Astrahani, Klaipedasse ja Ždanovi. Astrahanis olen ma elanud, seal on hea puuviljade poolest, aga linn on tatarlasi täis, liiga palju on neid kõikjal. Kas valida siiski Ždanov? Selleks et need kohad kõik oma silmaga üle vaadata, kuluks ainuüksi lennukipiletitele ühe inimese peale rublat 500. Aga muidu oleks vahetamiseks ideaalne aeg: tüdruk käib alles 8. klassis. Mandril jääks tal enne sisseastumiseksameid parasjagu aega kohanemiseks. Siin pole ju muud valikut kui see õpetajate instituut ja sedasi ka ei taha hakata elama, et meie siin saarel ja tütar kusagil tuhandete kilomeetrite taga.“

Kutsutakse. Tuleb minna. Jätan daamiga jumalaga. Ja jätan ütle mata, et ikka ja alati samad näod võivad ka Moskvast ära tüüdata, Donetskist-Ždanovist kõnelemata.

Mulle endale õpetavad need kohtumised kõigele lisaks või ennekõike tundma kohalikke kirjanikke. Eriti üksikasjalikult muidugi neid, keda parajasti kaasas ei ole. Kuivõrd kõik teavad, et eestlased on diskreetsed ega lobise, kuulen mõnikord lausa üllatavaid detaile. Aga jäägu nad sinnapaika. Olgu kas või seegi kord eestlane tõepoolest diskreetne.

31. jaanuar 1985

Toota on kergem kui müüa; raamatut kirjutada või kapsast kasvatada lihtsam kui käsikirjast raamat saada või kapsas realiseerida — seda teavad kirjanik ja kärner üsna ühtemoodi.

Sahhalinil on kirjaniku elu topelt raskem kui meil. Mõtlen raamatu väljaandmist.

Oblastis omaette kirjastust pole, seletab mulle „Dalizdati“, Vladivostoki kirjastuse kohalik vanemtoimetaja Vassili Kukuškin. Järgnev jutt ongi aetud sama mehega.

„Aastas saame välja anda 12–13 erinevat nimetust, kogutiraaž on 200 000, maht umbes 100 autoripoognat.“

Kõik see rikkus ainult kümnele kirjanikule? Pole paha, pole paha, pole kohe sugugi paha!

„Te ei saanud minust aru. Võtame näiteks 1983. aasta kirjastusplaani, siis saab olukord selgeks.“

Eks võtame siis pealegi.

1. „Sahhalini oblast arvudes“. Statistikakogumik. 8 poognat.
2. „Meie ajastu rütmid“. Publitsistikakogumik. Autorid on aja-kirjanikud. 5 poognat.
3. „Sahhalini minevik, olevik, tulevik“. Autor on oblastikomitee sekretär A. Kuzin. 10 poognat.
4. „Kohaliku toponüümika kogumik“. Autoriks kohalik filoloogiadoktor. 9 poognat.
5. „Riikliku arhiivi materjalide teatmik“. 6 poognat.

Ja nii edasi.

Ilukirjandus? Loetleme sellegi: aastaplaanis on kirjanik M. Fin-novi kogu „Kaks jutustust“, 12 poognat, 10 000-lise tiraažiga; kirjanik L. Kuznetsovi romaan „Laguun“, 12 poognat, 10 000-lise tiraažiga ja kirjanik J. Lebkovi poeetilised jutustused „Viies mäe-kuru“, 3 poognat, 5000-lise tiraažiga. Kaks raamatukest avaldatakse mittekirjanike sulest, kummagi tiraaž 3000 eksemplari. Ilmub järje-kordne kogumik (aastaraamat) „Sahhalin“. Ja ongi kõik.

Kogumik „Sahhalin“ meenutab sisult ja välimuselt ehk meie „Loomingut“, ent ta ilmub kehvas kujunduses, kehvemal paberil ja ainult kord aastas (!).

„Aga üldtiraaž 200 000? Kuhu see siis kaob? Loetelu annab ju kokku vaevalt veerandi?“

„Väga õige, kõik see annab kokku 60 000. Ülejäänud 140 000 läheb Kuprini raamatule „Kahevõitlus“. Jah, 200 000-st 140 000 Kuprinile. Ja neistki jääb oblastisse ainult 40%. Seletus sellisele kirjastuspoliitikale on lihtsamast lihtsam — firma on isemajandav, kohalikud autorid oma pisikeste tiraažidega mingit tulu ei too ja Kuprin peab kõik selle kinni maksma. Ka kirjastajate preemiad.

Et selline kirjastuspoliitika kirjanikke teps ei rahulda, ei tarvitse vist öeldagi, sest... sest on olnud ka paremaid aegu. 1. septembril 1958 organiseeriti oblastisse omaette kirjastus, mille võimsus oli 250–300 poognat aastas. Kirjastusel oli viis toimetust. Lahedad avaldamisvõimalused olid mõjuvaks stiimuliks, nii et 1967. aastal loodi oma kirjanike algorganisatsioon. Nüüd on see paraku juba paarkümmend aastat ilus minevik.“

Niipalju kirjastamisest.

Sedasi... Larissa tuleb poole tunni pärast lõunale. Toit on malmipotis soojas: hautatud part kaalikate ja porganditega, juurde toorsalat ning liitriline pudel piima.

Millega need naised küll rahul pole? Toitu soojas hoida ja süüjat oodata on ometi nii mõnus!

2. veebruar, laupäev

Isegi siin mõistan ma oma karusselli liiga kiiresti pöörlema panna.

Tahaksin Sahhalinist puhata. Nädalaks aja maha võtta, et järele mõelda. Miks ma siis seda ei tee?

Tuleb tapamajja tagasi minna. Võhmasse. Ausalt ja avalikult, rind ees. Seni ma käin seal kui vargil, Sahhalini arvelt või kulul.

Laul on pakk dirigente, elulugusid ja memuaare. Millal need konspekteritud saavad?

Jõuab!

3. veebruar

„Nõukogude Sahhalin“, oblastikomitee häälekandja, kirjutab pikalt-laialt hiljuti doktoriks saanud geoloogist Helios Gnibinenkost.

Mehel ongi tähelepanuväärne elulugu. Töömeheteed alustas ta Kemerovo oblastis raudteetöölisena. Oli vagunite järelvaataja, siis lukksepp. Võttis vastu, kontrollis ja saatis pikale teele ronge. Siis hakkas õppima. Õppis ja õppis, sai kandidaadiks, nüüd kaitses doktoritöö.

Artiklist saan teada, mida vastne doktor arvab teadusetegemisest ja oma kaastöötajatest, saan kuulda ka arvamuse Kaug-Ida maa põue rikkuste kohta. Kõik see on armas, aga põhilisest, mulle täna kõige olulisemast, ei kuule ma midagi.

On ta varjaag või kavatseb meile jääda? Kui ta on abielus, kas tahab ta naine paiksiks jääda, tahavad nad saada maetud meie surnuaiale, sellele uuele ja ilusale, mida praegu projekteeritakse? Või on Sahhalin doktorile ainult stardipakuks Moskvasse, nagu paljudele, liiga paljudele?

Varjaagide rajatud majandus ega kultuur ei saa olla viljakad, ei saa olla loovad. Varjaagid saavad olla vaid ajutine hädaabinõu. Kas sina, Helios Gnibinenko, oled Sahhalini patrioot või varjaag?

4. veebruar 1985

Kui mitu erinevat lugu annab ühest vanast mehest, sõjaveteranist, kirjutada? Sõjaveteran Komarov, poliitõõtaja Komarov, luuletaja Komarov... endine leningradlane Komarov. Nagu selle rikka mehega juttu ajan, nõnda midagi uut kuulen.

„Sõjas olin selle esimesest kuni viimase päevani. Alustasin noorukese ohvitserina ümberpiiratud Leningradist. Lõpetasin Doonaul. Ordenid-medalid? Neid jätkub, loendamine läheks pikale. Auate demobiliseerimisel? II järgu kapten. Sõdisin ju sõjalaevastikus.

Mõni episood Isamaasõjast? On meeles üks tõesti ere episood, seda olen kirjeldanud ka ühes luuletuses. Schlüsselburgi ja Leningradi vahel asus Dubrovka küla. Võitlust selle küla pärast juhtis isiklikult marssal Vorosilov. Et rindejuhataja, revolver käes, tõstab madrused rünnakule, et marssal jookseb reameestega kõrvuti vastase kaevikute poole ja röögib hurraa!!!, seda tuli vist Isamaasõjaski ette see ainus kord. Meie saime pataljonikomandöri kätse kaitsta armeejuhatajat rinnaga, aga kuul on pime ja kuidas sa teda jooksu pealt kaitseks? Nii panigi keegi poistest marssalile jala taha, et ta kõhuli käis. Kukub, ajab enda püsti, vannub kolmekordseid ja otsib süüdlast. Meie aga kahekümnekesi, kõik rindejuhataja kaitsjad, seisame talle kuuli kaitseks ette ja varjame marssaliregaale. Vahepeal oli rünnak meist kaugele ette jõudnud ja Vorosilov õnneks elus. Loomulikult ei mahtunud selline uljus sisse ühestki väravast. Muidugi sai Stalin sellest kohe teada ja juba järgmisel päeval vahetas Vorosilovi rindejuhataja kohal välja Žukov. Žukov oli silmapaistev strateeg, aga Stalini käske täites ta inimeludest küll ei hoolinud. On tarvis, tuleb surra! Aga Dubrovka küla all marssali elu päästmise eest sain Punatähe ordeni.

Sõjatee Eestis? See algas Narva tagant. Kuulusin erigruppi, mille ülesanne oli tõkestada puruks löömata jäänud või metsadesse peitu pugenud fritside põgenemine mere kaudu, merele. Sõitsime kohe armee järel, alles matmata laipadega ääristatud teedel.

Mõni episood? Meeles on küll üks, see, kuidas ma Kihnu saarel taastas nōukogude võimu.

Väejuhatust ei teadnud, milline on olukord saarel, kas seal on fritse, fašiste, sest igasugune side puudus. Moodustati grupp kolmest ohvitserist asja uurima. Meile anti torpeedokaater, kaatri

taha seati randumiseks kaluripaati ja läks sõiduks. Kui saar püssikuuli tabamiskaugusele jõudis, lasti meie pihta tuletornist paar pauku. Põrutasime vastu, istusime kaluripaati ja sõudsime randa. Võtsime ahelikku ja ründasime kolmekesi majakat, aga see osutus tühjaks. Laskja oli põgenenud. Et juba hämardus, süütasime lõkke ja sättisime end kordamööda magama.

Hommikul otsisime üles kohaliku kooliõpetaja. Teadsime, et enne sõda oli ta olnud külanōukogu esimees, tema nime ma ei mäleta. Kooliõpetaja organiseeris kohalikest meestest ja vanematest õpilastest rühma, kes saare läbi otsis. Enne seda keelasime kõigil paatidel mis tahes väljasõidu. Võõraid, sõjapõgenikke, kogunes 40 inimese ringis. Järelepärimisel selgus, et üks neist oli tegelikult värbaja Rootsist, teised sõjast hirmutatud mandrielanikud. Need saatsime mandrile tagasi, kooliõpetajale aga ütlesin: sina oled nüüd kohalik võim, see on minu käsk. Igal saare mehel oli relv, nii et mõnemehelise bandiidisalgaga vastu nad kaitsetud ei olnud. Sedasi sai saarel nōukogude võim kolme mehe poolt taaskehtestatud, ilma et automaate või käsigranaate oleks vaja läinud. Kes meie pihta tulistas, seda me muidugi otsima ei hakanud.

Sahhalin?

1964. aastani elasin Leningradis, enne demobiliseerimist teenisin sõjalaevastikus siinsetes vetes, töötasin Komsomolskis. Mulle hakkasid meeldima siinsed inimesed, nende töökus ja valmisolek taluda raskusi nii kaua, kui on tarvis. Pärast errujäämist kirjutasin siia oblastikomiteesse — on neil mulle tööd anda? Vastati — sõitke Holmskisse, hakkate tööle ekspeditsiooni ülema asetäitjana. Töötasin selles ametis ja hiljem sõitsin poliitõõtajana merd. Saarel, kuival maal, olen 1972. aastast.

Mida ma taga igatsen? Noorust muidugi. Kahetsen seda, et arstid ja aastad mind enam merele ei luba.

6. veebruar

Oblastikeskuse kõige suuremad, kõige esinduslikumad, kõige kaunimad hooned (kui esinduskino ja draamateater välja arvata) on selle või teise nimega kontorid. Ühte neist ilusaist suurtest majadest sean sammud, et otsida üles V. V. Paramoškin, oblasti-komitee lektor. Vestluskaaslaseks osutub heas vormis mees parimais aastais. Oma olekult ja jutultki meenutab ta pigem intelligentset, endast lugupidavat, kõrge kvalifikatsiooniga töolist kui kabineti-inimest laua tagant.

„Saar saareks ja kaugused kaugusteks, aga meie töö on küll organiseeritud täpselt nii, nagu igalpool mujalgi. Lektoriteks valime välja järeleproovitud seltsimehed, neid õpetame ja kontrollime.

Lektorid saame sageli „Teaduse“ kaudu, tõmbame endale nende parimad. Seega oleks „Teadus“ justkui I aste ja meie II aste, kõrgem pilotaaž.“

„Kui suur osa loengute kogumahust langeb kultuurile?“

„Mis see kultuur on, kus ta algab ja kus ta lõpeb? Meie lektorid loevad teemasid nõukogude elulaadist, kunstist, kehakultuurist ja ateismist. Kas see on kultuur? Palju kasutame pedagoogilise instituudi õppejõude, kes on ette valmistanud loengud kirjan- dusest, samuti ideoloogilisest võitlusest. Loengu „Usk ja kunst“ koostas hoopiski insener Pezotšinski, sellest näiliselt kaugel seisev inimene.“

„Oskate nimetada mingeid traditsioone, mida kohtab ainult Sahhalinil ja ei kusagil mujal?“

„Oskan vastata ainult oma ameti piirides.“

„Traditsiooniks nimetaksin ma liikumist, mis on püsiv ja haarab masse. Selles plaanis meil midagi lausa eripärast ei ole. Pidulik armeessesaatmine, Šikotani saarel töötav rahvateater, kus suudeti organiseerida isegi stuudio — selliseid näiteid kohtab küllap kõikjal.“

„Lektorite meisterlikkus?“

„Ega varblasest ööbikut ei koolita, kuigi me ka sellel eesmärgil oma lektoritele loenguid peame. Paremad lektorid sõidavad rajooni- keskustesse kogemusi jagama... Küllap on see nii üle liidu kõikjal.“

„Palju te kasutate lektoritena loominguliste liitude liikmeid, näiteks kirjanikke?“

„Beloussov esineb, aga harva, ta on meil kirjas kui mitte- koosseisuline lektor. Oblastikomitee palgal on kirjanik Kuznetsov, kes tegeleb agitaatori märkmiku väljaandmisega.“

„Miks teatril ei ole küllastajaid?“

„Sellele on isegi raske vastata. Teatri viga on kehvapoolne reklaam, kuigi töötab direktori asetäitja reklaami alal. Sidemed suurte töökollektiividega neil praktiliselt puuduvad, näitfejad esine- vad väljaspool teatrit rahva ees harva. Teiselt poolt võttes — teater pole halb, ma mõtlen kunstilist suutlikkust, ja vähene külastatavus pole Sahhalini omapära, vaid on iseloomulik kogu Kaug-Idale. Siin hoiduvad ju kõik omaette kui vankri kodarad: töölistel pole asja oblasti juhtivate töötajate ega instituudi õppejõududega, mere- mehed huvituvad vaid kalapüügi probleemidest ja sõjaväelased piiride puutumatuses. Aga küllap on samuti igal pool mujalgi.“

„On kindlasti, on küll. Kas te ise olete elukutselt pedagoog, nagu enamik siinseid juhte?“

„Ei, ma olen hariduselt geoloog, loenguid aga pean lektori- psühholoogiast.“

„Geoloogia ja psühholoogia?“

„Oo, need on palju lähedasemad mõisted, kui osatakse arvata.“

Geoloogid töötavad enamasti ju nn. suletud kollektiivides. Visatakse väike grupp mehi taigasse ja seal tuleb neil kuust kuusse vahtida ainult samu nägusid. Kui juht ei tunne psühholoogiat, kujutab selline situatsioon endast mitte väiksemat ohtu kui aatomisõda. Praktikas on kõike ette tulnud, ka sellist, mida välja ei oskaks mõeldagi. Sellepärast võib küll imestada, miks geoloogist lektor sai, aga mitte selle üle, et geoloogist psühholoog kujunes.“

7. veebruar

Üks Larissa paroolidest:

„Täna kirjutasin Moskvasse A. A.-le, et ma teda enam ei armasta. Miks ma seda tegin? Sellepärast, et ma seda tunnen. Minu ebajumal Montaigne kirjutab, et ta hoidis alati need, kellesse armus, kursis sellega, millises seisus ta armastus parajasti on, kas kasvamas või kahanemas. Aga Montaigne on minu jaoks Armastuse Piibel. Sellepärast ei tee ma ka sellest saladust, kui ma sind enam ei armasta või sinuga koos olles kedagi teist peaksin ihaldama.“

8. veebruar

Täna lehitsen statistikat. Kohalikku infot peegeldab kogumik „Sahhalini oblast arvudes“ 1983. aastast, üleliidulist minu vana sõber ja vend, aastaraamat „Finantsid ja statistika“, samuti 1983. aastast. See täpsustus on mõeldud küll toimetajale, aga olgu pealegi.

Kõigepealt Sahhalin. Kuidas sünnime, kuidas sureme? Sünnime ühtlaselt, 1000 elaniku kohta 1965. aastal 16,4, 1981. aastal 17,3 last. Samadel aastatel suri 1000 elaniku kohta 5,4 ja 9,1. Miks? Aga sellepärast, et üha enam pensionäre jääb siia, jääb paigale ega sõida mandrile tagasi.

Mida me 1981. aastal ostsime?

178 000 kella,

12 000 külmutuskappi,

20 000 pesumasinat,

10 000 fotoaparaati,

19 000 raadiot ja radiolat,

22 000 televiisorit,

4 000 õmblusmasinat.

Palju meil raha on?

1981. aastal oli hoiustatud 530 miljonit rubla ja keskmine hoius 1368 rubla.

Kus me elame, linnas või maal?

1982. aastal elas oblastis kokku 676 000 hinge, nendest linnaelanikke 560 300 ja maaelanikke 115 700. Oblastikeskuses elas 150 100 inimest.

Kui haritud me oleme, mida õpime?

1980. aastal töötas oblastis 94 300 kõrg- ja keskeriharidusega spetsialisti, neist kõrgharidusega 30 800. Täpselt viisteist aastat tagasi olid vastavad arvud 30 800 ja 13 100. Kasv võtab hinge kinni.

Kõrgharidusega spetsialistid jagunevad erialadelt:

insenere — 11 900,

põllumajandusspetsialiste — 1 100,

ökonómiste ja kaubatundjaid — 3 300,

arste — 2 900.

See, kes arvab, et põllumajandusspetse on vähevõitu ja ökonómiste-kaubatundjaid liialt, see ei tunne vastavat üleliidulist statistikat. See disproportsioon pole Sahhalini omapära, ei hoopiski. 1982. aastal lõpetas Nõukogude Liidus kõrgkooli 840 800 noort spetsialisti. Neist lõpetas põllu- ja metsamajanduse alal 68 900, masinaehitajaid oli 87 300 ja ökonómiste 110 600. Kes suudab, see mõistku.

Larissa saatis mu raamatukogu ukseni. Lahkudes ulatas ta mulle mehe kombel käe, vaatas silma ja ütles muiates:

„Oled sa tähele pannud, kui soojalt, lausa päikeseliselt mu tuttavad tänaval naeratavad, kui nad mind sedasi sinu käevangus näevad? Sa vist meeldid neile!“

Tegi ta nalja või ei teinud?

Laupäev, 9. veebruar

Kõige ehtsam, kõige täpsem, kõige järjekindlam, kõige põhjalikum kommunistlike, tõeliselt kommunistlike suhete mudel tänapäeva ühiskonnas on — kommunaalsaun. Olen selles veendunud ilma igasuguse peidetud irooniata, ilma vähimagi alltekstita. Nii see lihtsalt on, võtke heaks või pange pahaks.

Kommunaalsaun — see on terve kimp väga keerukaid, sajandite jooksul (millal nad siiski tekkisid?) läbiproovitud ühiselureeglid, mille täitmiseks pole (enamasti) tarvis mitte mingisuguseid riiklikke sunnivahendeid ega kontrolli, mitte mingeid karistusi ega trahve, sest kodanikud reguleerivad kõik tekkivad konfliktid ise.

Kõik teavad, kuidas saunas tuleb käituda. Kes ei tea, kes tavade (korra) vastu eksib, seda õpetatakse. Kes ei allu, see sunnitakse kuuletuma.

Sabas ei lasta kedagi vahele, keegi ei suitseta keelatud kohas. Riietusruumis ei jäta keegi oma pingile vedelema ajalehte kuivatatud

kala jäänustega või muud sodi: igast lahkujast jääb järele puhas plats, kuhu järgmine mees võib julgelt istuda. Pingil istudes ei hakka keegi laiutama ja naabri territooriumi hõivama. Pesemisruumis ei pritsi keegi oma naabrit märjaks, ei vehi ega laineta seebise veega, ei hõigu üle sauna sõpra, ei rõvetse ega kuse, kus ainult pähe tuleb. Kui kellegi jõmpsikas rikub millist tahes sauna tavadest, kutsub lähim mees poisikese sedamaid korrale. Ja papa ei pahanda, papake saab asjast aru. Või kui ei saa, ei jää teised saunalised mitte wait, vaid papale tehakse asi ruttu ja energiliselt selgeks, pannakse täpp igale „i“-le. Ja mitte kedagi ei huvita, kes on papa oma ametiredelil või kellena töötab korralekutsuja: saunas on kõik mehed võrdsed.

Lavaruumis on tavad kõige rangemad. Kes leili nõuab, peab leili saama. See on tema püha õigus. Kellel kuum hakkab, peab alla kobima, ja arvul pole siin mingit tähtsust, häälteenamus siin ei kehti. Kes leili nõuab, peab ise üles jääma, muidu on ta huligaan, poisike või lontrus. Kui naaber vihtlema hakkab, on see tema õigus; kui sul on kuum, siis tuleb see välja kannatada või alla ronida, aga suud pruukida pole siin millegi üle.

Helde aeg, kole mõeldagi, milline arv läheks vaja ühiskondlikke kontrolöre, saunanaisi ja igas maksumuses trahvikviitungeid, kui mehed ise korda ei peaks! Praegu aga istub saunanaine vaikselt oma pingil või kamorkas, tõmbab põranda vahetevahel kaltsuga üle ja ongi kõik, kogu lugu. Korda hoidma pole teda teps mitte vaja, nagu pole vaja „ühiskondlikke“ ega miilitsatki.

Imelik küll: kuidas me saunas saame ise oma asjad ära aetud, ilma lapsehoidjateta ja trahvideta, ja mujal kohe kuidagi ei saa?

Mida oleks kommunaalsauniast õppida?

Pühapäev, 10. veebruar

Kõnnime tänaval kolmekesi — mina, Jeanne ja Larissa. Vahel tuleb ette sedagi.

Ajalehekiosk: trükitooted ja pudi-padi. Aga ka postmargid pisikeses tsellofaanpakendis, markidel peal mingid linnud. Mina ostan värskeid lehti, Jeanne uudistab marke, haarab siis emal käest ja ei palu, vaid nõuab:

„Osta mulle need siit!“

Mina:

„Need on mõeldud kogujatele. Sina ju pole margikoguja?“

„Mul ükskõik, ma tahan neid linde!“

Larissa on jälle kahe tule vahel. Larissa vaikib, võtab kotist raha ja ostab margid ära, küsimata nende hinda. Laps on rahul, ema on rahul ja mina peaksin ka rahul olema — ega see minu raha

pole. Aga minu juba mulgistunud, ihne hing arvab, sinder, midagi muud ja hakkab urgitsema. Sedapuhku mõttes.

Moskvalanna Rita on üks Larissa kahest südamesõbrannast. Kui see ikka on täpne nimetus? Aga olgu pealegi. Rita õppis õpetajaks. Rita pani ameti maha, Rita tahtis iga hinna eest ja tingimata Moskvasse elada. Rita kolis Moskvasse ja sai ametikorteri. Koos korteriga ka ameti ühes laos, kuupalgaga 80 rubla. Ametit ei tohi Rita maha panna ega vahetada, muidu tõstetakse ta korterist välja. Korter on kahetoaline, koos Ritaga elab veel üks noorik, viiekümnele lähenevast Ritast enam kui tosin aastat noorem. Niipalju praegu Ritast.

Leedumaal, Vilniuses, elas tore perekond, peres oli palju lapsi. Ootamatult laste ema suri ja lapsed jäid isa kantseldada. Hoolt oli õhtalt, kulusid mitte vähem. Enam ei jätkunud raha poega muusikakoolis pidada, katki jäi mõte veeta puhkus lõunas mere ääres koos lastega. Umbes niimoodi kirjeldati kord tublit isa ja tema muresid meie keskajakirjanduses. Niipalju praegu leedukatest.

Nüüd tuli Larissal valida, kuhu oma hea süda suunata, kuhu oma rublade ülejääk saata?... Vale puha! Larissa saatis Leedusse kirja ja raha. Rahasaadetised jätkuvad: 30 rubla kuus, juba kümme aastat. Rita?

„Rita tegi valesti, et ummisjalu Moskvasse tükkis. Maakooliõpetajana teeniks ta korralikult ja tal oleks kuhjaga elulist materjali, millest kirjutada. Seal Moskvass teeb ta ainult ilusaid plaane, oma näidendid aga ei kirjuta kunagi lõpuni.“

Kahtlematult võib asjadele ka nii vaadata.

Kord üritas Larissa jälle Moskvasse sõita. Miks, pole meeles, ju oli seal ka A. A.-ga tegemist. Ta võttis kuludeks hoiukassast 1000 rubla rahagi välja, kuid sõidust ei saanud asja.

„Ma ei hakanud seda tuhandet tagasi ka viima — süda oli nii täis, et sõit luhta läks —, võtsin kätte ja saatsin ta, selle raha, Habarovskisse õetüttele. Lihtsalt niisama. Prosto tak.“

Aga Rita? Mis Rita? Milleks siin Rita? Egas Larissa pea sõbrannale ainult selle nimel igavest pensioni maksma, et sellele meeldib filmisõprade kinos, mis tegutseb paraku ainult Moskvass, Greta Garbot vaadata. Egas Garbo pole „Kapital“ ega Larissa Engels, kes oma sõpra tähtsa töö puhul ülal pidas.

Aga need Leedu põngerjad on juba kõrgkooli lõpetanud ja abielus... Kui Larissa niikuinii kusagile rahkest läkitada tahab, kas poleks siis ometi mõistlikum see Moskvasse Ritale saata? Aga naine teab, mis naine teeb, ja peab siis see, mis ta teeb, tingimata mõistlik olema?

13. veebruar

Loen dirigentide elulugusid et silm sinine, täna lõpetan küm-nenda. Uurin orkestripille ja nende paigutust, üksikute pillide omadusi ja võimalusi. Tulemuseks on midagi muusikamürgituse taolist, mida püüan muusikaga ravid. Täna kuulasin vaheldumisi Doni kasakate koori, A. Petrovi „Julma romanssi“ ja Ella Fitzgeraldi. Romaanist on üle kaheksa käsikirjalehekülje kirjutatud. Muidugi on see alles esimene mustand, mis tahab tihendamist või lahtikirjutamist, aga see on siiski juba olemas.

14. veebruar

Kas süüdimatusel on piirid? Kus lõpeb absoluutne kasvatamatus ja algab tahtlik tottus, millel on ainus eesmärk — olla ülemusele meelepärast — või ainus seletus — mina teen, mida tahan, ja mul on alati õigus.

Larissal kästakse tellida ajalehte „Pravda“. Loomulikult ei taha Larissa pahandusi, loomulikult ta tellibki. Õnnetuseks pole tal peenrahakotis rohkem raha kui poole aasta tellimuse vormistamiseks ja õnnetuseks unustab ta selle episoodi samas ära. NEMAD ei unusta midagi. Larissa kutsutakse välja mitte otsese ülemuse või sellest üks aste kõrgema juurde, kus sa sellega! Larissa saab valusa peapesu tippjuhi esimeselt asetäitjalt endalt. Süüdistused on rängad, etteheited meenutavad matse tulise triikrauaga, sest nad jätavad järele armid kogu eluks. Ja kõike seda õnnetu „Pravda“ teise poolaasta tellimise pärast, mis muredest koormatud naisel tegemata ununes!

Instituudis korraldatakse tulevastele õpetajatele diskussiooniõhtu, teemaks noor pedagoog või midagi selletaolist. Korraldab kortsus raugake, kes õpetab filosoofiat. Õhtu lõppedes olen veendunud, et õnnestunumat näidet, kuidas diskussiooniõhtut ei tohi korraldada, ei mõtle ka parimal tahtmisel välja. Et ei tohi esinejatele sõnu või teese suhu panna, ei tohi diskussioonist teha teatrit, kus räägitakse ettekirjutatud teksti. Sügavas pensionieas vana daam, selle õhtu korraldaja, polnud ilmselt midagi kuulnud NLKP seitsmest viimasest kongressist või polnud tabanud nende vaimu. Aga kohalikud noored, usinad tüdrukud, ei pidanudki farssi farsiks, ei tundnudki ära, millega on tegemist. Ja küllap hakkavad nad õpetajaina koolides omakorda korraldama selliseid diskussiooniõhtute paroodiaid. Ükski välishääl, ükski vaenlane ei suudaks teha meile rohkem kahju kui see rumal vana naine, kes tahab ainult head.

Või, lookesed Poronaiskist, rajoonikeskusest, kus asub laste-muusikakool.

Õpilane hilineb solfedžo tundi. Ja hilineb järgmisel päeval jälle. Milles on asi? Aga selles, et terve klass jäeti peale tunde. Kui muusikakooli õpilane palub kinnipidajat lubada teda vabaks, lubada muusikakooli, vastab õpetaja külma rahuga: „Vaata veel asja, milleks sul veel mingi muusikaga jännata!“

Tüdruk saab koolis kahe. Karistuseks keelatakse tal muusika-koolis käimine ära. Teisele tüdrukule, kes klassijuhatajale meenutab, et tunnid on läbi ja teda ootab muusikakool, vastab pedagoog külmalt: „See on sinu isiklik asi!“

Näiteid provintsitobedustest oleks lõputult. Ja ometi olen veendu-nud, et siin ei kohta seda tihedamini kui Irkutskis või Alma-Atas või Tallinnas. Või Viljandis. Eestis on ta targemini maskeerunud ja me ei tunne teda kohe ära.

15.—16. veebruar

Larissa avab oma korteri ukse.

Tihedalt teineteise vastu surutuna mahume esikusse ära, sest kõikjal on kastid, kompsud, raamatud.

Esiku ja elutoa vaheline uks on lahti. Elutoast paistavad tiibklaver ja pianino, kummuli olev mootorpaat, vesijalgratas, pool tosinat lastejalgratast ja arvutult kompe ning kaste. Kõik see varandus on paksult kaetud raamatutega, seetõttu on võimalik ka eksimine. Ehk see polegi vesijalgratas, vaid hoopis kangasteljed? Raamatud on klaveri peal ja klaveri all, raamatud katavad kušeti ja kirjutuslaua, raamatukihhi keskmine paksus põrandal ületab meetri ja igäsugune läbikäik nende vahel puudub.

Larissa ronib krabinal virna otsa ja sirutab sealt mulle kae.

„Tule julgelt, ära karda, vaatame teise tupp!“

Mis mul ikka karta: ajan ka kotad jalast ja upitan enda raamatukihile. Uks kahe toa vahel on ülevalt läbipääsetav ehk poole meetri võrra. Larissa heidab enda raamatuvirnale kõhuli ja roomab teise tupp. On mullegi sõjaväes roomamist õpetatud, mahun põlvedel-küünarnukkidel roomates minagi talle järele.

„Kas sa seda albumit oled näinud?“ küsib Larissa silmade särades. Album sisaldab Ameerika moodsat kunsti.

„Ega ei ole küll.“

„Sa vaata ainult siia! Vaata seda!“ Seame end raamatuvirnale kõrvu külili, nagu oleks selline asend maailma loomulikum. Ja ega siin püsti tõusma ega sirgelt seisma ulatugi, lagi on sedavõrd madalal.

„Vaata seda siin! Või seda!“

Nii algas mu tutvus oma uue koduga. Nii nägi kõik välja, enne kui ma kraamima hakkasin.

Veerandi suuremast toast täitsid kastid mänguasjade ja nukku-dega. Mida nendega peale hakata, kas kingime nad mõnele laste-aiale?

„Ei, see ei sobi. Lasteaedades neid pealegi jätkub.“

Või viime nad prügikonteinerisse?

„Kahju nagu... Vii nad õue, las võtab, kes tahab.“

Tassisin õue 1001 eset, neist 474 karu, elevanti ja krokodilli; 248 nukku, neist 148 pehmet, ülejäänud savist, portselanist, plast-massist, klaasist, alumiiniumist või papist; tassisin õue 101 muud figuuri, nende hulgas autod, laevad ja lennukid. Lammutasin ära 18 molberti, mõeldud maalimiseks stuudios, ateljees, kaldpinnal, kuuse all, keldris ja liivarannal. Lammutasin ära ja tassisin välja panduriga sõudepaadi, kangasteljed ja jalaga ringiaetava pottsepa-kedra. Seda ma olingi tiibklaveriks pidanud pisikese nurgakese järgi, mis raamatute alt välja paistis.

„Sulle ehk tundub imelik, miks ma need asjad kord ostsin?“ küsib Larissa nüüd.

Miks see peaks mulle imelik tunduma? Nüüd, kus ma teda juba piisavalt tunnen.

„Need on mõeldud Jeannele. Kui tal juhtub tekkima huvi kas klaverimängu, maalimise või savivoolimise vastu, on kõik juba ostetud ja olemas,“ vastan.

„Ei, mitte sedapidi! Hoopis vastupidi: kui klaver on kord olemas, siis ta kindla peale hakkab seda sõrmitsema. Kui ta kord klaveri taga istub, võib tal tekkida huvi ka muusika õppimise vastu.“

„Aga need siin?“ osutan panduriga paadile, trummikomplektile, karpaatide karjapasunale ja kimbule fotoaparaatidele.

„Need kõik on ka laskevalmis. Lapsel peavad olema tingimused emotsionaalselt areneda.“

Õhtul puhkasime ja keetsime köögis süüa. Kiitsin Larissa ruudulist seelikut. Larissa tõusis ja keerutas end, nii et seelik lipendas.

„Pole vigagi, eks? Kogu aeg olen ma armastanud pruuni värvi. Enamik mu kleite ja seelikuid on pruunid. Täna hommikul sorisin kapis, mida ma harilikult kunagi ei tee, ja valisin, mida selga panna, et sinu jaoks ilus olla. Sorisin seal oma pruune hilpe ja oleksin nad kõik hea meelega ära põletanud. Mul oli korraga nendest villand, nüüd meeldivad mulle hoopis teised toonid, ergas roheline või röömus punane. Mulle tundub, ma olen veendunud, et nendes meeldin ma sulle rohkem. Kas meeldin? Ütle ausalt, kas meeldin!“

„Meeldid küll. Ausalt meeldid. Aga ütle, miks sa panid riulile kõrvuti minu foto ja A. A. pildi?“

„Las teie kahe dialoog kestab ka siin, nagu pidevalt minu hinges. Ja aktiivne võitlus.“

Larissa ei saa aru, et selline pidev lahing võib närvidele käia. Käigu see Moskva juut koera hanna alla, jätku mind kord rahule!

„Ma ei mõista, miks ma peaksin A. A. oma mälust ja mälestustest maha kanilma? Ma ju sinult ei nõua, et sa unustaksid kõik need, kes sul olid enne mind. Vastupidi — su mälestused on osa sinust ja koos nendega oled sa kindlasti huvitavam, kui oleksid ilma nendeta.“

Mida ma mõistsin selle peale kosta?

Järgmisel hommikul ärkasin sügavas videvikus, aga Larissa oli juba läinud. Padjalt leidsin ta kirja: „Maga, kallis, maga, soe söök on köögis!“

Hea, et ta pimedas lahkus, hea, et Larissa ei näinud, mis hommikul õues juhtus. Juhtus nende nukkudega, mis ma eile nii kenasti jalgupidi lumme olin torganud siiasamma õue, meie akna alla.

Hommikul nad tulid, koolieelikutest teismelisteni, plikakesed ja noormehed. Enamik nukke (hobuseid, lennukaid) viidi nagu kord ja kohus minema. Sedasi oli ju mõeldudki ja Larissa idee õige. Paras salgake poisse aga sättis end sisse sinnasamasse lumehange ja kasutas head võimalust päris uuteks mängudeks.

Nukud, lühikeste seelikupatsitega punapõksed tüdrukud, pandi lumehange püsti ja nende pihta hakati harjutama täpsusviskamist. Pilluti lumekamakatega, jäätükkidega ja kaigastega — kõigega, mis pihku jäi.

Nukkudel torgati silmad välja, neil lõigati kõhud lahti ja topiti lund täis. Paar jõnglast tegi prügikonteineri kõrvale üles pisikese lõkke ja nukke hakati sellel küpsetama. Nukkude peal prooviti ära vist küll kõik jesusiitide või gestaapo piinakambrites kasutusel olnud piinamismoodused peale ristilöömise. Seejuures polnud õu inimtühi ega mahajäetud. Vastupidi — elanikke tuli ja läks küll gruppidega, küll üksikult.

Kaua ei kannatanud ma seda bakhanaali välja. Ma ei suutnud näha, kuidas jõnglane, kes juba neljal mängukarul oli silmad välja torkinud, seda ka ülejäänutega teeb, mul hakka loomadest hale. Larissa hea idee ei meeldinud mulle enam põrmugi.

„Kas sul tast kahju pole? Tal on ju valus!“

Erksa näoga poisike vaatab mind peaaegu kaastundlikult — kuidas võib üks täiskasvanu nii looll olla.

„Nad pole ju elavad!“

„Mis siis, valus on neil ikka!“

Nüüd on väikemees varjamatult üleolev:

„Nukud valu ei tunne.“

Vaikides hakkas Jeanne kunagisi hoolealuseid kokku korjama. Poisikesed jälgivad mu tegevust algul vaikides, kuni kõige suurem küsib:

„Kas need on teie omad?“

„Jah, need on minu omad,“ vastan kindlalt. Aga poiss pole vastusega rahul.

„Ei, need pole enam teie omad. Teie omad olid nad seal, toas. Siin, õuel, on nad juba eikellegi omad ja me võime nendega teha, mis pähe tuleb.“

„Ei, seda te ei või,“ vastan vaikselt ja püüan talle silma vaadata. „Te võite nendega mängida, aga mitte neid põletada või piinata.“

„Mida tahan, seda teen!“ lõpetab poiss sõnavahetuse, kahmab maast paar nukku ja jookseb nendega minema, sõbrad oma saagiga kannul. Küllap peavad need pihkujäänud nukud välja kannatama ka mahajäänute piinad.

On need poisid süüdimatud? Ka nemad ei tea ju, mida nad teevad? Nad on kasvanud vanaisata-vanaemata, muinasjutudeta, suguvõsa matmispaigata, on kasvanud üksikute, väsinud ja rahulolematute naiste hoole all. Korjan kokku lumel lebavad käed-jalad ja lähen tuppa tagasi. Larissa ees vaikin selle episoodi maha. Ta tuleb lõunaks, väsinud ja külmast õhetav, räägib uudiseid, sööb putru ja vaatab A. A. fotot.

„Kõik need päevad püüan ma näha unes sind, aga näen Moskva juuti. Täna nägin jälle. Ta tuli mu juurde ja ütles: ma tahaksin sõita kaheks tunniks Moskvast Sahhalinile. Milleks, küsisin mina. Ja ta vastas: et sind suudelda. Tegelikult pole me selle 17 aasta jooksul, mil ma teda armastan, muidugi mitte kordagi suudelnud.“

Õhtul sõidab õue isekallutaja ja viib minema ülejäänud, mis ma tubadest välja tassisin. Nüüd kõnnime jälle põrandal, nüüd saame tagatoas madratsid maha panna mitte raamatuvirnale, vaid vaibale.

Tõuseb kuu. Raadio lubab külma, aga tuul ei tõuse ja tuba püsib soe. Tõmbame kardinaid ette, külitame madratsil. Omaette mängin mõttega, kuidas ma ennast siin sisse seaksin. Sopkade ja linna vahel on aianduskooperatiiv. Lume alt palju ei paista, aga putkade ja tarade järgi otsustades on mitmed neist kasutamata. Ilma maata, ilma aiata aga ei kujuta ma elu ettegi. Palju selline krunt maksab?

Larissa viskab enda kântsti selili. Tema mõtleb muust.

„Oma suhetes A. A.-ga olin veendunud, et tarvitseb meil vaid korra lähedased olla ja mulle aitab sellest kogu ülejäänud eluks. Selles lootuses sõitsin ma igal aastal uuesti Moskvasse ja tulín igal aastal pettunult tagasi, et ikkagi edasi loota.“

Sina õpetasid mind mõistma, et see oli vaid illusioon.“

Selle peale ei mõista ma midagi kosta. Kui ehk seda, et mina tahaksin kaheks tunniks Eestisse. Mitte suudlema, vaid kuulama eesti keelt. Tõusen ja panen peale „Apelsini“ plaadi, kus Mati Nuude üürgab oma Himaalaja-laulu.

„Vello, vahel ma haudun meie ühise elu plaane. Aga selliseid mõtteid lasen endale küll üpris harva ligi.“

Mina ka. Üpris harva.

„See tundub sulle ehk veider, aga A. A. suhtes pole ma iialgi selliseid lootusi heietanud.“

Miks peaks mulle veider tunduma, et emake Venemaa ja Eesti hauduvad mõtteid heast läbisaamisest, kui akna taga tõstab tuult tsunami?

„Kus sa oled, Larissa?“

Ta nihutab ennast lähemale.

„Olen siin, sinu kõrval!“

„Kas jääme nüüd magama?“

„Ärme kohe veel jääme!“

17. veebruar, pühapäev

„Täna juhtus minuga ennekuulmatu lugu. Nähtavasti olen ma üle võtnud midagi sinule omasest suhtlemiskergusest, sest kino ees hakkas minuga juttu ajama üks lihtne mutike, vist valvur. Ta koguni silistas mu pead ja imestas: „Vaata kus lugu — ise nii nooruke ja juba on juustes halli.“ Olin temaga niisama viisakas ja kena, nagu oled sina selliste vanakestega juttu ajades.“

See oli üks Larissa paroole.

Täna ei tule ta enne õhtut; tuleb ka kodus olla. Kasutan juhuslikult ja kirjutan ringi kord kuulnud jutu.

„Vladivostoki kõrgemasse merekooli võeti koos minuga vastu 210 kursanti. Pärast viimase eksami sooritamist teatati meile esimese rivistuse aeg ja kästi kohal olla: selline olevat traditsioon, seal antakse kätte üliõpilaspiletid. Kolm Vladivostoki poissi, kohalikud, läksid koju ja jõudsid kohale tseremoonia lõpuks, 2 tundi hiljem. Neile loeti ette käskkiri eksmatrikuleerimise kohta distsipliini rikkumise pärast. Need olidki minu esimesed muljed meie koolist.“

Meid lõpetas 78. Vahet ehk 20 kukkus välja õppimise pärast, ülejäänutel oli põhjuseks distsipliini rikkumine. Üleastumised olid väikesed. Üks poiss heideti välja sellepärast, et jäi 20 minutit hiljaks. Korda rikkuma ahvatles olukord ise — väravas mingit kontrolli polnud, kui tahad, lipsa välja. Seda ei keelatud, kui õigel ajal tagasi jõudsid. Ise olidki ainus kontroll enda üle. Poisid aga olid noored ja harjunud lasteaiaga — kõik hoolitsevad, kõik

ümberringi vastutavad, ainult mitte sina ise. Siin oli vastupidi ja nii mõnigi ei suutnud kohaneda. Kes ei kohanenud, see ka ei lõpetanud.

Meie lõpuõhtu peeti traditsiooni kohaselt restoranis „Kuldsarv“, kuigi on hoopis uhkemaid ja moodsamaid restorane. Üks meie õppejõude oli Anna Ivanovna Ššetilina, maailma esimene naiskapten, sotsialistliku töö kangeline.

Mul on surmani meeles, mis ta meile, noortele poistele, joomise kohta ütles:

„Teist saavad kaptenid suurtel laevadel ja tahes või tahtmata tuleb teil elu jooksul ära juua rohkem kui üks vaat viina. Juua tuleb igasugustes seltskondades väga erinevate inimestega ja sellest ei pääse te kuhugi. Siin, koolis, peate te õppima jooma nii, et purju ei jää. Selles ei aita teid kavalus ega tabletid, jooma tuleb õppida. Kes ei oska, see pole meremees ja ammugi mitte kapten.“

Lõpuõhtul on meil traditsioon, et iga lõpetaja joob kokku selle õppejõuga, kes talle kõige rohkem meeldis. Meie, kõik 78, jõime kokku Anna Ivanovnaga. Komme nõuab, et pidulik pits juuakse põhjani. Meid oli 78 ja Anna Ivanovna jõi meie kõigiga pitsi põhjani, minuga ka. Pits polnud muidugi suur, aga ikkagi oli see meile hea näitlik õppetund, kuidas asja tuleb osata. Valvetaksod toimetasid nii mõnigi lõpetaja ja õppejõu viisakalt koju: ka see on kooli traditsioon, et kedagi kuhugi tuigerdama ei jäeta. Anna Ivanovnast ei saanud arugi, et ta on napsu võtnud.“

18. veebruar

Lehitsen Sahhalini kalendrit 1897. aastast. Raamatus on 234 lehekülge ja ta on trükitud kohalikus trükikojas.

Mida ma kalendrist teada saan? Tavalisest, iga-aastasest väljaandest?

Venemaa ministriumid ja ministrite nimed. Ministreeriume ei olnud palju, ministrid jõuab ära loetleda: mereminister, õueminister (kui ma ikka õigesti tõlgin?), sõjaminister, siseminister, justiitsminister, välisminister, rahandusminister, haridusminister, teedeminister, põllumajandus- ja riigivarade minister. Kõik. Palju ministreid meil praegu peaks olema? Ja kuidas Eestis hoopiski ilma ministreeriumideta ära majandati?

Leheküljel 45 algavad Sahhalini juhtiva koosseisu andmed: ametid, nende täitjad ja palgad. Kokku on 21 ametikohta ja 20 inimest (sest üks koht on vakantne), alates sõjakubernerist ning lõpetades žurnalistiga, kes on samal ajal ka arhivaar. Kirjas

on kogu meditsiinipersonal ja nende palgad, nimeliselt on kirjas kõik ametnikud kogu saarel ja ka nende palgad.

Seejärel tuuakse andmed koolide kohta. Märgitakse ära sellisedki külakoolid (koos õpetaja nime ja palgaga), kus laste arv on meie arusaamade kohaselt ebarentaablilt tagasihoidlik — 17, 12, 11, 14. Butanovskaja koolis oli õpilasi sel 1897. aastal ainult viis, aga kooli peeti siiski vajalikuks. Eks ole kummaline?

Leheküljelt 81 saame teada arvud sunnitöölise kohta. 1896. aasta jooksul lisandus siinsetele sunnitöölisele 2515 meest ja 210 naist; karistuse kandmisest vabanes 2680 meest ja 264 naist. Vabanenud jäid saarele asumisele ja kroonu järelevalve alla. Seega oli sunnitöölisi 1. detsembri 1896. aasta seisuga 5996 meest ja 778 naist.

Leheküljel 84 on pikk tabel infot, milliste kuritegude eest inimesed Sahhalini sunnitöölaagritesse sattusid. Tapmine moodustas meestel 46% kõigist kuritegudest, naistel 69%. Sunnitöölise paiknemisest ja nende tööst on juttu veel pikalt-laialt.

Leheküljelt 112 leiame kariloomade arvu saarel ja edasi kõikvõimalikke andmeid taimekasvatuse kohta: mida ja kui palju kasvatati, palju elanikelt kokku osteti. Andmed sündimuse-suremuse kohta. Laevade saabumise-lahkumise kohta. Ära on trükitud sõjakuberneril käskkirjad.

Kalendrile järgneb 195 lehekülge pikk lisa samade kaante vahel, milles on publitseeritud tööd meteoroloogiast, metsakasvatusest, mäeasjandusest. Ja veel palju muud.

Lappan seda ja imestan, mida kõike ma oma kalli Viljandi kohta ei tea. Siit loen ma, kui palju ja milliseid kuritegusid Sahhalinil 90 aastat tagasi sooritati ja palju neist avastati: oma rajooni kohta ma seda ei tea. Ei tea ülemuste arvu ega nende palkasid. Ei tea, mitme rubla eest rajoon ostab/müüb, ei tea, palju Tallinna ja teiste linnade tsehhid meid koorivad. Või mis sellest rääkida! Ma ei tea, sedagi, kes tegi ettepaneku see või teine tänav liikluseks sulgeda, kes otsustas ehitada Viiratsisse vanadekodu, kes ei suuda aastast aastasse korraldada köögivilja kokkuostu jne. jne. Mitte mina pole peremees majas ega vastutaja — minu eest mõtleb keegi teine.

Kes? Kui kaua veel?

19. veebruar, teisipäev

Jälle oleme lugejatega kohtumas, seekord lasteaias „Tuhkatriinu“. Mis tore nimi ühele lasteaiale! Õnnekombel kujunes välja nii, et jõuan kohale kaks tundi varem. Õnnekombel on keegi midagi segi ajanud ja ometi kord jätkub aega maha istuda ning juttu

ajada. Lasteaias käib 320 last, neid hooldab-toidab 71 erineva ametinimetusega tädi. Kolm neist, Ljudmila, Veera ja Olga, kes minuga kordamööda juttu ajavad, ei löö kuuldavasti oma äraolekuga laste juurest elurütmi mitte segi.

Alustame lihtsalt, võrkpalli maneeris:

„Kelle käes on perekonnas raha?“

„Loomulikult meie käes.“

„Kas mõni teist tunneb peret, kus raha kamandab mees.“

Vaikus. Nõutus. Siis on pall minu poolel tagasi:

„Kas Eestis on siis sedapidi, kui te kord nõnda küsite?“

Eestis? Jah, ega ma ju ei teagi, kuidas on sellega lood meil. Nüüd lähivad Veera ja Olga korraks tööle tagasi, mina aga saan jutule Ljudmilaga. Küsin, kas ta on abielus. On ja ei ole ka. Kuidas sedasi? Miks sedasi? Kas juba kaua sedasi? Ja Ljudmila ei häbene, ta räägib, nagu lugu on.

„Ta oli ilus mees ja esinduslik mees ja alguses ma vist armastasingi teda. Igatahes kahest esimesest abieluaastast leian ma mõndagi ilusat mäletada — igal naisel pole sedagi. Siis aga järgnes üks ja seesama: pikad komandeeringud, joomingud, üleaisalöömised. Kui ta pikalt komandeeringult tagasi tuli, kuulutas ta harilikult: mul on 600 rubla võlgu, mul on 800 rubla võlgu. Olin siis teisel tööl, teenisin hästi ja ta teadis seda suurepäraselt.“

Mina maksin kinni ta võlad, mina korraldasin korterile remondi, mina ostsin oma raha eest kogu mööbli. Tema oli üles kasvanud Ukrainas, kasaka perekonnas. Kasakatel olnud igas peres ohjad seinale riputatud, et nendega naisi nuhelda. Tema mind muidugi ei peksnud, kõrgem haridus poleks lubanud, aga ohjes hoidis mind mitte halvemini kui ta isa või vanaisa oma naist. Ukrainas on ta isal-emal korralik elujärg, on tare ja aiamaa. Tema aga käsutas mind, et vanemate ees laia lehte mängida: saada iga kuu mu vanematele 100 rubla! Iga kord pidin kviitungi esitama. Nii ma vana loll sinna neid sajalisi saatsingi, saatsin kakskümmend aastat järjest, mees aga ei küsinud kordagi, kui palju asjatut ja rasket tööd ma tema uhkeldamise kinnimaksimiseks tegema pidin.

Ajapikku hakkasin ometi aru saama, et elan võõra inimese kõrval. Ütlesin kord vihahoos seda tallegi. Mees läks uhkelt minema ja kuulutas, et ma kutsun ta veel tagasi. Mina, loll eit, kutsusingi. Aga kui miski ei muutunud, kui kõik kordus, olin juba mina see, kes ta majast välja löi.

Palju on olnud muret ja kannatusi, mis seal salata. Siin, selle kerge elu peal, olen ma ju alles lühemat aega. Head on vähe meenutada, ometi on see kõik mitte ainult võtnud, vaid mulle ka midagi juurde andnud. Kannatus karastab ja kasvatab, õpetab ära tundma head ja halba.

Ega ma ta peale viha ei kannan. Aga ta on mulle niisama

võõras kui ükskõik milline teine mees tänavalt. Nagu inimene, kellest on meeles vaid nimi ja nägu. Nüüd on ta allakäinud ja joob, aga mind see ei puuduta. Kui põline siberlanna armastab, siis ta ka armastab. Kui ta unustab, siis lõplikult.“

Tuleb tagasi Veera ja laseb Ljudmila laste juurde. Nagu ma aru sain, on range olekuga Veera siin üks ülemusi.

„Ma märkasin, et osa lapsi on korealased. Kas vanemad pole tahtnud, et nende lastel oleksid emakeelsed grupid? Kas seda üldse korraldada annaks?“

„Korraldada annaks seda lihtsalt. Aga seda küsimust pole kunagi tõstatatud ega tõstatata.“

Ju tunneb Veera asja. Ja millest temaga kõnelda? Et maailm on hukas ja mehed halvad? Aga Veera ei võta palli vastu, tema arvab hoopis muud:

„Tundub, et meie seadused on liiga humaansed emade vastu, kes oma lastest ei hooli. Naised on päris käest ära: mine millal tahes ja vaata — veel õhtul kella üheksa paiku hulguvad poisid tänaval ringi ja pole nagu emade asigi, mida poisike tänaval teeb. Naistele ja emadele on tähtis ainult see, et mees hästi teeniks. Kui mees ei teeni, jäetakse ta maha. Aga kas mees pojaga tegeleb, see neid ei huvita. Aetakse taga luksust ja rikkust, see on nagu epideemia kohe. Oleks tarvis seadust, mis korra jälle majja tagasi paneb.“

Nii noor, nii ilus ja nii kuri! Enne kui ma jõuan naiste kaitseks midagi öelda, saadetakse mulle seltsi Oljake — veel noorem ja veel ilusam, kui oli kuri Veera. Naiste ilust jutt lahti lähebki. Olga arvab asjast sedasi:

„Teil Euroopas on naise loomulik ilu kui taevast sülle sadanud manna, mis tuleb tingimata võimalikult kasulikult maha ärida, „patta panna“.

Meil siin nii ei ole. Vaadake õhtuti tänavatel ringi: jahmatama panevalt ilusad tüdrukud ei püüa end iga hinna eest veel ilusamaks teha, vaid silkavad ringi, seljas Euroopa kaubahärradel müümata jäänud hilbud, mis saadeti siia, kaugesse provintsi, et kallilt maha müüa. Neiud suudlevad intrite ustel mitte printside või filmitähtedega, vaid kõige tavalisemate merekooli poistega. Siberis pole ilu kaup, mis tuleb rahaks teha.“

20. veebruar

Larissa parool:

„Vello, kui tagasi lähed, loe kindlasti läbi kõik Shakespeare'i 36 näidendit Georg Mere tõlkes. Aga „Hamletit“ loe inglise keeles

ja pildi alt, nagu kinos, vaata omakeelseid subtiitreid. Ja sedasi võrdled teksti. Usu, see on lausa sterefooniline nauding!“

Minu parool:

„Larissa, kui sa raudteejaamast juhtud mööda kõndima, siis loe kindlasti läbi mõlemad loosungid, mis uste kohale on kinnitatud. Üks selle ukse kohal, mis reisijaid teele saadab, enne jaamahoonet, ja teine selle ukse kohal, mis neid ootab rongilt tulles, maja teisel küljel. Usu, nendegi lugemine on lausa sterefooniline nauding, sest neil mõlemal on täpselt üks ja seesama tekst: dobro požalovatj, tere tulemast!“

22. veebruar

Larissa korterid. Neid on koguni kolm.

Habarovskis, kus ta enne Sahhalinile tulekut elas ja õppis, säilitatakse, broneeritakse talle 18-ndat aastat tuba. Loomulikult ei seisa see tühi, nagu seisab paljudel teistel, muidu poleks tegemist Larissaga, loomulikult elab seal keegi sees, keegi naine, nagu ta ütles.

Tegelik elu, tegelik majapidamine käib korteris, kus on tuba, köök ja vann. Ema korteris, mille ta siia vahetas, et tütre juures, tütre lähedal elada. Larissa enda korter on siit veerand tundi kõndimist eemal, on kenas kohas puhkepargi külje all, liiklusest parasjagu eemal.

„Larissa, ära mõista mind valesti, aga kui ema kord kaob, läheb ta korter kaotsi. Ja milleks sa seda Habarovski tuba hoiad? Tee üks kolmikvahetus ja saad uhke, suure korteri.“

„Habarovski oma las jääb, seda pole ilus tollelt naiselt ära võtta, ta on harjunud seda ju omaks koduks pidama. Need kaks siinset võiks küll kokku vahetada. Aga mul pole aega sellega tegelda.“

„Minul on. Las ma hakkan asju ajama.“

Noh, asju me ajame koos. Seintele, vastavatele tahvlitele ilmuvad ka meie kuulutused, ajalehes avaldatakse vastav teade, uksele koputavad või saadavad kirju esimesed asjast huvitatud vahetajad. Enne seda operatsiooni tegime kahetoalise sedavõrd korda, et sinna passis võõrast inimest sisse lasta.

Niisiis — vahetajad ilmusid lagedale. Millised on meie soovid?

Soovid on õigupoolest ainult emal, Larissa ja Jeanne on rahul kõigega. Ema soovid on see-eest jäigad ja rasked täita. Uus korter peab olema tingimata teisel korrusel (mitte esimesel, mitte kolmandal). Miks sellisele inimesele, kes iialgi jalga trepikotta ei tõsta, õue minekust kõnelemata, oleks vastuvõtmatu kolmas korrus? Mine ja küsi!

Korteris, selles uues, peavad olema vannituba ja rõdu. Tingimata rõdu. Milleks? Seletusi ei jagata.

Kolmandaks punktiks on nõudmised ilmakaarte ja naabrite suhtes. Lõunapäike ei tohi suurde tuppa sisse lõõsata, naabrid peavad olema vaiksed inimesed ja korter ei tohi Jeanne koolist liiga kaugel olla. Iseenesest mõistetavalt ei tohi toad olla läbikäidavad. Kas tingimusi oli veel? Ehk oligi, ei mäleta.

Noh, küllap leidub oblastikeskuses ka selliseid kortereid, muidugi mitte just palju, mis ehk vastaks kõigile neile tingimustele, aga nende omanikud millegipärast ei rutanud oma korterit vahetama. Pakkuma tulid need teised, kus korrus ei kõlvanud või puudus rõdu. Või ei tundunud sümpaatsed vahetajad ise.

„Milleks meile tarvis on, et nad oleksid sümpaatsed? Vahetame korteri ära ja rohkem me nendega kokku ei puutu.“ Ma olin kannatust kaotamas.

„Emale nad millegipärast ei meeldi ja ta ei taha nendega vahetada. Ema soovi tuleb ju austada.“

See on olmedemagoogia. Tuleb muidugi, tuleb ikka.

„Noh, näed siis isegi, et midagi ei tule välja.“

Pakkumised saavad otsa, osa neist meile täiesti soodsad. Ma hakkan taipama, et tegelikult olen mina ainus, kes seda vahetust tõeliselt soovib. Seda ma Larissale ka ütlen.

„Nii see ongi, aga ma ei tahtnud seda sulle öelda, ei tahtnud sind solvata. See vahetamisejant teeb liiga palju sekeldusi ja tüli, jäägu parem kõik nii, nagu on.“

Korter jäigi vahetamata.

23. veebruar, laupäev

„Vello, mõista mind õigesti. Asi pole mitte ainult selles, et ma ennast naisena tunnen, kuigi see on meeldiv. Ma tundun endale huvitava, ihaldusväärse naisena ja see on midagi hoopis enamat. Tunnen end sedasi esimest korda elus ja see on kuradi mõnus tunne!“

„Larissa, mõista mind õigesti, ma pole jumal teab kui uhke oma vanemleitnandi pagunite üle, aga ilma vaevata, korraliku vaevata, ma neid ei saanud. Miks ma armeele ainult siis meelde tulen, kui neil on midagi tarvis: mind kuhugi saata, minult midagi nõuda? Kas oleks siis nii raske see ainuke kord aastas mind ka niisama meeles pidada, et ma ennast ohvitserina tunneksin? Täna aga hulgun ma siin teiste ohvitseride ja „ohvitseride“ seas mööda tänavaid, nagu polekski mingit tähtpäeva. Usu, see pole kuigi mõnus tunne.“

24. veebruar, pühapäev

Täna on pidupäev, täna on valimised.

Valimispunktide treppidel sagib hommikust peale rahvas. Kõikjal lehvivad punalipud, saalides mürtsub puhkpillimuusika või annavad kontserte lapsed: loevad patriootilisi salme, laulavad ja tantsivad. Valijad valguvad sinna-tänna kui ookeanilained, puhvetisse juustusappa (tervelt 5 pakki sulatatud juustu ostjale, milline defitsiidi pillamine!), siis saali kontserti kuulama või niisama tänavale jalutama — täna on ju pidupäev, täna on valimised!

Viinapoes tekib väike intsident. Üks „heas tujus“ mees on nõrduinud:

„See pole kord ega midagi! Naine andis mulle peo puhul kopikapealt pudeli viina raha, aga teil on ainult see kallim viin. Mida ma nüüd pean tegema, öelge ometi, head inimesed?“

Mehed naeravad ja naised viskavad nalja: hea on tunda end tugevamana ja rikkamana kui see õnnetu sellike. Kiiruga klapitakse kopikad kokku ja hädas mees saab pudeli kätte.

Täna on siis ometi valimised. Enam ei pea Larissa õhtu õhtu kõrval kolama mööda pimedaid koridore ja helistama võõraste inimeste uste taga: tere, mina olen agitaator, homme on agitpunktis saadikuga kohtumine, palun tulge teie ka. Enam ei tarvitse tal koridorides segada üksmeelseid meestepunkte, kes vaikselt viina viskavad. Enam ei pea ta pidevalt kartma, et järsku mõni valija solvub ja saadab ta peale kaebekirja. Üks juba saatis. Hiljem osutus kaebaja küll lausa professionaalseks intrigandiks, kes on kaevanud kõigi naabrite peale, aga see tuli ju välja alles siis, see fakt, kaebaja isiksus, kui Larissa oli sauna juba kätte saanud. Täna on valimised ja jälle saab Larissa sest jamast priiks.

Jalutame meiegi mööda päikeselist peatänavat, naudime ilusat ilma ja teineteist. Aga ka vastutulijaid, ka neid. Mina näitan Larissale naisi, tema näitab mulle mehi. Mõnigi kord paneb ta maitse mu lausa jahmatama; ent ka daamid, keda mina talle vähemalt päris kenadena välja pakun, ei leia tema poolt heakskiitmist. Varsti märkan, et Larissal on jälle midagi südamel. Olen juba õppinud mitte suskima, mitte tagant torkima. Kõik, mis tulema peab, tuleb niigi.

„Vello, ma pean sulle midagi üles tunnistama!“

„Eks sa siis tunnista, kui just pead.“

„Paar päeva tagasi kuulasin instituudis loengut. Luges üks professor Leningradist. Ta oli vana ja kiilakas, aga iga lause ta jutus oli tulvil elavat mõtet.“

Ma jäin talle saalist silma. Pärast loengut astus ta minu juurde ja tegi juttu. Ta küsis, kas mul on aega jalutada koos temaga turismibaasi. Milles küsimus, muidugi mul oli!

Täna ma saatsin ta bussile. Oleksin ka lennuväljale kaasa läinud, aga kohe kuidagi ei saanud, valimised ju. Ärasõidu eel ta suudles mind ja praegugi veel hakkab mu veri keema, kui sellele tagasi mõtlen.

Vello, see on kummaline: kui teda vaadata, siis pole meest ollagi — vana, kiilaspäine juut. Aga temas olid sellised mõttejõu, sellised hingejõu varud... Muidugi nii ma teda võtsingi, ennekõike kui isiksust, mitte kui meest. Ja ometi, kui me seal bussi ootasime ja üsna lähestikku seisime, siis ma tundsin, kuidas mind tema poole tõmbab. Siis tuli buss.“

Õhtul on naaberintri fuajees ball. Või disko, kuidas soovite. Igatahes paistab, et tudengid on välja ilmunud kõige kallimates, kõige ilusamates hilpudes.

Ruum on madal ja meenutab miskipärast keldrit. Publik on kaine, arvukas ja viisakas. Meessoost seltsimehi on napilt, aga see on tavaline ega sega tantsu. Kui ringis kõigutab ennast ette-taha kas või üks noormees, on see juba hea. Kui ei ühtegi, saadakse ka ilma läbi. Lae all tantsivad värvilised laigud, tuues valitsevasse hämarusse veidi virgutust. Meie Larissaga tammume teineteise ümbert kahe käega kõvasti kinni hoides ühes kaugemas nurgas. Veel mõni paarike embab muusika taktis meie kõrval. Igaüks teeb, mis tahab, ega sega teisi, nagu see olema peabki.

Nüüd istume meie puhkama, kaks tooli seina ääres jäidki just vabaks. Tõmbame hinge, vahime kargajaid ja ajame juttu. Larissa ajab. Ta on täna üldse elevil ja jutukas ja püüab olla hea. Tunneb ta ennast patusena selle Leningradi juudi pärast ja püüab nüüd „heaks teha“? Muusika üürgab, Larissa nõjatub, toetub, liibub minu vastu ja sosistab peaaegu kõrva:

„Mäletad seda näitlejat, kes mängis saates „Head ööd, mudilased“? Ma hakkasin teda kui meest pööraselt tahtma. Üleeile aga vaatasin ühte kunstialbumit „Itaalia portree renessansiajastul“. Sealt hakkas mulle samuti meeldima üks sametis, valju pilguga mees ja teda tahtsin ma ka. Tahtsin hullumoodi meest, kes elas 500 aastat tagasi.“

Täna on pidupäev, täna on valimised, täna saavad patud-petmised andeks. Täna on valimised, aga mina ei valinudki. Ikka veel pole komandant mind millegipärast intrisse sisse kirjutanud, endiselt olen ma siin, piiritsoonis, passirežiimi rikkuja. Siin ei ähvarda mind karistuseks mitte ainult rahatrahv, mõeldavad on muudki pahandused.

„Olgu, täna saad veel andeks,“ ütlen Larissale rangelt. „Aga et see oleks viimane kord!“

„Luban, et ma enam nii ei tee!“ Vahel saab siberlannagi naljast aru. Kui mina temast aru sain.

26. veebruar 1985

Minu hädad ja kõhklused? Ei ole needki olemata. Ikka ja uuesti tuleb lohel mõni pea maha raiuda ja ikka ning uuesti kasvavad nad tagasi.

Kõige hullem on see, et Gorõnõtši sitke kaela külge tikuvad kasvama päris uuedki pead. Kogemus, et mulle meelsasti pihitakse, leiab siin rohket kinnitust. Ja pihitakse ju enamasti muresid ning kannatusi. Kannatavad aga peaaegu kõik. Lõbusa, elurõõmsa või elujulge inimese leidmiseks tuleb välja kuulutada konkurss või kasutada väga võimsat lampi. Siit ka see uus pea vana lohe Gorõnõtši kaelal: mille nimel ma elan, milleks ma siia ronisin, kui süda aina valutab ja rõõmu pole raasugi? „Hing“ on siin üldine parool, mis kõlbab igas kastmes. Ei, nad ei pluhvi, ise nad võtavad seda otsatut südamevalu ju vägagi tõsiselt, aga mis kurat see minusse puutub? Ja kui veel ausam olla, siis see otsatu kannatamine ja südamevalutamine kõrvuti piiritu headusega muutub vahel päris väsitavaks. Väsitavaks ehk sellegi poolest, et kogu see elektriseeritus eksisteerib rahumeeli kõrvuti kõige põhjalikuma olmesaamatuse või käegalõõmisega.

Hiljuti käisime lugejatega kohtumas alaealiste koloonias, mitme luku ja riivi taga. Meid kantseldas asjalik mees, kes osutus puutöökoja juhatajaks. Õnnelikul kombel oli kohtumisel ka Larissa kaasas. Rabasin Larissal käest kinni, kutsusin meile nii otsatult vajaliku mehe kõrvale, ja ennäe — kõik laabus kui muinasjutus. Jah, nad saavad küll teha nii ja nii mitu tükki sellises ja sellises pikkuses lauda. Jah, nad saavad teha ka parajad prussid, mille külge lauad kinnitatakse. Kõike on võimalik teha küllalt ruttu ja üsna odavalt, kokkupandult aga tähendaks see Larissa tuppa tervet seinatäit riiulit. Nii läbirääkimised lõppesidki, mõne päeva pärast lubasin tuua joonised.

Veel samal õhtul hakkas mõõtma ja joonistama. Pakun Larissale välja erinevaid variante, kuidas riiul seinale kinnitada või kuidas ta välja näeks. Õhinal sammume (õhinas olen mina, sammume koos) türu kõrvale kodutarvete poodi ja soetame vajalikus pikkuses kruvisid. Juba on mul välja rehkendatud, mitu ja millist lauda me vajame, juba jääb vaid panna „i“ peale ta kuulus täpp, kui Larissa kohmetult arvab:

„Aga ehk ei maksa hakata sellega jamama, ah? Ma ei julge mõeldagi, kui palju sekeldusi see kaasa toob. Ehk mõtleme enne veel paar päeva järele, mis?“

Muidugi jäid riiulid tellimata. Kodus ma lööksin sellise jama peale niisugust lamenti, et hoia ja keela, siin jäin rahulikult wait. Miks nii, miks sedasi? Ei oska ise ka vastata. Või ei taha.

27. veebruar, kolmapäev

Lugejatega kohtumine Korsakovi katlamajas.

Oodatud me siin katlamaja kabinetis küll ei ole. Mees, kes istub kirjutuslaual taga, kupataks meie pundi kuhugi väga kaugele, aga ei tohi, ei saa. Esialgu polegi tal meie jaoks ei aega ega energiat. Ta tahab ära saadud peapesust toibuda, tahab pisut rahuneda. Nii ta meile ütlebki:

„Tehke nii minutit kümme siinsamas suitsu või vaadake ringi, ma pean endal auru välja laskma.“

Sõbrad-kolleegid istuvad aega parajaks tegema. Elu on nii-sugune! Mina nihutan enda katlaülemate juurde uudistama, kui tugev see toss on, mis ajas mehe täis kui lehma ristikuädalal.

Linn, see Korsakov, ja ka tema katlamaja on plaanitud 15 000 elanikule. Linn on kasvanud 40 000 elanikuni, katlamaja jäänud ikka endiseks. Küll on teda lapitud ja laiendatud, remonditud ja rekonstrueeritud, aga mis liig, see liig, mis üle jõu, see üle jõu.

Alls nädal tagasi sai valmis veel kaks elamut. Orderid jagati pidulikult välja, elanikud tahtsid sisse kolida, aga katlaülem läks ja hoiatas: ärge kolige, majad jäävad külmadeks, meil ei jätku neile võimsust, niigi püsib hing niidiga kaelas.

„Mis sina seepeale teeksid? Sina, Larissa, nõukogude võim?“

„Kas nad kolisid ikkagi sisse?“

„Kolisid küll.“

„Ja jäid koos lastega külma kätte?“

„Vägagi jäid.“

„Siis läksid nad parteisse kaebama?“

„Läksid küll. Kuhu mujale siin minnakse?“

„Siis ma kutsuksin katlaülemate välja ja küsiks talt rahulikult: kas sul südametunnistuse raasugi alles ei ole, Pavel Petrovitš? Keda sa seal külmetada lased? Need on ju meie, nõukogude inimesed, meie vanakesed ja lapsed. Kas said ülesandest aru? Nüüd lähed tagasi ja lased majad soojaks. See on käsk!“

„Täpselt nii kõik toimuski.“ Larissa aga ei jää rahule:

„Veel oleksin ma tal käskinud võtta sooja vähemaks selle kvartali arvelt, kus elan ma ise ja teised ülemad.“

„See pole kuidagi võimalik: juhtkonna majale veeti omaette otseühendus. Ja selle kraan jääb muidugi ka siis lahti, kui kõik teised on ammu kinni keetatud.“

„See pole võimalik.“

„See on vägagi võimalik.“

„Anna andeks, aga... neis kahes uues majas elavad ju tõepoolest meie, nõukogude inimesed. Neis kütmata majades. Kas siis tõepoolest enam mitte kuidagi kohe ei saa?“

Aur läks välja, katlaülem kutsus luulesõbrad kokku. Kohtumine

algas. Kohtumine, mille käigus Korsakovi katlakütjad, minu kolleegid, said oma kõrvaga kuulda, kui head kirjanikud Runnel, Traat ja Unt elavad kaugel vennalikus Eestis.

Mis ikkagi neist kahest majast tegelikult sai? Ei teagi. Ju kuidagi ikka sai, seda ei juhtu ju iial, et kohe mitte kuidagi ei saa. Kui kõva käsk on taga.

28. veebruar, kuu viimane päev

Juba mõnda aega ma vaikselt valetan. Iseendale ja sellele paberile siin.

Tõde on selles, et olen kaotanud tööjärje ja perspektiivi. Need küsimused, millele sõitsin vastust saama, pole täna mulle enam elulised. Perspektiiv kadus aga sellepärast, et olen liiga sügavale vajunud. Siinne elu, siinsed mured on saanud minu omadeks. Ma ei vaata neid enam kõrvalt, vaid seest. Raamatut kirjutama sõitnud kirjaniku kuub ei sobi mulle enam, vaid ragiseb igast kandist.

Muidugi korjan ma ka edaspidi püüdliku mesilase kombel kokku iga killu, mis tundub huvitav. Kõigepealt aga pean korras-tama oma taru, oma mõtlemise, pean suutma formuleerida selle, mis on tähtis täna. Korrapealt suudaksin kirja panna vaid kaks sõna — kõlblus, väärikus.

Veebruar oli raske kuu. Mõelda ma suurt ei suutnudki. Liiga palju kogunes loetud ja kirjutatud lehekülgi, liiga tugevalt puhus tuul, liiga tihedalt tuiskas lund ja liiga intensiivselt igatses olla naine roheliste silmadega Larissa, Siberi pärl.

Veel oblasti raamatukogust.

Ma istun alumisel korrusel muusikatoas ja kuulan läbi kõrva-klappide Wagnerit. Korruga algab koridoris rautatud kontsade klõbin, mille peale võpataks isegi vatti täis topitud kõrvadega kurt. Kes kurat, milline huligaan seal koridoris klabistab?! Milline tõhk ei tea, et siin kuulatakse muusikat, et siin on tarvis vaikust?

Ei ole see huligaan, ei ole see tõhk, kes elurõõmsa kontsa-klõbina saatel uksest sisse astub, on hoopis sümpaatne, vastutulelik daam siitsamast osakonnast, kes otsib mulle kannatlikult plaadi välja ka üsna umbmääraste andmete põhjal. Mitte midagi pole juhtunud. Ta ei ole milleski süüdi. Ta ei tee seda nimelt. Talle lihtsalt pole mitte kunagi öeldud, et sedasi ei peaks kõndima.

Virisemise isu tuli peale. Virisen.

Oblasti raamatukogus valitseb puhtus, kord ja vastutulelikkus. Tore koht.

Palun ühelt siinselt töötajalt raamatukogu kohta paari üldist arvu, mis tingimata leiduksid teatmikus, kui selline oleks käepärast.

Kõik laenutajad tunnevad mind ammuilma nime- kui nägupidi, olen ju igapäevane külaline. See, kelle poole ma oma palvega pöördun, vastab piinlikkust tundes ja kahetsevalt:

„Sellistele küsimustele on meil keelatud vastata. Külalistega, kirjanikega ja ajakirjanikega tegeleb ja nende küsimustele vastab ainult juhataja ise.“

Tore on. Läksin juhataja jutule. Sümpaatne ja varbaotsteni valvas daam pani dokumentidelt hoolikalt kirja kõik minu isikusse puutuva, vaatas mulle tähelepanelikult silma ja ütles: „Ma kontrollin teid. Tulge palun ülehommel, siis olen nõus teile vastama.“

1. märts

Mu Pugatšova-plaat läks rikki. Lõputult kostab sama hoiatus — edu möödub, edu möödub, edu möödub! Tuleb ta näpuga edasi aidata.

Minagi olen justkui edukas mees: teen seda tööd, mida tahan teha, ja elan seal, kuhu kippusin. Mul on kahetoaline korter meeldivas eeslinnas koos köögi ja vanniga, mu külmkapis leidub krabi ja lõhet, Soome võid ja Uus-Meremaa juustu, seal on pool kohalikku parti ja külmkapi peal maitsvad Poola õunad. Mul on rohkem aega kui kunagi varem ja selleks piisavalt raha, et kohaliku kombe kohaselt lugeda rublasid, mitte kopikaid.

Ja ometi sõitsin ma täna tervelt kolm peatust oma pesast mööda, et pisut kauem näha õnnelikku inimest. See noor naine istus bussi esijstmel minu vastas ja lausa säras õnnest. Ta oli kehvasti riides, siinmaal paistab kehvus silma. Ta oli tegevuses iseendaga, mõtted ajasid ta ikka uuesti ja uuesti vargsi naeratama, ta püüdis oma naeratust ja õnne varjata, aga see ei läinud korda. Mis loevad Jaapani hilbud, mis loeb „Žiguli“ auto või punane kalamari, kui su elus puudub rõõm?

Märts olevat sulakuu: räästad tilguvad, jalge all lirtsus. Mina kipun sulama küll. Kui ma kogu selle haleduse paberile nōristaksin, mis tänagi hinge vaevab, ei kannataks see enam lugemist. Ära väsitab, tahaks koju!

Uudised kodu-Eestist.

Kui Viljandi KEK sai uue tippjuhi, kutsunud see spetsialistid kokku ja pidanud umbes sellise kõne: mehed, nüüd olen mina teie juht, nüüd hakkame uut moodi mõtlema ja töötama! Spetsialistid peitnud muiet ja mõelnud üsna vanaviisi: miks ma ainult sellepärast peaksin midagi teistmoodi tegema, et sind juhiks pandi? Juhid tulevad ja lähevad, elu aga käib edasi üsna vanaviisi. Ikka leidub eskimo, kes töötab Kongo elanikele välja juhendid kuuma ilma puhuks.

Laupäev, 2. märts

„Miks sa ei armasta kalu püüda? Tahad, ma ostan sulle õnged?“ Analoogilisi pakkumisi teeb Larissa sageli.

„Mulle meeldib kala süüa.“

„Aga meil on iga teine mees kalamees!“

Kas just iga teine, aga iga kolmas-neljas küll.

„Sa ei armasta loodust!“

Seda ka veel! Nüüd tuleks vastata — armastan küll. Ja olekski lasteae käes. Ma küsin hoopis sedasi:

„Kui mitu korjuškat tohib päevas püüda? Ja mitu navaagat?“

„Peab kalameestelt küsima.“

„Pole tarvis — 150 korjuškat ja 100 navaagat. Aga miks haug nii ablas on?“

„Ei tea.“

„Sellepärast, et pärast esimese saagi allakügistamist jääb ta endiselt näljaseks. Haug seedib väga aeglaselt ja võib tohutult kaua toiduta elada. Nälgida. Siinsamas Sahhalinil hoiti haige akvaariumis 280 päeva ilma toiduivata ja lasti siis vette tagasi, sest katsetajate närvid ei pidanud enam vastu.“

Norm — 150 kala — välja püüda pole siin mingi kunst. Kui kalu koguneb kotti 20—30, siis öeldakse sõbrale, et täna ei võtnud.

Larissa on vait.

„Tahad, ma õpetan sulle, kuidas särgi vinnutada? Kõigepealt tuleb kalad sorteerida...“

„Milleks mulle see? Üksi, ilma sinuta, ma ju ei lähe turu vastu õlleputkasse õlut jooma.“

Tõsi ta on.

„Larissa, mäletad ühte Jack Londoni jutustust polaarmere ääres elavast pealikust? Kui ta oli alles 13-aastane, võttis ta meeste koosolekul sõna ja ütles: liha tuleb jagada ausalt; ükski lesknaine ega väeti laps ei pea öösel nutma lihapuuduse pärast, sellal kui tugevad mehed on söönud liiga palju. Poisikesest kasvas kuulus kütt ja külavanem ning teda mäletati veel kaua pärast surmagi, sest ta sõnad ei läinud tegudest lahku.“

Ma ei salli kalamehi. Ma ei salli seda meestest mustavat järve, ei salli jahimehi ega muid logelejaid. Mitte ühelgi täismehel pole seni õigust tervet päeva järvejääl maha istuda, kuni viimasel kui pensionäril, viimaselgi vanakesel või üksikul naisel pole talveks puud saetud ja lõhutud. Kuni isatud poisid tõmbavad nurga taga suitsu ja otsivad, mida ajaga peale hakata. Kuni...“

Larissa ei lase mul lõpetada:

„Ära kurvasta pisiasjade üle! Armasta maailma nagu mina! Sellisena, nagu ta on. Vaata elu avarama pilguga!“

3. märts

Eile sai tulnud Noglikist! See on linnake siit umbes tuhat kilomeetrit põhja poole.

Oli see vast reis!

Algas kõik Olga Fjodorovna sünnipäeval, kuhu Larissa mind kaasa kutsus. Olga Fjodorovna on Larissa kolleeg, küllap sajakilone naine, meeldiva näo ja väga armsa jutuga. Tore naine. Pedagoog.

Niisiis — peolaud. Lauas paar tosinat külalist. Palju kala, salatid, valge viin, šampus, toostid. Et lauas on ka grusiin, ütleb parima toosti muidugi tema:

„Kui kõik teie õpilased, lugupeetud Olga Fjodorovna, siia akende alla kokku kutsuda koos oma perekondadega, ulatuks rahvamass kuni Lenini väljakuni, ujutaks ka väljaku üle ja valguks raudteejaamani. Ja kõik nad hüüaksid teile sedasama, mida ütlen mina vaikselt: on ainult üks Olga Fjodorovna ja teist enam ei tule!“

Larissa arvab millegipärast, et lühike energiline Zoja („Zojamadu“) on minust huvitatud, ja valvab hoolega, „et midagi ei juhtuks“. Kõrvaltoas, pimedas, tantsitakse. Sedapuhku paaris, partneril ümbert kinni hoides. Zoja tiribki mu tantsima, suudleb. Tühja mina teda huvitan, see on tsirkus Larissa jaoks, kes sööda klõnksuga alla neelabki. Pärast tantsu saan käsu edaspidi ainult temaga tantsida. „Või kisub sind selle tükika juurde teki alla?“ Zojake on matsakavõitu küll, aga tosin aastat Larissast noorem.

Õhtu käigus selgub, et kohe peolauast minnakse raudteejaama, sõidetakse Noglikisse loenguid pidama. Komandeerib ühing „Teadus“, sõidab ka Larissa. Mina ei sõida, Zoja ka mitte. Sõitjaid on kolm, kõigil juba piletid taskus, kõigil ühte kupeesse.

„Tule sina ka kaasa!“ kutsub ootamatult Larissa. Eestis, oleks see absurd, aga Sahhalin õhutab avantürismile.

„Mul pole ju piletit, pole midagi!“

„Pileti me sulle ostame. Kassast.“

Muidugi ma sõidan. Viiendana neljalises kupees, neljandana nende seltskonnas. Lamame Larissaga kõrvuti alumisel pingil. Isegi magame veidi ja mahume kenasti ära.

Nogliki võtab meid vastu külma paksu lume ja ereda päikesega. On ta Paide suurune? Ju vist.

Seame end sisse hotellis „Kajakas“ ja läheb loenguteks lahti. Kolme päevaga pean kümme loengut teemal „Eesti rahvas Suures Isamaasõjas“. Et loengud kestavad akadeemilise tunni, kõnelejaid on aga enamasti kolm, langeb mulle 10–12 minutit. Selle ajaga jõuan kuulajatele sisendada, et möödunud sõjas ei olnud meie ohvrid proportsionaalselt võttes mitte väiksemaid kui teistel liiduvabariikidel. Neile on see uudis. Miskipärast arvatakse, et meid

lasti, käed taskus, pealt vaadata, kui suur vene rahvas sõdis. Või veel hullem — et Eesti mees sõdis ainult Hitleri poolel.

Nogliki on Põhja-Sahhalin ja veel sügavam provints kui oblasti-keskus. Olen õhtul oma toas ja arutlen, kas minna kohe voodisse või enne veidi kirjutada, kui uksele energiliselt kolgitakse. Muidugi vajutatakse sedamaid lingile, aga uks on mul alati lukus.

„Avage!“

„Kes seal on?“

„Korruse korrapidaja.“

„Mida te tahate?“

„Tehke lahti, saate kuulda.“

Uks jääb lukku, mina lõpetan vestluse, kolkimine jätkub. Nõudliku hääle diapason on lai ja tekst vaheldusrikas, ähvardatakse kutsuda miilits. See olevat ennekuulmatu — külastaja ei ava ust! Ega avagi. Tsirkus kestab kümmekond minutit. Hommikul otsin muidugi üles direktori ja palun kaebuste raamatut. Minuga on kaasas meie kohapealne saatja, rajoonikomitee II sekretär, ja asi on naljast kaugel. Hakatakse otsima, kes see oli, kes sellist lamenti lõi. Otsitakse ega leita.

„Vaadake te mul siin!“ ähvardab kohalik parteijuht sõrmega. Sellega on episood lõppenud. Omavahel öeldes, ma tean küll, mis selle lamendi põhjustas — mul oli Larissa külas. See oli tavaline, siinmail tavaline ööpäevane kombusvalve.

Enne ärasõitu, veel sünnipäeval, nimetasin ma Larissat Sahhalini kõige kaunimaks naiseks. Olga Fjodorovna, ja mitte tema üksi, hoidis seda kuuldes tagasi väikest muiet. Nogliki päikesest säten-dava lume ja kolmekümnekraadilise pakase käes oli aga Olga Fjodorovna ise see, kes punapõsksele Larissale imestunult otsa vaatas ja ütles:

„Aga Larissa, Vellol oli ju õigus — sa tõepoolest lausa särad!“

Tore sõit kujunes välja! Risk on suur asi.

4. märts, esmaspäev

Kohaliku rahvaga — nivhidega — toimub siin midagi kummalist. Mõtlen nende keelt ja kultuuri.

Kaks nivhi, nüüd Moskvast elav kirjanik Vladimir Sangi ja Vladivostokis töötav etnograaf ning keeleteadlane Galina Otaina, koostasid koos nivhi lastele nivhikeelse õpiku. Mõnedes lastesõimedes ja mõnedes internaatkoolides püütakse venekeelse üldõpetuse kõrvalt anda nivhi ja evengi lastele ka nende emakeele tunde. Keeruline on leida selleks küllalt kvalifitseeritud kaadrit, ka puudub vastav programm, aga midagi õpetatakse, lapsed oska-

vad üksikuid sõnu ja lauseid. Paremini jõuavad edasi need lapsed, kelle kodus veel nivhi keelt räägitakse, ent need on pigem erandid. Tegelik olukord on õigupoolest selline, et koolis püütakse noortele nivhidele õpetada keelt, mille omandamiseks neil puuduvad niieelteadmised kui huvi.

Milleks mulle keel, milles puudub kirjandus? Kellega ma tulevikus seda keelt kõnelema hakkan? Seda küsis mult Nogliki internat-koolis, nivhi rahvusest õpilaste koolis, mitte see üks, kõige ärkсам poiss — nii mõtleb vist enamik. Ja kuidas sa sellisele sindrile selgeks teedki, et nivhi keelt ja kultuuri õppides saab tast veel üks lüli tuhandeaastasest teatejooksust, kus pulk antakse isalt pojale. Nende poiste pärast siin võib see pulk rahumeeli maha pötsatada ja keegi ei kummardu teda üles tõstma.

Et üks väike rahvas oma keelest tõemeeli suuremat ei hooli ja rõõmsalt teisele (vene) keelele üle läheb, seda võisin ma veel ette kujutada. Aga et see suurem rahvas tões ja vaimus oma pisemale vennale ta oma emakeelt kui näämmi peaaegu vägisi suhu topib, kusjuures vääks vastu punnib ja pead eest ära pillub, selle peale ma enne ei tulnud.

Siia juurde sobib detail, mis on ehk teisest ooperist, aga võib-olla ei ole ka.

Ka Noglikis elavad mõned nivhi perekonnad. Elatakse kõrvuti venelaste, ukrainlaste ja teiste tulnukatega — nivhidega võrreldes on ju ülejäänud kõik tulnukad, sisserännanud. Nõukogude seadused, mis puudutavad looduskaitset, kalakaitset, kalapüügikeeldusid jne., on loomulikult üldkehtivad. Ometi austavad tulnukad põlisrahva traditsioone ja kombeid, näiteks nende harjumust püüda kala, kust nad tahavad, palju nad tahavad ja millal tahavad. Sahhalini kalavarud selle all kuigivõrd ei kannata. Seega — kui kõigile on lõhepüük keelatud ja nivhist kelm ikka püüab, ei lähe keegi teda takistama ega trahvima. Eestis ajaks selline privileeg mõne mehe hulluks ja hangeldama, aga nivh toidab oma lõhega rahulikult koeri, nivh pole ärimees ja rohkem kui ühte Ivanist sõpra tal enamasti ka pole. Nii ongi kõik kenasti paigas: koerad, kombed, põlisperemees ja ta sõber Ivan.

Ristosõdijad ja ristiusk nivhideni ei ulatunud, seepärast jõudsid nad kahekümneendasse sajandisse küll Vene keisririigi alamatena, ometi sõbralike mitmenaisepidajatena.

Miks sõbralike? Kas või sellepärast, et nad tõesti polnud sõjakad. Rahulikult ja verevalamiseta lasksid nad oma saarele alguses okoroogid, aga 19. sajandi keskel ka evengid. Merd ja kalu jätkus kõigile, tulnukatega vahetati naisi.

Mitmenaisepidamine pole veel kusagil seda tähendanud, et mitu naist on igal mehel. Mõnel oli neid tõesti mitu, teine kõrval aga hoopis ilma, sest naist ei kositud, naine osteti. Maksti soobli-

nahkadega (umbes 20 nahka), veokoertega või majapidamis-tarvetega. See, et kehvem kütt või lobamokk hoopis ilma naiseta (lasteta) jäi, oli ka looduslik valik.

Mees tõi peresse kala ja liha, see oli tema töö. Naiste asi oli laste järele vaadata, koeri ja mehi toita, riideid õmmelda, marju korjata ja kõiki muid koduseid töid teha. Jätkus neid koidust ehani.

Kuni siinsete randadeni polnud veel jõudnud ahned kaupmehed Venemaalt või Hiinast, kes töid kaasa riidekangaid, õmmeldi kõik rõivad nahast. Käiku läks ka lõhenahk. Vastava töötlemise järel muutus see pehmeks kui samet ja temast õmmeldi särgid, pluusid, isegi suvekingad. Pealisriieteks kasutati muidugi metsloomanahku.

Šamaan oli olemas igas suguvõsas ja rahva usk ta võimetusse ülisuur. Aga see ei olnud elukutse — „eraelus“ oli šamaan tavaline kütt või kalur nagu kõik teisedki. Kui talt paluti teenet, tegi šamaan oma töö ära mõõduka kostitamise eest. Šamaani austati, aga ei kardetud. Tõsi, šamaan võis olla seotud ka kurjade jõududega, aga ta peamine ülesanne oli teha head, olla kasulik.

Maa ja taeva jõududega ajas iga kütt või kalur asju otse, ilma šamaanita. Hing (vaim) oli igal jõel ja järvel, mäel ja metsal. Aga ka metsloomal. Kui kütt jahiretkel puhkama jäi ja lõkke süütas, viskas ta toiduiva kõigepealt tulle ja soovis:

„Õnnevaim, kui sa olemas oled, ära jäta mind mitte maha!“

„Kui sa olemas oled“ — see on nii ilus, on nii meie meelele! Ega need nivhid kusagilt kaugelt viimaks meie sugulased ole?

Kallite oletatavate kaimude arukusest annab tunnistust kas või komme naist osta. Siin valitses range kord ja igasugune isetegevus oli keelatud. Iidse traditsiooni kohaselt oli kõigil teada, milline suurpere milliselt endale naised toob ja kellele omakorda annab. Valitses raudne kolmnurgaprintsiip: Tartu poiss sai naise Viljandist, Tallinna poiss Tartust ja Viljandi poiss omakorda Tallinnast. Naist tuli austada, teda ei tohtinud peksta ega ema juurde tagasi saata. Abielud (perekonnad) olid püsivad ja õnnelikud.

Õnnevaim, kui sa olemas oled, toeta mind veel paar kuudki!

5. märts

Larissa:

„Kui me sinuga koos oleme, tahad sa alati vahtida neid paare, kus kas mees või naine on korealane ja teine pool venelane. Täna nägin ma raudteejaamas abielupaari, näo järgi otsustades mees venelane ja naine kohalik. Neil oli kaasas nii viieaastane tütar. Oli see plika nüüd nivh või korealanna, sellest ma aru ei saanud, aga elulusti oli ta täis kui tulesäde. Ta tantsis ja

laulis ja kallistas küll isa, küll ema, kutsus neid vene keeles „armas isa“ ja „armas ema“, aga laulis võõras keeles. Vanemad, riides nagu töölisel, vaatasid tüdrikut armastuse ja õrnusega. See on sulle rahvusküsimus ja selle lahendus koos, aga sina aja taga ei tea mida.

„Unustame perekonnad ära, Larissa, unustame kas või viivuks, mängida ju ikka võib? Saame kokku ja jäämegi kokku, meie kaks, sina ja mina, kusagil neutraalsel pinnal, olgu või Togliattis. Mis mul veel unustada tuleks?”

Suguvõsa hauad ja veel elavad sugulased. Sõbrad ja koolikaaslased. Harjumuspärased kombad, rõivad ja toidud. Ka sellega, mis justkui jääb, pole midagi peale hakata: teadmistega eesti keelest ja kultuurist või mälestustega Tartust ning ülikoolist. Ajmatov kirjutab inimestest, kellelt on võetud mälu. Kas see, kes vabatahtlikult oma kasvumullast välja astub, on ikka mäluta inimesest parem?

Võib-olla see vene mees on oma naisega õnnelik. Võib-olla oleksime ka meie õnnelikud kahekesi seal Volga kaldal, võib-olla on see tõesti võimalik. Aga need poleks enam meie ise pärast nii rohkeid loobumisi, need oleks juba teised inimesed. Ja lisaks kõigele muule poleks see mitte rahvusküsimus ja selle lahendus koos ning mina ei aja mitte taga ei tea mida.“

6. märts, kolmapäev

Imelik-imelik, mida vanemaks ma saan, seda vähem pean lugu vanadest inimestest. Liiga paljud on oma elu maha lorutanud ilma targemaks saamata. Kogemused? Kogemused iseenesest ei maksa midagi, kui me ei küsi, millised nimelt. Kogemus elust libedalt läbi tulla? Rahakappe lahti muukida? Ei. Hoopiski mitte igasugused kogemused pole väärtuslikud.

Tähtsat, peamist, ei tunta ära.

Nevelskis elab endine kapten ja praegune noortejuhendaja L. Malejev. Huvitav mees, vaata ja kadesta. Sattus merele juba 15-aastase poisina, tegi läbi pika tee jungast kaptenini ja kulutas selleks 40 aastat elust.

Noortega kohtudes õpetab kapten, tuues näiteid oma elust:

„Inimese ülesanne on elada, mitte vegeteerida. Inimelu peab olema täidetud tööga ja oma rahva teenimisega. See on võlg, mille igaüks meist peab oma kodumaale ja ligimestele tasuma.“

Kui õige see on! Aga kapteni esimene laev, see „Minsk“, on ammuilma roostest puretult vanarauaks lõigatud, kapteni laevadel püütud kalad on söödud ja kapteni enda sõidud sõidetud. Kas märkab noor junga, kes mereäärsel puiesteel oma tüdrukuga

jalutab, et pikale pingile on veel üks vana mees juurde siginenud, kes igatseva pilguga merd vaatab.

Nii see enamasti läheb. Kanges võla tasumise tuhinas ununeb justkui ära, et „ilmas võita on ka muud, kui mütsitärn ja kroonu puud“, nagu kenasti kirjutas Alver. Kapten Malejevil on harjumus, mida ei tihka hobiks nimetada. Kogu elu, kõik 40 aastat, on tal olnud varga kõrvad, kirjaniku kõrvad, keeleteadlase kõrvad, nime-tagem neid kuidas tahes. Mees on kirja pannud ja säilitanud arutu hulga ruhvis kuulnud vanasõnu ja kõnekäände ja madruse-laule ja muid jutte. Loodusvaatlusi. Lorilugusid. Kogunud sellist folkloori, mis ootab kohendajat, et ilmuda raamatuna. Aga ka seni ei hoia mees küünalt vaka all, vaid jagab salvest igale soovijale.

Kas märkab vana kapten sel sombusel sügispäeval, mil lõigatakse vanarauaks ta viimane alus, et kaotatud ei olegi nii palju? Laevad tulevad ja lähevad, mehed tulevad ja lähevad. Selline ongi laevade ja meeste saatuse — tulla, tööd teha ja jälle minna. Aga tänu kapten Malejevi vihikutele jäävad alles merd sõitnud meeste naljad ja naer, nende jutud, laulud ja lõõp, ruhvi elav hingus. Jäävad elama kapteni tagasihoidlikes vihikutes, mille väärtust ei mees ise ega ta lähikondsed täna veel küllalt hinnata ei oska.

Muidugi on inimese ülesanne elada, mitte vegeteerida. Aga kus on vahe, mida tähendab — elada? Muidugi peab inimelu olema täidetud tööga ja oma rahva teenimisega. Aga kas ainult tööga? Kas pole kapteni vihikud juba homme hinnalisemad kui kogu tema poolt püütud kala? Muidugi peab igaüks meist tasuma kodumaale ja ligimestele võla õnne eest siia maailma sündida. Aga küsimus on selles — kuidas tasuda? Kas tingimata kalaga või piisab ka kapten Malejevi vihikutest?

7. märts

Larissa kasvatab mind.

Loen talle ette ja samas tõlgin kodust saadetud „Spordilehte“. Selles on infot ka *fair play* kohta. Tsiteerin:

„Rahvusvahelise Pierre de Coubertini nimelise *fair play* auhinna saavad Egiptuse džudomaadlejad Muḥammad Ali Rashwan ja Roola tõstja Dariusz Zawadski. 1984. aasta olümpial jõudis Rashwan absoluutses kaalukategoorias finaali, kus vastaseks oli jaapanlane Iasuhiko Iamashita. Jaapanlane, kolmekordne maailmameister, oli eelringis vigastada saanud ja lonkas tugevasti. Egiptlasel avanenuks võimalus tulla olümpiavõitjaks, rünnanuks ta jaapanlase

vigastatud jalga. Egiptlane märkis intervjuus, et võita, kasutades teise vigastust, oluks autu.“

Loen ette teisegi katke:

„Analüügilise teo eest sai audiplomi Ungari maadleja Janosz Migleczi. Ungari meistrivõistluste finaalmatšis oli ta punktidega taga 1:11; kui vastane sai nii raskelt vigastada, et ei suutnud võitlust jätkata. Migleczi oleks tunnistanud võitjaks vastase loobumise tõttu, kuid sel viisil saadud kuldmedalist ütles ta ära.“

„Näen, et Larissa ei mõista mind kohe põrmugi.“

„Mille eest nad auhinna said?“

„Rüütelikkuse eest.“

„Teil seal Läänes on sellest sõnast imelik arusaamine. Nad ei teinud ju midagi rüütellikku, vaid käitusid kõige elementaarsemate korralikkuse normide kohaselt. Vastupidiselt talitades oluks nad lihtsalt lurjused. Mille eest te neid kiidate, sellest ma kuidagi aru ei saa. Kõige normaalsema käitumise eest?“

Me tülitseme.

Tülid ei kuku meil veel hästi välja. Tülitsedes ei ole me võrdsed. Minule on tüli või sõnelus alati olnud midagi pinnalist, mitte tõsist, midagi mängule lähedast. Minu meelest ei tohi ka korralik tüli kippuda kallale olulisele, põhilisele — sellele, millele on rajatud kahe inimese suhted.

Larissale tähendab tüli midagi muud. Šoti kuninganna Mary Stuartina on ta alati valmis kaalule panema kõik, mis üldse hinge taga. Iga jagelus, iga arvamustevahetus ähvardab väikesest lõkkest uduse järvekese kaldal kasvada katastroofiks, kus tuli takistamatult tormab mööda mändide latvu, põletades-hävitanud kõik elava, mis iganes teele jääb — sõpruse, väärikuse, tuleviku.

Tülitsedes samastub Larissa Venemaaga. Ja mitte ainult tülitsedes. Vaidluse puhul kahmab ta mängleva kergusega oma turjale kogu vastutuse, mis üldse võimalik, ka vastutuse partei ja valitsuse mis tahes otsuse eest. Mitte nemad seal ei otsustanud sedasi, vaid mina ja siin. Selline hoiak on mulle harjumatu. Nii me jagelemegi juba selle üle, miks tema, Larissa, jättis saatmata oma atleedid 1984. aasta olümpiale Los Angelesis.

„Minu arvates ei teinud sa targalt, rakendades kogu propagandaaparaati, veenmaks rahvast ja avalikku arvamust, et Los Angeles on vägivallalinn ja meie sportlaste elu seal hädas. Mängude käik kinnitas, et sa tegid demagoogiat.“

Larissa pareerib lausa raevukalt:

„Mängude käik ei kinnita mitte midagi, sest meie sportlasi seal ei olnud. Ja väga õige, et nad sinna ei sõitnud, see oli Ameerikale paras! Lõppude lõpuks olid jänkid need, kes esimestena boikoteerisid ja jätsid Moskvasse sõitmata.“

„Siis pidanuksid sa tõe välja ütlema — see oli tagasitegemine, oli boikott.“

„Milleks? Niigi said kõik, kes saama pidid, nii meil kui Ameerikas asjast õigesti aru. Said aru, et me ei lase endaga mängida, vaid vastame hoobile hoobiga.“

Pärast tüli kõnnime kinno. Seal leiab käsi kää, seal ei pillu ta rohelised silmad enam välke, seal ta võtab mul ümbert kinni ja kõik on jälle hästi.

8. märts

Larissa naistepäevatoost A. A.-le:

„Sa oled mu hooletusse jätnud!“

Kus ometi kondad sa need pikad aastad? Miks lõikad ja väetad sa omi viljatuid õunapuid? Kas sa siis ikka veel ei tea, et su aed ootab sind siin?

Aastast aastasse pillad sa viljatusse kiviklibusse mehejõudu, mis õigupoolest mulle peaks kuuluma. Mina aga väsin ootamast imet, ma olen igatsusest närtsimas.

Sa oled mu hooletusse jätnud! Mu vesivõsud vohavad ja ma olen metsik. Muld mu juurtel on kõvaks tambitud kui rehepõrand, ma näen välja ropp ja kasimatu, sest sa oled mu hooletusse jätnud!

Aga tea: aed ei tohi metsistuda, aed ei tohi harimata jääda! Tea sedagi: ma pole sind reetnud. Aednik, kes kaevab mulla mu juurtel jälle kohevaks ja lõikas mu vesivõsud, tuli alles pärast seda, kui sina olid mu hooletusse jätnud.

Miks ei kaevanud sina mu aeda? Sina, keda ma ometi ootasin nii kaua ja kannatlikult?!”

9. märts

1869. aastal teatas tsaarivalitsus avalikult, et asutab Sahhalini saarele sunnitöölaagrid. Sahhalinist sai kannatuste ja pisarate maa.

1880. aastal otsustas Venemaa Geograafiaühing korraldada Sahhalinile ekspeditsiooni, et tundma õppida saare loodust. Ekspeditsiooni peakorraldaja, tolleaegne geograafiakorüfee Semjonov-Tjan-Sanski nägi aga põhiülesannet selles, et välja selgitada, millised on perspektiivid kasutada saare koloniseerimiseks oma karistuse ärakandnud, kuid asumisele määratud endisi sunnitöölisi.

Ekspeditsioonile saadeti kaks meest — just Peterburi ülikooli lõpetanud A. Nikolski ja ekspeditsiooni juht Ivan Poljakov. Viimati nimetatut, vaba kasaka ja burjaaditari poeg, oli küll võimekas teadlane, iseloomult aga äge, järsk ja kergesti haavuv.

1891. aasta 8. juuni varahommikul astusid mõlemad mehed Korsakovi asula piires maale. Sellest, mida nad nägid, kirjutab A. Nikolski:

„Ühesõnaga — seegi siin on Venemaa, tõeline põlisvene maa, mis ulatub Jaapani piirini ja heidab üle suure ookeani pilgu Ameerikale.“

Nagu ekspeditsioon tööd alustas, algasid kohe ka kahe mehe vahelised riid. Venemaa ehtsa patrioodina ei suutnud Ivan Poljakov, kasaka poeg, rahulikult pealt vaadata, kuidas jaapanlased Hokkaido saare lähedal lõhet püüavad. Ta asus jaapanlasi takistama, ei leidnud aga selles ekspeditsiooni ülesannetest väga kaugel seisvas tegevuses abi ei Nikolskilt, ekspeditsioonikaaslaselt, ega ka ekspeditsiooni teenindama määratud allohvitserilt Šišmarevilt. Riid järgnes riule, kaebekiri kaebekirjale ja enne kui ekspeditsioon suutis midagi ära teha, oli ta juba lagunenu. Nikolski sõitis esimese reisilaevaga „selle poolhullu“ juurest Odessasse tagasi, Ivan Poljakov aga jäi saarele ja jätkas tööd.

Ja tehtud sai mõndagi. Enne oma surma talvitamise raskuste ja toidunappuse tõttu jõudis ta kirjutada koguni kaks raamatut. Abi, mille järele ta lõpuks saatis, hilines. Surm jõudis ette. Tänapäeval kannavad Ivan Poljakovi nime raudteejaam ja asula Holmski linna lähedal ning neem Kannatuse lahes.

See oli „Mayfloweri“ mehi. Või midagi sinnapoole. Kas see laev tänapäeval veel liigub, küsin ma endalt ikka ja jälle.

Üks sõjaveterane, kellega ma Sahhalinil kohtusin, on Jekaterina Iljina.

21. juunil 1941. aastal oli Brjanski oblasti ühe linna pedagoogilises koolis lõpuõhtu. Tulevased algklasside õpetajad tantsisid ja lõbutseisid, kinkisid lilli oma pedagoogidele. 18-aastane Katja kavatses tööle minna Kaug-Itta. Aga uksele pörutas sõda.

Brjanskimaa okupeeriti. Et mitte sakslastele silma hakata ja isu äratada, tegid nägusad vene neiud end üksmeelselt koledaiks, kasutades vanu pulste ja kottasid, parukaid ja värve. Tänapäeval teretades tuli Valja või Ljuba mordat nähes lausa naer peale.

Algas partisaniliikumine, Katjast sai meditsiiniõde. Üks neist, kes ründasid vaenlase garnisoni hüüdega „Kodumaa eest!“. Ründas ilma püssita, seljal punase risti päun. Katja ei kartnud surma, kordas vaid joostes kui palvet: tapa ära, tapa silmapilkselt, aga ära näkku trehva, ära must peletist tee!

Kuulid tulid. Valang kuulipildujast. Jätkus kuule ka näkku. Katja transporditi Moskvasse, raviti terveks, aga nagu jäi rikutuks. Kolm korda korraldati operatsiooni — armid jäid siiski.

Sõda sai võidetud. 1946. aastal sõitis Jekaterina Sahhalinile. Töötas siin algklasside õpetajana üle 30 aasta, on armastatud

ja hinnatud. Läks pensionile, aga kodus istuda ei mällanud, laulab sõjaveteranide kooris ja töötab valvurina Južno-Sahhalinski 2. kutsekoolis.

Ja nüüd jõuan selle juurde, miks ma kirjutan just temast, sõjaveteranist, staažikast pedagoogist.

„Meil on sageli oma kooriga esinemisi ja vahetevahel tuleb paluda valvekord ringi vahetada. Küll oli solvav, kui brigadir, noor naine, ei tahtnud seda teha, vaid käratas õelalt:

„Kellele te oma kooriga ka vajalikud olete? Mis te ise arvate, miks inimesed teile aplodeerivad ja lilli kingivad? Neil on teist lihtsalt hale!“

Brigadiri repliik avaldati kohalikus ajalehes.

Mis juhtus edasi? Muidugi mitte midagi olulist.

Veteran reageeris juhtunule omamoodi:

„Ma ei usu, et meile halastusest või haledusest aplodeeritakse. Ju on meil, veteranidel, selliseid elukogemusi, mis on vajalikud, mille me peame edasi andma.“

Usun, et ka Jekaterina Iljina saabus Sahhalinile „Mayfloweril“. Et see laevuke siiski veel liigub.

10. märts, pühapäev

Reedel, naistepäeval, kui sõime pidulikku perekondlikku einet mitte minu pool, vaid täies koosseisus, kinkis Jeanne mulle tomati. Tomat oli kasvanud neil köögis aknalaua ja üksainus väike vili oli seal olnudki. Üksainus punane. Nad olid kindlasti jälginud selle kasvu ja punaseks muutumist, küllap päevast päeva, nädalast nädalasse. Viimaks sai tomat küpseks ja nemad kinkisid selle mulle. Jeanne kinkis. Kas minu lapsed oleksid oma tomati sedasi ära kinkinud?

11. märts

Täna valiti Moskvast meie riigile jälle uus tüürimees. Homme saab „Pravdast“ lugeda, kes ta selline on. Nii või teisiti, see või teine, aga minul tuleb kultuuri otsimisele lõpp teha ja veel täna. Muidugi võiksin ma oma plaani lõpuni täita ja minna kohtuma nukuteatri rahvaga, külastada pioneerimaja, heita pilk ohvitseride-majas tehtavale kultuurile ja nii edasi ja nii tagasi, aga ma ei kärsi enam. Larissal on õigus, ma olen väsinud. Ja Larissal ei ole õigus, ma ei ole väsinud. Olen väsinud sellest, mida ma tegin ja otsisin, ega ole väsinud sellest, mis ees. Olen tulvil, olen pingul tahtmist asuda selle kallale, mis üha enam tallab ja rusub

hinge juba mitu kuud. See väsitab ja ärritab ega anna rahu enne, kui jõuab paberile.

Ehk on, ka sõled ja pärjad ja muu seesugune meie rahvakunsti osa, aga minu meelest algab kunst, algab kultuur sealt, kus igapäevane tarbeese saab nägusaks, saab kaunimaks, kui hädapärast vaja, kui talle kulub rohkem aega ja rohkem tööd, kui eseme funktsioon hädapärast nõuab, olgu siis tegu saani, saaniteki, kinnaste, seeliku või pasteldega. Kas see omadus on Eestis surnud või välja suremas? Kus sa sellega! Kõndige mööda ükskõik millise äärelinna tänavaid, astuge sisse mis tahes eramusse ja vaadake muru, vaadake luuke ja väravaid, vaadake välikaminaid ja piirde-tasasid — kõik nad on kaunimad, kui hädapärast tarvis. Seda Eestis, mitte siin. Aga esemeline rahvakunst on ju kogu rahvakunsti, kogu kultuurist ainult üks osa. Rahva kultuur on tema sajandite jooksul kogutud elutarkus, on ta uskumused ja pühad, käsud ja keelud, on viis naist võtta, armastada, lapsi kasvatada ja matuseid korraldada. Kõige selle kujunemine võtab väga pikka aega. Kõik see seondub kindla rahvuse või kindla paikkonnaga. Kõik see enamasti ja põhilises ei ole eksporditav. Üksikisik või väike grupp oma kultuurist ja oma rahvast irdunud inimesi, elagu nad Krimmis, Tõndas, Torontos või Kaukaasias, elagu nad või näiliselt hulgakesi ja jõukalt nagu Rootsis, selline grupp ei jää pikalt püsima. Lapsed abielluvad muulastega, omakeelsus muutub anakronismiks, mis igapäevaelu ainult segab.

Sellest tõukudes, seda aluseks võttes tundub mulle, et Sahhalinil omakultuur puudub. Võib kõnelda ehk esimestest võrsetest. Need võrsed kasvaksid ja tugevneksid, kui omakultuuri poole vähemalt püütaks, kui selline eesmärk oleks tuntav. Siin on TV ja „Vremja“, on Moskva kirjastuste raamatud ja põhimõtteliselt samad arusaamad, sama kultuur mis Togliattis, Lipetskis või mis tahes uues või tormiliselt kasvavas linnas. „Ega me teistest halvemad ole“ on halb printsiip. Ometi tundub see valitsevat. Andku sõbrad mulle andeks, aga ütlesin, mis mõtlesin.

12. märts, hilisõhtu

Milline on olnud ametlik hoiak meil veel esinevate üksikute puuduste põhjuste kohta? Kas mitte umbes nii: meil on rikas maa, meil on kõike küllalt nii endale kui müügiks, meil on maailma kõige eesrindlikum, kõige efektiivsem, kõige humansem juhtimis-süsteem. Aga paraku istuvad meil mõnikord juhtivatel kohtadel ebakompetentsed seltsimehed, bürokraadid või lihtsalt tõlplased. Järeldus on eelnevast dikteeritud: valed juhid tuleb lahti lasta, pensionile saata või karistust kandma panna; uus mees paneb

asjad paika ja regi libiseb jälle kui vastlapäeval.

Kas sina, Mihhail Sergejevitš Gorbatšov, sündinud 1931. aastal (1), jurist Moskva ülikoolist ja agronoom-ökonomit Stavropoli põllumajandusinstituudist, mõtled samuti? Et viga on valedes meestes juhtkangide taga? Või kuidagi teisiti?

Venelaslik nägu. Laubal paljak. Tugevad kulmud, huvitavad huuled — lopsakad, tahtekindlad ja... meelad? Ei, see pole kandilise lõuaga Lääne kangelane, see on teist masti mees. Milline? Elame — näeme.

Tööde koorem seljataha jääb õhtu eel ja toas oleme kahekesi: mina ja LENIN — fotoportreena. Umbes nii kirjutas kord Majakovski. On tänagi õhtu ja ka mina olen oma toas kaks ajalehefotoga. Mis mees sa oled? Kuidas sa pihta hakkad? Me oleme ju lähedased, tont võtku! Oleme peaaegu ühel ja samal ajal juurat õppinud, oleme põllumajandusökonoomikaga tegelnud, vanusevahegi on neli aastakest — ma peaksin su mõtteid, su plaane mõistma.

Sul tuleb 99 meetrit pikk praam 100 meetrit laias jõelüüsis vastu voolu liikuma pöörata. Aga küllap sa tead ka ise, et töö saab olema raske.

Mis on meie hädade põhjus? See suurim, see peamine? Minu mättalt vaadatuna see, et klassid, sotsiaalsed grupid, klikid, kildkonnad ja rühmitused veavad igaüks ise suunas nagu luik, haug ja vähk. Meie ühiskond tundub mulle kokteilina kõrges kitsas klaasis, kus raske liköör püsib kõige all (töölised? teadlased?), kergemad joogid kihiti keskel (põllumehed? sõjavägi?) ja šampus (parteiaparaat? üliõpilased?) kõige peal. Meie riik on kui rusikaks kokku surumata viis harali sõrme. Kuidas sa pigistad need sõrmed rusikaks? Kuidas sa raputad kokteilil kihid segi? On see üldse võimalik?

On! Oli! Teine maailmasõda tõendas seda, muidu oleks mu sopkasid tallanud Hitleri sõduri rautatud saabas. „Tee nagu mina!“ käskis komandör. „Kommunistid ette!“ käskis komandör. Nüüd ütlevad komandörid: „Vaenlane on seal, minge ja pekske teda!“ Kuidas sa alustad? Millest sa pihta hakkad?

13. märts, kolmapäev

Kalamees teab täpselt, mis on tegemata, kes jättis tegemata, miks jättis tegemata. Teab täpselt, et süüdi oled sina, Larissa. Kõik tuleb ju ülevalt alla, hea kui halb.

Nevelski kalurid sõidavad merele. Püügiülesande saab kapten vahetult enne väljasõitu kui piirivalvur parooli ja tema mure on see meeste selgeks teha.

Kaks tilkadena sarnast kalalaeva „Laima“ ja „Skladovski“

sõidavad plaani täitma. Kala on nad püüdnud ja püüavad erinevalt „Laima“ oma naabrist tunduvalt enam. Erinevalt täitsid nad ka viisaastaku plaanid — „Laima“ ühe, „Skladovski“ aga kaks (!) plaani. Plaanitäitmisest oleneb muidugi palk. Larissa, sina oled ju „Laima“ kapten, kuidas teed sa selle fookuse oma meestele selgeks?

Baasile kuuluvad elumajad on hooldamata. Kultuuritöö on soikunud. Miks, Larissa, miks?! Enne korraldati kultuurimajas perekonnaõhtuid, korraldati paremate kalurite austamisõhtuid. Nüüd on see minevik. Miks? Ei korraldata talispordipäevi. Baasi pioneerilaagrit kasutatakse aastas ainult kaks kuud, aga talve jooksul lõhutakse laager sedavõrd ära, et remont nõuab 100 000 rubla. Pioneerilaagrit talispordibaasina rakendatud ei ole. Miks, Larissa, miks?

Kalapüügibaasi ehitus- ja remondivalitsust juhib sm. A. M. Strjukov. Võtame sm. A. M. Strjukovi ametist maha ja paneme asemele A. M. Sidorovi. Ütle, Larissa, vasta, Larissa, mis sellest muutub?

Koosolekul nimetati asju õigete nimedega, käratseti, räägiti suu ja süda puhtaks. Kõnelejad rahunesid: midagi sai välja öeldud. Aga edasi? Mis pärast koosolekut muutub? Ütle, Larissa, mis muutub?

„Juba kaks või kolm põlvkonda elab nii ja nii palju indiviide veel üksnes töötajatenä, mitte enam inimestena. Nende kohta ei käi enam see, mida üldiselt võib öelda töö vaimsest ja kõlbelisest tähtsusest. Tänapäeva inimese tavalise ületeotsemise tagajärjeks kõigis ühiskonnaringides on see, et vaimne alge temas kärbub. Kaudselt tabab see teda juba lapsepõlves. Tema vanemad, hõivatuna halastamatust tööelust, ei saa talle normaalsel viisil pühenduda. Sellega langeb ära midagi tema arengule asendamatu. Hiljem, ise ületeotsemisele allutatuna, haarab teda üha enam ja enam vajadus välise meelelahutuse järele. Talle jääva jõudeaja veetmine iseendaga tegeldes või tõsisel vestluses inimeste või raamatutega nõuab keskendumist, mis on talle raske. Absoluutne tegevusetus, iseendast eemalesaamine ja unustus on talle füüsiliseks vajaduseks. Ta tahab olla mittemõtlev. Mitte haridust ei otsi ta, vaid ajaviidet, ja nimelt sellist, mis esitab vähimaid vaimseid nõudmisi.“ (A. Schweitzer.)

„Kõigi majandusorganite kogu töö kannatab meil kõige rohkem bürokratismi all. Kommunistid on muutunud bürokraatideks. Kui meid miski hukutab, siis just see. (...) Me mõtleme ikka veel dekreetidest, asutustest. Selles on viga. Kogu asja tuum on praegu praktikutes ja praktikas. Leida inimesi — *teoinimesi* (100-st 1; 1000-st kommunistist 1, ja annaks jumal sedagi); muuta meie dekreedid määratud paberitest (nii halvad kui ka head dekreedid, ükskõik) elavaks praktikaks — selles on asja *tuum*.“ (V. I. Lenin.)

14. märts, neljapäev

Vagad soovid ja karm tegelikkus on alati kaks ise asja ja ses suhtes pole erandiks ka komsomolitöö. Korsakovi ookeanibaasi kalurite — kommunistlike noorte aruandlus-valimiskoosolekul viibis NLKP Sahhalini oblastikomitee esimene sekretär P. Tretjakov. Oma sõnavõtus rõhutas parteiliider, et komsomoliorganisatsiooni jõud oleneb tema praktilisest juhtimisest. Noortele tuleb sisendada vääramatut usku kommunismiideaalide võidukäiku ja kujundada neis kindel immuunsus kodanliku propaganda suhtes.

Ühing „Teadus“ korraldas tööliste hulgas küsitluse. Küsiti, mis teemal loengut soovitakse.

Vastused:

1) rahvusvaheline olukord	100%
2) abielu ja perekond	67,8%
3) teadus ja tehnika	41,2%
4) riik ja õigus	38,4%
5) tervishoid	28,8%
6) kehakultuur ja sport	28,8%
7) sõjalis-patriootiline temaatika	24%
8) kommunistlik kasvatus	19,2%

Komsomoli aruandlus-valimiskoosolekust Holmski ehitusvalitsuses nr. 410 sm. Tretjakov osa ei võta, seega pole koosolek ei pidulik ega erakordne. Hoopis vastupidi. Koosoleku alguseks kuulutatud ajast on möödas juba paarkümmend minutit, kui puusepp Aleksandr Loktev kümnendat korda närviliselt kella vaatab ja nendib, et kahekümne kuuest organiseerunud noorest on endiselt kohal vaid viis. Siis avaneb uks veel kord ja neli kommunistlikku noort tuleb juurde, nende hulgas ka komsomolisekretär Sergei Grin'ov. Koosolek algab.

Aruanne on pealiskaudne. Lisada keegi midagi ei soovi. Haka-takse valima uut komiteed. Sinna satub selliseidki noori, kes käimasolevalt koosolekult ilma põhjuseta puuduvad. Ehitusvalitsuse juhtkonnast ega peaspetsialistidest koosolekul kedagi pole, aasta jooksul pole ettevõtte parteikomitee noorte kasvatamisega seotud probleeme kordagi arutanud ega ära kuulunud komsomolisekretäri aruannet.

Sahhalini kohta mul andmed puuduvad, aga vaevalt nad Eesti omadest teravalt erinevad. Eestis nimelt soovib sotsioloogiliste uurimuste kohaselt tulevikus tööliselks saada vaid 6,3% üldhariduskoolide lõpuklasside õpilastest. Tööliselukutset soovib oma lastele vaid 24% kutsekoolide (!) ja 4,5% üldhariduskoolide õpilaste vanematest. Noored võivad kommunismiideaalide võidukäigus vägagi veendunud olla, aga sellel teel astuksid nad kellena tahes, ainult mitte töölisena.

Siia, õigupoolest küll mitte päris siia, lisab juurde TRÜ õppejõud Peeter Vihalemm:

„Väärastunud suhted võivad avalduda ka õppejõupoolses hinnaläanduses, põhimõttelises pettumuses noores põlvkonnas. Puutunud pidevalt kokku sellega, et keskkoolist tuleb ülikooli ikka enam pealiskaudsete huvidega, süvenemispüüta ning puudulikult haritud noori, on õppejõud järjest enam valmis käega lööma: kõrgkool ei suuda parandada kõike, mis keskkoolis puudu jääb. Need hindamiskriteeriumid, mis olid loomulikud kümme ja paarkümmend aastat tagasi, kui enamik praegusi õppejõude ise oli üliõpilase rollis, tunduvad praeguste keskkoolilõpetajate suhtes rakendamiseks ülemäära ranged... Kasvab ükskõiksus, mitte ainult ümbritseva, vaid ka iseenda tegevuse vastu, väheneb tahtmine seda tõsiselt võtta ja hästi teha, mingitest põhimõtetest ja etalonidest kinni pidada. See tähendab ka eneseväärikuse kadumist.“

See Vihalemmalt. Järgnev on Albert Schweitzerilt raamatust „Kultuur ja eetika“:

„Kogu meie vaimne elu möödub organisatsioonides. Maast-madalast täidetakse tänapäeva inimene sel määral distsipliinimõttega, et ta kaotab omaeksistentsi ja suudab mõelda veel ainult kollektiivi vaimus. Ideede ja ideede või inimeste ja inimeste väitlust, nagu see moodustas 18. sajandi suuruse, nüüdsel ajal enam ei ole. Tollal ei tunnustatud aukartust kollektiivi arvamuste ees. Kõik ideed pidid ennast õigustama individuaalse mõistuse ees. Tänapäeval on pidev arvestamine organiseeritud ühendustes kehtivate vaadetega saanud endastmõistetavaks reegliks. Iseenda ja teiste jaoks eeldab üksikisik, et koos rahvuse, usutunnistuse, poliitilise partei, seisuse ja muude kuuluvustega on iga kord nii ja nii palju vaateid juba ette ja mõjutamatult kindlad. Nad kehtivad tabudena ja on välistatud mitte ainult igasugusest kriitikast, vaid ka kõnelustest. Seda menetlust, millega me üksteisel vastastikku mõtleva olendi kvaliteeti eitame, nimetatakse eufemistlikult veendumuse austamiseks, just nagu saaks ilma mõtlemiseta olla mingit tõelist veendumust.“

15. märts, reede

„Larissa, tahad sa kuulda, kuidas ma maad parandasin?“

„Eks räägi.“

„See oli sovhoosis „Krasnõi Tõm“. Peamelioraator märkas, et poliüetüleentorud, mis kuivendajad maasse peidavad, on ilma keermeteta, seega täielik praak.“

Peamelioraator Aleksandr Šabaltur käskis totruse ja töö narritamise koheselt lõpetada. Ta naerdi välja. Mis saksad teie olete,

lmestasid kuivendajad, selliste torudega töötame ja täidame me riiklikku plaani ju igal pool. Sa oled alles esimest aastat ametis, lohutati, läheb aeg ja harjud. Melioraator kontrollis ja leidis: lösi mis tõsi, neid praaktorid pandi tööpoolest maasse ka teistes kolhoosides-sovhoosides ja mitte esimest aastat.“

Larissa: „Neist maa ju kuivemaks ei saa?“

Mina: „Muidugi mitte. Šabaltur uuris asja edasi. Selgus, et tehases, kus neid torusid tehakse, on seadmed täiesti käest ära ja korralikku toodangut kuidagi anda ei saa.“

Larissa: „Seadmed tuleb korda teha!“

Mina: „Sellest ajast peale, kui nad 13 aastat tagasi paigaldati, pole neid nagu kord ja kohus kordagi remonditud, sest plaan surub peale. Aga laos seisab juba terve aasta uhiuus liir ja ootab paigaldamist.“

Larissa: „Ma ei mõista, miks siis praagitegemist ei lõpetata ja teist liini püsti ei panda?“

Mina: „See pole hädavajalik, sest selle tsehhi töötajad, kus neid praaktorid tehakse, konstrueerisid lisaseadmed, mis praagi välislaksid, konstrueerisid konteineri, millega torusid vedada, ilma et need teel puruneksid. Kõik see on paberil olemas ja uuenduste autorid on korduvalt taotlenud, et seda ka rakendataks, aga seni asjatult.“

Larissa: „Küllap seal tegutseb vaenlane. Asi tuleks avalikustada, vaenlane paljastada.“

Mina: „Sellest kõigest on korduvalt avalikult kirjutatud. Rahva-vaenlast ei ole, Larissa. Kõikjal istuvad omad, nõukogude tõlplased! Tahad, ma loen sulle lohutuseks Leninit? Kuula siis!

„Niikaua kui sõda pole lõppenud täieliku võiduga, peame end kindlustama selliste vigade ja rumaluste eest, mida me olemine teinud rida aastaid. Ma ei tea, kui palju vene inimesel on tarvis teha rumalusi, selleks et neist lahti saada.“

Veel Lenin:

„See ülesanne nõuab suuremat süstemaatilisust, suuremat visadust, suuremaid organiseerimisvõimeid, organiseerimisvõimete poolest aga on vene inimene vahest kõige halvem inimene. See on meie kõige nõrgem kül...“

Ja veel kord Lenin:

„Kõik on meil vajunud närusesse bürokraatlikku „ametkondade“ sohu. Pidevaks võitluseks selle vastu on vaja suurt autoriteeti, mõistust, kõva kätt. Ametkonnad on sõnnik; dekreedid on sõnnik. Otsida inimesi, kontrollida tööd — selles seisab kõik.“

Larissa muutub kurvaks. Katsun teda lohutada:

„Larissa, tahad muinasjuttu kuulda?“

„Räägi. Tahan küll.“

„Kusagil kaugel-kaugel maal elas ühes metsas jõe kaldal

sepp oma sepapoistega. Nad tagusid rauda, et alasid kõlisesid. Nad keevitasid, et sädemed lendasid. Ja vanad, väsinud laevad hakkasid elama uut elu, nagu oleksid nad tagasi saanud oma nooruse. Iga kuu tegid nad korda ühe laeva ja sedasi kuust kuusse, aastast aastasse.

Kord lendas sepale külla haldjas. Ma ei tea, oli see haldjas hea või kuü, aga kui ta sepa ja sepapoistega oli tükk aega rääkinud, lubasid need taguda rauda veel kiiremini, lubasid vaadata oma haamrid suuremate vastu ja teha laevad veel nooremateks. Aga veel lubasid nad, et hoiavad aastast kokku nii ja nii mitu tonni sütt, naftat ja elektrit. Metshaldjas lendas rõõmsalt tagasi, kust ta oli tulnud, kaust kohustustega kaenla all, sepapoised aga istusid kändudele ja hakkasid rehkendama. Nad rehendasid ja rehendasid ja jõudsid tulemusele, et kui nad iga laeva remondiks kulutavad sütt, naftat ja elektrit nii ja nii palju vähem, saavad nad laevad remonditud ja ka kokkuhoiuülesande täis. Selle välja nuputanud, palju nad iga laeva remondiks energiat kasutada tohivad, haarasid nad pihku suuremad haamrid ning hakkasid taguma rauda kiiremini ja lõbusamalt kui kunagi varem. Nad töötasid sellise hoo ja innuga, et said oma 12 laeva remonditud juba kaks kuud enne aasta lõppu. Vana sepp viskas seepeale haamri kolinal nurka ja ütles:

„Aitäh, poisid, tubli töö eest! Nüüd peame aasta lõpuni pidu: puhume pilli, lööme tantsu ja taome doominot. Energia on otsas!“

Sepapoised said pahaseks:

„Häbi, vanataat, kus on su südametunnistus! Laevad seisavad ja ootavad töökaid käsi, sina aga kavatsed tervelt kaks kuud seanahka vedada!“

„Ei ole ju enam energiat! Me ju võtsime kokkuhoiukohustuse ja terve aasta energia on otsas!“

„Meil on energiat küll, paneme aga haamrid paukuma!“ ei jätnud sepapoised jonnii.

„Poisid, sellest tuleb paks pahandus!“ hoiatas vana sepp viimast korda, aga poisid andsid juba haamritega pihta, ikka kill ja kõll, üks mats täpsem ja tugevam kui teine. Ja aasta lõpuks tehti nooreks veel kaks laeva.

Uue aasta hakul lendas metshaldjas kui keravälg taas sepa ja sepapoiste manu, kaasas hunt ja karu, ise sünge kui äikese-pilv.

„Mis supi te olete mulle kokku keetnud, kes teil lubas sütt, naftat ja elektrit kulutada üle normi, milles me kokku leppisime?“

„Aga me tegime rohkem tööd ka,“ alustasid sepapoised reipalt, mida haldjas ei teinud kuulmagi:

„Vait! Vait! Kas te ei tea, et plaan on seadus!“ Karu mõmises,

hunt ulgus ja haldjas jätkas tänitamist, kuni sepapoised mõistsid, et vanal sepal oli õigus olnud: mänginuks nad kaks kuud doominot, polnuks ülekulu ega pahandust.

„Kust see jutt pärit on?“

„Holmski merekaubabaasist. Ülekulu oli enam kui 200 000 rubla.“

„Ega nad seda ju omast taskust pidanud välja maksma?“

„Ega vist. Kuigi ma üha halvemini taipan, milline on see minu tasku ja milline eikellegi oma.“

„Et sa ka ära ei tüdine!“

16. märts, laupäev

Kalurid teavad hästi, et kergeid reise ei ole olemas. Kui kalur vastab — oli tavaline reis —, siis tähendab see, et reis oli raske. Oli raske füüsiliselt ja raske psüühiliselt, sest psüühika väsib kiiremini ja kergemini kui lihased. Vaim väsib ja töötaju kaob. Kõik on vastumeelne, kõik ärritab. Väiksemgi lisakohustus tundub raske ja ülekohtune. Selline on kord ookean ja selline on kaluri elu.

Ütlen Larissale:

„Ma olen ka merd sõitnud. Ujuvbaasis, mis on kui suur vabrik. Kalad ja koiku, koiku ja kalad.“

Filme näidati küll. Aga need elasid meil oma viimaseid päevi, need väsinud, sada korda lapitud linnid, ja see oli õnnelik õhtu, kui film katkes ainult 2—3 korda. Raamatukogu? Oli küll, nime poolest ka raamatukogu. Aga südant vaevas see, et me ei saanud ei ajalehti ega kirju.

Pigistasime kaptenit. See saatis kaldale radiogrammi:

„Palun saata posti, pole saanud kaks kuud!“

Kirju toova laeva tulek on kalurile pidupäev. Kui ma saan sult kirja, püüan leida vaikselt nurgakese, et jääda üksi iseendaga ja kuulda kirja lugedes su häält. Kujutlen ennast sinu kõrvale neis kohtades, kus me oleme koos käinud ja korraga polegi ookean enam nii hall ega ääretu. Seda kõike saadab korda su kiri.

Tuligi kauaoodatud „Išim“ ja kõik see mees kogunes kirju saama. Meile aga vastati hoopis:

„Soola me saatsime ja kotte saatsime, aga ilma muusika ja ajalehtedeta elate kuidagi ära...“ Ja kirju neil kaasas ei olnudki.

Siis saadeti meid Vladivostokki remonti. Vladivostokki rohkem nime pärast, sest ankrus olime nii kaugel, et linna tuledki ei paistnud. Enne käisin baasis vaatamas ja otsimas, millist kultuuri-inventari saan kaasa, õhtuti on ju igav. Raamatupidamises teati peast, ilma paberit otsimata, mis neil leidub: 6 kitarr, neist üks

korras, 2 televiisorit, teine üsna lagunenu, 5 komplekti kabet ja 4 komplekti malendeid. Küsisin doominot. Ei ole. Defitsiit! Doominot tegid pärast, laevas, valmis lukksepad ise — hädaga ei jäänud muud üle.“

Larissa: „Aga laeval on ju vastav ametimees, kapteni abi, kes kõik selle muretseb?“

Mina: „Peab olema, aga ei ole. Nagu laev remonti läheb, on poliitabi laevalt kadunud, küll puhkusele, küll õppima, küll ravile.“

Larissa: „Tuleks mässu tõsta ja sellised poliitabid minema peksta!“

Mina: „Ja uued mehed asemele panna?“

Larissa: „Nimelt!“

Mina: „Larissa, rehkendame veidi! Uue esimese sekretäri pilt ilmus „Pravdas“ teisipäeval, 12. märtsil. Meie alustasime maailma parandamisega kolmapäeval. Kes sinu arust tuleks minema peksta ja välja vahetada? Need, kes annavad laevadele valed plaanid, nagu „Laimale“ ja „Skladovskile“ — üks. Need, kes Nevelskis elumaju ei hoolda ja kultuuritööd ei tee — kaks. Need, kes Holmski ehitusvalitsuses on komsomolitöö käest lasknud — kolm. Need, kes praaktorudega maad narrivad — neli. Need, kes Holmski merekaubabaasis energia kokkuhoidu ei saa välja arvutatud — viis. Need, kes kaluritele kirju ei saatnud — kuus. Külma kõhuga poliitabid — seitse. Ja seda ainuüksi esimese nelja päevaga! Ütle, Larissa, kust võtad sa kõigile neile kohtadele uued inimesed, kellel jätkuks südametunnistust, töötahet ja energiat asju paremini ajada? Kui selliseid inimesi leiduks, oleks nad ammu paika, oleks ametisse pandud.“

Larissa raevukalt: „Sinu arust ei saa siis üldse midagi muud teha kui käed rüpes oodata, kuidas asjad aina hullumaks lähevad?“

Mina: „Vastupidi! Oodatud-vaadatud on liiga kaua, midagi tuleb ette võtta. Mida? Usun, et Mihhail Sergejevitš seda paremini teab kui mina.“

Larissa, ma loen sulle ette kirja, mille Lenin saatis 1921. aastal VK(b)P Bakurskaja valla organisatsioonile:

„Kallid seltsimehed, teie organisatsiooni sekretär sm. Turunen teatas mulle kirjalikult, et talupoegade palvel otsustasite teie tema kaudu informeerida mind mõnede teie valla tootlusala töötajate kontrrevolutsioonilisest tegevusest, kes mõnitavad kehvikuid, riisuvad isikliku kasu saamise huvides, ergutavad puskari ajamist, purjutavad, vägistavad naisi, provotseerivad nõukogude võimu jne. Te palute likvideerida siit Moskvast see kontrrevolutsiooniline tegevus. Kuid võidelda kohapeal kõigi oma jõududega kontrrevolutsiooni vastu, see on partei kohalike organisatsioonide... üheks kõige tähtsamaks ülesandeks.“

Mitte Moskva kuller valgel ratsul, mitte „Pravda“ korrespondent ega ministeeriumi kontroll, mitte mingisugune varjaag ei suuda siin korda majja panna. Selleks on tarvis endil asi käsile võtta. Mil kombel? Küllap saame varsti näha.“

18. märts, esmaspäev

Täna sai siis saunas käidud, nagu esmaspäeviti ikka. Aga täna oli teistmoodi saun, kaks sauna ühekorraga.

Mu vihad on otsas. Seisan siis niisama soojas lavaruumi teisel trepiastmel, kui mulle ulatatakse viht. Kõigepealt vaatan, kes ulatab, ja südame alt lööb külmaks — see on tema, mu vihamees vedurijuht. Vahin teda nagu juhm ega märka kätt tõsta, et vihta vastu võtta.

„Võta-võta, ära häbene!“ muigab vedurijuht ja juhatab, kust ta istub, et teaksin viha tagasi anda. See, kuidas ma vihtlesin või pesin, pole tähtis ja ega ma pesemisele mõelnudki, vaid eelseisvale saunale. Põgeneda ei olnud kuhugi, põgeneda pole mitte kunagi kuhugi, ja pärast riidehoius läksin ise tema juurde.

Saime jutule. Saunast ja leilist ja ilusast ilmast ja siis tuli see, mis loomulikult tulema pidi:

„Mille eest õieti te tookord mind mõnitasite?“

Püüan asja seletada nii täpselt, kui oskan.

„Kättemaks? Mitte ei saa aru! Mille eest te kätte maksite, mida ma teile tegin?“

Seletan uuesti, mille eest, aga kuulaja ei kuula. Talle on see vana lugu üsna vähetähtis ja minu seletus igav.

„Kas te ka teate, et oma totrusega te tookord lihtsalt päästsite mu?“ ütleb vedurijuht korraga. Nüüd ei saa mina aru, aga värske tuttav kordab:

„Jah, lihtsalt päästsite. Sel päeval oli meil olnud koosolek, kus mind rängalt ja ülekohtuselt peksti. Sauna tulles olin kindel, et lähen otse saunast tööle tagasi ja annan lahkumisavalduse. Olin veendunud, et suuremaid idioote kui meie kallid kollektiivis pole olemas tervel maakeral ja et selles ahvikarjas ma enam ei tööta. Siis aga ilmusite lagedale teie kui juutide jumala kingitus ja ma mõistsin, et on võimalik veelgi suurem totrus kui see, mida ma tööol olin pidanud taluma. Kogu mu viha pöördus teie vastu, kandus üle teile, ja avaldus jäi õnneks andmata. Nüüd on see hull vanamutt, see auruvedur, kaelas teistel ohvritel, korras kõrgemal, ja meie tööol on teine jume.“

Sellise avameelsuse peale ei mõista nutta ega naerda. Loomulikult polnud mu tookordne käitumine mingil moel... elegantne,

aga ka vedurijuht oli olnud hoopis teine mees. Kogu lugu tundub uskumatu, šaamatu väljamõeldisena.

„Mis teil siis tol päeval juhtus, kui see saladus pole?“

Ja vedurijuht hakkas rääkima. Polnud ta ühti vedurijuht, oli hoopis psühholoog ja teaduste kandidaat (veel üks!). Oli elanud ja töötanud Leningradis. Elaks ja töötaks tänase päevani, kui tütar poleks sedasi mehele läinud, et polnud kusagil elada. Tütar oli küllaltki küpses eas, juba 32 täis, ja ka teaduste kandidaat. Minu psühholoog ei murdnud kaua pead: ta jättis korteri tütrele ja väimehele, ise aga põrutas Sahhalinile koguma raha kooperatiiv-korteri jaoks. Vahepeal sai tütar lapse.

Sahhalinil läks kõik ladusalt kui lepre reega, kuni korraldati atesteerimine, kas seltsimehed kandidaadid on ka poliitiliselt küpsed. Kontrollijaks oli jube komisjon, mida juhtis suure kisaga turueit, kes pidanuks parem kalaga kauplema. Psühholoog luges läbi, mis kästud, kirjutas nõutud ettekande valmis ja — põrus raginal läbi. Põrus ja jäi atesteerimata.

Selgus, et Leningradi jäänud tütar, see noor ema ja teaduste kandidaat, oli saatnud Sahhalinile oma isa kohta kaebekirja. Kirja sisu oli selline: isa jättis küll korteri meile, mis oli täiesti loomulik, aga mis sest korterist tolku, kui õnnetu tütar istub lapsega kodus ja kannatab karjuvat puudust, rasket raha teeniv isa aga teda materiaalselt ei toeta. Veel kirjutas tütar: häbematus tipp on see, et suvila jättis isa ikkagi endale ega andnud seda mitte koos korteriga meile, nagu õige isa oleks pidanud tegema.“

„Milles teid siis süüdistati?“

„Kuidas milles? Amoraalsuses loomulikult: kuidas ometi võivat lihast last abita jätta! Ja siit edasi järeldus — millisest poliitilisest küpsusest võib üldse juttu olla amoraalse inimese puhul? Nüüd on see muidugi hea nali, aga tookord olin ma naljast kaugel.“

Ongi kogu lugu.

22. märts, reede

Enne ma Sahhalini juurde tagasi tulla ei saa, kuni ma pole ennast lõpuni välja kirjutanud.

Ei, mul pole kaasas V. I. Lenini kogutud teoseid eesti keeles. Aga möödunud talvel ma lugesin (ja kohati konspekteerisin) nad läbi ning konspektid on mul kaasas. Moskvast lugesin läbi (ja osaliselt konspekteerisin) meie partei kõigi kongresside ja konverentside stenogrammid. Ka neist märkmetest on mul osa kaasas. Ideeline relv tuleb hoida haljas, teda ei tohi unarusse jätta! Alতোদু on pärit sealt.

UK(b)P Keskkomitee pleenum. Moskva. 23. II — 5. III 1937. aastal:

„Partei põhikirjas kehtestatud kord, mille kohaselt kõrgemal seisvad parteiorganid peavad parteiorganisatsiooni poolt valitud sekretäri kinnitama, on reas parteiorganisatsioonides tegelikult muudetud kohalemääramiseks. Parteikomiteedes toimub sekretäri nimetamine tihtipeale enne seda, kui ta on kohalikes organisatsioonides sekretäriks valitud. See viib praktikas nähtuseni, et kohalikud parteiorganisatsioonid ei oma võimalust soovitatud töö-taja kandidatuuri läbi arutada.“

Nii pannakse paika varjaagid. Mina elan-töötan pärast TRÜ lõpetamist juba 25 aastat Viljandis ja selle aja jooksul on meil olnud 5 esimest sekretäri, küll Rakverest, küll Valgast, küll Haapsalust. Tuleb selline „uus“ ennast tööliste tutvustama ja falle öeldakse: me olime siin enne sind, me jääme siia pärast sind. Sina oled siin ajutine inimene, nii aastaks viieks-seitsmeks. Ütle, mida sa tahad selle ajaga ära teha? Ja miks sind siia toodi? Jah, ma olen ajutine, olen üheks viisaastakuks, selline on kord partei kaadripoliitikas. Miks just mind ja just teile toodi, seda ei tea ma ise ka, kostab sekretär ausalt.

Mihhail Sergejevitš, ole mees, aja asi korda, et see 1937. aasta veebruari-märtsipleenumi säte jälle ausse tõuseks!

Veel lõik sama pleenumi materjalidest:

„Mis puutub parteiorganite valimisse, siis ikka veel kehtib praktika, mille kohaselt kandidaatide nimekirja arutatakse ainult ettevalmistavatel nõupidamistel, vanemate nõukogudes ja delegaatide kokkutulekutel, kusjuures pleenumitel ja konverentsidel üldreeglina kandidatuuride arutamist ei avata ja hääletamine toimub nimekirjade alusel, mitte personaalselt; sellega muudetakse valimisprotsess lihtsaks formaalsuseks.“

Mis parteis tehakse, seda ma ei tea, partei liige ma ei ole, ja iga mees ajagu oma asju. Aga kohalike nõukogude või ametiühingukomiteede valimised on tõepoolest tänapäevani suuresti formaalsed. Mihhail Sergejevitš! Ka see parteipleenumi tark säte vääraks kord elluviimist.

Ja kolmas lõik samalt pleenumilt:

„Kõik need demokraatliku tsentralismi rikkumise faktid tekitavad parteile kahju, sest pidurdub parteiliikmete aktiivsuse kasv; partei aktiivilt, kellel on meie partei elus eriline poliitiline tähtsus, on võetud võimalus osaleda partei juhtimises; parteiliikmetelt on võetud nende seaduspärane õigus parteiorganite tegevuse kontrollimiseks; sellega rikutakse ka õigeid vastastikuseid suhteid parteilaste massi ja juhtide vahel.“

Ei, ei ole siiski õige öelda, et iga mees ajagu oma asju. Parteilaste massid — need on ju ka minu töökaaslased saeveskist

või katlamajast, ma teen sama tööd mis nemad ja me saame võrdselt palka, meil on ühised mured ja ühised rõõmud ja mul pole hoopiski mitte ükskõik, kas nende sõnal on kaalu või ei. Nende vabadust piirates piiratakse ka minu vabadust, nende õigusi kärpides kärbitakse ka minu õigusi või ma saan millestki väga valesti aru.

VK(b)P Keskkomitee kiri 27. juulist 1921. aastast:

„Ajapikku on kujunenud olukord, mille kohaselt „jõuda inimeste hulka“, teha karjääri, saada endale tükike võimu on võimalik ainult, astudes teenima nõukogude võimu. See asjaolu tõukab meie partei ridadesse palju väikekodanlikku elementi, kes kõigile tema teele seatud takistustele vaatamata ikkagi suudab meist kavalusega läbi tungida ja astuda parteisse olulisel hulgal.“

Siia lisaksin juurde ühe V. I. Lenini mõtte:

„Elustada nõukogusid, tõmmata kaasa parteituid, kontrollida parteitute abil parteilaste tööd — see on absoluutselt õige. Siin on *tohtu hulk* tööd. Puutumata tööpõld.“

Mis tõsi, see tõsi: tööpõld on puutumata ja töö hulk tohtu. Ometi jõuab ka tänapäeva väikekodanlane „inimeste sekka“ ainult partei kaudu. See oleks mu kolmas palve, Mihhail Sergejevitš: võta ka see asi käsile. Võitlustee näitas kätte juba Vladimir Iljitš.

Sedasi! Nüüd on süda puhas ja võib Sahhalinile tagasi tulla. Torman pedakate intrisse. Ühiskööki. Larissa juurde.

Larissa, kuhu sa vahepeal kadusid?

„Ma olin siin, sinu juures! Aga sina olid halb, aina kirjutasid ja ei teinud minust väljagi!“

23. märts, laupäev

Kirjanik kas mõtleb mõttekesi või maalib pildikesi, on kenasti arvanud Mihkel Mutt. Kumba küll mina teen? Ja kumba teeb Mutt?

Seekord asun pildikese kallale.

On õhtu. Sinine videvik, öeldakse vist. Seisame grupis oblasti raamatukogu ees — mu parim sinne sõber Aleksandr, vägilase vaimuga kohalik luuletaja, kellele ma olen otsatult palju tänu võlgu, Larissa loomulikult, Natali ja veel grupike „meie omi“.

„Teeme midagi? Laiali kah kahju minna...“

Paneme rahad kokku, käime poes ära. Söödavat ostame ka; see, kellele soolaleivale läheme, on vaba ja vallaline noorsand, algaja poeet Valgevenemaalt, kes siia korrespondendiks tuli (määrati?) ja poole aastaga korteri sai.

Poeet on oma kahes peaaegu tühjas toas kodus kui viis kopikat. Laua kombineerime. Istmed ka. Nurgas on põrandalamp. Kümme-kond ootamatut külalist pole siin kes teab kui suur üllatus, kui

neil kõik vajalik endal kaasas on. Külalised katavad laua, peremees keedab ainult teed.

Istume, ütleme tooste. Akendel veel kardinaid pole, viskame põrandalambile kellegi räti pähe ja arvame, et selles videvikus pole meid väljast näha. Ega tänavalt ehk olegi, ikkagi neljas korrus (või kolmas? või viies?), aga naabrid las vaatavad ja kadestavad.

Ütleme veel tooste ja kuulajaid jääb rääkijatest vähemaks. Jälle imestan, et vene vada jõuab minuni niisama otse kui eesti vädagi, ilma tõlgita. On see saavutus? Vaevalt. Selleni jõuab küllap iga Siberis aega teeniv eesti poiss. Grammofonile pannakse mingid romansid. Ljudmila üritab nende järgi tantsida. Jah, koguni mustlastantsu, suurrätt puusadele seotud. Ljudmila ei tunne end tüki nooremate seas vanana, mina ei tunne end tüki nooremate seas vanana, panen käe Natali põlvele, Larissa hoiab mul silma peal. Natali laulab kõvasti ja valesti „Santa Lucia, Santa Lucia!...“ ega tõuka kätt mitte ära. Larissa paneb oma käe minu käe peale. Palju tänu, palju tänu, aga siin saan küll üksi hakkama. Siin puudub selles mängus erootika — mida ei ole, seda ei ole —, puudub ka häbematus, meil vist ilma läbi ei saaks, kui pole üht, olgu teinegi.

Ei, seda intervjuud ei võtnud ma mitte täna, aga saagu ta täna ja siin kirja. Natalja Kapustjuk, veetlev daam kolmekümne-aastates, on mitme luuleraamatu autor, aga on ka noorte tehnikute jaama direktress.

Noorte tehnikute jaam! Fantaasia, löö kepsu!

Kartautod ja mootorisport! Saab poisil käsi õliseks, hakkab ta kord mootorit armastama, jääb see eluks ajaks külge.

„Ei, sellega jaam ei tegele.“

Purjetamine ja purilaud! Kus veel, kui mitte saarel? Saab poiss kord merel kõikuda, saab ta kord soolase tuule kopsu, jääb ehk mereigatsus verre ja...

„Ei, sellega me ei tegele.“

Deltaplaan on see sõna! Sopkad paistavad linna kätte, elu käib lohus sopkade vahel — kus veel, kui mitte siin? Mis arendaks paremini täpsust ja käeosavust, mis...

„Ei, sellega me ei tegele.“

„Miks te siis sellega ei tegele, tont võtku?“

„Kui ma hakkaksin seletama, mitu korda ma olen peaga vastu seinä jooksnud kümme korda väiksemate murede lahendamisel, siis...“

„Miks Sahhalini klassiteadlik tööline teile selles ürituses appi ei tule?“ See oli ülearune küsimus. Siin sellised naljad ei löika. Ja miks on see üldse nali?

„Palun vabandust. Ma enam ei tee. Millega te siis ülepea tegelete?“

Laevamudeleid ehitab 75 õpilast (kirjas), automudeleid 30, raadioasjandust õpib 30, fotondusega tegeleb 6, disaini õpib 60 (??!) last ja rõivaste modelleerimist 150 tüdrukut. Noorte tehnikute jaam on poolenisti õmbluskool.

„Santa Lucia, Santa Lucia!...“

Natali märkab mu kätt. Ka Larissa oma.

„Lähme, Velloke, tantsime parem! „Santa Lucia, Santa Lucia!““
Kui mitte väga nõudlik olla, võib seda küllap ka tantsimiseks nimetada. Larissa teeb näo, et ta meid ei vaata. Joodav on otsa saanud, söömist jätkub veel ohtralt. Nagu alati, nagu ikka.

Lohutuseks loetakse luuletusi. Korrapealt on sumin lõppenud, korrapealt ollakse kenad ja kained. Järjekordselt ei suuda ma ära imestada, kui palju nad mäletavad peast vastastikku üksteise värse.

Kõlm tundi lendas kui lipsti looja karja. Erilisi mõttekesi me seal ei mõelnud, erilist pildikest ma sellest klunkerist ei maalinud. Aga trepil ütleb Larissa:

„Küll on hea, et ma kaasa tulín, muidu oleksid sa oma õrna südamega kindlasti läinud kaasa seda Kapustjucki lohutama. Või mõnda teist. Meile meeldib ju kangesti lohutatud saada ja sina oled maailma parim lohutaja.“

„Minul on õrn süda? Mine nüüd!“

Tänaval on kümmekond külmakraadi ja maailma värskel õhk. Kuu? On omal kohal. Kuhu ta ikka kaob? Larissa haarab kindlamalt mu käe alt kinni:

„Õrn muidugi. Ära tee nüüd nägu, et see sulle uudis on!“

24. märts

Kolin välja. Larissa poole. Intriis pidavat see sektsioon, kus ka mina elan, remonti minema. Ehk läheb tööpoolest, kust mina tean.

Hämmastav, kui palju on mul kogunenud varandust! Mida mul kõike ei ole!

Televiisor? On. Igorilt sain, kui ta välja kolis. Uus televiisor, laia ekraaniga.

Külmutuskapp? On. Igorilt sain. Kodu Viiratsis on mul kehvem. Sellel siin on suur sügavkülmuti ka.

Toiduvaru? Issand hoidku, miks ja millal ma jõudsin kõik selle kokku tassida? Hea küll, rohelist herved ja kalakonservid, mida iga päev ei osta, neist saan ma veel aru, aga milleks porgandid, milleks kartulid ja sibulad? Varjendis peaksin ma oma toiduvarudega lähedalt kuu-poolteist vastu.

Larissa tassib ega ütle midagi. Mina tassin ja häbenen. Eestlane on üks hull loom, ta kohe peab varusid soetama, tema kohe ei oska muidu. Või mida ma nii väga imestan, Moskvast elasin

ju samamoodi. Et olgu homsest või kõik poed kinni, mina olen varustatud!

Loll on loll. Kas panna siia küsimärk või punkt?

Sama päeva hilisõhtul

Mulle saadetute hulgas on ka paar reklaamilehte.

83-kilone Silvia, 34 aastat vana, on emotsionaalne, siiras, elurõõmus ja tundlik. Noh, paksukesed on enamasti ikka rõõmsameelsed. Mida meie Silvia soovib? Mees olgu vähemalt 180 cm pikk (Silvia 164 vastu), mehelik, lihtne ja tore, tal olgu otsustusvõimet ja soovi hoida oma head naist.

Miks peaks selline pärl valima just Silvia, kel on kodus poeg ja kes ei saa kaalu hoitud?

Ene kaalub 79 kilo. 40-aastase naise kohta palju. Mida Ene endast arvab? „Olen heatahtlik, sõbralik, teisi mõista püüdev, armastan väga loodust, kirjandust, kultuurilisi meelelahutusi.“ Millised need on? Ja miks sa, kõrgharidusega Ene, selline kullatükk, endale muidu partnerit ei leia kui selle lehe kaudu? Kus on siin konks?

Mida kirjutaks (tahaks?) Nadežda? Kas tõesti sedasi:

„Tahan, et mul oleks hommikul kellelegi kohvi keeta ja õhtul kedagi töölt koju oodata. Keegi koos sauna minna. Keegi koos saunast tulla. See juba oleks õnn!“

Kodumaa algab koduõuest. Kui paljud, kui mitmed on sellest ilma? Vaesed väikesed kodumaatud!

Suur patriotism algab väikesest patriotismist. Kui neid tohib sedasi jagada. Minu mets minu kodu taga. Minu allikas. Minu aed. Minu kool. Minu linn.

Ja siit edasi: eestlase tehtud raadio, Tallinnas tehtud kingad, Viljandis kootud kampsun — kes tohib, kes julgeb öelda midagi halvasti meie TÖÖ kohta?!

See on eesti mehe, see on eesti naise tehtud, see ei nõua mingit märki, meie juba tööd ei narri. On see suur või väike patriotism? Aga kolklusega siin tegemist küll pole, selle koha pealt pidage lahkelt moka maas!

Esmaspäeva hommik

Täna tahaksin alustada nädalat millegi ilusa kirjanekuga. Selleks sobib ka eilne õhtupoolik.

Bussipeatus. Päeval on soe, öösel veel külmetab, veel saab kelguga sõita. Ka siinsamas laial kõnniteel.

Noor ema kahe lapsega; noorem, tüdrukutirts, nii paariaastane. Emal on seljas hinnaline kasukas, peas veel kallim müts. Daam? Mis te nüüd! See on elurõõmus ja hilpudest rikkumata noorik, kes hekiseva maha kükitab ja lumes lapsega hullab, mõtlemata kasukasabale. Nüüd jõuab ka isa kohale ja haarab kelgunööri. Ema krapsab lapsed kaenlasse ja istub koos nendega kelgule. Könniteel on päevasest sulast nii tore jäide, kelk saab hooga liikuma, emal on siidised põlved püsti ja... siis teeb isa nõksaku. Mauhti!... paiskub kelk ümber. Summdi, on seltskond külili lumes. Kas sai kallis kasukas kannatada, kuhu lendas sooblinahkne müts, ega lapsed muhku ette saanud? Jumal temaga, selle kasukaga, see on ainult mäng, midagi välist, mandrilt tulnut, mida eriti tõsiselt ei võeta. Sukad? Ostame uued! Peaasi, et nalja saaks, et me neli koos oleme, et meil on lõbus olla.

Veel killuke samast ooperist. Ooperist — mina ja hilbud. Jutt on Korsakovi noorte paaride klubist „Sina ja mina“.

Kokku tulles võetakse lapsed kaasa. Sel ajal kui ema ja isa klubitavad, näidatakse lastele omaette ruumis filme, jutustatakse muinasjutte, mängitakse. Kena komme igatahes.

Isale-emale räägivad arst, pedagoog, jurist. Kulub ära. Aga kokkutulekute ajal müüakse-vahetatakse vastastikku neid laste hilpe, mis kõlbavad veel kasutada küll, mis on vaid väikeseks jäänud. Veel on avatud raamatute ost-müük. Ei, nad pole pillajad, ka nemad püüavad kokku hoida... või kust neid ilusaid hilbukeši võtta, poest küll mitte, vähemalt alati mitte. Aga seegi on mäng, lapsel peab ju midagi seljas olema. Meie mäng Balti mere kaldal on teine: minu imik olgu teistest imikutest ilusam ja ilmtingimata uhkelt riides. Niisugune mäng pole siia veel jõudnud.

Reede, 29. märts

Teatavatel põhjustel tuli mul vahepeal öö jälle hotellis elada. Järjekordselt osutus mu toakaaslaseks väga huvitav (ja väga karske) inimene, pikk ja habemik kunstnik Moskvast.

„Ma olen hea inimene!“ tutvustas ennast Leonid. Ja seda oli ta tööpoolest. Minul oli pipraviin kaasas, toakaaslane keeldus joomast, palju sa üksi ikka võtad, nii saidki jutud aetud kainelt, aga põhjalikult sellegipoolest. Kui minu mure sai läbi arutatud („Sa ei tunne vene naisi!“, „Ma ei tunne eesti omasidki!“) rääkis Leonid endast.

„Elan koos naisega Moskvast Puškini väljakul. Mul on seal ateljee, keldrikorrusel, niiske ja ebamugav. Kord sadas aknast selline paduvihm sisse, et põrand oli paarkümmend sentimeetrit vee all (ta näitab vee kõrgust põrandast käega). Joonistused, eskiisid —

kõik ujus. Pärast ma ehitasin välja tellistest valli ette, see on tavalisele vihmale vastu pidanud.“

„Miks teil paremat korterit ei ole?“

„Mul oli Malaja Bronnaja kolmetoaline korter, aga tütar abiellus ja see jäi tütrele. Nüüd on neil laps ka, viiekesi ei mahuks me sinna kuidagi ära.“

Ajame muud juttu vahele, kuni kunstnik jätkab:

„Praegu on mul teine naine, minust kakskümmend aastat noorem, ka kunstnik. Naine ütleb ikka, et mina olen üks õnneseen. Ütleb ega märka, et mina näen vaeva ja jooksen mööda kirjastusi, püüdes oma töid maha müüa, tema aga teeb tööd rohkem oma rõõmuks, endale.“

Kunstnik on pikk ja nooruslik. Kui vana? Kusagil 55—60 vahel ehk?

„Mu esimene naine, kes ära suri, ei käinud ka tööl nagu praegunegi. Ka tütar ei käinud tööl, kuni ma leidsin talle ühte raamatukogusse kunstiringi juhendaja koha. Seal on tarvis 90 rubla eest kord-kaks nädalas kohal käia ja kedagi juhendada, aga tütrele tundub seegi koormav. Ta ju elas ema kõrval ja nägi, et saab ka igasugustest kohustustest hoopis vaba olla — küllap olen teda, ainsat last, valesti kasvatanud. Aga paljude mina temaga tegelesin, see oli rohkem naise hool... Küll ma veenan tüdart, et hoia oma 90 rublast kinni, aga ta ei taha sellest aru saada.“

„Ehk saab mees nii head palka, et 90 rubla on korraks nuusata?“

„Mis head! 150 rubla ja kõik.“

„Siis on ta vist valesti kasvatatud jah. Aga ma ei saa sellest aru: teil on Moskva südalinnas kolmetoaline korter — kas seda on tõesti võimatu vahetada kahetoalise ja ühetoalise vastu, kaks neile ja üks teile?“

„Oma südames ma sellist ettepanekut tütrelt ootasingi, kuigi teadsin ette, et ootan asjatult.“

„Ta ei saanudki aru, et keldris on teil halb elada?“

„Ei. Ta ei mõista sedasi mõeldagi. Eluaeg on ta kõik parema endale saanud, on teinud, mida on tahtnud... midagi seesugust ei tule talle pähegi.“

Habemik kunstnik on südamluk. Seda ta kinnitab enda kohta õigesti: mina olen hea!

„Kas see pole ülearune altruism teie poolt ja puhas egoism tütre poolt?“

„Mis sinna enam parata!“

„Miks te Sahhalinile sõitsite?“

„Teate, ma olen käinud 22 välisriigis, Lõuna-Ameerika ja Austraalia kaasa arvatud, ja aja kulgu arvestan sõitude järgi. See aasta jääb mulle Sahhalini-aastaks. Vanus pole enam see ja

pole neid rahasidki, mis oli varem. Kui ma aasta jooksul mitte kusagil ei käi, ei jäägi meelde midagi muud kui joonistamine, artiklid ja igapäevane seimine. Ma olen ju Ajakirjanike Liidu liige ka ja kirjutan tihti oma piltidele ise tekstid juurde.

Leonid, ole mees! Kullakesed ja kallikesed sel jumalast õnnistatud saarel — nõudke oma meestelt ja armsamailt, et ka nemad mehed oleksid! Sest lisaks kõigile muudele piiridele peaksid olema omad piirid ka otsatul vene headusel. Ja miks mitte pista sellele piirile paar eestlasest piirivalvurit?

30. märts, laupäev

Mihhail Gorbatsšovil tuleb otsustada, on ikka nii suur riik juhitav ühest punktist või ei ole mitte. Tuleb tegudes anda kohalikule initsiatiivile rohkem õigusi, tuleb tegudes keskuse võimu vähendada. Kui ta üldse selle tee valib.

Seni on ju aina istunud kahel toolil korraga ja hoolega iseennast petetud. Sõnades (ja kirjas) on justkui kohalikku initsiatiivi suurendatud, aga keskorganite rolli pole vähendatud. Sõnades püütakse töökollektiivide osatähtsust suurendada, aga nendesamade kallite töökollektiivide liidrid — parteisekretärid ja ametiühingukomitee esimehed — on ju endiselt ülalt määratud, kinnitatud või heaks kiidetud. Millisest töökollektiivide osatähtsuse kasvust saab niikaua juttu olla, kuni tõelised liidrid, kes alati ja ilmtingimata on igas kollektiivis olemas, surutakse formaalsete liidrite poolt kõrvale, kuni me ise ja vabalt ei saa endale valida ei ametiühingukomiteed ega parteisekretäri?

Jah, ma olen selle vastu, et külanõukogude ja rajooninõukogude saadikute valimine ei selgita välja tõelisi liidreid, et saadikute ülesseadmine töökollektiivide poolt on formaalsus, on demokraatia mängimine, et tegelikult tehakse saadikukandidaatide nimekirjad valmis kabinettide vaikuses, töökollektiividest üsna kaugel.

31. märts, pühapäev

Kirjutatud on: mees peab olema rõõmus oma tegevuse juures. Või oli see nii: mees olgu! Olgu rõõmus oma tegevuse juures? Ja miks mitte rõõmus ollagi, kui läheduses pole ainsatki ülemust, kes käsutaks või suunaks, kui valida-otsustada saad kõiges ise. Ja kui igal õhtul tuleb Larissa, kummaline segu gooti arhitektuurist ja Siberi sibulkupliga kirikust. Gooti arhitektuuri elemente on reastatud järgmiselt:

- 1) metsikus,
- 2) muutlikkus,
- 3) naturalism, loomutruudus,
- 4) grotesk,
- 5) jäikus,
- 6) külluslikkus.

Sellest loetelust sobib Larissale ehk pool. Teist poolt tuleb Sahhalinilt otsida. Aga jutt pole Larissast, jutt on piltidest. Raamatu juurde käivatest illustratsioonidest.

Missugused peavad ühed korralikud Sahhalini-raamatu illustratsioonid olema, seda teavad loomulikult kõik. Mina muidugi nende hulgas. Ookean. Meretöö. Sopkad. Loodus. Ilusamad tänavad ja majad. Näputäis eksootikat — turg, korealased. Teine näputäis hinge — ema lapsevankriga, selili lamav kuusirp tähistaevas. Mis on siin keerutada, mis on siin keerulist? Mine tee ainult klõpsud ära!

Aga ma ei saa sedasi.

Kõik teadsid hästi, milline peab olema film Viljandist. Pea-kangelaseks võis leida 50 toredat viljandlast, mina aga jätsin nad kõrvale ja valisin Kandle Oti.

Piltidel, illustratsioonidel, peab olema mingi iseväärtus, nad peavad elama iseseisvat elu. Nende side tekstiga ei tarvitse hoopiski olla üks ühele, et näiteks tekst räägib loosimüüjast (veteranist, Larissast) ja siin ongi ta foto. Illustratsioonid võivad tekstis vaid vihjamisi olevat võimendada, nad suudavad allteksti nähtavaks muuta. Selle, millest otsesõnu ülepea ei räägita või peaaegu ei räägita. Illustratsioonid ei ole mitte teksti ülerääkimine, vaid peaksid olema ka ise terviklik kunstiteos, kirjutatud avardav, või sellega vaidlevgi. Küllap pole mina esimene, kes selleni välja jõuab, küllap on seda juba enne mind mõeldud-kirjutatud. Sedasi. Teoreetiliselt on asi justkui paigas, aga minul tuleb ka pildid teha. Välja valida. Ja ritta panna. Täna ja praegu aga minna ja pildistada.

1. aprill

Kelle tsitaat see on, kes ütles nii:

„Sel ajal kui ametlik filosoofia ainult taldu lakub, kõlbavad ka isehakanud.“

Kes ütles?

Arvo Valton? Vale! Vello Lattik? Vale!

Vladimir Lenin.

Siia juurde tahaks õhata, mida Lenini puhul muidugi teha ei passi: kui õige see on!

2. aprill

On üks selline tore raamat, rõõmsalt ülekuhjatud värvilise esikaanega ja pealkirjaga „Maa, mida ma armastan“, kohalik toode ja kauplustest kadunud. Esikaanele on mahutatud tükike maakaarti Sahhalini saare ja Kuriilidega, paar purjede all sõitvat paati, tuldpüskav vulkaan, suur punalipp sirbi ja vasara ja viisnurgaga, mingi linna kontuur, hülged ja kajakad, moodne laev ja kompass. Kõik suures plaanis, kõik eri värvi taustal. Ah-jaa, veel on kaanel sinise mere kaldal kasvav lehis, sakutatud-sasitud kui Eestimaa rannamänd. Kõik, mis poes leidub — vaateakna! Raamatul endal, ta sisul, pole aga vigagi.

Tunnen huvi, mida ses raamatus teatakse nimedest.

Saar või mägi või laht või jõgi, millel puudub nimi, ei ole isegi mitte nimetu. Sest „Nimetu“ on juba nimi. Kuni saar, riik või rahvas pole saanud endale nime, seni pole teda lihtsalt olemas. Konkreetset seda saart või rahvast. Või jõge või mäge. Temast ei saa rääkida, talle ei saa osutada ega viidata. „Jõgi nende kolme mäe taga“ on ju juba nimi. Selle jõe nimi. Jõest-järvest, mil üldse nime pole, saab ainult mõelda ja sedagi üksnes see inimene, kes on ise seda jõge näinud. Siit — kes paneb nimed? Kust said nime siinsed lahed ja neemed, orud ja jõed?

Vene esmaavastajate ja esimeste uurijate nimesid leidub oblasti kaardil üle kaheksakümne. Nende hulgas on vaprad kasakad Atlassov, Nassedkin ja Kozõrevski; tsaar Peeter I poolt saadetud kartograafid Jevreinov ja Lužin; Beringi-Tširikovi ekspeditsiooni liikmed Valton, Krašeninnikov ja Španberg.

Sahhalini kaardil on ka neem ja väin, mis kannavad esimese Vene ümbermaailmasõidu juhi Adam Johann von Krusensterni nime. Jäädvustatud on mitmete ohvitseride nimed, teiste hulgas Fabian Gottlieb Bellingshauseni oma. Kohanimedeks on saanud ka vaprate noorte kaptenite Hvostovi ja Davõdovi nimed, kes laevadel „Junona“ ja „Avos“ uurisid Sahhalini ning Kuriili saari. Mida kõike siin teada ei saa — seni olin kuulnud-lugenud ainult selle nimelisest menutükist Moskva Komsomoli-nimelises teatris.

Vene poliitikategelaste ja õpetlaste nimed on teine suur varamu, kust jõed ja lahed, mäed ja orud endale nime on saanud. Aga ka asulad ja tänavad ja kes teab, mis kõik veel. Kindlalt on oma nime kaljusse raiunud Romanovite dünastia kantsler Rumjantsev, kes organiseeris koguni kolm ümbermaailmareisi. Ettenägelik kantsler, pole midagi öelda! Kõrgametnikest ja kõrgaadlist on kindlalt paigas Ida-Siberi kindralkubernerid Muravjov ja Korsakov, senaator ja admiral Mordvinov, aga millegipärast ka hetman Bogdan Hmelniński. Alates 1946. aastast kannab kuulsa hetmani nime üks siinsetest vulkaanidest. Teadlaste nimesid leiab kaardilt

üle kolmekümne, nende hulgas loomulikult aukohal Lomonossov ja Mendelejev.

Revolutsionärid on samuti ohtralt rikastanud oblasti nimepilti. Olid ju siin sunnitööl ja asumisel 17 poolakat parteist „Proletariaat“, kõik süüdi mõistetud ühel protsessil, olid Aleksandr Uljanoviga samal kohtuistungil süüdimõistetud, olid kuulsa „Obuhovi kaitsmise“ juhid.

1905. aastal saatsid jaapanlased Lõuna-Sahhalinile dessandi. Jaapanlastele astus vastu endistest sunnitööldest, tolleaegsetest asumiselemõistetuist koosnev rahvakaitseväge tsaariarmee kaadri-ohvitseride Bõkovi, Artsõševski ja Slepikovski juhtimisel. Vapraste ohvitseride nime kannavad nüüd Bõkovi asula ning Artsõševski ja Slepikovski neem.

Laialdast kasutamist on leidnud ka nõukogude poliitikategelaste ja teadlaste nimed. V. I. Lenini nime kannavad ligikaudu kahekümne linna peatänavad, nende hulgas loomulikult oblastikeskus Južno-Sahhalinsk, kannavad mitmed külad ja kolhoosid. Unustatud ei ole ka V. I. Lenini ustavaid võitluskaaslasi Kalininit, Kirovit ja Kuibõševi. Jäädvustatud on Tškalovi ja Tšapajevi nimi, küllap teenimatult on unustatud Petka. Kuriili saartel kannab 12 tegutsevat vulkaani väljapaistvate nõukogude akadeemikute nime, nende hulgas Berg ja teised.

Üsnagi tiheda kammiga tõmbas kohaliku nimeregistri läbi Teisele maailmasõjale järgnenud periood. Vene NFSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 15. oktoobrist 1947 nimetati korraka ümber 363 asustatud punkti. Ümbere nimetamise kampaania haaras ka hulgaliselt muid geograafilisi nimesid. Selle Heraklese vägitööga, selle tallide puhastamisega tuli toime põhiliselt üks inimene — tollal tuntud (ja usaldatud) geograaf-kirjanik J. Jefremov. Siin kohe ei teagi, milline hoiak võtta — kas kadestada või kaasa tunda.

Nimepanekul pole unustatud ka kirjanikke, kunstnikke ja heliloojaid. Loomulikult on peamine tähelepanu Anton Tšehhovil. Kirjaniku nime kannavad linn, mäetipp ja mäekuru, tänavad ja koolid paljudes linnades ning oblasti teater. Oblasti kaardilt aga leiab teistegi kirjanike nimesid: Bažov, Belinski, Brjussov, Gontšarov, Aleksandr Grin, Katajev, Lermontov, Majakovski, Nekrassov, Nikolai Ostrovski jne. Kunstnikest on kasutatud Aivazovski, Vrubeli ja Vološini nime, kirjanduslikest kangelistest näiteks Ilja Murometsi ja Sadkod.

Tagasihoidlik osa kohanimedest on seotud välismaa meresõitjatega — hollandlastega, inglastega, prantslastega. Sellega tunnustatakse nendegi panust Sahhalini saare ja Kuriilide tundmaõppimisse.

Kirju kaanega raamatuke teeb sügavamõttelise kokkuvõtte: geograafiliste nimede tundmaõppimine veenab meid, et Sahhalini

ning Kuriilide avastamise ning tundmaõppimise prioriteet kuulub venelastele. Sellega info lõpeb. Kas on kuigivõrd säilinud ka põliselanike pandud nimesid, seda tuleb mul otsida teisest allikast.

3. aprill, kolmapäev

Ma ei mahu siinsete heade inimeste mitte mingisse lahtrisse. Sõita siia sügisel ja elada kevadeni, suveni, jumal teab, kui kaua ainult selleks, et raamatuks materjali koguda? Aga nii ometi ei tehta, kus seda enne on nähtud?! Ja head inimesed hakkavad delikaatselt huvi tundma, millal ma ära sõidan. See huvitab mind ennastki. Täna-homme tuleb Tallinnast info, sain ma ikka tuusiku Pitsundasse ja kui sain, siis millal see algab? Ja siis hakkan lugema päevi!

4. aprill, neljapäev

Üks tänapäeva Eesti (kultuuri?) põnevamaid ja mõistatuslikumaid nähtusi on laialt levinud mälumäng. Aastakümnetesse küündiv traditsioon on viinud selle harrastuse minu arvates küllalt lähedale täiuslikkusele. Sellisele täiuslikkusele, millele on liginemas osa kirjanduskriitikast või näiteks (naiste) iluuisutamine. Kirjanduskriitika, mis tegeleb ainult iseendaga, mille sihiks ongi kriitika ise ja mille eesmärgiks ei ole mitte mõjutada lugejat või autorit. Iluuisutamine, naiste iluuisutamine, mille eesmärgiks on iga aastaga järjest enam ainult tsirkus, ainult hüpped, ainult pöörete ja poolpöörete lugemine. Mälumäng, kus vastused enamasti ei sisalda infot, mis laia auditooriumi meelest vääriks teadmist või meelepidamist, ja kus TV vaatajal jääb üle ainult imestada, kuidas nad seda kõike teavad, kuidas (ja miks ometi!) nad selle (jama) pähe ajavad.

Õigupoolest tahtsin ma täna lunastada võla ja kirjutada midagi Sahhalini ning Kuriilide loodusest. Lehitsen kokkukorjatud märkmeid ja leian imestusega, et kunagi oluline tundunu on tegelikult (ehk) kergekaaluline, et olen oma märkmed kirja pannud mälumängu või „Noorte Hääle“ analoogilise rubriigi (mis ta nimi oligi? sellel, kus igat masti infot trükitakse ühel veerul ülalt alla?) eeskujul.

Aga tühja kah! Niisiis — kilde oblasti loodusest. Ka mälumängijatele.

Sahhalini oblastis on rohkem tegutsevaid vulkaane kui Kamtsatkal. Seal on neid 28, aga Kuriilidel üle 40. Pluss veel 60 kustunud. Sahhalini saart ja Kuriile ümbritsevat vetes on kohatud

kuni 15 vaalaliiki, nende hulgas sinivaal, gröönimaa vaal, kašelott ja delfiin.

Kõige soojem paik Kaug-Idas on Kuriili saarestiku lõunapoolsemad saared. Kõige külmema kuu keskmised temperatuurid on Tšukotkal miinus 23 kraadi, Kamtsatkal miinus 17 kraadi, Sahhalini lõunaosas miinus 13 kraadi, aga Kurilskis kõigest 7 kraadi alla nulli.

Paljud Kuriilide järved on tuntud oma ilu poolest. Kuulsaim neist on Onkotani saarel asuv Osseni järv. See ümmargune järveke on ümbritsetud 600—700 meetrit kõrgetest kaljudest.

Oblastis leidub nür soolase kui mageda veega järvi. Naftaleiupaikade lähedal asub ka asfaltjärvi. Kunaširi saarel asuvat Ponto järve nimetatakse keevaks järveks: veest tõuseb mulle ja auru. Seda kutsuvad esile maapõuest kerkivad gaasid.

Kuulsad on Sahhalini ja Kuriilide joad. Neist tuntumad on „Vanamehe habe“ ja „Kaunitari juuksed“. Iturupi saarel asub NSV Liidu kõrgeim juga „Ilja Muromets“, mille vesi kukub 141 meetri kõrguselt.

Väga liigirikas on Sahhalini taiga: siin kasvab enam kui 200 liiki puid, põõsaid ja liaane. Kunaširi saare lõunaosa on ainus paik NSV Liidus, kus loomulikult ja looduslikult kasvavad magnooliad. Need magnooliad, mida me tänapäeval imetleme Kaukaasias või Krimmis, on sinna sisse toodud.

Sahhalinil kasvab põhjapoolseim aktiniidiatest — südajas aktiniidia, kohapeal kutsutud kišmišiks. Selle viljad sisaldavad C-vitamiini 10 korda enam kui mustsõstar.

„Kas teda aedades ka kasvatatakse?“ uurin.

„Milleks? Lihtsam on sõita bussiga ükskõik millisesse metsa ja noppida sealt, palju soovid,“ ütleb kohalik inimene.

Hiidkalmaari võib jõult võrrelda kašelotiga. Tema haarmed kasvavad kuni 16 meetrit pikaks. NSV Liidu vetes võib hiidkalmaari lisaks Barentsi merele kohata ka Kuriili saarte lähivetes.

Kalaan (merisaarmas), kelle nahka peetakse ilu ja vastupidavuse etaloniks, paistab silma sellega, et ei mõista inimest karta, armastab muusikat, tunnetab muusika rütmi ja vahel üritab mängitavas rütmis kaasa tantsida.

Siinsete vete suurim elukas on sinivaal. Üksikud eksemplarid on olnud kuni 33 meetrit pikad ja 120-tonnised.

Kõige originaalsema pesavalikuga paistab silma lunn (papa-goialk), kes pesitseb Moneroni saarel. See lind uuristab endale maa-aluse käigu pikkusega kuni 2 meetrit ja muneb selle lõppu ainsa muna.

Tirk muneb ka korraka ühe muna ja haub seda 30—33 päeva. Kui asi millegipärast untsu läheb, muneb lind uue muna ja hakkab uuesti hauduma. Läheb asi jälle mokka, katsetab lind veel kolmas või neljaski kord.

Kuriili saartele on omased suured linnulaadad ja pesilad. Loeti kokku, et Kuriilidel pesitseb aastas 1,5 miljonit tirkki, umbes miljon jäätormilindu ja 200 000 kormorani.

Teadlaste tähelepanu äratasid pisikalade väkkiired spurdid. Selgus, et asi väärts uurimist: pisikalad saavutasid maksimaalkiiruse 1/20 sekundiga! Üks kahekümnendik sekundit! Seejuures pole see maksimaalkiirus väga suur — 10 kehapiikkust sekundis.

Kõige tugevam tsunami Vaikses ookeanis viimase 2000 aasta jooksul sündis 1. aprillil 1946. aastal maa-alusest tõukest Unimaki saare lähistel. Hiidlaine kastis majakat, mis seisab 34 meetrit ookeanist kõrgemal, jõudis 16 meetri kõrguse veeseinana Havai saartele. Seejärel, olles 18 tunniga läbinud peaaegu kolmandiku maakera ümbermõõdust, jõudis 1. aprilli üllatus poolteisemeetrise lainena Tšiili rannavetesse.

Sisaldavad sellised killud infot? Näib, et jah. Kujuneb nende põhjal välja mingi tervik? Ehk kujunebki. Eks otsita Hiiumaalt seniajani tuulikuid ja õllekappasid ja rahvariideid ja mida kõike veel. Ei, loodusest tuleb veel kirjutada.

6. aprill, laupäev

Sergei Jurski esineb Sahhalinil! Öhtu nimi on „Minu Puškin“. Eesriide ette tuleb peanäitejuht, nimetab lavastust eksperimendiks. Tehtavat kohalike noortega. Lahkub.

Ilmub Jurski. Ta on mõjuv. Külaline kõneleb, kuidas temast, leningradlasest, sai moskvalane. Kiidab kolleeg Pljatti, kiidab pikalt Rajeviskajat, kes „oli vaba igasugustest materiaalistest kaalutlustest“ ja kes 84-aastasena laskis etenduse proove teha oma korteris, muidu hakkavat ta penil perenaiseta igav.

„Minu Puškin“ tehakse kahes jaos. Alustavad kohalikud; kaks härrat ja kaks daami mustalaval ja punktvalguses. Loetakse kirju ja pikka proosapala. Head tahtmised on tagajärjest enam. Teises osas, pärast vaheaega, ilmub siis Jurski. Lava on valge, mööbel stiilne, mees ise väga efektne.

Ja saal rahvast puupüsti täis.

Või teine külaline — Leningradi koorikapell. Kuuleme dirigendi küllaltki pikast eelkõnest, et koori asutanud Ivan III ja ta olevat Venemaa vanim. Kuuleme, et Saksamaa Liitvabariigis seistud nende kontserdile pileti saamiseks juba poolest ööst sappa. Dirigent tutvustab koori ja esitatavaid laule ka kontserdi keskel, kõneleb vaimukalt, ent pisut pikalt.

Saal jälle pilgeni täis, publik on lahke plaksutama, kõik on kaunilt riides. Kes nad ometi on, kes siia märkasid tulla ja miks nad muidu teatris ei käi? Kohalikud snoobid? Kunst sünnib

ainult metropolides? Miks nad ei mõista, et arenevas Siberis on tähtsamaid ülesandeid kohaliku kultuurikliima loomine, et kultuuri ei saa siia igavesti Moskvast-Leningradist ekspordida nagu seelikuid või samovare. Kuidas, mil kombel panna kohalikud snoobid seda mõistma?

7. aprill, pühapäev

Mina tuln võimule, mind valiti riiki tüürima — aitab, mehed, nalja on küllalt tehtud, hakkame nüüd tööle!

Miks? Miks me ainult sellepärast peame nüüd tööle hakkama, et sind peasekretäriks valiti?

Kokteil — eri kihtide erihuvid tuleb mikserisse panna, segi segada. Mil moel? Kas Nikita Sergejevitši moodi, seaduse abil? Või kõlbluse kaudu, Mihhail Sergejevitši moodi? Sest kõlblus on majanduslik mõiste.

Mingi seisukoht ei osutu ju tõeks ainuüksi seetõttu, et mõni väga kõrge isik seda väidab ning tribüünilt alla ütleb ning et seda hiljem ajalehtedes korratakse; ka mitte seetõttu, et see seisukoht kõige lõpus esitatakse või et koosolijate enamik selle kinnituseks käe tõstab. Igal konkreetsetel etapil, igas konkreetsetes situatsioonis on õige, ortõene ainult see seisukoht, mis tagab a r e n g u.

9. aprill, teisipäev

Larissa: „Kui mina ütlen kord „ei“, siis see ka on — ei. Kui mina ütlen korra „jah“, siis see ka on — jah!“

Mina: „Kas see pole veltveebli tarkus? Kas pole olulisem, millises tujus, millises eelmisest jutust ässitatuna, ärritatuna sa oma „ei“ ütlesid? Kõige jäigemad oma ei-sõnas kinniolijad on fanaatikud, aga fanaatikud on ohtlikud inimesed.“

„Sina oled Baltikumi ehtsa elanikuna muidugi kõigepealt kasu peal väljas.“

„Seekord olen küll. Ja minu kasu on rahu. Ma ei taha sinuga alailma kiskuda.“

„Õige! Anna käsi, lepime ära!“

Larissale anti käsikiri tagasi. Raamatuke jääb ilmumata. Larissa on mõistagi maruvihane ja valmis duelliks. Mina:

„Saa aru, et te siin saarel keete kõik koos, praete rohkem või vähem rõõmsalt kõrvuti ühesainsas pisikeses potis. Teid on nii vähe, et te lihtsalt ei tohi omavahel kiskuda või hakata tänaval tere ütlemata üksteisest mööda käima. Teid, humanitaarlasi, sest geoloogid ja muud teadlased ei tule arvesse, nendega puudub teil ju

kontakt. Tema, 'kelle' peale sa vihane oled ja kirjalikku seletust nõuad, on siinsetest üks helgemaid päid, on üks paremaid, olgu tal ka omad vead või eelarvamused, need on ju meil kõigil. Tead, mida ma sinu asemel teeksin? Ma korraldaksin mingil otsitud põhjusel väikese istumise, paneksin pudeli lauale ja laseksin tal suu puhtaks rääkida. Ja ütleksin ise talle suu sisse, mida ma asjast või tema arvamusest arvan. Aga ütleksin nii, et te lahkuksite sõpradena, mitte vaenlastena. Sinusse isiklikult suhtub ta ju lugupidavalt, jutt on ainult käsikirjast. Miks tahad sa nõuda talt mingeid kirjalikke seletusi ja teha see mõistlik mees oma vaenlaseks? On sul tõesti sõpru nii palju või vaenlasi vähe, et sa sõpru tulde pillud?"

Larissa näitab mulle trääsa: „Seda sulle! Tema sülitab mulle näkku ja mina pean temale pudeli välja tegema? Selle jutuga võid sõita... Sellist nõu ma sinult ei oodanud!"

Kolmapäev, 10. aprill

Tatjana Fimofujevna õppis kutsekoolis krohvijaks. Õppis küll, aga kutset saada ei tahtnud, sest töö ei meeldinud: suvel palav ja talvel külm... Et suunamisest pääseda, pani Tanjake kuu aega järjest „pausi“, hullas ja lõbutses poistega, seda just enne lõpuksameid. Nii ei saanudki Tanjake tunnistust, sai vaid õiendi, kus kenasti kirjas, et sellest ajast selle ajani püüti Tanjale õpetada seda ja toda.

Täna ei ole Tanjal ei sissekirjutust, töökohta ega elamispinda, aga selle eest on tal põngerjas Petja ja on sõbranna, kelle juures ta ühiselamus juba kuus kuud pesitseb. Ja on vanem õde, kes vajaduse korral mehele-lastele käega lööb ja õele appi pöörab — Holmskist oblastikeskusse.

„Millega Tanja päevast päeva tegeleb?"

„Magan, kuni jätkub und. Siis keedan midagi ja jalutan lastega — enda ja sõbranna omaga — kaupluseni ja tagasi. Vaatan televiisorit. Raamatuid loen. Ajalehti meil ei käi, ei ole raha tellida.“

Jah, üheainsa palga eest pole kahel täiskasvanul ja kahel lapsel just lihtne ära elada. Aga Tanjakest toetavad ka õed. Ja Tanjake ei muretse, Tanjake naeratab. See, et elu käib külakorda, et ta istub teistel inimestel kaelas ja kuritarvitab nende headust, seda Tanjake ei mõista kohe sugugi.

„Aga Holmskis pakutakse tööd ja tuba ühiselamusesse?"

„Krohvijaks ma ei hakka, tuleb ka tervisele mõelda. Mida seal Holmskis pealegi hakata: linn on pisike ja igav. Ei, Južnõis on huvitavam.“

„Aga mis tööd sa teha tahaksid?"

„Rõivaid modelleerida.“

„Kas sa oskad siis hästi õmmelda?"

„Ei, õmblemist ma õppima ei hakka, tahan hakata kohe modelleerijaks.“

Unistused on kenad asjad. Kas ka siis, kui unistaja ise nende täitmiseks maast kõrt ka ei kergita?

„Aidake mind ometi! Kas ma pean oma lapsega kuuse all elama ja ise kerjama minema?" kirjutab Tanja ajalehele.

„Millega sind aidata, Tanja, millega?"

„Kui ma omal ajal tegingi vigu, kas see siis tähendab, et mulle võib käega lüüa? Aga „Komsomolka“ kirjutas kord, kuidas minusugusele anti kahetoaline korter ja leiti töö.“

„Milline töö, Tatjana?"

„Ma olen ainult modelleerimisest unistanud. Nüüdki vahel televiisorist näidatakse — küll see on ilus töö!"

„Sa rääkisid siin veast — milles sinu viga seisneb?"

„Aga selles, et ma õigel ajal ei kohanud head inimest, kes oleks mind toetanud, oleks mu jalule aidanud.“

Tanja peab silmas suurt armastust. Aga selle loo järg ei ole mitte paks armastus, vaid on hoopis küsimus, selline asjalik ja argine — mis sai edasi? Mis juhtus pärast seda, kui Tanja lugu ära trükiti?

Juhtus see, mida ma loomulikult oleksin pidanud ära arvama Venemaal ja Sahhalinil elamise kogemuste põhjal, ent mis sadas mulle ikkagi kaela kui kibutäis külma vett — kõik olid Tanja poolt! Kus olid selle ja tolle ja kolmanda silmad, miks ei aidanud ametiühing ning see ja teine!? Küll on lollil ja laisal Larissa kõrval hea elada! Küll on raske siin elada sel, kelle kohta kujuneb arvamus: kas sa tahad ennast meist targemaks (töökamaks, viisakamaks, paremaks) pidada? Noh, seda me sulle ei kingi!

Käisin eile väga tähtsa asutise infoosakonnas uurimas, millal väljub-saabub Korsakovi või Holmskisse järjekordne laev. Osakonnas töötas kolm ilusat ja mõistvat naist, kes jalamaid taipasid, et ma ei vaja ei töökangelasi ega kuulsaid kapteneid, vaid lahkumis-pisaraid, viimaseid suudlusi ja nukraid käeviipeid eemalduvale laevale. Vajan kui slaide, kui värvipilte, kui illustratsioone: külm meri ja hõõguvad suudlused, kalk metall ja kodusoojus.

Mind saadeti osakonna juhataja, tragi noormehe jutule. Seegi mõistis jalamaid, et tegu pole sedapuhku tonnide, vaid tunnetega.

„Jah, teil veab: homme kell 10 läheb Korsakovist laev merele.“ Ta nimetas ka laeva nime. „Seal saate kätte kõik, mis vajate.“

Muidugi olin ma õigel ajal kohal. Muidugi ei väljunud sadamast mingit laeva. See, mida mulle nimetati, oli otsad juba öösel lahti andnud. Saan jutule kullas ja karras noorepoolse mehega, kes

ukse taga suitsu teeb. Ja seekord mul tõesti veab: mundrimees on tõepoolest informeeritud ja ehtvenelaslikult vastutulelik:

„Ega meil midagi seesugust ei ole, nagu seda kinos näidatakse — suudlusi ja lehvitamist. Niipalju kui mina olen merele sõitnud, oleme ikka kodus hüvasti jätnud. Ja meil on kinnine sadam, siia ei lastaks lehvitajaid sissegi. Ma olen küll rääkinud, et vastuvõtt võiks tõesti pidulikum olla, praegu me ajame puhk-pilliorkestri kaile ainult eesrindlaste vastuvõtuks, aga pole saanud asja sellestki. Te ei kujuta ettegi, kui palju eluliselt tähtsamaid asju meil kaelas istub, et laev merekorda saaks, nii et vastuvõtule pole olnud aega mõelda.“

„Ja ometi ei vajaks see ei defitsiitseid osi ega muud selle-taolist — ainult senisest rohkem tähelepanu.“

„Ma olin Lätis praktikal, teie seal Baltikumis olete selles suudlemise ja lehvitamise asjas jalad maha saanud, aga meie siin mitte. Nii et hilinemist kahetseda teil ei tasu, ühtegi suudlust kail ei vahetatud.“

Suits saab otsa, jutt ei saa. Tema meeldib mulle küll, küllap mina sutike talle ka. Laon välja, mis mulle infoosakonnas öeldi.

„Oo, seal on kõik head inimesed, nad teavad suurepäraselt, kuidas meil asjad tegelikult käivad, aga nad ei raatsinud teid kurvastada.“

Kurat ise võtaks seda piiritut vene headust!

12. aprill, reede

Albert Schweitzer „Kultuur ja eetika“:

„Kultuuripärssivalt mõjub ka meie avalike olude üleorgani-seerimine.“

Niisama kindel kui see, et korrastatud olud on kultuuri eeldus ja ühtlasi tulemus, on ka see, et teatavast punktist alates hakkab väline organiseerimine käima vaimse elu arvel. Isiksused ja ideed allutatakse siis institutsioonidele, selle asemel et nad institutsioone mõjutaksid ja seesmiselt elus hoiaksid.

Kui mingil alal on loodud hõlmav organisatsioon, siis esialgu on tulemused hiilgavad; mõne aja pärast nad aga kahanevad. Esmalt pandi maksma juba olemasolev rikkus; pärastpoole saab oma tagajärgedes märgatavaks elava ja algupärase kahjustamine. Mida järjekindlamalt organisatsioon ennast välja arendab, seda tugevamini avaldub tema pidurdav toime produktiivsele ja vaimsele.“

Korsakovi ookeanipüügi baasi loodi muuseum.

Muidugi on hea, et aukirjad ja diplomid kokku korjatakse, et ajaloo jaoks tänast päeva säilitatakse.

Muidugi on hea, et muuseumi materjalid on aluseks noortele kaluritele patriotismi ja leninlike ideaalide sisendamisel.

Ehk on hea ka see, et muuseumis hakatakse neilt laevastiku lipu juures võtma lubadust hoida kõrgel Nõukogude kaluri au? Aga ma kujutan juba ette, kuidas see tegelikkuses korraldatakse, kuidas see hakkab välja nägema.

Keegi hoiatab komsorgi:

„Ära, Vasja, muuseumi unusta! Poistel tuleb lubadus anda.“

„Ei unusta, ei unusta!“

Vaene väike Vassili! Kuidas ta poisid kokku saab? Millega ta nad muuseumi meelitab? Kuidas ta leiab selle, kes kõigi nimel lubaduse annab? Ei, otsustab Vassili tõenäoliselt, kergem on see lubadus endal ära anda kui hakata kedagi välja õpetama. Ja üritus toimub. Lubadus saab antud. Võib ette kanda.

Miks head ideed alati pea peale pöörduvad, ah?

13. aprill, laupäev

Õigupoolest olen ma liiga kaua, liiga pikka aega liiga tubli olnud. Nii tõhutult tubli, nii otsatult tubli.

Sõber, sõida Kohtla-Järvele elama ja raamatut kirjutama! Tõsi, seal on veerand elanikest eestlased, kuid ära nendega suhtle. Ära kuula nende eesti keelt bussis, kaupluses või tänaval, ela omaette. Ela nii, et sa kellelegi korda ei lähe, kellelegi vajalik ei ole, et sa pole mitte kusagil seotud, absoluutselt mitte kusagil. Viiratsist olen ma välja kirjutatud, siin elan ilma sisse kirjutamata. Isegi sõjaväe arvel pole ma kusagil, mind pole üldse olemaski.

Tahaks sõimelda, sõimata, räusata, tülitseda! Ära on väsitatud see koogutamine. Kõik sel jumalast õnnistatud saarel tohivad olla nii lollid kui jõuavad, ainult mina ei tohi. Sest mina pean olema ettevaatlik. Mind hoiatati Tallinnas ja mind hoiatati siin — ja hoiatajad olid head inimesed —, et ma hoolega ette vaataksin. Tarvitseb vaid korra komistada ja sedamaid lintšitakse mind ära. Tarvitseb kellelgi siin saada oma paskvillile keskmiselt vastutava töötaja allkiri ning see oblastikomiteesse saata, kui ma haihtun õhku. Siis saadetakse kindlasti teele veel üks kiri meie iidsesse imekaunisse Tallinna, milles vastutavalt seltsimehelt küsitakse: kallid Eesti sõbrad, miks te siiski saatsite siia Sahhalinile Eesti kirjanikke esindama just selle vääriruut tegelase, kes lubab endale jämedaid ideoloogilisi vigu? Selliseid kirju ei tohi ringlusse sattuda, suu tuleb kinni hoida ka siis, kui karjuma peaks. On olnud neidki juhtumeid, on küll.

15. aprill

Mäletatavasti sai sellest varemgi midagi kirjutatud, küllap sai, aga meteoroloogide andmeil möllab akna taga magnetorm ja see magnet tirib mind vägevalt tagasi KOHTUMISTE teema juurde. Kirjanike (või kirjanduse ümber kiibitsejate) kohtumised lugejatega, kellest enamik pole neilt kirjanikelt eladeski midagi trükitult lugenud.

Kes tahab või soovib, võib neid grupiüritusi julgelt haltuuraks nimetada. Kolm-neli kohtumist päevas, asi aetud ja jooksupäev, kolm-neli kirjanikku korraga topitud kuuekümmne minuti, neljakümmne minuti sisse! Värsse loetakse kitsukestes punanurkades, seafarmi puhkeruumis või poolvalmis elamu õuepoolses soojakus. Mingile kahepoolsele kontaktile kumbki pool ei püüdlegi: kirjanikud ei huvitu eriti, kuhu nad on sattunud, ja kuulajad ei esita asjasse mittepuutuvaid küsimusi. Tõsi, keegi kirjanikest alati tutvustab kolleegi, seda, kes hakkab värsse lugema — nimi, ilmunud kogud (kui neid on). Kogu see trall annab esinejatele pideva ja küllaltki arvestatava (100—200 rubla kuus) palgalisa. Seda kuust kuusse ja aastast aastasse. Haltuura? Haltuura. Ja mina tantsisin, muidugi tagasihoidlikuma tempoga, seda tantsu rõõmsalt kaasa. Sest minu meelest on võimalik ka täiesti vastupidine hoiak ja seegi ei tarvitse vale olla.

Umbes kolmandik esinemistest peetakse tasuta. Koolidel pole ju raha, et maksta. Mitte iialgi, mitte kordagi ei tajunud ma mingit erinevust rahaliste või tasuta esinemiste vahel. Et esimesi oleks eelistatud või teisi välditud. Või siiski, erinevus ehk oligi: esinemisi koolides võeti alati kõige tõsisemalt, seal püüti anda oma parim. Ka neil väljasõitudeil, kus esineti ainult õpilastele, ei olnud kuulda ainsatki repliiki heategevusest või tasuta tööst.

Või võtame näite Noglikist, kus Larissa esineb küllalt arvukale töölisauditooriumile teemal „Pablo Neruda, poeet ja kommunist“. Esineb seekord täiesti üksi, sest mulle jääb vaid tutvustaja roll.

Õelgem ausalt: sellel inimesel peab ju midagi viga olema, kes päris omal vabal tahtel tuleb lõunavaheajast (pikendatud lõunavaheajast loomulikult) kuulama sellise pealkirjaga loengut. Vaatan kokkukäsitatud kuulajate vaevatud, igavlevaid nägusid ja tunnen juba ette Larissale kaasa.

Larissal on kõike muud, aga võime groteski ära tunda tal puudub. Nii ta kõnnibki reipalt ridade vahel ringi, näitab kaasa võetud raamatutest pilte ja aina pajatab Tšiili poeedi üsna mitme-palgelisest boheemlaseelust ja ta suurest armastusest. Larissa esitab põnevaid küsimusi, juba ta vaidleb ühe vurruka mehega. Larissa on kui tulesäde ja saabki rahva elama. Tuimust pole nägudel enam

ollagi, kuulatakse, kui kaunilt öelda, suisa särasilmil. Ja kui kukub kell, on kõigil siiralt kahju ning aplaus saab vägev.

Siinsed esinejad ei tee haltuurat. Neis pole blaseerumise, iroonia ega ahnuse kübetki. Vana rindemees, elegantne Repin, artistlik igas olukorras, paneb mängu kõik, mis tal on. Larissa, Kolja Tarassov — kõik räägivad enda tühjaks, kõik on hingega asja juures. Sel hetkel on nad narodnikud, on rahvavalgustajad, kes armastavad luulet ja ilma eranditeta loevad värsse peast. Samal ajal on nad muidugi ka vaimse töö proletaarlased, võrdsed neid kuulavate maalriplikadega, ja sellistena lasevad endile maksta.

Rohkem kui kord sai kuulnud:

„Trusti partorg (või a/ü komitee esimees) pole veel kordagi meie punanurgas (puhketoas) käinud ega tulegi siia mingi hinna eest, aga näe, teie tulite!“

Mulle on see teema õrn ka võrdluse pärast Eestiga. Meil muutuvad sellised kohtumised üha pompoossemateks, nagu ilmuks kirjaniku näol Kristus Jeruusalemma templisse kuulutama viimase astme tõesid. Küllap esindavad Sahhalin ja Eesti siin kahte äärmust nagu geograafilises mõtteski ja ju on tõde kusagil keskel, Alma-Ata või Tjumeni kandis.

16. aprill. Sõidan Pitsundasse!

Mis mul on? Ja mida ma ei tahagi?

Mul on võimalik vabalt valida elukutse ja elupaik. Muidugi mu võimetele vastav. Ma võin sõita tuhandeid kilomeetreid itta või lõunasse ega tarvitse peljata, et mind hakatakse mõnitama sellepärast, et olen eestlane (grušiin) ega usu (usun) jumalat.

Ma olen Larissaga hulkunud mööda öiseid tänavaid Moskvast ja Astrahanis, Buhhaaras ja Batumis. Ja veel kümnes linnas. Kunagi pole ma kartnud röövimisi ega kallaletunge, kordagi pole mul tekkinud mingeid konflikte. Mu lapsed saavad emakeelse hariduse ja võivad õppida, kuni pea võtab. Ma võin oma telgi panna püsti, kuhu tahan (mõistuse piires), ja keegi ei tule mind ära ajama.

Mida ma ei tahagi? Oo, seda on hästi palju! Ma ei taha isiklikku toapoissi või toatüdrukut, ei taha kallist maalikogu ega perekonnaehteid, ei taha imekaunist lossikest Lõuna-Prantsusmaale, ei taha valget tiibklaverit, ei taha isiklikku jahtlaeva Vahemerele. Seda jada annaks pikendada mitmele leheküljele.

Mida mul ei ole, aga tahaksin küll?

Rohkem raha. Mitte liiga palju, sest raha on ohtlik sõber, aga niipalju küll, et ma tööd valides ei pruugiks palgale mõelda. Liiga väikesele palgale, mis ei lase ära elada. Tahaksin osata akordioni mängida (kuigi olen ebanusikaalne). Tahaksin osata

paari võõrkeelt (kuigi mul on halb mälu), tahaksin sobilikku väimeest ja miniat. Ja ongi justkui kõik.

Kes ütleb selle ankeedi põhjal, olen ka mina *homo soveticus*? Või kui pole, siis miks ei ole? Seda oleks isegi huvitav teada.

17. aprill

Mis on ilus ja mis on inetu? Kes teab, kes vastab? Kõrbepojale on ilus kõrb, mägilasele on ilusad mäed, mulle on ilus Lõuna-Eesti, mulle on ilus männimets. Mets maantee ja Hüpasaare vahel, kõige ilusam Eesti metsadest, mida minu silm on näinud.

Sahhalini sopkad on mulle ilusad ka mingi äratundmisrõõmu tõttu. Võimsamad-kõrgemad küll kui Haanjamaa, aga milleski ka sarnased.

Meie justkui vaene Maarjamaa osutus geoloogide visade uurimiste tulemusena ootamatult nii rikkaks, et teda ähvardab põhjalik segituhnimine. Ka siinsed geoloogid on tragid olnud ja üha enam tuhandeid tonne naftat ja kivisütt lastitakse laevadele. Aga palju jääb ka paigale, mitte kõik ei lähe veel müügiks, kõike pole veel üleski leitud.

Näiteks mineraalvesi. Sahhalinil ja Kuriilidel on avastatud enam kui 50 allikat või mineraalvee leiukohta, kus vett võib pudelisse panna või vannideks kasutada. Vähesel määral seda tehaksegi. On üle Liidu kuulsad vesiravilad.

Ravimuda on Sahhalinil leitud enam kui kahekümnes paigas. Mitmete leiukohtade muda näitab paremaid raviomadusi kui Pärnu või Haapsalu oma. Ka selle varanduse kasutamine on esialgu tagasihoidlik.

Saarel leidub ka merevaiku. Eks seegi tee meid kuidagi lähedasemaks. Mulle oli see üllatus. Esimesed merevaigutükid korjas Sahhalinilt juba Amuuri ekspeditsioon, mida juhatas G. Nevelski. Kõige suuremad, kuni poolekilosed merevaigutükid on leitud Kannatuste lahe kaldalt. Moskva geoloogid on kive uurinud ja kinnitavad, et sinne merevaik on kõrge kvaliteediga.

Merevaigu tööstuslikku tootmist ega süstemaatilist kogumistki pole veel (õnneks?) korraldatud. Asjahuvilised amatöörkorjajad ootavad tormi. Pärast seda kui veed on taas vaikseks jäänud, tuleb lihtsalt, kepp käes, mööda randa kõndida ning tormi poolt kaldale uhutud vähiliste ja sodi hulgast päikesekivi välja otsida. See nõuab õnne ja vilunud silma, aga õppimine tasub ennast ära, sest kive jätkub täna veel kõigile.

Teisiti on lugu Sahhalini kullaga. Jah, siin kaevandatakse ka kulda. Tööstuslikult, mitte panniga. Toodetud kuld sulatatakse kangideks ja saadetakse konteinerites... kuhugi mandrile. Kulla-

palavik? Panniga kullaotsijad juba avastatud leiupaiga naabruses? Ei, neist ma pole kuulnud. On asi selles, et Sahhalin on ikkagi põhjalikult valvatud piirirajoon, või selles, et saak ei õigusta riski, või inimeste kõrges teadlikkuses — kulla omanik on riik —, sellele ma ei mõista vastata.

Esialgu jääb Sahhalinil midagi ka lastele ja lastelastele: metsad, turvas, ravimuda ja merevaik. Kas Eestis ka?

20. aprill, laupäev

Enam ei saa ma akent ei lahti ega kinni hoitud: oleks ju lausa patt seda lõhnavat kevadet akna taga hoida, aga avatud, aken toob tuppa ka vaevumärgatavat suitsulõhna. See lõhn ei sega, vaid teeb rahutuks. See lõhn tuleb üle tänava korealase aiast, kes seal rämpsü põletab nagu aiapidajad muiste ja mullu. Ja ma ei julge enam välja vaatama ka minna, aia taha seisma ja piiluma, kõõluma üle plangu, nagu ma tegin veel eile. Korealane ei mõista, mida ma vahin, ja muidugi kardab halba, kahtlustab mind jumal teab milles.

Eestis on küllap maa sulanud ja vahtramahla lasta hilja. Aga kasesse auku puurida on ehk õige aeg? Ma ei tahagi teab mis imet — kevadel kasemahla juua, nädal enne jaani vihtu teha, sügisel seeni korjata ja vahetevahel tuld teha. Selleks, et näha elavat leeki ja tunda suitsu lõhna, sügisel, kartulivõtuajal ka selleks, et tuhas kartuleid küpsetada. Kõik see kokku on mu kevad ja suvi ja sügis. Seda pole ju palju tahetud? Mahl, vihad ja seened. Aga ka neid ei pea ma saama ja mahlata olen kevadest ilma, mahlata on ta vähemalt poolik.

Kui mitte mahl, siis lõke ometi on ka siin võimalik? Noh, ma võtsin abinõud tarvitusele ja me sõitsime linnast välja mingi jõekese äärde: mina, Larissa ja Jeanne. Tegime lõket, muidugi sõime ja ma jõin ära pudeli õlut. Õllega, täpsemalt selle õlle tühja taaraga see ilus piknik ka lõppes. Nimelt lasksin ma pudeli külma jõevett täis ja viskasin ta seejärel keset jõge. Uputasin jõe ääres. Sellest piisas täiesti, jäi veel ohtralt ülegi. Aktsioonid olid mõlemad, ema ja tütar.

„Sa ei armasta loodust, vaid rüvetad seda!“

„Kas te kodus samuti käitute? Loomi te ei armasta, selle te tegite meile juba selgeks, nüüd selgub, et te ei armasta loodust ka.“

„Kui loodusearmastuseks pidada kahte puuris elavat kanaarilindu ja kolmeliitrisest purgis elavat rottu, siis sellisel kujul ma küll loodust ei armasta.“

„Te ei tunne hamstrit ka ära! See pole rott, vaid hamster.“

„Pudeli uputasin ma muidugi ära ilmaaegu. See tulnuks tõepoolest linna tagasi viia ja esimesse prügikasti pista.“

Hilja! Hilja tuli aru pähe, vastavad ema ja tütre pilgud. Mis tõsi, see tõsi, hilja muidugi. Mu ainus vabandus on see, et ma tõepoolest olen analoogilisi kuritegusid sooritanud ka Eesti looduse vastu — uputanud ülearused pudelid näiteks mõnda metsajärve. Selle pikniku reaalne, tõeline tagajärg on see, et ma juba neljas päev järjest käin ära saatmas Moskva lennukit — pool tundi bussisõitu lennuväljale (või veidi vähem), pool tundi tagasi. Õhku tõusev hiiglane sisendab veendumust: tee siit ära on olemas ja täiesti lahti.

21. aprill

On päikesepaisteline pühapäev. Mul on taskus lennukipilet Pitsundasse järgmiseks pühapäevaks. Algab viimane nädal.

Kõik on imehästi, kõik on ropult sandisti.

Mind võeti siin kenasti vastu, täitsin kõik endale võetud kohustused ja enamgi veel, mind ootab tuusik sooja ja sinise mere äärde — miks ma siis ei rõõmusta?

Ma tegin kõik ära, mida tulin tegema, ma pidasin vastu, ma sain tuttavaks suurepäraste inimestega: Olga Fjodorovnaga ja Juri Prokloviga ja Natalja Kapustjukiga ja Denissovigaga ja kõigepealt Aleksandriga. Oleks sel kaunil saarel paarsadagi temaatolist meest, näeks Sahhalin välja puhtam ja lõbusam.

Olen ma tehtuga rahul? Olen küll. Olen ma endaga rahul? Olen ja ei ole.

Larissa.

Helde aeg, ma pole ju Belmondo ega Stirlitz! Et selles veenduda, tarvitseb mul vaid astuda esimesse kohvikusse või esimesse viisakamasse WC-sse ja heita pilk peeglis. Millesse on siin armuda? Mida on mul jagada, pakkuda? Siin, Larissa, pole mul mingeid illusioone.

Kõik me satume sellesse kaunisse maailma palja tagumiku ja suurte lootustega. Kõiki meid kantakse siit kalmistule, ümber kuus lauda ja seljas peoriided. Nii tullakse ja nii minnakse.

Mina lendan Sahhalinilt ära rikkamalt, kui ma siia tulin. Ega mu rikkus ei tule sinu arvelt?

Sina tead ja mina tean, et see oli vaid ilus mäng. Mäng, mida ma südamesse võtsin. Mäng, mida sina südamesse ei võtnud, aga väga täpselt kaasa mängisid.

Larissa, see on ju ebaõiglane, et rahvakunstniku aunimetust antakse ainult kutselistele näitlejatele! Kas me tõepoolest neile milleski alla jääme?

22. aprill

Algab, algas viimane nädal. Viimane nädal uurida elu. Võib vist ka nii öelda?

Näiteks kohanimedid.

Kunagi ammu-ammu jõudis üks nivhi kütt jõeni, kus vee asemel voolasid kalad, ikka kala kalas kinni: oli lõhede kudemise aeg. Kütt andis jõe nime Tõm (tõlkes umbes „kudemisjõgi“). Jõgi kannab tänini selle küti pandud nime ja mitte ainult jõgi, vaid ka asula ja rajoon.

Kui nivh leidis suure põdrakarja või kalarikka järve (siis, kui oli veel leidmise aeg), ei hoidnud ta seda endale, vaid kutsus ka sõbrad jaole. Nii sai üks järv endale nimeks Ksõsatšf — „heade uudiste järv“.

Leidus nivhidegi hulgas valgeid vareseid, kes eelistasid sõpru mitte saamale kutsuda, vaid hoida leid oma teada. Nii sai nime teine järv Itõ-Gerlatšatšf — „järv, mille olemasolu hoiti kaua saladuses“. Nad oskasid end vanade roomlaste kombel pagana lühidalt väljendada, need nivhi kalurid ja kütid!

Tõmi jõe orus tehti kõige paremat jukolat, kuivatatud kala, talvist põhitoitu. Ja see pole ka ime, sest Tõmi jukola tehti lõhest. Kevaditi tavatsesid Tõmi kanti tulla külalised mere äärest, kaasas vahetuseks mereande — rasva ja nahku. Vastu sooviti kuulsat Tõmi jukolat. Sedasi sai endale nime üks siinsetest küladest Poto-Oo — „küla, kus tehakse jukolat“.

Uudised liikusid külast külla. Uudiste vahetamine Larvo ja Tšaivo küla vahel (neid lahutas kilomeetrit kolmkümmend) käis saare kaudu, kuhu sõitsid kala püüdma mõlema küla mehed. Sellest ka saare nimi Ker-Ivlang-Ür — „saar, kus on uudiseid“.

Veel kohanimedid:

Ntšarmuf — „koht, kus on palju sulgi“.

Horikof — „meeldiva puhkuse koht“.

Titšlaf — „keelatud koht“.

Kui paljud neist on veel käibel, seda ma öelda ei tea.

25. aprill, neljapäev

Paastumaarjapäeva ma magasin maha. See oli 25. märtsil, täpselt kuu aega tagasi. Mida sel kallil päeval vanad eestlased siis tegid? Viidi mõni hangutäis sõnnikut põllule (kus on minu sõnnik, minu põld ja minu hang? Viiratsi kooperatiivelamu ühisaias?), alustati kevadist kalapüüki ja naised lõpetasid kangakudumise. Karjaõnne nimel söödud hästi suuri pannkooke, neid ma täna Larissale teengi.

Asi pole päästumaarjapäevas. Jumal temaga, selle paastuga, ja jumal temaga, selle Maarjaga, kooke tehes sattus mulle näppu paar nädalat vana ajaleht reportaažiga kohalike põlisrahvaste traditsioonilistelt karumängudelt. Ajalehe järgi kujutab see pidu endast midagi Narva eestlaste jaanipäeva või Võrtsjärve mängude taolist. Side on katkenud, aga midagi peab ju olema ja kuidas sa jaanipäeval jätad lõkke tegemata.

Siinsetele põlisrahvastele nivhidele, okoroogidele ja ainudele oli karu kõige ohtlikum vaenlane, oli kõige rikkalikum jahisaak. Karu tapmine tähendas noorukile meeste hulka vastuvõtmist. Karu kardeti ja karu austati. Karujahile mindi enamasti üksi, kaasas ainult vibu ja puss. Teravilja ei kasvatatud, kartulit ei tuntud ja pikad talvekuud oli põhitoiduseks jukola, kuivatatud kala. Tõsi, nalsed korjasid ja kuivatasid talveks ka mingeid juurikaid, marju ja taimi, aga see polnud niivõrd kõhutäiteks, kui skorbuudivastane profülaktika. Aina kala ja kala võis ära tüüdata muidugi ja siis tuli meelde karu. Kodune karu, oma karu.

Metsas tapetud karuemat jäid tihti pojad maha. Need toodi ühes, pandi puuri ja kasvatati üles. Neid toideti peamiselt kalaga, kuni loom kasvas suureks ja võimsaks ega olnudki nii väga metsik, oli poolenisti koduloom. Karupeo ajal kutsuti kokku külalised, aeti karu puurist välja ja kõige lugupeetum meeskülaline pälvis au vagur loomake ära tappa. Seda tuli teha üheainsa noolega ja loom ei tohtinud piinelda, see oli laskjale tõeline eksam. Kui loom nülitud, hakati süüa. Sest mida rikkalikum on laud, seda uhkem on pidu. On ju nii? On küll.

Kas kõik on tehtud? Mis jääb maha, jääb pooleli? Praegu ma küll öelda ei saa, et ärasõit mulle rõõmu teeks. Ma ei kipu selle sinise-sinise mere äärde ega oma Viiratsi aeda. Miski, mida ma sõnastada ei mõista, ei ole veel valmis. Vara, vara on ära sõita, ma ju lausa põgenen! Kelle eest? Mille eest? Kuhu?

26. aprill, reede

Kuulan praegu hommikust õhtuni sama plaati ja sama lugu Pugatšovalt. Laulu juut Aleksandr Gertsevitšist ja sellest, et itaallannade kongsaklõbin KODU üles ei kaalu.

Ära! Minema!

Albert Schweitzer „Kultuur ja eetika“:

„Üksikisiku ja kogususe vahetõrge on mitte ainult intellektuaalses, vaid ka eetilises mõttes häiritud. Isiklikust arvamusel loobudes loobub tänapäeva inimene ka isiklikust kõlbelisest otsustusest. Et pidada heaks seda, mida kollektiiv sõnas ja teos selle

pähe välja pakub, ja hukka mõista seda, mida ta halvaks kuulutab, surub ta endas tärkavad kahtlused maha. Nii teiste kui ka iseenda ees ei anna ta neile sõnaõigust. Pole ühtegi tõrget, mille üle tema kuuluvustunne lõpuks ei võidutseks. Niiviisi kaotab ta oma otsustuse ja oma kõlbelisuse massi omadele.“

Pärast Sahhalini-reisi ajavad mind meie ideoloogiajuhtide muretsenemised selle üle, et propaganda päralt ei jõua, ei tee oma tööd, lihtsalt naerma. Sest see ei ole nii. Meie riigi propagandaaparaat ja tema mõjutusvahendid on head, on ajakohased, on tegusad ja efektiivsed. Et see nii on, märkab igal sammul. Ka kõige paremad, kõige mõtlemisvõimelisemad, kõige targemad inimesed on tõepoolest südamest veendunud, et elavad vabal maal, mille valitsus taotleb rahu ja oma kodanike hüvaolu. Tehtud vead on ühised vead ja targem on vaadata ette, tänasest kindla peale helgemasse päeva, kui sorida vigades. Jah, jah, seda nad mõtlevad tõepoolest, sellised ongi nende põhilised veendumused. See sai mulle küll selgeks.

Pühapäeval läheb sõiduks!

27. aprill

18. kutsekeskooli poistelt küsitakse, mida tähendab olla tänapäeval revolutsionäär? Mida tuleb teha, mille vastu võidelda? Poisid vastavad üliteadlikult.

Aleksei Rajeovski:

„Tänapäeva revolutsionäär on aktiivne võitleja rahu eest, sotsialismi eest, kommunismi eest.“

Andrei Tšaban:

„Tänapäeval on revolutsionääri ülesanne kaitsta nõukogude võimu. Ta peab olema valmis võitlema mitte ainult oma kodumaa tuleviku eest, vaid vabaduse ja sõltumatuse eest millisel maal tahes. Ta peab elama nii, et olla ühiskonnale võimalikult kasulik.“

Pavel Gaponenko:

„Kõik tõelised revolutsionäärid võitlesid õnne ja vabaduse eest mitte ainult oma kodumaal, vaid kogu maailmas. Ja meie peame seda üritust jätkama, peame aitama arenevatel maadel kätte võita tee sotsialismile.“

Aleksandr Buhtujev:

„Olla revolutsionäär tänapäeval tähendab viia ellu meie partei poliitikat. Me peame võitlema selle vastu, et kapitalistlikes maades seniajani on säilinud inimese ekspluateerimine inimese poolt.“

Ievgeni Šaibuginov:

„Me peame andma vastulöögi neile, kellele avaldab mõju

kodanlik ideoloogia. Tuleb avada nende silmad, kes usuvad magusaid jutte „vaba maailma“ elulaadist.“

Ütlen Larissale:

„Need poisid ajavad mulle hirmu nahka. Et neile kõik nii selge on! Nende naiivne ja usaldav käsutäitlikkus: „Me oleme valmis! Mida tuleb teha?“ See on ju lausa kohutav.“

Larissa kehitab õlgu:

„Mina küll aru ei saa, milles sa neid tublisid poisse süüdistad.“

„Selles, et nad tõtt ei otsi. Ise ja iseendale.“

„On ikka mõtet päikesepaistel oma petrooleumilampi süüdata ja hakata selle valgusel tont teab mida otsima? Seda, nagu mäletad, on tehtud ju ennegi, see poleks isegi originaalne.“

„Need tublid poisid küll tõde ei otsi, nad teavad seda. Nad on teadnud seda lastesõimest peale. Seda, mis on hea ja mis halb, mis on tõde ja kus on vale. Neid on talutatud käekõrval lasteaias ja koolis, pioneerimalevas ja komsomolis. Kogu aeg on nende kõrval seisnud heasoovlikud ja südamlikud lasteaiatädid ja pioneeri-juhid, pedagoogid ja komsorgid. Ja kogu aeg on õiged rajad ja valed rajad neile täpselt kätte näidatud. Seetõttu pole neil tulnud piinelda ega sammuda mööda valesid radu, otsida ja eksida ja mitte leida. See tee, vaevade ja eneseleidmise tee, on jäänud ja jääbki neil käimata. Usun, et sellepärast ongi nad just niisugused, nii eksimatult orienteeruvad, nii sotsiaalselt optimistlikud, patriootlikud ja üksmeelsed. Üksmeelsed kõiges, mis puudutab sise- ja välispoliitikat, partei direktiive ja suuniseid, meie riigi strateegiat ja taktikat. Neil pole iialgi tulnud kaitsta oma tõde mingi teise, vaenuliku tõe vastu, pole tulnud oma tõde proovile panna.“

See, mis mind Sahhalinil lausa hirmutab, ongi valmisolek käske täita. Me oleme valmis! Mida on tarvis teha?“

Mutrikonveier ei tooda iialgi TIPPmutrit.

28. aprill, pühapäev

28. aprill on Toini sünnipäev. Tütar saab seitseteist.

28. aprill on viimased tunnid Armastuse Saarel. Enne uksest väljaastumist küsin Larissalt:

„Kui sina ära sõidaksid, pikaks ajaks või igaveseks, ja tahaksid mälestuseks peotäie mulda kaasa võtta, kust sa selle peotäie võtaksid?“

„Aga mul pole plaani kuhugi sõita. Ma elan siin ja jäängi siia, välismaale põgeneda ei kavatse.“

Just selline ta ongi.

„Aga näiteks — kosmosesse.“

„Kui kosmosesse, siis ma võtaksin mulla kaasa mitte siit, vaid Moskvast.“

„Aga kui on käsk võtta muld kaasa siit?“

„Tead, ma olen mitmel pool elanud. Primorjes ja Ukrainas ja pikka aega Habarovskis, veel Moskvast kolm aastat ja kaks aastat Juudi autonoomses oblastis. Sahhalin ei ole mulle selline koht nagu koduküla on talumehele, kes seal sündis ja kasvas.“

Nii see paraku on. Siia sattus ta juhuslikult, täitma vaba kohta. Jätan jutu pooleli, tunnen Larissale kaasa. Aga Larissa jätkab:

„Kui üldse kaasa võtta, siis ainult mulda oma vanemate haualt. Kõik muu on rumal ja mõttetu.“

Kunagi oma mullale mõeldes ma vist selle peale ei tulnud. Ei märganud seda mõelda. Aitäh, Larissa!

„Aitäh, Larissa!“

„Mille eest?“

„Selle eest, mis sa ütlesid.“

Siis tuli autobuss, siis tuli ootamine, siis tuli hüvastijätt ja siis tuli lennuk. Kui sellest ootamisest ja hüvastijätust üldse kirjutada, siis hiljem, mõni teine kord. Siis tõusis lennuk õhku ja mina jäin ilma Larissata.

3. mai, reede. Pitsunda

Kirjanike Loominguline Maja. Omaette tuba 7. korrusel vaatega „Pravda“ majale.

Julged käivad juba ujumas, mina esialgu alles päevitan. Teisi eestlasi veel ei ole.

Sedasi. On Sahhalini reis lõppenud? Ei ole. Mu süda, mu mõtted on alles seal. Iga päev on tunne, et istun lennukisse ja sõidan tagasi.

Miks pole see ilus ja rikas saar õnnelike ja ilusate inimeste turvaline kodu? Miks pole see Armastuse Saar nendele inimestele, kes sinna sõitsid, küllalt ahvatlev, et jäädagi?

Larissa:

„Täna öösel äratas mind sinu hääl. Sa kutsusid mind ja ma ärkasin. Ja pärast seda jälitas su hääl mind kogu päeva, kuni meie kohtumiseni. Aga enne seda viirastusid sa mulle tänaval iga posti takka.“

Pitsunda

Tahad, ma jutustan sulle sellest, kuidas ma Južnõis lennupiletit sabatasin? Oo, see on ilus ja õpetlik lugu! Ega sul külm ei ole? On sul mugav? Kuula siis:

Kassa avatakse kell 10.00, mina läksin kohale kella seitsmeks ja olin umbes kümnes ootaja. Kell kümme, avamisel, võitles sõimles uksele umbes 40 lõvi ja 50 tiigrit. Kūūned kriipimas ja kihvad välkumas. Muidugi olin viimane siseneja. Töötas neli kassat, järelikult olin sabas umbes kahekümmes. Ei, täpselt kahekümmes.

Rehkendasin, et kui kassiir igale ostjale ka kümme minutit kulutab, saan kolme ja poole tunni pärast ikka pileti.

Seisin kaks tundi sabas ja lugesin uuesti üle, mitmes ma olen. Selgus, et kahekümne kuues, kuigi kassiir tegutses loodetust kiiremini.

Järgmisel hommikul olin kohal kell kuus, märkmik näpus, ja hakkasin nimekirja koostama. Iga saabuja ütles ontlikult nime ja kuulis, mitmes ta on.

„Niikuinii teil midagi välja ei tule,“ kaheldi üksmeelselt.

„Tuleb!“ vastasin mina ja kell 9.00, tund enne avamist, organiseerisin oma karjakese ühte ritta. Nad tulid ja seisdiki. See oli midagi nii hämmastavat, et igahommikused möödujad seisma jäid, uskumata oma silmi. Saab siis tõepoolest ka trügimise ja lööminguta?

Noh, oma kassas olin järjekorras esimene ja pileti sain veterani järel teisena. On, on võimalik korda luua! Kui on olemas asjast huvitatud isik.

Pitsunda ja Sahhalin

Tõepoolest — avantürism on mulle eluaeg niisama väheomane olnud kui näiteks, kui näiteks... Olaf Utile. Uti ma valin tema tuntuse pärast ja sellepärast, et oma „Sirbi“-arutlustes esindab ta mõistmist ja mõõdukust. Aga asi pole Utis, vaid avantürismis.

Tõepoolest — tõusta peolauast mitte purukainena (et mitte ausamalt öelda), istuda rongi ja sõita tont teab kuhu, tont teab milleks ja üsnagi kaugele — Eestis ei tuleks selline tobedus mulle mingil juhul pähe!

Tõepoolest — minul oleks Eestis lausa absurdne pidada loenguid teemal „Eesti rahvas Suures Isamaasõjas“. Miks? Väga lihtsalt — mul puudub piisav ettevalmistus. Aga Sahhalinil, kus millegipärast arvatakse, et eesti mees sõdis vaid ühel poolel, nõukogude võimu (ja venelaste) vastu, seal on lugu teine. Kas või mitte kõige täpselt, kas või siin-seal vassides tuli see asi paika panna.

Tõele au andes leiduks ka paremaid näiteid sealsest avantürismilembesest õhust, aga aitab-aitab, midagi peab alati ka endale jääma.

See oli sissejuhatus, ehk küll veidi pikk, loole teist laadi kõrvalekaldest, mida nimetatakse gigantismiks. Täpsemalt, Sahhalini gigantismiks. See on botaaniline termin.

Üle maailma on teadlaste huvi äratanud mõistatus, miks justkui tavaline taim, tatar, võtab Sahhalinil kätte ja kasvab inimesest kaks korda pikemaks. Või meilgi kasvav karuputk, millest poisikesed veepritse teevad — see virutab Sahhalinil 2—3 korda inimesest pikemaks hiiglaseks. Ka sealne metsik hernes kasvab kahe meetrini. Või Sahhalini luhad — nende rohi võib varjata ratsaniku.

Gigantism on puudutanud ka kultuurtaimi. Kūūslauku on seal saadud kuni 350 tsentnerit hektarilt, rohkem kui meil kartulit, suurimad kohalikud kapsapead kaaluvad 30 kilo. Huvitaval ja kahetsusväärusel kombel pole see omadus pärilik ega eksporditav. Mandrile viidud seemned säilitavad gigantismi parimal juhul üheks aastaks. Mandrilt Sahhalinile toodud seemned omakorda ei omanda gigantismi mitte jooksujalu. Millega on tegemist? Miks on gigantism lokaalne nähtus, millel pole ekspordiperspektiivi?

Tänase (?) seisuga arvatakse, et gigantismi kutsub esile nähtuste kompleks. Mina arvan, et kohaliku, mitteeksporditava avantürismi samuti. Gigantismi põhjustavat looduslikud tingimused: pinnas, päeva pikkus, päeva-öö temperatuuride suur erinevus, päikesespektri omapära, õhu hapnikusisaldus ja muu.

Tänase seisuga arvan mina, et Sahhalini avantürismi põhjustab samuti nähtuste kompleks: sinna sõidavad erilised inimesed, mujal peksta saanud või elujõust pakatavad; või nagu Klondikele sõideti — kiiresti rikastuma; või nagu kord Eestist pageti — igal pool on parem kui meil. Normaalse psüühikaga reakodanik juba asju pakkima ei hakka, et Sahhalinile sõita, enne peab olema midagi juhtunud, sündinud, nihkunud, nikastunud.

Niipalju gigantismist, mis pole Sahhalini monopol. Seda tuntakse maailmas ühes kohas veel — Aafrikas, Ugandas, Ruwenzori mäemassiivis, 3—4 kilomeetri kõrgusel alpiaasadel. Kas gigantism ka seal toob kaasa avantürismi, seda ma muidugi ei tea.

Päevast päeva ma muud ei teegi, kui jälgin ajavahet: siin on kell kaheksa õhtul, kohe-kohe algab film — SEAL saabub varsti hommik, varsti tõuseb päike. Meil on kell üksteist, kas tantsida veel või minna magama — SEAL ärkavad inimesed tööle või on juba tõusnud ja pesevad hambaid. Ja sedasi päevast päeva: mina siin, nemad seal. On seegi internatsionalism? Miks mitte?

Pitsunda

Lesin rannas päikesepaistel. Krunt on all, võin seda jälle endale lubada. Olen ikka veel Sahhalinil. Mõtlen su eilesele kõnele. Need kõned ja nende ootamine on mu elu peamine sisu, ehk peamine mõtegi. Siin, liivarannal.

Mäletan si eilset kõnet peaaegu sõna-sõnalt:

„Tere, Vello!...“ ja muud sõnad, mis jäägu meie kahe teada.

„Lugesin eile Enn Vetemaa „Monumenti“, mulle see kirjanik meeldib. Raamatus on episood, kus mees läheb õhtul restorani, tutvub seal naisega, tantsib temaga ja kutsub naise oma lauda. See tulebki. Nüüd kutsub mees kelneri ja tellib veini ning kompvekke. Kelner toob kõige kallimad kompvekid, mis tal pakkuda on. Valjul häälel käsib mees kallid kommid tagasi viia ja tuua asemele kõige odavamad. Naine kuuleb kõike pealt, ei tee teist nägugi ja läheb pärast mehega kaasa.

Mind see stseen vapustas. Ja ma kuulen kõrvus su häält:

„See oli pesuehtne eestlane. Ta teab, mis ta väärt on, teab oma hinda. Käitumise eest paneksin ma talle 5+. Ja daamile ka.“

Vello, endale pean ma küll 2— panema, sest mina oleksin seal restoranis kõrval küljest häbenenud ja poleks sellise mehega ealeski kaasa läinud.“

Sahhalin

Kui Lõuna-Aafrika rassist juhtub midagi kuulma Rootsi pensionäride rongkäigust apartheidisüsteemi vastu (või tudengirahutustest samal teemal — ükspuha), siis see rassist kindlasti mõtleb:

„Mis Rootsi, kus see asub? Ja mis kuradi pärast topivad nad oma nina asjadesse, mis neile teps korda ei lähe? Miks need hellahingelised vanamehed (*resp.* — nolid) ei tegele oma asjadega, miks nad arvavad, et teavad meist paremini, kuidas me siin omal maal peame neegreid kohtlema? Ikka leidub hull eskimo, kes õpetab Kongo neegrit, kuidas end kaitsta kuuma eest!“

Sahhalinil olen see eskimo mina.

Minu arvates on peamine, mida see jumalast õnnistatud saar kohe ja ennekõike vajab, oma ülikool. Selline ülikool, mille teaduskondadest võiksid kunagi välja kasvada nii polütehniline instituut kui põllumajanduse akadeemia. Jah, ma pean siin silmas Tartu ülikooli näidet. Ülikool ja ainult tema suudab säästa saarele kõige parema, kõige väärtuslikuma, mis siin leidub — tema nooruse, tema noorte kõige targema osa. Teist teed ma ei näe ja teist teed ei saagi olla. Sedasi arvab kongolasi armastav eskimo ja arvab siiralt.

Alles eile (justkui eile) oli samal teemal juttu sir Newtoniga või Kongo kroonprintsiga või nimetame teda kuidas tahes. Mees on tehnikateaduste doktor ja õppejõud, ta naine samuti. Oo, see on huvitav paar! Muidugi pealinlased, aga täiesti omapärase rollijoonisega. Värsked vanaisa-vanaema on väga sportlikud, tõeliselt vaimukad, oma töö entusiastid ja väga peidetult asjast mäekõrguselt üle. Ei, nad mängivad kaasa ja mitte alati täismaskis, aga provintsimured on neile tsutike naeruväärsed. Paljud siiasõitnud püüavad ihust ja hingest mitte kohalike pläralõugade hammaste vahele sattuda, mitte halvasti silma jääda, plaanitud aeg vastu pidada. Sir Newton abikaasaga on sellest üle.

Küsin neilt arvamust tulevase Sahhalini ülikooli kohta.

„Ülikool pole hooned ega ühiselamud, ülikool on eelkõige professorid. On õppejõudude potentsiaal. Siberis juba on mitu kerget käel avatud ülikooli, mis siiani ei vasta oma nimele — on siis mõtet neid juurde rajada?“

Maailm on täis mehi, kes teavad suurepäraselt, et võimatu on võimatu. Tänu neile püsib maailm toredalt sellisena paigal, milline ta täna just on.

„Ja öelge, kes oleks sellest huvitatud? Kas praegune instituut? Mis te nüüd! Instituut saaks juurde vägeva võistleja, aga meil on praegugi komplekteerimisega raskusi. Instituut teeb kõik endast sõltuva, et vajkselt või mitte vajkselt sellele ideele vastu töötada.

Kes sellest veel võib huvitatud olla? Oblastikomitee? Aga sealsed tippjuhid on valdavalt varjaagid, on rentnikud, kelle peamine siht on viie-seitsme valitsusaasta jooksul oma rendimõisast võimalikult rohkem välja pigistada. Sel ajal kui ülikool esimesi vilju kannab, on tänased juhid tont teab kus, Moskvast või Alma-Atast. Sedasi on ülikooliga lugu.“

Aga eskimo ei väsi. Ta lööb sir teaduste doktorile käega, sööb rutuga paar kala ja hakkab juhendama Vladivostoki kirjastuse Sahhalini osakonna juhatajat, kuidas õigemini kirjastusasju ajada. Võimalikult viisakalt küll, aga intensiivselt. Et omaette kirjastus oleks osakonnast parem.

„Polügraafiline baas on selleks liiga nõrk.“

„Trükkige oma raamatuid mandril! Vladivostokis näiteks.“

„Ega seal lugu parem ei ole. Ja kust me paberit saaksime?“

„Oblastis on ju paberivabrik, see teeb kvaliteetset paberit.“

„Meie paber veetakse mandrile ja osa läheb ekspordiks, meie ise ei saa sealt midagi.“

„Kust teie oma paberi saate?“

„Mandrilt veetakse.“

„See on ju jama!“

„Jama muidugi. Me oleme mitu korda püüdnud neid asju ajada, aga midagi ei tule välja. Ja kui tulekski, ega ette teaks, kuidas

päris parem on, kas praegune süsteem või omaette kirjastus. Praegu me saame oma autorite teoseid ka mandril levitada, siis aga jääks meie turuks ainult oma oblast.“

„Miks nii? Mandrimeestega annaks ju kaupa teha — mina sulle, sina mulle.“

„Tomskis prooviti asi ära, midagi head välja ei tulnud. Ja pealegi ei jätku meil oma kirjastuse tarbeks küllalt autoreid.“

„Siis, kui teil see oma kirjastus oli, omad autorid selle najal ju üles kasvasidki ja loodi Kirjanike Liidu kohalik osakond.“

„Oma autoritega me jääksime pankrotti. Väikesed tiraažid ei tasu ennast ära, nad annavad ainult kahjumit. Oleme ju isemajandavad.“

Kui veel edasi mõelda — kas tänastele kirjastajatele endile oleks oma kirjastus kasulik? Neile kolmele mehele, kes praegu istuvad Komsomoli tänavas 188 korteris nr. 1, kus ongi nende kontor? Sellest muidugi juttu ei tulnud, eskimo nii sügavale ei ujunud. Ole siis siin tark ja jaga Kongo elanikele juhendeid perspektiiviga kolm viisaastakut!

Aga eskimo ei taltu, talle on sellest veel vähe, sellepärast ta eskimo ongi, ja kolm on kohtu seadus. Eskimo läheb õpetama oblasti spordikomitee esimeest sm. Tuljakovi, kuidas perspektiivselt unistada.

„Aga kui visata vikerkaar üle kolmandiku maakera, kui sõlmida sõprusleping Eesti ja Sahhalini sportlaste vahel?“ Muidugi mõtlen ma asja laiemalt — miks mitte ka kultuurisilda. Küllap tuleksid kõne alla teadus ja majanduski.

Must mees Angoolast ei saa muidugi aru. Tuleb mõtet selgitada:

„Hiljuti Lahti maailmameistrivõistlustel sõitis NSV Liidu naiskond meie Pärnu vabriku suuskadel. Ega ma täpselt tea, aga ju on meil pakkuda muud liikigi spordivarustust. Kui Sahhalin ja Eesti sõlmiksid ametliku sõpruslepingu, oleks teil neid lihtsam hankida. Ja teil on kindlasti selliseid baase, mis meie sportlasi huvitaksid.“

„Me saatsime kaks Sahhalini neidu Tartu ülikooli spordiarstiks õppima, aga kumbki ei tulnud tagasi, mõlemad abiellusid. Nii et praegu olete saajad teie.“

Sellega, ühise mõnusa naeruga, on viljaka ettepaneku arutelu lõppenud ja võib siirduda päevakorra teiste punktide juurde. Üldine seis kujuneb 3:0 musta mehe kasuks.

Aga ehk on neil õigus? Ehk eksibki loosungiga mööda tänavaid marssiv rootslane, äkki ongi õigus Lõuna-Aafrika rassistil? Ära õpeta nivhi lugema, ilma on ta õnnelikum! Ära sõida Austriasse, seal näed sa kõige muu kõrval ka seda, millest Viiratsis ilma oled — kuni sa seda ei teadnud, oli su süda rahulikum. Kõnni Larissast mööda, ära vaata tema poolegi, sest kui te hiljem

lahkute, olete rohkemast ilma, kui olite enne kohtumist. Kes tahab, las tapab ja vägistab, võib-olla oli tal raske lapsepõlv või on ta sedasi kasvatatud? Hoia, eskimo, oma tarkus endale, mis sa topid oma ülikooli, kirjastust või sõpruslepingut, kellele neid vaja on! Siin on ju kõik ajutised.

Kas sedasi? Ei ja ei! Mina ei ole ajutine ja Sahhalin pole ajutine ja Larissa ammugi mitte. Kus on see kirjas, et eskimo alati eksib?

Pitsunda

Homme sa helistad jälle ja jälle ma kuulen su häält, sellist reibast ja madalat:

„Privet, Vello, see olen mina, Larissa!“

No muidugi oled see sina, kes muu! Täna aga siin päikese käes pirisevad mul peas paar su parooli:

„Elada tuleb lihtsamalt!“ Tore soovitus inimeselt, kes seda ise kohe sugugi ei oska.

„Vaata maailma avarama pilguga!“

Mäletan meie jalutuskäiku kunagi märtsi lõpus ja kuulen kõrvus su häält:

„Nüüd, jääpurikate ja sulavete aegu näen ma meeste ilu veel teravamalt kui talvel. Mitte ühelgi kevadel, mitte iialgi varem pole mehed mulle ilusad tundunud, aga tänavu nad on seda lausa valu tegevalt.“

Sellele vaidlen ma vastu:

„Pärast läheme jalutama ja sa näita siin mulle kas või ühte-ainustki mehist meest. Ilusat meest, nagu sina ütled.“

„Sa näed asju liiga kitsalt. Sinu arvates on ilusad ainult noored ja tugevad mehed, aga see pole hoopiski nii. Mina leian ilu nii noortes kui vanades, nii tüsedates kui kõhnades ja silmade või juuste värv pole siin hoopiski oluline. Või nina kuju... Ilu on kõikjal mu ümber, on alati olnud, aga varem ma ei märganud seda, kõndisin tänavatel ringi kui pime koer. Nüüd aga on mul selline tunne, et ma mõistan lindude keelt — ja kõik tänu sellele, et naine minus on ärganud. Vaata maailma avarama pilguga!“

Pitsunda

Aga ikkagi, aga siiski, küsib vingus ja umbusklik eestlane — kumb on siiski parem, kas Kongo neeger või eskimo? Küsib-küsi, kuigi see on jama, kuigi nii ei saa küsida. Me oleme erinevad. Aga me kõik oleme Maa lapsed ja tahes või tahtmata tuleb

meil kõrvuti vähemalt rahuldavalt läbi saada sellesama Päikese all. Kui erinevad me ka poleks, kui erinevalt me ka ei mõtleks.

Mind pöörab ajavahe: mina heidan magama, Larissa ärkab tööle. Larissa heidab magama, mina süüa alles lõunat. Ja siis tundub, et asi pole kaheksas tunnis ajavahe, vaid milleski hoopis enamas. 8 tundi on kolmandik ööpäevast, ja kolmandik maakera ja mitte ainult seda. Selles on ka meie erinevus.

Miks ma nii kangesti õpetama kipun? Miks ma nii kriitiline olen? Miks teab Viiratsi mees tingimata paremini, kuidas istuda ja astuda, kuidas süüa ja käituda?

Ehk on hoopis nemad meist tervelt kaheksa tundi ETTE jõudnud? Ehk on neil see hüpe tehtud, see 1/3 maakera tulevikust, mis meil ees seisab? Ehk liigub areng nende ja mitte meie suunas? Nii see paistab ju olevat.

Näited? Olge lahked: Tallinna uued „mäed“, Narva, Jõhvi ja Kohtla-Järve, küllap ka Sillamäe, seal ma pole käinud. Mardid-Kadrid ei oska tantsida, jaanipäeval tule ümber pole meil midagi teha, kui just õlut ei müüda. „Ugala“ näiteseltskonnast on ainult üks näitleja, ainult Arvo Raimo, sünnilt viljandlane. Ja ma isegi olen sisserännanud mulk ja mu lapsed esimest põlve viljandlased, kes pärast kooli lõpetamist tõenäoliselt minema lendavad. Siin värskes lilledõhnas, kus akna all pinkidel tasakesi vene keeles lauldakse, siin mahedal kevadõhtul ei taha kõigele sellele mõeldagi, peale tuleb must masendus. Parema lähen ujuma.

Pitsunda

Larissa:

„Tänapäeval ei pääse enamik naisi üksildasest vanadusest, sest mehed surevad varem. Ja sellisel juhul on üksi elanud naised ootamatult eelistatud seisundis, võrreldes seniste abielunaistega. Meil on olemas treening, kogemused, kuidas mehi kõita ja kinni hoida, aga abielunaistel see puudub. Selle võimaluse olete neilt ära võtnud, selle treeningu neile ära keelanud. Kuidas aga käib see keeld kokku mehe töötusega oma naise eest hoolt kanda, kuni naine seda vajab? Surm ei tee sellest hoolet priiks.“

Kell neli õhtul ta helistab, nagu siiani iga päev.

„Kuidas sa koju saad? Kas sa üksi ei karda?“

„Ma pole ju üksi. Sa oled siin, minu kõrval, ja see annab mulle julguse vastu hakata kellele tahes.“

„Kui sa vastu hakata tahad. Kui sinna neegrit ei juhtu.“

Ta naerab. Ta mäletab.

„Kui minu teele juhtub kord plastiline, rühikas neeger eebenipuu värvi nahaga, siis, olen kindel, ei hakka sa ometi mulle seda

väikest rõõmu keelama. Muidugi ma armastan ainult sind, aga eksootika on eksootika.“

„Ole kindel, ei hakka. Ja sina muidugi ei hakka mulle keelama seda väikest rõõmu, et ma selle neegri pärast ära lintšin.“

Larissa jätkab rõõmsalt ja selgelt, justkui kõneleks kõrvaltoast:

„Mine nüüd tagasi päikest võtma! Homme ma helistan jälle. Kas jah?“

Jah! jah! Ja ma ei ütle talle, et ilm on täna vihmane. Et ilm oli hall kuni Larissa kõneni. Aga pärast ta kõnet pole ju üldse tähtis, mida päike täna teeb — ma tean, et ta on olemas.

Minu lemmikkirjanik? Elavatest eestlastest Mats Traat.

Minu lemmiklaulja? Georg Ots ja Alla Pugatšova.

Minu lemmikpoliitik? Aga nii ometi ei küsita! Mis siis, et ei küsita, vastata ikka võib: Nikita Hruštšov.

Jah, ta mängis nii mõnigi kord valedetele hobustele. Jah, ta ei tundnud alati ära sõpru ega vaenlasi. Aga see, mida ta ära tegi, mida ta suurt korda saatis, seda on pikk nimekiri:

1) tõi päevavalgele isikukultuse, nimetas asju nende õigete nimedega;

2) andis Venemaa maarahvale passid, senise külanõukogu tõendi asemel NSV Liidu kodaniku passi;

3) seadis kolhoosides normipäevade asemel sisse rahapalga;

4) kaotas kolhoosides ära isiklikel maalappidel kasvatatud saaduste riigile müügi kohustused;

5) likvideeris kolhoosi-sovhoosi kurnama hakanud MTJ-id ja müüs nende tehnika majandele;

6) võttis käsile uudismaade ülesharimise;

7) korraldas silikaat- ja klotsmajade ehitamise;

8) laskis armeest realselt ja tegelikult koju miljon meest (!), vähendas sõjaväes teenimise aega.

Küllap pole mul kõike meelesti, aga seegi on kokku terve revolutsioon!

Õeldakse, et areng on seadustest sõltumatu. Õeldakse, et õiguslikud aktid võivad arengut vaid kiirendada või pidurdada. Ehk see ongi nii, et areng toimetas põhiliselt sedasi, nagu ta ise tahab, aga kui kiirenduse asemel auto pidurdub või, vastupidi, pidurdus asendub kiirendusega, on need aariad eri ooperitest. Jah, auto liigub edasi mõlemal juhul, aga tänapäevase elutempo juures võib kiirus, s. o. hea seadus, otsustavaks kujuneda.

Minu lemmikpoliitik Nikita Sergejevitš andis olulisi seadusi. Kiirendus toimus, muutus reaalsuseks. Mida teeb teine Sergei poeg, meie uus liider Gorbatšov? Millised seadused saame temalt?

Saan selle kohvipaksujutu paberile, aga süda rahu ei saa.

Midagi peab muutuma, juhtuma! Ja siis hakkan laulma. Laulan keskmiselt kõva häälega läbi kõik ropud laulud, mida ainult mäletan: „karvase“, surnu toomise meie linna „über ritterstrasse“... mis neist loetleda! Loodetavasti võtavad naabrid päikest ega konuta nii ilusa ilmaga toas, loodetavasti pole lähikonnas eestlasi ja kui siiski on, siis loodetavasti vähemalt daame mitte.

Läks süda kergemaks? Justkui läks. Ammu pole nii toredasti ropendada saanud. Kurat, midagi peab juhtuma hakkama, kui nii noor mees on võimul, elu peab lahti minema!

Pitsunda

Larissa:

„Ise sa olid see, kes mulle elu sisse puhus ja sellest sinu süüdatud sädemest aitab viieks aastaks kindlasti, kui mitte enamgi veel. Kord naise elule äratatuna mulle meeldib meeldida, inimestega suhelda, meestega eriti. See pakub mulle lausa naudingut ja pole hoopiski tarvis alati voodisse jõuda.“

Larissa:

„Sinuga suhtlemine kingib mulle kogu rõõmude spektri ja samal ajal on mul võimalus igal ajal nagu ennegi loota ainult iseendale, saada läbi ka ilma sinuta. Sest sa võid ju iga hetk minust ära tüdida või endale uue leida.“

Larissa:

„Ma ei saa sind armastada, nagu armastasin A. A.-d. Siis laseksid sa minu juurest kohe jalga, vastu uutele võitudele. Mina oleksin sulle üks võit juures ja kõik, aga mulle tähendaks see hirmsat üleelamist, tähendaks sellist lüüasaamist, mida ma ei saa endale lubada.“

Larissa:

„Sinu hing annab mulle ometi rohkem kui su keha. Ma püüden instinktiivselt nende sinu omaduste ja joonte poole, mis minul endal puuduvad.“

Pole mul hinge, Larissa, pole vist kunagi olnudki. Selle kidura taime, mille Sahhalin välja meelitaski, küpsetas Kaukaasia päike tolmuks.

Larissa, asi pole ju minus ja me mõlemad teame seda. Kusagil salaja-salaja, kas või ses olematus hingesopis. Keegi pidi tulema ja su ballile viima. Mina ei olnud parim variant, aga siiski midagi reaalselt. Aga ärme seda kellelegi ütlege, eks? Selle jätame vaid meie kahe teada.

Pitsunda

Kõige keerulisem on kirjutada ideaalidest.

Ideaalid on meie kõige hellem, kõige haavatavam, kõige enam kaitstud koht. Ideaali all mõtlen ma siin riigi ühist suurt eesmärki, mis meid seoks ja vaimustaks, kui erinevad me ka pole.

Ideaale on raske sõnastada, vahel ka ohtlik sõnastada.

Aga ideaalid ju olid, olid! Oh aegu ammuseid... rahvavaenlane tuleb paljastada, kontra tuleb lõmastada, kulak kui klass likvideerida! Paljastati. Likvideeriti. Anti au Pavlik Morozovile.

Ühine mure liidab, hädas pole tarvis eesmärki otsida: Hitler tuleb puruks peksta, varemets linnad tuleb taastada! Parimad kommunistid käskisid: tee nii nagu mina!

Peksime puruks. Taastasime linnad. Saime kõhud täis ja saapad jalga. Hoidsime kõik kokku. Niipalju, kui hirm laskis. Stalin ei hoidnud käsi rüpes, öised koputused ustele ei vaikinud.

Edasi? Edasi öised hirmud kadusid ja meile kuulutati pidulikult: tänasele põlvkonnale saab osaks elada kommunismi ajal! Ei tulnud välja? Ei tulnud. Aga ilus ideaal ikkagi.

See kõik oli. Mis saab edasi, mida me tahame täna?

Kommunismist kui lähedasest tulevikust enam ei räägita. Loomulikult töötame ja pingutame me lõppkokkuvõttes just selle nimel, aga tänase eesmärgina, mis seoks ja pingutama sunniks, jääb kommunism ehk abstraktseks.

Internatsionalism kui eesmärk jääb loomulikult ka, aga selles mõttes oleme tõepoolest hällist alates nii hea kasvatuse saanud, et see justkui polegi probleem. Pole ideaal, mis seoks või mille poole püüdlamine ühist pingutamist nõuaks.

Töö?

Kapitalismile pole probleemiks, et tööd tegev inimene töötab kogu jõust ja hästi. Et ta teeks ainult head tööd, et ta ei viiliks. Meile on see kujunenud kõige suuremaks probleemiks, lausa rahvuslikuks nuhtluseks. Looderdamine ja lohakas töö. See on meie paise, sellest tuleb alustada, siin on meie eesmärk, mida pole tarvis välja mõelda ega otsima hakata.

Formuleerime siit ideaali, eesmärgi:

„Tee rohkem ja paremini tööd, siis hakkad paremini elama.“

Lihtne, selge ja saavutatav. Tee rohkem ja paremini tööd ja meil on rohkem liha, rohkem vorsti, rohkem kingi ja kortereid, mida keegi just parajasti vajab. Me hakkame rohkem tarbima, meil saab olema rohkem asju ja palju rohkem süüa. Mitte nii, nagu kunagi — siis me sööme kõhud täis. Ei, nüüd on teisiti — me sööme rohkem ja paremini. Ostame autosid. Käime moodsamalt riides. Kas sedasi? Ja see ongi kõik?

Aga Albert Schweitzer ometi hoiatab:

„Meil kujuneb välja madaldatud ettekujutus inimesest. Nii teiste kui iseendagi juures otsime veel ainult töötegija tublidust ja lepime sellega, et muud enamat me peaaegu polegi.“

Õige. Eesmärgiks ei saa olla tarbimise üliküllus. Mitte kõigil pole veel kõhud täis, mitte kõigil pole veel poes vorsti, kuigi sellest avalikult ei räägita. Mitte nalja pärast ja meelt lahutama ei sõida päevast päeva Moskvasse sajad tuhanded „kotimehed“, vaid sel lihtsal põhjusel, et oma poe lihalett on lage. Esialgu tuleb tööpoolest kas või selleks paremini töötada, et kõik söönuks saaks.

Töötasime. Saime söönuks. Vorst ja liha on igas poes. Mis saab nüüd edasi?

Edasi läheme tagasi Marxi juurde. Niipalju kui mina mäletan, pole kommunismi ideaal mitte võidutarbimine, mitte võidujooks tarbimise alal või defitsiidi järele, vaid isiksuse vaba areng. See ja ainult see saab olla minu meelest eesseisev ideaal.

Ma muidugi ei tea, millise tee Gorbatsšov valib. Teid, mis määrtippu viivad, võib mitu olla ja teel tippu tuleb vahel ka sammuke allapoole astuda, sirgelt märkeviivaid teid pole olemas. Aga siht, ideaal, kui soovite, saab olla ainult see — isiksuse vaba areng.

Pitsunda

Larissa mäletas mind Moskvast, oma aspirandiajast. Me olime ilusad ja vaesed. Kui mitte ilusad, siis noored vähemalt. Temal ei olnud ülearust raha ja minul ei olnud ülearust raha, temal ei olnud esinduslikke hilpe ja ka minul mitte, aga me olime noored ja Moskvast ja tahtsime esimest korda elus mõnes nooblis restoranis lõunastada.

Ime, et meid „Pekingisse“ üldse sisse lasti. Istusime. Ootäime ligi pool tundi ettekandjat. Viimaks ta tuli, tõi meile menüü ja lahkus vaikides. Lugesin sulle menüü ette. Mäletad ju veel? Lugesin mitte toitade nimetusi, vaid hindasid. Kõige odavam praad maksis viieka. Tõusime ja hiilisime uksest välja.

Restoranis „Berliin“ leidsime ometi midagi ka meie tasku kohast. Omlett maksis poolteist rubla. Arvet kasseerides küsis ettekandja:

„Kas tasus selleks meile tulla, et siin omletti süüa?“

„Aga muidugi tasus, nüüd me olime „Berliinis“ lõunastanud!“ vastanud mina julgelt ja naerdes.

Larissa, see ei olnud mina! Ja Volga deltas minu telgis ei olnud tookord sina. Või ehk olid siiski, sul on ju sada nägu: helehelevalged kased ja sügiskuldsed lehised, põlised päjud Volga delta väikestel saartel ja Dudinka ümbruse tundrad... Jah, see olid sina

tookord minu telgis ja see olin mina tookord Moskvast, „Pekingis“ ja „Berliinis“!

Pitsunda

Mitte keegi ja mitte kordki ei püüdnud mind Sahhalinil alandada, solvata mu väarikust. Ometi olin ma võõras ja rääkisin vigaselt, küllap eksisin enam kui kord kohalike tõekspidamiste vastu. Mõned korrad pandi mind järsult ja kindlalt paika, aga selles polnud ilukumist ega viha. Mind koheldi lihtsalt nagu kedagi endi hulgast. Aitäh, sõbrad!

Larissa, loen tunde, loen minuteid, et jälle kuulda telefonis su häält.

Millised oleksid su kolm soovi kuldkalakesele?

„Et mul oleksid sina ja et Sahhalinil näeks ilmavalgust mu luulekogu. Aga mida sina tahaksid?“

„Sind siia, täna ja kohe!“

„Nõrk inimene, ma luban sul uuesti soovida!“

„Ma tahaksin, et Sahhalin saaks ülikooli, saaks omaette kirjastuse ja saaks kirjandusliku kuuajakirja. Seda on nii vähe ja kõik see tuleb kunagi, tuleb liiga hilja.“

„Vello, mine päikest võtma!“

„Kus sa oled, Merikajakas?“

„Olen siin, sinu kõrval!“

Lattik, V.

L23 Kus sa oled, Larissa?: Sahhalini päevik. — Tln.: Eesti Raamat, 1988. — 240 lk., ill., 16 l. ill. — (Maailm ja mõnda). ISBN 5—450—00090—1

Sahhalini saare ja seal elavate inimeste konkreetse tutvustamise juures võtab kirjanik lugeja kaasa ka oma mõtterännakutele, jättes talle ühtlasi võimaluse kättenäidatud radu pidi iseseisvalt edasi minna. Teejuhina on mõeldud ka lisatud fotovalimik.

L 1905020000—396 77—89
901(15)—88

84.3E

Серия „Мир и что в нём есть“

Велло Латтик

ГДЕ ТЫ, ЛАРИСА? САХАЛИНСКИЙ ДНЕВНИК

На эстонском языке. Художник-оформитель Ю. Каарма. Таллин, изд-во „Ээсти раамат“. Toimetaja S. Laud. Kunstiline toimetaja K. Haarde. Tehniline toimetaja M. Suvi. Korrektorid E. Kõrge ja I. Torm.

ИБ № 6290.

Laduda antud 18. 01. 88. Trükkida antud 29. 08. 88. MB-07037. Formaat 60×90/16. Ofsetpaber nr. 2. Kiri: literaturnaja. Ofsettrükk. Trükipoognaid 15,0+2,0 (kleebis). Tingtrükipoognaid 17,0. Tingvärvitõmmiseid 38,63. Arvestuspoognaid 18,09. Trükiarv 60 000. Tellimus nr. 16. Hind 1 rbl. 40 kop.

Kirjastus „Eesti Raamat“ 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10. Tallinna Raamatu-trükikoda, 200108, Tallinn, Laki t. 26